

TOPLUM VE SOSYAL HİZMET
Journal of Society & Social Work

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

- Sinan AKÇAY, Doç. Dr.**
(Selçuk Üniversitesi)
- Betül ALTUNTAŐ, Prof. Dr.**
(Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
- Theda BORDE, Prof. Dr.**
(Alice Salomon Hochschule)
- Sema BUZ, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Seher CESUR KILIÇARSLAN, Doç. Dr.**
(İstanbul Arel Üniversitesi)
- Gizem ÇELİK ÖZKAN, Doç. Dr.**
(Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi)
- Melahat DEMİRBELEK, Doç. Dr.**
(Ankara Üniversitesi)
- Veli DUYAN, Prof. Dr.**
(Ankara Üniversitesi)
- Ronald FELDMAN, Prof. Dr.**
(Columbia Üniversitesi)
- Rıza GÖKLER, Prof. Dr.**
(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
- Kasım KARATAŞ, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Renata KLEIN, Doç. Dr.**
(Maine Üniversitesi)
- Cengiz ÖZBESLER, Prof. Dr.**
(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
- Haluk SOYDAN, Prof. Dr.**
(Southern California Üniversitesi)
- İlhan TOMANBAY, Prof. Dr.**
(İstinye Üniversitesi)
- Filiz YILDIRIM, Prof. Dr.**
(Ankara Üniversitesi)
- Oğuzhan ZENGİN, Prof. Dr.**
(Karabük Üniversitesi)
- Kamil ALPTEKİN, Prof. Dr.**
(KTO Karatay Üniversitesi)
- Reyhan ATASÜ TOPCUOĞLU, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Işıl BULUT, Prof. Dr.**
(Emekli Öğretim Üyesi)
- Özlem CANKURTARAN, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Ali ÇAĞLAR, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Serap DAŐBAŐ, Prof. Dr.**
(Selçuk Üniversitesi)
- David R. DUPPER, Prof. Dr.**
(Tennessee Üniversitesi)
- Lambert ENGELBRECHT, Prof. Dr.**
(Stellenbosch Üniversitesi)
- Brian GERRARD, Prof. Dr.**
(Emeritus, San Francisco Üniversitesi)
- Vedat IŐIKHAN, Prof. Dr.**
(Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı)
- Micheal KELLY, Prof. Dr.**
(Loyola Üniversitesi)
- Aliye MAVİLİ, Prof. Dr.**
(Anadolu Üniversitesi)
- Semra SARUÇ, Prof. Dr.**
(Anadolu Üniversitesi)
- Fatih ŞAHİN, Prof. Dr.**
(Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
- Horst UNBEHAUN, Prof. Dr.**
(Technische Hochschule)
- İsmet Galip YOLCUOĞLU, Prof. Dr.**
(İstanbul Gelişim Üniversitesi)

BU SAYININ HAKEMLERİ / REVIEWERS OF THIS ISSUE

Rumeysa AKGÜN, Doç. Dr.

(Kırıkkale Üniversitesi)

Şeniz ASLAN, Dr. Öğr. Üyesi

(Yozgat Bozok Üniversitesi)

Gülsüm ÇAMUR, Prof. Dr.

(Ondokuz Mayıs Üniversitesi)

Beyhan DOĞAN, Dr. Öğr. Üyesi

(Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi)

Metin ERDEM, Dr.

(Bingöl Üniversitesi)

Uğur ÖZDEMİR, Dr. Öğretim Görevlisi

(Hacettepe Üniversitesi)

Semra SARUÇ, Prof. Dr.

(Anadolu Üniversitesi)

Çağrı SEVİN, Dr.

(Hacettepe Üniversitesi)

Bilge TÜRKOĞLU, Dr. Öğr. Üyesi

(Ondokuz Mayıs Üniversitesi)

Kamil ALPTEKİN, Prof. Dr.

(KTO Karatay Üniversitesi)

Sibel AYDIN, Dr.

(Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi)

Nurullah ÇALIŞ, Doç. Dr.

(Giresun Üniversitesi)

Veli DUYAN, Prof. Dr.

(Ankara Üniversitesi)

Zeki KARATAŞ, Doç. Dr.

(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Ali Osman ÖZPOLAT, Doç. Dr.

(Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı)

Melih SEVER, Doç. Dr.

(Süleyman Demirel Üniversitesi)

Serhat TEK, Doç. Dr.

(Bitlis Eren Üniversitesi)

TOPLUM VE SOSYAL HİZMET

Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Sosyal Hizmet Bölümü Dergisi

JOURNAL OF SOCIETY & SOCIAL WORK

Publication of Social Work Department
Faculty of Economics and Administrative
Sciences
Hacettepe University

Hakemli Dergidir / Blind Peer Reviewed Journal

Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi adına
On Behalf of Hacettepe University Faculty of Economics and Administrative Science

SAHİBİ / OWNER

Mehmet Cahit GÜRAN, Prof. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ / EDITING AUTHORITY

Gizem AKOĞLU, Arş. Gör. (Hacettepe Üniversitesi)

YAYIN KURULU BAŞKANI / CHIEF EDITOR

Yasemin ÖZKAN, Prof. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)

YAYIN KURULU BŞK. YRD. / ASSOCIATE EDITOR

Tarik TUNCAY, Prof. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Meliha Funda AFYONOĞLU, Doç. Dr. (Selçuk Üniversitesi)

Hande ALBAYRAK, Doç. Dr. (Kocaeli Üniversitesi)

Hakan BAYDUR, Prof. Dr. (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)

Nurullah ÇALIŞ, Doç. Dr. (Giresun Üniversitesi)

Nurdan DUMAN, Prof. Dr. (Sağlık Bilimleri Üniversitesi)

Tahir Emre GENCER, Doç. Dr. (Anadolu Üniversitesi)

Bekir GÜZEL, Doç. Dr. (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Nur Feyzal KESEN, Prof. Dr. (Selçuk Üniversitesi)

Burcu HATİBOĞLU KISAT, Doç. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)

Meltem ORAL, Doç. Dr. (Atatürk Üniversitesi)

Figen PASLI, Doç. Dr. (Kocaeli Üniversitesi)

Eda PURUTÇUOĞLU, Prof. Dr. (Sağlık Bilimleri Üniversitesi)

Ozan SELÇUK, Doç. Dr. (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Tarik TUNCAY, Prof. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)

Umut YANARDAĞ, Doç. Dr. (Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)

Buğra YILDIRIM, Doç. Dr. (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)

Filiz YILDIRIM, Prof. Dr. (Ankara Üniversitesi)

Oğuzhan ZENGİN, Prof. Dr. (Karabük Üniversitesi)

YAYIN SEKRETERLERİ

Özlem GÖZEN, Arş. Gör. (Hacettepe Üniversitesi)

Merve Nur BOZKURT KARALI, Arş. Gör. (Hacettepe Üniversitesi)

İsmail ORBAY, Arş. Gör. (Hacettepe Üniversitesi)

Merve YILDIZ, Arş. Gör. (Hacettepe Üniversitesi)

İNGİLİZCE EDİTÖR / ENGLISH EDITOR

Burcu HATİBOĞLU KISAT, Doç. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)

Cilt/Volume: 35

Sayı/Number: 4

Ay/Month: Ekim

Yıl/Year: 2024

Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi, EBSCO HOST ve INDEX COPERNICUS uluslararası, TÜBİTAK ULAKBİM Sosyal Bilimler ve Türkiye Atf Dizini ulusal bilimsel veri tabanları içerisinde yer almaktadır.

The journal is indexed into the international scientific databases of both EBSCO HOST and INDEX COPERNICUS and also TUBITAK ULAKBİM and Türkiye Atf Dizini in which the national scientific databases of social sciences.

e-ISSN
2602-280X

YAYIN TÜRÜ / TYPE OF PUBLICATION
YEREL/SÜRELİ YAYIN

YAYIN DİLİ / LANGUAGE
TÜRKÇE, İNGİLİZCE, ALMANCA

YAYINLANMA BİÇİMİ / PERIOD of PUBLICATION
Üç Ayda Bir

YAYIN TARİHİ / PUBLICATION DATE
30.10.2024

YAYIN YÖNETİM YERİ / ADMINISTRATION OFFICE OF PUBLICATION

Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Beytepe/Ankara
Tel: (0312) 297 68 30

İLETİŞİM ADRESİ / CONTACT ADDRESS

Gizem AKOĞLU, Arş. Gör.
Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü
Beytepe/ANKARA-TÜRKİYE
Tel: +90 312 297 63 63
Faks: +90 312 297 63 65
<http://www.tsh.hacettepe.edu.tr>
<http://www.dergipark.org.tr/tsh>
E-posta: toplumvesosyalhizmet@gmail.com

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Araştırma Makaleleri / Research Articles

- 581-604 **Bir Hikâye Anlatıcılığı Biçimi Olarak Çizgi Filmlerin Güçlendirme Yaklaşımı ile Analizi** *Gökçen Sena SOYDEMİR*
Fulya AKGÜL GÖK
Analysis of Cartoons as a Form of Storytelling with Empowerment Approach
- 605-630 **Hangisi Daha Zorlayıcı? HIV ile Yaşamak Mı Yoksa İnsan Hakları İhlalleri Mi? HIV ile Yaşayan Kişilerin Maruz Bırakıldıkları İnsan Hakları İhlallerine Sosyal Hizmet Perspektifiyle Bir Bakış** *Avşin AKBAŞ*
Which is More Challenging? Living with HIV or Human Rights Violations? A Social Work Perspective on Human Rights Violations to which People Living with HIV are Exposed
Sema BUZ
- 631-659 **Sosyal Hizmette Sanat Terapisi: R Programı ile Bibliyometrik Analiz** *Büşra KULÜP*
Art Therapy in Social Work: A Bibliometric Analysis Using R
Ümmügülsüm AYSAN
- 661-683 **Koruyucu Aile Olma Şartı Sağlayan Eşlerin Koruyucu Aile Hizmet Modeline İlişkin Görüşleri** *Sinem KİBAROĞLU*
Perspectives of Partners Who Meet the Requirements for Becoming Parents on the Foster Care Service Model
Oğuzhan ZENGİN
- 685-711 **Tekerrür Şiddet Suçlarında Hapishane Kültürü, Tehlikeli Birey Algısı ve Suçlu Kimliğin İnşası** *Gizemnur KORDALI*
Prison Culture, Perception of Dangerous Individual and Construction of Criminal Identity in Repeat Violent Offences
TAKAK
- 713-731 **Hükümlü Bireylerde Algılanan Sosyal Desteğin Sosyal Görünüş Kaygısına Etkisi** *Hüseyin ÇAPUK*
The Effect of Perceived Social Support on Social Appearance Anxiety in Convicted Individuals
Müjde KERKEZ

Derleme Makaleler / Review Articles

- 733-755 **Varoluşçu Sosyal Hizmet: Tarihi ve Temel Kavramları Üzerine Bir Derleme** *Rıdvan TEMİZ*
Existential Social Work: A Review on its Historical Background and Basic Concepts

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Bir Hikâye Anlatıcılığı Biçimi Olarak Çizgi Filmlerin Güçlendirme Yaklaşımı ile Analizi

Analysis of Cartoons as a Form of Storytelling with Empowerment Approach

Gökşen Sena SOYDEMİR¹, Fulya AKGÜL GÖK²

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü, gssoydemir@ankara.edu.tr
ORCID: 0009-0007-5471-7882

² Doç. Dr., Ankara Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü, fullyagok@gmail.com
ORCID: 0000-0003-3657-8704

Başvuru: 20.09.2023
Kabul: 27.09.2024

Atıf: Soydemir, G. S. ve Akgül Gök, F. (2024). Bir hikaye anlatıcılığı biçimi olarak çizgi filmlerin güçlendirme yaklaşımı ile analizi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 35 (4), 581-604.
DOI: 10.33417/ tsh.1363710

ÖZ

Hikâye anlatıcılığı, insanlık kadar eski bir anlatım geleneğidir ve teknolojik gelişmelerle birlikte biçimsel değişikliklere uğramıştır. Çizgi filmlerin senaryolarından bağımsız düşünülemez olması, onları bir hikâye anlatım biçimi olarak ele almayı mümkün kılmaktadır. Çizgi filmlerin verdikleri mesajlar; olumlu ve olumsuz biçimlerde çocukların dil, sosyal ve bilişsel gelişimleri üzerinde etkili olmaktadır. Bu nedenle çizgi filmleri güçlendirme yaklaşımıyla ele almak oldukça önemlidir. Bu bağlamda araştırmanın amacı; çizgi filmlerdeki güç düzeylerinin ve güç türlerinin belirlenmesi ile güçlendirme yaklaşımının sembolizasyonu ile çocuk refahı alanında kullanılacak bir hikâyenin geliştirilmesidir. Araştırmada amaçsal örneklem yoluyla belirlenen Disney ve Pixar yapımı, IMDB puanı yedi ve üzeri olan altı çizgi film; içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Böylece, filmlerin temasındaki ve dilindeki anlamlar keşfedilmiştir. Araştırmanın sonucunda çizgi filmlerde en çok kişisel düzey güç ile özen gelen güç türüne ilişkin mesajların verildiği görülmüştür. Yapısal güç düzeyinin, çizgi filmlerde en az ele alınan güç unsuru olduğu belirlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Hikâye Anlatıcılığı, Çizgi Filmler, Güçlendirme Yaklaşımı

ABSTRACT

Storytelling is a narrative tradition as old as humanity and has undergone formal changes along with technological developments. The fact that cartoons cannot be considered independently of their scenarios makes it possible to consider them as a form of storytelling. The messages given by cartoons; It affects children's language, social and cognitive development in positive and negative ways. Therefore, it is very important to approach cartoons with an empowering approach. In this context, the aim of the research is; The aim is to determine the power levels and types of power in cartoons and to develop a story that can be used in the field of child welfare by symbolizing the empowerment approach. In the research, six cartoons produced by Disney and Pixar, with an IMDB score of seven and above, were determined through purposive sampling; It was analyzed by content analysis method. Thus, the meanings in the theme and language of the films were discovered. As a result of the research, it was seen that messages related to personal level power and inherent power were mostly given in cartoons. It has been determined that the structural power level is the least addressed power element in cartoons.

Keywords: Storytelling, Cartoons, Empowerment Approach

GİRİŞ

İnsanın sosyal bir canlı olması, diğer kişilerle kurduğu ilişkilerde anlaşılma gereksinimi içinde olduğuna işaret etmektedir. İnsanın duygu ve düşüncelerini diğer insanlara aktarmak istemesi, anlatmak ve dinlemek ihtiyacını doğurmuştur (Çokluk ve Ökmen, 2020). Bu noktada, hikâye anlatıcılığını, sosyal etkileşimlerden doğan anlaşılma gereksinimini giderme çabası ve bu çabanın sosyal etkileşimlerdeki bir izdüşümü olarak ele almak mümkün olabilir.

Hikâye anlatıcılığının zamansız bir niteliğine işaret eden Anderson (2010), hikâye anlatıcılığının bir olayın/olaylar dizisinin bir topluluğa sözler ve/veya fiziksel hareketlerle anlatmak olduğunu ifade etmektedir. İnsanoğlunun ilk çağlarda mağaralara bir hikâye anlatma aracı olarak sembol, işaret ve figürleri resmetmesi (Zengin, 2021), Anderson'un ifade ettiği hikâye anlatıcılığının eskimeyen niteliğini örneklemektedir. Bu zamansız anlatım, pek çok formda vücut bulabilir. Bu bağlamda, hikâye anlatıcılığının şu biçimlerinin ele alınması gerekmektedir: Sözlü hikâye anlatıcılığı, görsel hikâye anlatıcılığı ve transmedya hikâye anlatıcılığı.

Hikâye anlatıcılığının sözlü kültür döneminde, dinleyici ve anlatıcı arasında şekillenen ve yüz yüze gerçekleştirilen iletişim biçimi çoğunlukla hikâye anlatıcıları aracılığıyla sağlanmış; hikâyeler diyaloglar, hareketler, taklitler ve soru-cevaplar aracılığıyla nesilden nesile aktarılmıştır (Çokluk ve Ökmen, 2020; İspir ve Bilginer Kucur, 2021).

Tarihsel akış göz önüne alındığında sözlü dönemden sonra yazılı dönem hikâye anlatıcılığının ortaya koyulması gerekmektedir. Ong'ca "kulağın göze teslimi" olarak nitelendirilen yazılı dönem hikâye anlatıcılığında, anlatıların yazıyla aktarılması ve dinleyicinin okuyucuya dönüşümüyle anlatıcı ve dinleyici arasındaki etkileşim, yazılı doküman üzerinde şekillenmekte ve okuyucunun zihninde tek yönlü olarak gerçekleşmektedir (Savcı, 2015; İspir ve Bilginer Kucur, 2021).

Zaman içerisindeki gelişmelerle birlikte teknolojinin ve medyanın, hikâye anlatıcılığının biçimsel değişimlerinde etkili bir faktör olduğu göze çarpmaktadır. Mağara çizimleri ve hiyerogliflerden yola çıkarak tarihteki ilk hikayelerin görsellerle anlatıldığını belirten Gökçen (2020), görsel hikâye anlatıcılığını bir hikâyenin görsel öğeler kullanılarak hedef kitleye anlatılması olarak tanımlamaktadır. Bu noktada, bir diğer anlatım olan dijital hikâye anlatıcılığının ise "görüntüler, metinler, video klipler, animasyon ve müzik gibi dijital eserlerin bilgisayar tabanlı bir yöntemin kullanılarak birleştirilmesiyle oluşturulan kısa film" olduğu belirtilmektedir (Robin ve McNeil, 2019).

2000'lerin başlarında transmedya hikâye anlatımı kavramını literatüre kazandıran Jenkins, bu anlatımı, bir öykünün film, televizyon, roman ve çizgi romanlarla genişlemesi ve benzeri araçlarla keşfedilmesi veya bir eğlence parkında deneyimlenmesi olarak ifade etmektedir (Akgül ve Hekimoğlu Toprak, 2021). Pokemon ve Harry Potter evrenleriyle örnekendirilen bu anlatımın özellikleri; duylara hitap etmesi, tecrübeye dayanması, anlatılan hikâyelerin sadece bir evrene hizmet etmesidir (Akgül ve Hekimoğlu Toprak, 2021; Tokgöz Şahoğlu ve Polat, 2018; Elveren Arı ve Gürses Köse, 2021; İspir ve Bilginer Kucur, 2021).

Bu bağlamda sinema ve hikâye anlatıcılığı ilişkisi önemli bir bağlamı sunmaktadır. Seyirlik bir eğlence aracı olarak doğan sinema zamanla hikâye anlatma sanatına dönüşmüştür (Buyan, 2007). Bu noktada, filmler senaryolarından ayrı düşünülebilecek anlatılar değildir. Taş Alicenap (2019), giriş, gelişme ve sonuç bölümlerini içeren hikâye anlatım kurallarının filmlerde de geçerli olduğunu belirtmektedir. Hikâye anlatıcılığı ve çizgi film kesişiminde duran yapımlar yaratan Disney; çizgi romanlar, kısa çizgi filmler ve bir tema parkında transmedya hikâye dünyası yaratmaktadır (Freeman, 2017). Bu bağlamda, çizgi filmler bir hikâye anlatım biçimi olarak ele alınabilmektedir.

Çizgi filmlerdeki temalar ve verilen mesajların, çocuklar üzerinde olumlu ve olumsuz çeşitli etkileri vardır. Çizgi filmler çocukların, konuşma becerileri ve dil gelişimi, karakterlerin olumlu davranışlarını göstermeleriyle sosyal gelişimlerinin zenginleşmesini, neden-sonuç ilişkisi kurmalarını, problem durumlarına çözüm üretme becerilerini kazanmalarını, duygularını uygun yollarla göstermelerini, sorumluluklarını yerine getirmelerini, kendine güvenmelerini, nezaket sözcükleri kullanmalarını ve önyargılarında azalmaları sağlamaktadır (Dalga, Zayımoğlu Öztürk ve Öztürk, 2021; Cengiz, İlçi Küsmüş ve Ramazan, 2020).

Çizgi filmlerin çocuklar üzerindeki olumsuz etkileri ise, çocukların soru sormaması, açıklama isteyememesi ve itiraz edememesi nedeniyle yaşanan iletişim engelleri; düşünme, analiz etme, değerlendirme ve çıkarım yapma gibi zihinsel becerilerinin sınırlandırılması; uzun süre hareketsiz oturmaları; şiddet içeren öğeleri benimseyerek normalleştirilmeleri ve cinsiyetçi kalıp yargılara maruz kalmaları olarak ifade edilmektedir (Cengiz, İlçi Küsmüş ve Ramazan, 2020; Üstündağ ve Şenol, 2021; Muratoğlu Pehlivan, 2019).

Tüm bu etkiler göz önünde bulundurulduğunda müdahale süreçlerinde hikâye anlatıcılığının çeşitli formları kullanılarak bireyler güçlendirilebilir. Bu bağlamda, hikâyelerin sosyal hizmet müdahalelerindeki yeri ele alınmalıdır.

Masallar ve hikâyeler, sanatın sağaltıcı etkileri dolayısıyla danışmanlık gibi müdahale süreçlerinde farkındalık yaratması açısından oldukça değerli görülmektedir (Kabataş ve Duyan, 2021). Hikâyeler, bireylerle görüşmelerde birer metafor olarak kullanıldığında güçlendirici olabilmektedir. Metaforların yüzleştirici ve tehditkâr olmayan bir bağlamda kullanımı, müracaatçıların kendilerini ve sorunlarını fark ederek yeni çözümler geliştirmelerine katkı sunmaktadır (Lakoff ve Johnson, 1980, aktaran Kararımak ve Güloğlu, 2012).

Hikâye anlatıcılığının terapötik bağlamlarda kullanımına ilişkin olarak, sosyal hizmet uzmanlarının klinik çalışmalarında hikâye anlatıcılığını geçmiş ve günümüz deneyimler arasında bir köprü olarak kullanabileceğini ifade eden Dennis ve Minor (2019), hikâye anlatıcılığının yas sürecinde iyileşme olasılığını arttırabileceğini belirtmiştir.

Hikayeler, mikro düzey uygulamaların yanı sıra mezzo düzeyde de işlevsel olup ailelerle çalışırken kullanılan araçlar olarak da dikkat çekmektedir. Hikâyelere vurgu yapan öyküsel aile terapisinde, çeşitli teknikler kullanılarak danışanlar ve aileleri kendi özgün ve alternatif hikâyelerini

geliştirebilmeleri için güçlendirilmekte ve bunun sonucu olarak ailelerin kendilerine özgü seçenek ve yaşam stratejileri bulabilecekleri beklenmektedir (Gladding, 2015). Sosyal hizmet müdahale sürecinde öyküsel terapi modelinden yararlanılması ailelerin hayatlarına, deneyim ve hikâyelerine değer verebilmelerini, hikâyelerini yeniden yazabilmelerini ve mevcut örüntüleri içinde istisna olan durumları görebilmelerini sağlayabilir (Kabataş ve Duyan, 2021).

Chan ve Sage (2019), dijital hikâye anlatıcılığının sosyal hizmet uygulamalarında kullanılmasının müracaatçının içgörü kazanmasını desteklediğini, güçlendirme ve sosyal adaleti sağlama hedefleri için işlevsel olduğunu, dijital hikâyelerin paylaşılması ile mikro ve makro düzey uygulamalar arasındaki boşluğun kapandığını belirtmektedir.

Hikâye anlatıcılığı ve sosyal hizmet uygulamaları arasındaki ilişkiyi ortaya koyan bu bilgiler, çalışmanın odağının güçlenme yaklaşımı olarak belirlenmesinde etkili olmuştur. Sosyal hizmet mesleği; birey, grup ve toplumların yapabilirliklerini ve kaynaklarını arttırmayı amaçlamaktadır. Güçlendirme yaklaşımı, bu bağlamda sosyal hizmetin bilgi ve beceri temeli içerisinde önemli bir yere sahiptir.

1960 ve 1970'li yıllarda, Amerika'da mevcut klinik sosyal hizmet modelleri değişim yaratmak yerine sorunlara odaklandıkları için eleştirilmekteydi (Solomon, 1987). Bu noktada, medikal modele tepki olarak doğan güçlendirme yaklaşımı, 1990larda uygulanmaya başlanmış ve Türkiye'de güçlendirme çalışmalarının gündeme gelmesi 2000'li yılları bulmuştur (Erbay, 2019).

Güçlendirme yaklaşımına kavramsal bir anlayış getirebilmek için öncelikle güç, güçsüzlük ve güçlendirme bağlamlarına değinilmelidir. Çeşitli konumlara sahip ve bağlamsal, çok yönlü, kompleks ve dinamik bir nitelik taşıyan güç; istenilen sonuçları elde etmek için bireyin etkili bir şekilde eyleme geçebilme yeteneğini kapsamaktadır (Cankurtaran, Akoğlu ve Sakarya, 2020; Akgül Gök, 2018). Güçsüzlük ise temel olarak, yaşadığı toplum tarafından türlü sebeplerle üretilen baskıya maruz kalan kişilerin deneyimlediği bir durumdur (Cankurtaran, Akoğlu ve Sakarya, 2020). Son olarak bir kavram olarak güçlendirme ise şu şekilde tanımlanmaktadır: "Bireyler, gruplar ve / veya toplulukların kendi koşullarının kontrolünü eline alma, iktidarını kullanma ve hedeflerine ulaşma kapasitesi ile bireysel ve kolektif olarak yaşam kalitelerini azami düzeye getirebilmek için kendilerine ve diğerlerine yardım edebildikleri süreçler"dir (Adams, 2008, aktaran Teater, 2015). Kavram olarak güçlendirme, bireyler ve hayatın gerçekleri arasındaki ilişkileri kurmaya yönelik bir bakış açısı sağlarken; süreç olarak güçlendirme, kişinin içinde bulunulan çevre ile kişiyi çevreleyen şartlar üzerinde bireylerin egemen bir konumda bulunmasıdır (Erbay, 2019).

Güçlendirmenin kişisel, kişilerarası ve sosyopolitik olmak üzere üç alt boyutu olduğunu ifade eden Gutierrez (1994), birey, aile ve toplumun gelişebilmesi için bu güç unsurlarının önemine işaret etmektedir. Kişisel güç; insanların tamamen kendisi ve kendisini nasıl algıladığı ile ilgili olup insanların kendilerini yetkin, yaşamları üzerinde kontrol duygusuna ve özsaygıya sahip bireyler

olarak görmeleridir (Duyan, 2012). Dodd ve Gutierrez (1990) kişisel gücü öz-yeterlik kavramıyla ilişkilendirerek ele alıp kişisel olarak güçlü olan ve olmayan bireylere dair şunu ifade etmektedir: “Kişisel olarak güçlü bireyler kendi dünyalarıyla aktif olarak ilgilenirler. Hem istediklerini nasıl elde edeceklerini hem de kendi çıkarlarına destek olacak şekilde başkalarını nasıl etkileyeceklerini bilirler. Diğer yandan, kişisel olarak güçsüz bireyler zorlayıcı etkinliklerden kaçınırlar ve zorluklarla karşılaştıklarında ya ne istediklerini bilmediklerinden ya da kendi çıkarlarına destek olacak şekilde diğerlerini etkileyemediklerinden kolayca vazgeçerler.” Kişilerarası güç; insanların diğer insanlarla girmiş olduğu etkileşim ve ilişkilerindeki statü bağlamında önemli bir unsur olup karşılıklı bağlılık, etkileme gücü, ortaklık, sosyal destek ve saygın bir statü (tanınma) ile ilişkilidir. Son olarak sosyo-politik güç ise vatandaşlık hakları, kaynakların kontrolü, olanaklara erişme ve sosyal adalet ile ilintili olup insanların toplumsal kaynaklara ulaşabilmeleri ve sosyal işlevselliklerini sürdürebilmeleridir. Thompson (2016b) da benzer şekilde güç düzeylerini şöyle ifade etmiştir: Kişisel düzeyde güç; güven geliştirmeye, benlik saygısını ve becerileri arttırmaya vurgu yapmaktadır. Kültürel düzey kalıp yargılarla mücadele etmek gibi baskı ve ayrımcılığı içeren anlam çerçevelerini zayıflatmaktır. Son olarak yapısal düzey ise daha geniş sosyal ve politik sorunlarla ilgili olan konulara işaret etmektedir.

Güç türleri ise şöyle ele alınmaktadır (Thompson, 2016a): “Yapabilme gücü, insanların amaçlarına ulaşma yetenekleriyle ilgilidir ve bir engeli fark edip onu aşmayı içerir. Gücü baskı olarak kullanma; eşitsiz güç ilişkileri ve baskının kullanımı demektir. İşbirliğine dayalı güç kolektif bir yaklaşımla birlikte çalışmak demekken özden gelen güç ise kişisel ve içsel kaynaklara işaret eder.”

Güçlendirme yaklaşımına ilişkin ele alınması gereken bir diğer bağlamın yaklaşımın önermeleri olduğu düşünülmektedir. Güçler perspektifinin temel aldığı varsayımlar şunlardır (Saleebey, 1997, aktaran Duyan, 2012):

- Her birey, grup, aile ve toplumun güçleri vardır.
- Travma, istismar, hastalık ve bunlarla mücadele etme örseleyicidir; ancak bunlar birer meydan okuma ve fırsat kaynağı da olabilir.
- Büyüme ve değişme kapasitesinin üst sınırlarının bilinmediğini varsayarak bireylerin, grupların ve toplumun emelleri ciddi bir şekilde dikkate alınmalıdır.
- Müracaatçılara en iyi hizmet, onlarla iş birliği yapılarak verilebilir.
- Her çevre kaynaklarla doludur.

Güçlenme noktasında hikâye anlatıcılığını toplum gelişimi bağlamında ele alan Prasetyo (2017), bir toplumun üyeleri arasındaki bilgi akışı engellerini değiştirmek için güçlü bir yol olan hikâye anlatıcılığının toplumsal gelişim süreçlerinde kullanılmasının; insanların düşünme, hissetme ve dünyayla etkileşim kurma biçimlerini şekillendirdiğini, görüşlerini ifade edilebildiği fırsatlar yarattığını, güven inşa ettiğini, farklı durumlarla başa çıkmayı öğrettiğini belirtmektedir. Bunun yanı sıra hikâye anlatıcılığı sadece sosyal hizmet uygulaması için değil sosyal hizmet eğitimi için de önemli bir perspektif sunmaktadır. Sosyal hizmet öğrencileri için uygulama simülasyonu olarak kullanılmak üzere geliştirilen danışan merkezli web tabanlı dijital hikâye anlatıcılığı vakaları; öğrencilerin sorun

çözme, önceliklendirme ve öz yönetim gibi sahip olmaları gereken yetkinlik alanlarına fayda sağlamaktadır (Goldingay, Epstein ve Taylor, 2018).

Sonuç olarak, hikâye anlatıcılığı etkileyici bir iletişim aracıdır ve sosyal hizmet uygulamaları için önemli bir çerçeve sunmaktadır. Giriş, gelişme ve sonuçtan oluşan bir yapıya sahip olan ve karakterlerin gelişimini yansıtan çizgi filmler, genellikle ilgi çekici hikâyeler anlatmaktadır. Bu bağlamda, sosyal hizmetin sosyal etkileşimlere yaptığı vurgu ve sosyal hizmetin bilgi birikimi göz önüne alındığında, güçlenmeyi etkileşimlerle ele alan ve güçlü kaynaklarla dolu bir çevreyi kurgulayan çizgi filmlerin varlığı önemli görülmektedir.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Nitel araştırma yönteminin benimsendiği bu çalışmada içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Böylece, filmlerin temasındaki ve dilindeki anlamların keşfedilme imkânı bulunmaktadır. Nitel araştırma yöntemlerinden birisi olan içerik analizi; nesnel, ölçülebilir ve doğrulanabilir bilgiye ulaşmak amacıyla doküman, metin, evrak ve temaların içeriklerini analiz etmeyi ifade eden metodolojidir (Metin ve Ünal, 2022). Çalışmada temalar ise güç düzeyleri ile güç türleri göz önüne alınarak belirlenmiştir.

Araştırmanın Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Disney ve Pixar yapımı animasyon filmler oluşturmaktadır. Disney ve Pixar yapımı animasyonların seçiminde, bu yapımların hikâye anlatıcılığı geleneğini benimsemiş olmaları etkilidir. Amaçsal örneklem yönteminden ölçüt örneklem yöntemiyle seçilen filmlerin transmedya hikâye anlatıcılığına örnek olmasına ve araştırmanın amacının anlaşılmasındaki işlevselliklerine dikkat edilmiştir. Bununla birlikte, çizgi filmlerin IMDB puanlarının yedi ve üzeri olması örneklem seçiminde bir kriter olarak belirlenmiştir. Çalışma grubunu oluşturan filmler, varsa hikâyenin genişletildiği diğer evrenler ve IMDB puanları şöyledir:

Coco filmindeki evren "Coco Şarkıları Konseri" müzikali ile zenginleştirilmiştir ve IMDB puanı 8.4'tür.

Kırmızı filminin IMDB puanı 7'dir.

Luca filmindeki evren "Sevgiler Alberto" kısa filmi ile genişletilmiştir ve IMDB puanı 7.4'tür.

Ratatuy filmindeki evren "Arkadaşınız Fare" ile zenginleştirilmiş ve IMDB puanı 8.1'dir.

Ters Yüz filmindeki evren "Riley'in İlk Buluşması" ile genişletilmiş ve IMDB puanı 8.1'dir.

Soul filmindeki evren "22, Dünyaya Karşı" ile zenginleştirilmiş ve IMDB puanı 8'dir.

Verilerin Toplanması

Verilerin toplanmasında filmlerin orijinal olduğundan emin olunabilmesi için çizgi filmlere Disney+ platformu üzerinden ulaşılmıştır. Amaçsal örnekleme ile belirlenen çalışma grubunda ifade edilen ölçütler bağlamında belirlenen çizgi filmlerden güç unsurları ve türlerine ilişkin unsurlar elde edilmeye ve anlaşılmaya çalışılmıştır.

Verilerin Analizi

Veri analizinde, içerik analizi yöntemi kullanılmış ve Atlas.ti programının web sürümünden yararlanılmıştır.

Amaçsal örnekleme doğrultusunda filmler belirlenmiştir. Belirlenen filmler birden fazla kez izlenmiş ve temalar belirlenmiştir.

Geçerlik ve Güvenilirlik

Nitel araştırmaların güvenilirliği inandırıcılık, özgünlük, aktarılabirlik, güvenilebilirlik ve onaylanabilirlik terimleri ile ifade edilirken geçerlik ise bulguların doğruluğunun değerlendirilmesi olarak belirtilmektedir (Lincoln ve Guba, 1985; Creswell, 2023).

Araştırmanın geçerliği ve güvenilirliği kapsamında çizgi filmlerde yer alan güç unsurlarına işaret eden sahnelerin dakikalarına yer verilmiştir. Amaçlı örnekleme yoluyla belirlenen birden fazla filmin analiz edilmesi, araştırmanın geçerliği ve güvenilirliği için oldukça önemlidir.

BULGULAR

Çizgi filmlerdeki güç düzeylerinin ve güç türlerinin belirlenmesi amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada, çalışmanın amacına uygun olarak izlenen film içeriklerinin analizi sonucunda temalar ve alt temalar belirlenmiştir. Bu bağlamda “duygular”, “beceriler”, “tutumlar”, “takım çalışması”, “sosyal ilişkiler” ve “sosyal hiyerarşi” olmak üzere altı tema ve “sosyal ilişkiler” teması altında “aile sistemi” ve “arkadaşlık sistemi” olmak üzere iki alt tema yer almaktadır. Kişisel düzey güç unsurları duygular, beceriler ve tutumlar temalarını; kişilerarası güç unsurları takım çalışması ve sosyal ilişkiler temasını; sosyo-politik güç unsurları sosyal hiyerarşi temasını kapsamaktadır.

1. Duygular

Duygu düzenleme; bireysel amaçların gerçekleştirebilmesi amacıyla duygusal tepkilerin kontrol edilmesi, izlenmesi, değerlendirilmesi ve değiştirilmesi için kullanılan stratejilerdir (Işık ve Turan; 2015).

Coco filminde Hector, heyecanını kontrol edebilmesi için Miguel'e bedenini hareket ettirmeyi ve bağırmasını gösterir. 51.14'üncü dakikada sahneye çıkan Miguel'in nefes egzersizi yaptığını ve bağırıldığını görürüz. 59.50'nci dakikada ise Ernesto'nun partisine gittiğinde kendisini fark ettirmek için yüksek bir yere çıkarak şarkı söylemeye karar verdiğinde heyecanını dizginlemek için öğrenmiş olduğu beceriyi tekrar ettiği görülmektedir. Duygularını yönetmeye ilişkin bir beceriyi öğrenmesi ve sistem içerisinde gezinmesine izin vermesi, kişisel düzeyde güç unsurlarına vurgu yapmaktadır.

Luca filminde 15.40 – 16.21 dakikaları arasında Alberto ve Luca birlikte Vespa yaparlar. Filmin ilerleyen bölümünde Vespa'yı rampa aşağı sürerler ve Vespa'nın her parçalara ayrılışında birlikte onarırlar. Vespa'ya birlikte binmeye karar verdiklerinde Luca korkar ve vazgeçer. 19.58-20.29 dakika aralarında geçen diyalogda Alberto, Luca'ya şöyle söyler: *“Hey, hey, hey! Sorununu anladım. Senin kafanda Bruno var... Bazen bana da geliyor. Alberto yapamazsın, Alberto öleceksin, Alberto onu ağzına sokma. Luca çok basit. Şapşal Bruno'yu dinlemeyeceksin... (Luca'nın adı neden Bruno diye sorması üzerine) Ne biliyim bir önemi yok. Onu sustur. De ki: Silenzio Bruno!”* 20.46; 27.05; 28.37; 36.24; 49.41; 1.08.45 dakikalarında görüldüğü üzere Luca korktuğu veya yapamayacağını düşündüğü zamanlarda veya bir düşüncenin saçma olduğunu düşündükleri anlarda bazen Alberto bazen Luca tarafından “Silenzio Bruno!” bir mantra olarak tekrarlanır. Bu anlatılar bağlamında ortak

bir amaç için birlikte çalışma doğrultusunda iş birliğine dayalı güç türü ve duyguları kontrol noktasında kişisel düzeyde güç unsuruna atıfta bulunulabilir.

Kırmızı filminde 18.50-19.31 dakikaları arasında Mei'nin, yatağına uzanıp derin nefes aldığı ve sakin olduğunu sürekli olarak kendi kendine tekrarlayarak sakinleştiği görülür. Mei, kendini sakinleştirmeyi başardıkça eski haline döner. Bununla birlikte bedensel bir değişim yaşar ve saçları kızıla döner. Bu anlatı, kişisel düzeyde güç bağlamında duyguları kontrol edebilmenin birey için son derece önemli olduğunu vurgular.

Kırmızı filminin 36.06-37.34 dakikaları arasında Mei'nin anne ve babası, konsere gitmek isteyen Mei'nin duygularını ne kadar kontrol edebildiğini görmek için çölleşme, üzgün orangutan, heceleme yarışmasında ikinci oluşuna dair fotoğraflar gösterir ve yavru kediler getirirler. Mei, arkadaşlarının "Denemen de çok önemliydi.", "Sen elinden geleni yaptın." ve "Sen gönlümüzde birincisin" dediklerini hayal edip derin bir nefes alıp vererek ve ona arkadaş grubunun sarıldığını hayal ederek duygularını düzenlemeyi başarır. Bu bağlamda özden gelen güç ile kişisel düzeyde güç unsurlarına vurgu yapıldığı görülmektedir. Ayrıca arkadaşlar ile kurulan ilişki kişilerarası ilişki düzeyine işaret etmektedir.

Ters Yüz filminde Üzüntü anılara dokunmaktan kendisini alamamaktadır ve dokununca anıların rengi değişerek mavi olmaktadır. Bu durumdan dolayı özür dileyip, kendisini olumsuz sıfatlarla tanımlarken 13.53'üncü dakikada Neşe "Sürekli tersliklere odaklanmamalısın. Her şeyi düzeltmenin bir yolu vardır ve eğlenmenin de" der. Neşe, Üzüntü'nün eğlenebilmesi için Riley'in arkadaşıyla gülme krizine girdiği ve yağmurlu bir havada dışarda oldukları zamandan örnek verir. Bakış açılarının farklılığı nedeniyle bu, Üzüntü için işlevsel bir yol değildir ve ağlamaya başlar. Neşe neden ağladığını sorduğunda, Üzüntü "Ağlamak beni sakinleştiriyor ve sorunların ağırlığını aşmamı sağlıyor." diyerek yanıtlar. Bu örneklerden hareket ederek kişisel düzeyde güç unsurlarının kimi zaman bireyden bireye farklılık gösterebileceği söylenebilir.

Soul filminde Joe ve 22 kulübe gitmek için hazırlanırken müziği bıraktığını söylemek üzere Connie Joe'nin evine gelir. Müziği ve okulu anlamsız bulması ile 22, Connie ile bir ortaklık duygusu geliştirir. Böylece merdivenlerde oturup sohbet ederler. 47.37-48.30 dakikaları arasındaki sahnede Connie "Biliyor musunuz Bay J, dün bir parça üzerinde çalışıyordum. Dinleyin bakalım, gerçekten bırakmalı mıyım? Olur mu?" der. Connie'yi dinleyen 22, Connie'nin çalmayı çok sevmesinden etkilenir. Filmin 48.59'uncü dakikasında 22, Joe'ye şöyle der: "Birkaç şey denemek istiyorum. Bilmiyorum... Bazı şeyler... Sen seminerinde olduğu kadar sıkıcı değilsin. Connie burada sevdiği bir şey buluyorsa belki ben de bulurum." Bu etkileşim 22'nin hayatında anlam ve yön bulabilmesi için bir itki olur ve bu durum aslında özden gelen güce işaret eder. Ayrıca bu örneklerde kişilerarası güç unsurları da görülmektedir.

Soul filminin ilerleyen kısmında Joe güvenceli bir yaşam sunmadığı için müzisyen olmasına karşı gelen annesinin yardımına ihtiyaç duyar ve yanına gider. Filmin 1.02.41'inci dakikasında Joe her zaman yaptığının aksine kaçmadan annesine "Anne biliyorum zor zamanlarımız oldu ama haklısın.

Doğru sana karşı dürüst olamıyorum. Çünkü ben ne yaparsam yapayım hep karşısın... Sonunda hayatımın konserine çıkacağım ama sen üzgünsün...” der ve sözlerini *“Mesele kariyerim değil anne. Bu benim yaşama amacım. Eğer bugün ölecek olsam hayatımın hiçbir anlamı olmamasından korkuyorum.”* şeklinde sürdürür. Bu sahne Joe'nin amacına ulaşma yeteneğinin ve mücadelesinin bir göstergesidir. Bu bağlamda yapabilme gücüne işaret etmektedir. Sahne Joe'nin annesi ve teyzelerinin yardımı ile sahne alması için hazırlanması ile ilerler ve iş birliğine dayalı güç türüne de işaret eder.

2. Beceriler

Güçlendirme yaklaşımı “beceriler, kaynaklar ve başarıya odaklanan bir yaklaşım” olarak sosyal hizmet bilgi temeli içerisinde yer alır (Kırılıoğlu, 2019). Söz konusu beceriler iletişim becerileri, girişkenlik becerileri ve etkileme becerileri olarak örneklendirilmektedir (Thompson, 2016a).

Coco filminde gitar bulan Miguel, Atalar Diyarı'ndaki yarışmaya katılmaya karar verir. Bununla birlikte daha önce bir yarışmaya katılmamıştır ve kendisini heyecanlı hissetmektedir. Bunu duyan Hector onun yerine sahneye çıkmak isteyince filmin 49.38 dakikasında Miguel şöyle demektedir: *“Hayır bunu ben yapmalıyım... Oraya çıkıp bir şarkı çalamayacaksam o zaman kendime nasıl müzisyen derim... Amacım sadece de la Cruz'un rızasını almak değil, buna layık olduğumu da kanıtlamak istiyorum.”* Bu sahnede Miguel'in girişkenlik becerilerini ve benlik saygısını arttırmaya yönelik çabaları görülmektedir. Ayrıca “Atalar Diyarı”nda gitar bularak yarışmaya katılabilmesi gücün her çevrede bulunabileceğine ilişkin bir örnektir.

Kırmızı filminin 27.45-28.06 dakikaları arasında Mei, ailesindeki kadınlardan aldığı mirası annesinin şu sözleri ile öğrenir. *“Ona güçlü bir mistik canavara dönüşmek için duygularından yararlanma yeteneği verdiler. Haydutlardan kurtuldu. Köyünü korudu ve ailesini mahvolmaktan kurtardı. Sun Yee yeteneğini belli bir yaşa gelen kızlarına miras bıraktı.”* İçten gelen bir kaynak olan duygulardan yararlanma özden gelen güce ve engellerle baş edilme yapabilme gücüne işaret etmektedir.

Ratatuy filminin 2.12'nci dakikasında *“Çok gelişmiş koku ve tat duyularım var.”* diyerek kendisini tanıtan Remy 2.42'inci dakikada diğer bir farenin elindeki yiyecekteki fare zehrinin kokusunu alır ve onun bu yiyeceği yemesini engeller. 2.53'üncü dakikada Remy *“Birden babam beni işe yaramaz olarak görmemeye başladı. Yeteneğim yüzünden çok iyi hissediyordum...”* der. Bu doğrultuda özden gelen güç türü ile kişisel güç unsuru belirlenmiştir. Filmin 58.39 'üncü dakikasında Remy babasına *“Tek yaptığımız almak baba. Almaktan sıkıldım. Bir şeyler yapmak istiyorum. Bu dünyaya bir şeyler katmak istiyorum.”* der. Remy'nin “insan gibi konuşması” babasının dikkatini çeker ve onu fare zehirlerinin ve ölümlerinin olduğu yere götürür. 1.00.21-1.00.45 dakikaları arasında Remy ve babası arasında geçen diyalogda Remy *“Hayır baba, buna inanmıyorum. Yani dediğine göre bizim geleceğimiz sadece ve sadece bunlarla mı dolu yani?”* der. Babasından, *“İşler ne yazık ki böyle. Doğayı değiştiremezsin evlat”* yanıtını alan Remy şöyle der: *“Yanlış, doğa değişimdir baba. Buna bir etkimiz olabilir belki. Biz karar verince değişim zaten başlar.”* Bu anlatılarda, hayatın anlamını arama,

bazı kalıp yargıları sorgulama bağlamında özden gelen güç ve kontrol duygusu ile kişisel güç tespit edilmiştir.

Filmin 1.32.12-1.32.25 dakikaları arasında babasının Remy ve Linguini hakkında yanıldığını kabul etmesi üzerine Remy babasına *“İçimdeki iki parça arasında seçim yapamam ki”* der. Babası *“Ben yemekten söz etmiyorum, cesarettten söz ediyorum. Bu senin için önemli, değil mi?”* der ve Remy bunu başıyla onaylar. Böylece diğer fareler çağırılarak mutfakta birlikte çalışılır. Remy mutfaktaki yetkili olup diğer fareleri yönlendirir. Bu sahnede Remy'nin yetkin rolü kişisel güç düzeyine, hep birlikte çalışmaları iş birliğine dayalı güce ve Remy'nin tinselliği özden gelen güce işaret etmektedir.

Filminin ilerleyen sahnelerinde Remy, diğer fareler, Linguini ve Clotte birlikte çalışarak yemek eleştirmeni olan Ego'ya yemeği sunarlar ve Ego, şef olan Remy ile tanışır. Filmin 1.40.06'ncı dakikasında Ego değerlendirmesini şu sözlerle devam ettirir: *“...Geçmişte şef Guesto'nun ünlü 'Herkes yemek yapabilir' lafından hazzetmediğimi açıkça ortaya koymuştum. Ancak şimdi onun ne demek istediğini anlıyorum. Herkes büyük bir sanatçı olamaz ama büyük bir sanatçı her yerden çıkabilir...”* Bu değerlendirme gücün her çevrede bulunmasına işaret etmesi açısından önemlidir.

Ters Yüz filminde ise Bing Bong, Neşe ve Üzüntü'nün birlikte çalışarak Neşe ve Üzüntü'nün merkeze gitmelerini sağlamaya çalışmaları iş birliğine dayanan güce işaret etmektedir. Bu süreçte Riley'in hayali arkadaşı Bing Bong'un roketi zihin işçileri tarafından çöpe atılır. 48.37-49.30 dakikaları arasında geçen sahnede Üzüntü, Bing Bong'u dinler ve ağlayarak rahatlmasını sağlar. Neşe, Üzüntü'ye *“bunu nasıl yaptığını”* sorduğunda Üzüntü 49.33'üncü dakikasında şöyle cevap verir: *“Bilmiyorum ki. O çok üzgündü. Ben de onu dinleyip...”* Bu sahne iletişim becerilerinden kişisel güç unsuruna işaret etmektedir.

Soul filminin 5.58 – 8. 21 dakikaları arasında süren sahnede Williams ile birlikte sahne alabilmek için provaya gittiğinde eski öğrencisi Curley; Joe'yi tanıtır ve Joe, Williams ile birlikte çalmaya başlar. Joe, doğaçlama müziğe uyum sağlayıp kendini müziğe kaptırır ve diğerlerini etkilemeyi başarır. Böylece sahnede olabilecektir. Bu sahne kişisel beceri bağlamında kişisel güç düzeyine işaret eder. Aynı zamanda doğaçlamaya uyum gösterebilecek esnekliğe sahip olması özden gelen güç unsuruna işaret eder. Filmin ilerleyen sahnesinde Joe ve 22, Joe'nin hep gittiği berber olan arkadaşı Dez'e giderler. Joe'nun bedenindeki 22, Joe yerine berberdeki insanlarla sohbet etmektedir. Sahnenin 53. 49'uncu dakikasında *“Doğarken bir amacın olduğu söyleniyor ama ne olduğunu nasıl buluyorsun? Yanlış bir şey seçersem ne olacak?.. Saplanıp kalıyorsun.”* der ve böylece Dez kendi hayatından bahseder. Sahnenin devamında 22'nin Joe'nun arkadaşı Paul ile kurduğu iletişim, Joe'nun dikkatini çeker ve *“Az önce çok iyiydin. Paul ile nasıl anlaşacağını nereden bildin?”* diye sorar. 22, *“Bilmem içimden geleni yaptım...Cazlıyordum.”* diyerek cevap verir. Bu sahne 22 için hayatında bağlar aramaya devam etmesi anlamına gelen tinsellik bağlamında özden gelen güce ve iletişim becerisi olarak kişisel düzey güce işaret etmektedir. Joe için ise ilk kez etrafında olanlara dikkat etmesi ve iletişimle ilgili sorduğu soru, beceri geliştirme isteği anlamına gelip kişisel düzey güç unsuruna atıfta bulunmaktadır.

3. Tutumlar

Özgüven, benlik saygısı, kendine inanma ve risk alma isteği gibi bağlamlarla örneklendirilen ve kazanılabilir olan tutumlar; insanın herhangi bir kişi, konu, nesne, olay vb. karşısında sahip olduğu algılama biçimini ifade etmektedir (Thompson, 2016a; Temizkan ve Sallabaş, 2009).

Coco filminde Miguel meydanda büyük annesi ile yaşadıklarından sonra eve geldiğinde gitar çalarak Ernesto de la Cruz'un video kasetini izlerken Ernesto de la Cruz, filmin 13.46'ncı dakikasında *"Şansınız karşınıza çıkınca geçip gitmesine izin vermemelisiniz. Onu yakalamalısınız."* demektedir. Ayrıca 13.52'de geçen diyalogda raportör olduğu düşünülen kişinin *"Señor de la Cruz, şansınızı yakalamak için neler yapmanız gerekti?"* sorusuna karşılık sözlerini şu şekilde devam ettirmektedir: *"Elbette hayallerime inanmalıydım. Kimse bana hayallerimi vermeyecekti. Bu hayale kendi kendime ulaşmalıydım. Gerçekleştirmeliydim sıkıca tutup onu."* Bu sözler Miguel'i meydanda şarkı söylemek konusunda harekete geçirmiştir. Kişisel güç unsurlarının bulunduğu Ernesto'nun sözlerinden hayati üzerinde kontrol duygusuna sahip olduğu ve kendine inandığı görülmektedir.

Kırmızı filminde Mei, ritüel için odasında hazırlanırken babası, Mei ve arkadaşları "4-Town Operasyonu" düzenledikleri zaman çekilmiş kamera kayıtları ile gelir. Filmin 1.05.15'inci dakikasında *"İnsanların birçok yönü vardır Mei ve bazı yönleri daha karmaşıktır. Olay onu kötü yanlara itmek değil, ona yer açmak, onunla yaşamak. Mei, istersen onu sil ama o senin bir parçan ve beni güldürüyor"*. Babasının bu sözleri kendini kabul ile ilişkili olan özden gelen güç türüne işaret etmektedir. Güçlenme sürecinde Mei'nin kararında etkili olan bu sözler benlik saygısını arttırmaya ilişkin kişisel güç düzeyinde de alınmaktadır.

Başka bir sahnede Mei pandayı göndermekten vazgeçerek ritüelden kaçır ve konsere gider. Bu durum, annesinin içindeki pandayı dışarı çıkarır. Öfkeli devasa bir kızıl pandaya dönüşen Ming, Mei'yi bulmak için konsere gider. 1.15.58'inci dakikada annesinin Mei'yi eline alarak böyle bir çocuk olmadığını söylemesi üzerine, Mei *"Böyle bir çocuğum."* diyerek cevap verir. Bu esnada kızıl pandaya dönüşen Mei, annesinin elini ısırarak kendisini bırakmasını sağlar. Bu sahne Mei'nin kendini kabul etmesini ve risk almak zorunda kaldığında kendi benliğini savunmasını içeren özden gelen güce işaret etmektedir.

Film Mei'nin şu monoloğu ile sonlanır: *"Evet, doğru. Bazen eskiyi özleyorum ama hiçbir şey sonsuza dek aynı kalmaz. Hepimizin içinde bir canavar var. Hepimizin içinde sakar, gürültülü, tuhaf bir yan saklı aslında. Çoğumuz onu hiç göstermiyor. Ben gösterdim. Ya sen?"* Mei'nin benlik saygısına işaret eden bu sözlerinde kişisel güç düzeyi belirlenmiştir.

Ratatuy filminin 8.49'uncu dakikasında ise Remy ve kardeşi safran almak için evdelerken Remy televizyonda Gusteau'nun *"İyi yemek pişirmek için hayal edebilmeli, güçlü olmalısınız. Tıpkı benim gibi. Farklı şeyler denemelisiniz. Kimsenin geçmişinize bakıp da sınırlarınızı söylemesine izin vermeyin. Tek sınırınız kendi ruhunuz. Dediğim şey doğru. Herkes yemek yapabilir."* demesine kulak verir. Bu anlatılarda özden gelen güce ve yapabilme gücüne vurgu yapıldığı görülmektedir.

Filmin 57.58-58.12 dakikaları arasında Remy, babası ile ayrı düştükten sonraki ilk buluşmalarında babasının *“Koca dünyada tek başına olmak çok zordu, değil mi?”* sorusunu; *“Tabii ama ben artık çocuk falan değilim. Başımın çaresine bakabilirim. Üstelik hemen yakınlarda güzel bir yer buldum. Sık sız ziyarete gelirim sizi.”* şeklinde cevaplandırır. Bu sahne, kendine inanma bağlamında kişisel güce ve yapabilme gücüne işaret etmektedir. Filmin bir başka sahnesinde babası ve Remy arasında Remy'nin onlarla kalmaması nedeniyle bir tartışma yaşanır. 58.23 – 58.37 dakikaları arasındaki diyalog Remy'nin *“Sonsuza kadar kalacağımı sanmıyordun, değil mi? Yani, sonuçta tüm yavru kuşlar yuvadan ayrılır.”* Demesi ile başlar. Babası *“Biz kuş değiliz, biz fareyiz. Yuvalarımızdan asla ayrılmayız. Yuvamızı büyütürüz.”* der. Remy *“Belki ben farklı bir fareyimdir.”* şeklinde cevap verince babası *“Belki de sen bir fare değilsindir.”* der. Bunun üzerine Remy şöyle söyler: *“Belki de bu iyi bir şeydir.”* Bu bağlamda benlik saygısına işaret eden kişisel güç unsuru belirlenmiştir.

Aynı filmin 1.26.57'uncu dakikasında şef tarafından arabanın bagajına kitlenen Remy'ye, Remy'nin aslında hayal etmekte olduğu Gusteau şöyle der: *“Ya, demek pes ettik. Bir kafesteyiz, bir araba bagajında. Donmuş gıda sektöründe bir geleceği bekliyoruz.”* Remy'nin cevabı ise *“Hayır. Kafeste olan da benim, pes eden de benim. Sen özgürsün.”* olur. Gusteau onu şöyle yanıtlar: *“Sadece beni hayal ettiğin kadar özgürüm, senin gibi.”* Özgür olduğunu söyleyen aslında Remy'dir çünkü Gusteau'yu hayal ederek onu konuşturan odur. Bu anlatıda Remy'nin pes etmeyip hayatla kurduğu bağı güçlendirmeye yönelik bir mesaj alması, özden gelen güce işaret etmektedir. Sahnenin devamında 1.27.22'inci dakikada *“Babam için gerçek fare rolü yapıyorum. Linguini aracılığıyla da insan kılıfına bürünüyorum. Konuşacak biri olsun diye seni hayal ediyorum...Neden rol yapmam gereksin. İnsanları kandırmak istemiyorum.”* der ve Gusteau *“Rol yapmıyorsun.”* diyerek cevap verir. Bu bağlamda Remy aslında otantikliğini fark ederek özden gelen gücünü anlar.

Soul filminin ilk sahnesinde ise Joe, öğrencilerini çalıştırmaktadır. Öğrencilerinden Connie müziğe kendini kaptırır. Bu durum arkadaşlarınca gülünç bulunduğu Gardner *“Durun, ne gülüyorsunuz. Connie biraz kendini kaptırdı. Bu da iyi bir şey. Bakın, hatırlıyorum da çocukken babam beni bir gün jazz kulübüne götürdü. Gitmek istediğim son yerdi. Sonra adamı izledim...Sonra içindekileri tuşlara döktü sanki şarkı söyler gibi. Sonra bir baktım adeta sahneyi kaplayıverdi. Kendini müziğe kaptırmıştı. Artık içindeydi ve bizi de yanında götürüyordu. O an tek istediğim onun gibi çalmaktı. O zaman anladım çalmak için doğmuştum.”* diyerek kendi çocukluğundan bir anıyı paylaşmaktadır. Bu sahne Joe'nin hayatının yönünü belirlemesini içeren özden gelen güç unsuruna ve müzik yeteneğini göstermesi ile kişisel güç unsuruna işaret etmektedir. Başka bir sahnede Joe kuyuya düştükten sonra kendisini *“Öbür Dünya”ya* açılan bir kapının önünde bulur. 10.38-10.53 dakikaları arasında geçen sahnede karşılaştığı ruhlara *“Yo, yo, yo. Dinleyin. Bu gece sahnem var şimdi ölemem.”* der ve *“Şey bu konuda pek söz hakkın olduğunu sanmıyorum.”* cevabını alır. Joe, *“Evet, elbette var. Ben fırsatın ayağıma geldiği gün ölecek değilim, bunu çoktan hak ettim. Ben gidiyorum.”* der. Bu sahne Joe'nun hayatının kontrolünü elinde tutma ve otantikliği ile karşılaştığı engeli aşma motivasyonunu içermekte ve kişisel güç unsuruna vurgu yapmaktadır.

4. Sosyal İlişkiler

Sosyal destek kişilerin baş etme kaynaklarından birisi olarak güçlendirme yaklaşımı içerisinde dikkat çekmektedir (Cansız Kösesoy, 2022). Bu bağlamda sosyal ilişkiler teması konu içerisinde önemli bir bağlamı sunmakta ve aile ve arkadaşlık sistemleri olmak üzere iki alt temaya ayrılmaktadır.

4.1. Aile Sistemi

Coco filminde Ernesto de la Cruz'un gitarını çaldığı için "Atalar Diyarı"na giden Miguel'in, eve dönebilmesi için ailesinin onayını alması gerekmektedir. 30.29–31.48 dakikaları arasında süren sahnede Miguel, diğer ataları ve Mama Imelda arasında geçen diyalog önemli görülmektedir. Miguel; onay alabilmesi için "müzikten uzak durma" şartı koyan Mama Imelda'nın şartını kabul etmesiyle birlikte kendi dünyasına gider fakat Ernesto'nun gitarını yeniden eline alınca kendini tekrar Atalar Diyarı'nda, iki saniye önce bulunduğu odada bulur. Bu yüzden tekrar kendi dünyasına dönmek için onaya ihtiyaç duyan Miguel *"Papa Julio, rızanı almak istiyorum. Rosita teyze? Oscar? Felipe? Victoria teyze?"* diyerek tüm aile üyelerine sorar fakat kimse onay vermez ve sözü tekrar Mama Imelda alarak şartın yerine getirilmesi konusunda kesin bir tutum sergiler. Bu sahnede Mama Imelda'nın "güçlü konumda" olması ve ailedeki karar verme yetkisini elinde tutması, aile sistemi içerisinde ataerkil bir yapının varlığını göstermektedir.

Kırmızı filminde, konser alanında düşen Ming için bir ritüel düzenlenmesi gerekmektedir. 1.19.33'üncü dakikada başlayan sahnede Ming'i tek başına kaldırmaya çalışan Mei'ye teyzeleri ve anneannesi yardım eder. Mei'nin anneannesi Mei ile birlikte çalışırken diğer kızlarını da yardım etmeleri için harekete geçirmesi iş birliğine dayalı güce işaret etmektedir. Bu esnada Mei'nin teyzeleri ve anneannesi, Mei'nin arkadaşları ve 4-Town üyeleri şarkı söyler. Herkesin söylediği şarkı farklı olmakla birlikte uyumludur. Bu bağlamda özgünlüğe işaret eden bu sahnede özden gelen güç ortaya çıkmaktadır.

Ters Yüz filminde, eşyalarını kamyonundan indirmek üzere anne ve babasının yanına gelen Riley, kamyonun geç bir tarihte geleceğini öğrenir ve böylece olumsuz anılar oluşmaya devam eder. Anne ve babası durumu tartışırken Neşe filmin 10.10'uncu dakikasında *"Harika bir fikrim var."* der ve Riley'in zihnine bir fikir yerleştirir. Böylece Riley, anne ve babası hep birlikte boş evde hokey oynarlar. Kişisel bir beceri olan hokey oynamak, kişisel güç düzeyine işaret etmekte; yaratıcılıkların kullanılması, özden gelen güç türünü ortaya çıkarmakta ve etkileşimler, kişilerarası güç düzeyine vurgu yapmaktadır. Filmin ilerleyen bölümünde Riley boş odasının zemininde yatarken annesi içeri girer ve kamyonun gelmesine ilişkin bilgileri Riley ile paylaşır. 17.36'ncı dakikasında annesi Riley'e şöyle söyler: *"Sana bir şey söylemek istiyorum canım. Teşekkür ederim. Yani bütün bu karmaşanın ortasında sen yine de neşeni kaybetmedin. Baban büyük bir baskı altında ama sen ve ben gülümsersek ona yardım etmiş oluruz. Onun için bunu yapabiliriz, değil mi?"* Böylece Neşe kumandanın başına gelir ve Riley'in annesini onaylamasını sağlar. Bu sahnede aile içi iletişimin önemine ve kişilerarası güç unsuruna işaret edilmektedir.

4.2. Arkadaşlık Sistemi

Luca filminde ilk kez dışarı çıktığında endişeyle derin nefes alan Luca'ya Alberto 10.15'inci dakikada "Nefes al" diyerek Luca'nın sakinleşmesini sağlar ve Luca ilk kez etrafına dikkat kesilir. Ertesi gün Luca tekrar yüzeye çıkar ve karada yüzer gibi hareket etmeye çalışır. 12.42-13.32 dakikaları arasında Alberto "Önce her şeyi sırayla birbirinin üstüne koyacaksın taşları dizer gibi. (Luca ayaklarının üzerinde durur) "Harika. Yani iyi, her neyse. Şimdi yürümek de aynı yüzmek gibidir...Dene bakıyorum." diyerek nasıl yürüyeceğini anlatır ve sahnenin ilerleyen kısımlarında Luca'nın yürümeyi öğrenmesini sağlar. Destekleyici bir arkadaşlık sisteminin üyesi olan Luca'nın becerileri öğrenmesi kişisel güç unsuru olarak belirlenmiştir. Filmin 21.37-21.43 dakikalarında Luca ve Alberto arasında şöyle bir diyalog geçer: Luca Alberto'ya "Hayatın benimkinden çok daha güzel ben hiçbir yere gitmem. Sadece hayal ederim." dediğinde Alberto "Buraya geldin ya." diyerek cevap verir. Luca ise, Alberto'yu "Senin sayende. Sen olmasan bunların hiçbirini göremezdim." diyerek yanıtlar. Bu bağlamda sosyal etkileşimin kişilerarası güç bağlamında son derece önemli olduğu görülmektedir. Filmin 1.14.06-1.16.59 dakikaları arasında Luca yarışta bisiklet sürerken yağmur yağmaya başlar. Bu yüzden bitiş çizgisine çok yakın bir yerde bir sundurmanın altında saklanır. Bu esnada Alberto elinde bir şemsiye ile Luca'ya doğru koşarken Ercole'nin onu itmesi ile düşer ve ıslanır. Bütün kasaba Alberto'nun "deniz canavarı" olduğunu öğrenir. Luca sundurmanın altından çıkar ve üzerine ağlar atılmış olan Alberto'yu bisiklete alarak denize doğru ilerler. Ercole elinde bir mızrakla onları kovalarken Guilia onlara yetişir ve "Elveda uğursuz haksızlık imparatorluğu" diyerek Ercole'yi düşürür. Bu esnada kendisi de düşer. Luca ve Alberto, Guilia'nın yardımına koşar. Alberto, Luca ve Guilia'nın birbirlerine yardım ettikleri bu sahnede iş birliğine dayalı güç türü ile yapabilme güç türü belirlenmiştir. Bununla birlikte Guilia'nın sözü toplumsal yapıyla ilgili olarak yapısal düzey güce işaret etmektedir.

Kırmızı filmde ise kızıl pandaya dönüşen Mei odasında yalnızdır ve bu esnada arkadaşları 4-Town konserini haber vermek üzere odasının penceresine gelir. Arkadaşları kızıl bir panda olmanın zorluğunu yaşayan Mei'ye destek olurlar (32.54–34.37 dakika). Bu kişilerarası güç düzeyi olarak belirlenmiştir. Bu sahnede arkadaşları Mei'nin regl olduğunu düşünmesi nedeniyle yanlarında ped getirmişlerdir ve pencerenin önünde Mei'ye herhangi bir ihtiyacının olup olmadığını sorarlar. Bu bağlam, ataerkil ağlarda üretilen söylemlerin zayıflatılması ile ilişkili olup kültürel düzeyde güce işaret etmektedir. Bir başka sahnede ailesi, Mei'nin duygularını kontrol edebilmesine rağmen konserde bunu başaramayacağına inanarak Mei'nin konsere gitmesine izin vermezler. Bu nedenle 43.00-45.12 dakikaları arasında Mei ve arkadaşları "4-Town Operasyonu" başlatarak ekip halinde çalışırlar. Bu sahne iş birliğine dayalı güce işaret etmektedir.

Soul filminde bir kedinin bedenine giren Joe ve Joe'nun bedenindeki 22, Joe'nun evine gider. Eve vardıklarında, Williams'ın yolda Joe'yi hastane kıyafetleri içinde görmesi nedeniyle başka birisiyle anlaşmış olduğunu haber vermek için arayan Curley, filmin 45.36'inci dakikasında "... Bak, benim okula gitmemin tek sebebi senin dersindi. Sana çok şey borçluyum. Bak, şöyle yapalım. Bir güzel temizlen,

jilet gibi bir takım giy ve erkenden kulübe gel...Karşısına mükemmel çıkmak için elinden geleni yap, tamam mı?" diyerek Joe'yi harekete geçirir. Bu bağlamda Curley'nin sözleri kendi esnekliğinden yola çıkarak kendisinden başka birine yardım etmeye çalışması demek olup özden gelen güç türüne işaret etmektedir. Aynı zamanda Joe'yi cesaretlendirerek birlikte çalışma çabası görüldüğü için iş birliğine dayalı güce vurgu yapmaktadır.

5. Takım Çalışması

Güçlendirme yaklaşımı bağlamında süreç iş birliği ile yönetilerek birey, aile ve toplulukların istenilen kazanımları elde etmesine dönük inanç esastır (Tavukçu ve Keleşoğlu, 2022). Böylesi bir iş birliği, çizgi filmlerde takım çalışması olarak görünülük kazanmaktadır.

Luca filminin ilerleyen bölümlerinde Alberto ve Luca, Giulia'nın ile takım olup Vespa alabilmek için yüzme, bisiklete binme ve makarna yemeden oluşan bir triatlona katılmak ister. Giulia önce tek başına yarışmak istese de 35.21-37.25 dakikaları arasında geçen sahnede Julia'nın bisikletinin tekeri taşta takılınca Alberto ve Luca'nın ona yardım etmesi ile başlayan süreç, takım kurulması ile sonlanır. 35.52'inci dakika Giulia, sürekli bisikletten düşen Luca'ya *"Önüne bak, yahu aşağı bakarsan düşersin"* diyerek bisikleti sürebilmesinde yardımcı olur. 37.19'uncu dakikada Giulia *"Sen ye, sen sür, ben de yüzeyim."* demesiyle birlikte bisiklet binme Luca'nın, makarna yemek Alberto'nun ve yüzme Giulia'nın görevi olacak şekilde iş bölümü yapılır. Bu bağlamda takım çalışmasının güçlenme sürecine etkisi görülmektedir. Filmin 43.14 – 44.44 dakikaları arasında Giulia'nın babası Massimo, Luca ve Alberto balığa çıkarlar. Massimo'nun bir kolunun olmaması Alberto'nun dikkatini çeker ve Massimo 44.20'inci dakikada *"Ben böyle dünyaya gelmişim."* diyerek açıklama yapar. 44.24'uncu dakikada Massimo ağı ağızına alıp diğer elindeki bıçakla keser. Massimo'nun az balık var söylemine karşılık, 44.32'inci dakikada Luca *"çünkü perili bir balık mezarlığının üstündeyiz de ondan"* der. 44.36'inci dakikada Alberto Luca'nın sözlerini şöyle devam ettir: *"Biz perili olmadığını biliyoruz. Balıklar öyle sanıyor. Günün bu saatinde balıkların çoğu şurada olur."* Böylece bir tekne dolusu balık tutarlar. Burada ortak bir amaç için birlikte çalışmanın ve takım çalışmasının güçlendirici etkisine vurgu vardır.

Ratatuy filminde Linguini ve Remy restoranda birlikte çalışacakları ilk iş günleri için restoranın önünde durup Remy'yi fark ettirmemenin bir yolunu ararlar. Linguini 34.42'inci dakikada Remy'e *"Hiçbirimiz bunu tek başına yapamayız. O yüzden beraber yapmalıyız. Tamam mı? Benimle misin?"* der. Remy jestleriyle bunu onaylar. İşte birlikte geçirdikleri ilk günde Remy, Linguini'yi ısırarak ve vücudunda koşturarak yönlendirmeye çalışınca Linguini 36.56'inci dakikada şöyle söyler. *"Öyle bir sistem kurmalıyız ki hem senin istediklerini yapabileyim hem de beni küçük bir fare şefin yönettiği belli olmasın...Aramızda iletişim kurmalıyız."* Bu noktada Remy Linguini'nin şef şapkasının altında, Linguini'nin saçlarını hareket ettirerek onun yemek yapmasına yardım eder. Bu iletişimin gelişmesi için bir sürü deneme yaparlar. Bu sahnede kolektif yaklaşımla birbirlerinin hedefleri için birbirlerine yardımcı olmaları bağlamında takım çalışmasının önemine vurgu vardır.

Ters Yüz filminde ise 20.15-21.27 dakikaları arasında Neşe okulun ilk gününe ilişkin yapmış olduğu planla bütün duygulara çeşitli görevler verir ve şöyle söyler: “Okulun ilk günü. Aşırı heyecanlıyım. Yeni planımı düşünmekten dün gece uyuyamadım. İşte geliyor! Korku, okulun ilk gününde olabilecek bütün olumsuzlukların bir listesini istiyorum... Tiksinti, Riley’in fark edilmesini sağla ama uyumlu da olsun... Neşe, buyurun benim. Sen kumandada duracaksın ve Riley’in mutlu olmasını sağlayacaksın... Öfke, gündüz düşlerini boşaltıyoruz. Okulda sıkıcı bir şeyler olursa diye yedek yük yükleyelim (düşünce trenine)...Üzüntü, senin için çok önemli bir görevim var... (Çember çizer) Bunun adı üzüntü çemberi. Senin görevin bütün üzüntü kaynaklarını bunun içinde tutmak.” Neşe’nin yetkin bir rolde olması ve kontrolü sağlaması kişisel güç düzeyine işaret etmektedir. Bununla birlikte Riley’in güzel bir gün geçirmesi ortak hedefi doğrultusunda birlikte çalışmaları takım çalışması bağlamında iş birliğine dayalı güce işaret eder.

6. Sosyal Hiyerarşi

Baskı, insanları baskın gruplar ile “altta yer alan gruplar” olarak bölen tahakküm ilişkilerini, belirli grupların kaynaklara erişimini engelleyerek, eyleyen özne olmalarının ketlenmesini ve kimliklerin ötekileştirilmesini içerir (Dominelli, 2021). Güçlendirme yaklaşımının baskı karşıtı bir nitelikte olması, çizgi filmlerdeki yapısal unsurların böyle bir tema altında ele alınmasını gerektirmektedir.

Luca filminde, Ercole’nin canavar dediği Luca ve Alberto’nun kim olduğunu sorması üzerine Massimo, 1.17.26’ıncı dakikada “Kim olduklarını biliyorum. Onlar Luca ve Alberto... Ve onlar şampiyon.” Ercole insan olmadıkları için şampiyon olamayacaklarını iddia etse de “teknik ve yasal olarak” yarış kazanırlar. 1.18.16’ıncı dakikada Alberto, Luca ve Guilia Ercole’nin elindeki zıpkını kırar. “İşte bitti. Korku imparatorluğu sonunda sona erdi.” Çizgi filmlerdeki bu anlatılar, sosyal ayrımlar ağı içerisinde güçlenmeye işaret eden yapısal düzeyde güce işaret etmektedir. Filmin 1.21.34-1.21.59’uncu dakikalarında okula gitmek üzere Portorosso’dan ayrılan Guilia’yı uğurlamak için tren garında, Alberto Luca’ya bir bilet uzatırken Vespa’yı sattığını söyler. Bu esnada ailesi gelerek okula gitmeyi çok isteyen Luca’ya okula gidebileceğini, her şeyi ayarladıklarını ve Guilia ile kalacağını söyler. Luca’nın okula gitmesi; sosyopolitik bir bağlamda sosyal ağ içindeki fırsatların bölüşümüne işaret etmesi nedeniyle yapısal düzeyde güce atıfta bulunmaktadır.

Kırmızı filminin 8.35-8.37 dakikaları arasında tapınağa gelen ziyaretçilere Mei’nin annesi “Bir tanrıyı onurlandırmak yerine biz atalarımıza hürmet gösteriyoruz.” der ve Mei söze girerek şöyle der: “Ve sadece erkek olanları değil.” Mei ve annesi ziyaretçileri uğurlar ve filmin 9.18’inci dakikasında annesi “Hadi, baban yemek yapıyor.” der. Bu bağlamda, ataerkillik ile ilişkili kalıp yargıların anlam çerçevesinin zayıflatılması kültürel düzeyde güç unsuru olarak belirlenmiştir. Filmin 1.22.00-1.23.32 dakikaları arasında süren sahnede Mei’nin annesi içlerindeki pandaların yaşadığı bambu ormanında ağlarken Mei yanına gelir. Annesini ergenlik hali ile bulan Mei, annesinin “Kimseye yetemeyeceğim.” sözleri ile ağlaması üzerine bunun doğru olmadığını söyleyerek onu ayağa kaldırır ve onları bekleyen teyzeleri ve anneannesinin yanına götürür. Yürürlerken annesi gittikçe daha dik duran bir kadın olur. Mei’nin annesinin ergenliği ile bir ortaklık kurması iş birliğine dayalı güce işaret etmektedir. Aynı

zamanda aile içi dinamikler göz önüne alındığında bunun kültürel bir içsel baskılanma olduğu anlaşılmaktadır. İlerleyen süreçte Ming'in tutumundaki değişimler de kültürel güç unsurlarına işaret etmektedir. Filmin bir diğer sahnesinde Mei, içindeki pandayı göndermemeye karar verir ve tapınağa gelen ziyaretçileri panda olarak karşılamaya başlar. Bu esnada arkadaşları gelir ve karaokeye gitmek için tapınaktan ayrılacakları sırada Mei, sadece kulakları ve kuyruğu görünebilecek şekilde kızıl pandayı içeri gönderir. Annesi 1.28.09'uncu dakikada *"Bekle. Bu kılıktaki gitmeyeceksin, değil mi?"* dediğinde Mei *"Benim pandam, benim kararım anne"* diyerek cevap verir. Bu anlatı, kültürel ve yapısal düzeyde güce işaret etmektedir.

Ratatuy filminde şefin Clotte'i Linguini'den sorumlu tutması ile birlikte 40.58'inci dakikada Clotte *"Kiminle karşı karşıya olduğunu çok iyi anlamanı istiyorum. Bu mutfakta kaç kadın görüyorsun? Sadece ben varım. Neden öyle dersin? Çünkü nezih mutfak sektöründe aptal ihtiyar erkeklerin yazdığı kurallara dayanan eski bir hiyerarşi var. Kadınların bu dünyaya girişini imkânsız hâle getiren kurallar. Ama ben hâlâ buradayım. Sence bu nasıl oldu dersin? Çünkü bu mutfaktaki en amansız benim. Buraya kadar gelmek için çok çabaladım..."* der. Bu bağlamda ataerkillik ile ilişkili kalıp yargıların anlam çerçevesinin zayıflatılması kültürel ve yapısal düzey güç unsuru olarak belirlenmiştir.

HİKÂYE ANLATICILIĞINDAN SOSYAL HİZMET UYGULAMASINA DOĞRU

Sosyal hizmet uzmanını hikâye anlatıcısı olarak konumlandırma amacı doğrultusunda "Bir Miyavişim Öyküsü" isimli hikâye kurgulanmıştır. Öykü, isimsiz bir sokak kedisinin anlatımı ile aktarılmaktadır. Böylece sosyal hizmet uygulamaları içerisinde hikâye anlatımında sorulan bir soru ve çocukların kediye isim vermeyi istemeleri ile başlayan bir katılım sürecinin gerçekleştirilebileceği düşünülmektedir. Kamusal bir alan olarak sokağın sosyal etkileşimlerin ve ayrımcılıkların gözlemlenebildiği yer olması, kedinin bir sokak kedisi olarak tasvir edilmesindeki itki olmuştur. Bununla birlikte bir hayvanın anlatıcı olarak kurgulanmasının amacı, böylesi bir anlatımın kukla oynatımı gibi başka yaratıcı alanlara da olanak tanınması ve anlatımı zenginleştirme potansiyelidir. Bu bağlamda Anderson (2010)'un hikâye anlatıcılığı tanımında ifade ettiği üzere, anlatımın fiziksel hareketlerle de gerçekleştirilmesi imkânı bulunmaktadır. Sosyal etkileşimlerle örülü hikâyede miyavişim kelimesi miyav ve iletişim kelimelerinin birleştirilmesi ile hibrit yaratıcılığın bir sonucu olarak ortaya atılmış ve etkileşim kelimesi yerine kullanılmıştır. Hikâyenin kültürler arası uygulamalarda da işlevsel olabilmesi düşünülerek evrensel dil olan müzikten yola çıkılmış ve karaktere fa ve la notalarının birleştirilmesi ile oluşturulan bir isim verilmiştir. Öyküde güçlenmenin bir süreç olduğu, çocukların bir anda değişmediğine yönelik ifade ile vurgulanmıştır. Bununla birlikte, hikâyedeki her bir karakterin güçleri olmasına özen gösterilmiştir. Kedinin insanları anlaması ve çocukların oyununa dahil olması, Fala'nın yaratıcılığı, çocukların Fala'nın kurduğu oyundaki verili koşulları yaratıcılıkları ile zenginleştirmeleri ve davranış değişikliği; karakterlerin güçlü yönlerine işaret etmektedir. Hikâyede zorbalığın nasıl ve neden gerçekleştiğinin ayrıntılı bir şekilde ele alınmaması, uygulamalarda sosyal hizmet uzmanının karşılaştığı vaka bağlamında

zenginleştirebileceği bir alan olarak bırakılarak detaylandırılmamıştır. Ayrıca uygulamada bu alan, katılım ilkesi doğrultusunda, bireysel görüşme bağlamında çocuğun veya grup çalışmalarında çocukların hikâyeye kendi deneyimlerini yansıtabileceği sorularla eşlik etmelerinin sağlanması ile zenginleştirilebilir.

Bir Miyavişim Öyküsü

Bu sokağa bayılıyorum. Kabul ediyorum, sokakta yaşam biraz zor. Yemek ve su bulmak öyle kolay değil sonuçta. Soğuk havalarda sıcak bir yer bulabilmek için öyle çok gezeriz ki bu sokakları bizden daha iyi tanıyan yoktur. Sen hiç yolunu kaybetmiş bir sokak kedisi gördün mü mesela? Bir de şu canları sıkıldıkça bizleri kovalayan köpekler olmasa... Tüm bunlara rağmen sokakta hışır hışır yapraklarla oynamayı seviyorum. Bir de insanları izlemeyi... Misafirlik için gelip döne dolaşa park yeri arayan insanları, kaybolup yolu bizim sokağa düşenleri... Ama özellikle oyun oynayan çocukları seviyorum. Oyunlarını izlemek inanılmaz keyifli. Ben kim miyim? Ben de bir sokak kedisiyim. Eğer istersen sen bana bir isim önerebilirsin belki.

Sokakta en sevdiğim yer Fala'nın yaşadığı evin bahçe duvarı. Sıcacık Güneş'in altında şekerleme yapmak için oradan daha iyi yer yok. Kendimi uykunun güzel kollarına bırakacaktım ki çocuklar yine gruplaşarak birbirlerine zorbalık yapmaya başladılar. "Hepiniz çocuksunuz, miyavişim kursanız aynı oyunlardan zevk alabileceğinizi anlayacaksınız." demek istiyorum ama onların dilini konuşmayı henüz öğrenemedim, sadece anlayabiliyorum.

Tüylerimi uzun uzun temizliyordum ki Fala elinde kocaman bir kâğıt, renkli ve çeşit çeşit boyalarla dışarı çıktı. Koca kâğıdı sokağın ortasına serdi. Daracık sokak bütün bir kağıtla kaplıydı neredeyse. Bütün bunlar benim olduğu kadar çocukların da dikkatini çekmişti. Bütün çocuklar Fala'nın başına toplanınca, Fala evini güzelleştirmek için bir resim yapmak istediğini ama eğer hep birlikte yaparlarsa daha güzel bir resim ortaya çıkabileceğini söyledi. Böylece bütün çocuklar boyalardan kapıp resim yapmaya başladılar. Ama kâğıt o kadar büyüktü ki istedikleri boyanın kimde olduğunu bulmak ve kimin ne çizdiğini anlayabilmek için kâğıt boyunca gezinip birbirleriyle miyavişim kurmak zorunda kaldılar. Resim yapmayı oyuna çevirip bazen boyaları saklayarak renklerle saklambaç oynadılar. Boyaları saklamama izin vererek beni de oyuna dahil ettiler. Oyun oynamak izlemekten daha keyifliydim. Çocuklar da o kadar eğlenmişlerdi ki o günden sonra Fala'yı zaman zaman onlara yeni oyun kurması için zorlasalar da kendileri için birlikte oynayabilecekleri oyunlar bulmaya başladılar. Bu arada çocukların öyle bir anda değiştiklerini söyleyemem, hâlâ zaman zaman uykularımı bölüyorlar. Bununla birlikte harika yol kat ettiler.

İşte, ben buna miyavişim derim!

SONUÇ VE TARTIŞMA

Hikâye anlatıcılığı ve onun bir biçimi olan çizgi filmlerin güçlenmeye ilişkin sunduğu bağlamlar; çizgi filmlerdeki karakterler, onları izleyen çocuklar ve hikâye anlatıcılığı temelli uygulamalar bağlamında sosyal hizmet uzmanları için değerlendirilmesi gereken bir bakış açısı sunmaktadır.

Filmlerdeki olay akışı güçlenmenin bir süreç olduğunu gösterir niteliktedir. Coco filminde müzisyen olmak isteyen Miguel'in aile kültürü ile birlikte nesilden nesile aktarılan müziğe ilişkin nefret ve önyargıları etkileşimlerle dönüşmekte ve filmin sonunda ataları da dahil olmak üzere tüm ailesi ile birlikte şarkı söyleyerek dans etmektedir. Luca filminde ise karaya çıkmaya korkan Luca'nın karaya çıkabildiği; kara ve deniz canavarı olarak birbirlerini ayıştıran Portorosso'da toplumsal bütünleşmenin gerçekleştiği görülmektedir. Kırmızı filminde güçlenme süreci; Mei'nin kızıl panda olduğu ilk anda korkar ve ağlar bir şekilde yorganın altında saklanmasından içindeki kızıl pandayı kabul etmesine kadar uzanan bir dönüşüme işaret etmektedir. Ratatuy filminde Remy'nin ev ve restoran gibi insanlara ait görülen mekanlara giremiyor olmasından, logosunda fare figürünün yer aldığı bir restoranda şef olmasına kadar uzanan süreç ve değişim; güçlenme sürecine dair örnekleri ortaya koymaktadır. Ters Yüz filminde ise kişilik adaları; Riley'nin sosyal ilişkileri ve kişisel yetenekleri gibi güçlü olduğu bağlamları sunmakta ve güçlenme süreci Riley'nin Minnesota'da etkili sosyal ilişkiler kurması ve adaların çoğalması olarak görünürlük kazanmaktadır. Son olarak Soul filminde ise güçlenme süreci; 22'nin korkularını yenerek dünyaya gelmeyi kabul etmesi ve Joe'nin ise küçük anların bile farkına vararak hayattan keyif alması olarak dikkat çekmektedir. Genel olarak tüm filmlerde özellikle kişisel ve kişilerarası güçlenmenin karşılıklı ve etkileşimsel bir süreç olduğu görülmektedir. Filmlerde ele alınan bu olay akışı içerisinde Erbay (2019)'ın ifade ettiği üzere bir süreç içerisinde değerlendirilen güçlenmenin her çevrede var olan bir eyleme alanı olduğu açıkça görülmektedir.

Bu noktada sosyal çevre, güçlendirme yaklaşımı içerisinde önemli bir bağlam olarak dikkat çekmektedir. Bireyin özellikle psiko-sosyal gelişimi için sosyal çevre güçlü bir değişkendir. Destekleyici bir çevrede yetişen birey kendisine ve sosyal çevresine ilişkin güçlü bir farkındalık oluşturabilir. Nitekim Boehm ve Staples (2002) de sosyal çevre ve birey arasındaki etkileşimin güçlenme bağlamında son derece önemli olduğunu belirtmiştir. Ters Yüz filminde Riley'in ailesi ile geliştirdiği güçlü bağların, olumsuz duygular ve deneyimlerle baş edebilmesini sağlamada etkili olduğu görülmektedir. Ailelerin önemli değişim mekanizmaları olduğunu belirten Graves ve Shelton (2007), yaptıkları çalışmada ailelerin güçlendirilmesinin çocukların işlevselliklerini olumlu etkilediğini ve çocukların davranışlarının değişmesine katkı sağladığını belirtmişlerdir. Literatürde filmleri güçlendirme yaklaşımı ile ele alan çalışmalarda ise aile sistemine dair temaların varlığı, güçlendirme ve aile sistemine dair önemli bir bakış sunmaktadır (Karasu, 2023; Abay Alyüz, 2022). Çalışmanın analizi sonucunda sosyal ilişkiler temasının bir alt teması olarak belirlenen aile sistemi teması, bu bağlamda dikkat çekmektedir.

Güçlenme bağlamında bir diğer önemli unsur duygusal regülasyondur. Bireyler duygularını ifade etmeyi, yansıtmayı ve olumsuz duygularla baş edebilmeyi ilk olarak ailede öğrenirler. Bireylerin özellikle zorlu yaşam koşulları karşısında verdikleri duygusal tepkiler ve olumsuz duygularla nasıl baş edebildiği güçlenme ile ilişkili konular arasında yer almaktadır. Literatürde duygusal regülasyon stratejileri, öz destekte bulunabilme, içsel motivasyonla kendine rehberlik edebilme, olumlu iç konuşmalardan yararlanma, nefes egzersizleri yapma, bedeni hareketlendirme, duyguları fark etme

ve ifade etme olarak ele alınmaktadır (Berking ve Whitley, 2014; Gençoğlu ve Yılmaz, 2013; Menezes ve Bizarro, 2015; Rizvi ve Steffel, 2014). Bu stratejilere dair sahneler duygular teması altında ele alınmıştır. Bu noktada duygu regülasyonunun ve duyguların ifade edilmesinin önemini içeren sahnelerin çocuklar için güçlenme kaynağı olabileceği düşünülmektedir.

Karakterlerin duygularını yansıtan mimikler, ele alınması gereken bir diğer bağlamı sunmaktadır. Güçlenme hikâyeleri anlatan çizgi filmlerde karakterlerin gelişimi ve mimikleri hikâyenin etki gücünü arttıran unsurlar olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, işlenen temaların ve aktarılan güçlenme süreçlerinin yanı sıra güçlü mimiklerin varlığı, izleyici kitlesini oluşturan çocukların güçlenme sürecini destekleyebilecek bir başka bağlam olarak dikkat çekmektedir. Çizgi filmleri yabancı dil öğrenme bağlamıyla ele alan Köprülü (2016)'nın ve Tanrıku ve Sömek (2020)'in mimiklere ilişkin vurguları bu bağlamı destekler niteliktedir.

Güçlenme süreci kişisel, sosyal ve toplumsal süreçlerin etkileşimi ile ilgilidir. Çalışmada analiz edilen neredeyse tüm filmlerde vurgulanan “öz yeterlik ve yaşam üzerindeki kontrol duygusunun” sosyal çevre unsurlarıyla etkileşim içerisinde olduğu görülmektedir. Bu çerçevede sosyal destek ağı, sosyal beceriler ve gerektiğinde ortak amaçlar çerçevesinde bir araya gelebilme güçlenme sürecinin hem nedenleri hem de sonuçları arasında düşünülebilir. Kök (2024), güçlendirmenin içerimini “beceri geliştirme ve uygulama, kaynak geliştirme ve yönetme hakkında bilgi edinme, başkalarıyla ortak bir amaç doğrultusunda çalışma, kişinin sosyal destek ağını genişletme, liderlik becerilerini geliştirme fırsatları” olarak değerlendirmektedir. Bu içerimden yola çıkılarak kaynaklara dair vurgunun sosyal hiyerarşi temasıyla; beceriler ve liderliğe ilişkin vurgunun beceriler ve tutumlar temasıyla; ortak amaç doğrultusunda çalışmanın takım çalışması temasıyla; sosyal destek ağının sosyal ilişkiler temasıyla ilişkilendiği görülmektedir.

Çalışma kapsamında izlenen çizgi filmlerde kişisel ve kişilerarası güç unsurlarına daha fazla yer verildiği görülmektedir. Bunun bir nedeni, çizgi filmlerin en büyük hedef kitlesinin çocuklar olması olabileceği gibi; başka bir nedeni dünyada hâkim olan neoliberalizmin kişisel gelişim ve kişisel güçlere yaptığı vurgu da olabilir. Nitekim Watss ve Hodgson (2021) neoliberalizmin, bireylerin kişinin özneliği ve kendiliğine ilişkin düşünceleri doğrultusunda kendisi ve dünyayla kurduğu etkileşimlere odaklanmasını önceliğini belirtmiştir.

Yapılan bu çalışmada, belirlenen çizgi filmlerdeki güçlenme unsurlarına vurgu yapılmıştır. Bu bağlamda çizgi filmlerdeki gibi güçlü hikâye anlatımlarının güçlenme sürecine işaret etmesi nedeniyle sosyal hizmet uzmanlarının eylem alanlarına girebilecek araçlar olduğu düşünülmektedir.

Çeşitli bağlamlarda etkileşimlerin yaratılması için hikâyelerden de yararlanan günümüzde, sosyal hizmet uzmanlarının da çalışmalarında böylesi bir araçtan yararlanması, “beceriler” noktasında önemli görülmektedir. Bu bağlamda Geron, Andrew ve Khun (2005), 21. yüzyıla doğru ilerlerken yaşanan demografik değişimler, piyasa değişimleri, mesleki rekabetler, yeni teknoloji, hizmet ve kaynakların ortaya çıkışı gibi nedenlerle günümüz dünyasında ayakta kalabilmek için sosyal hizmet uzmanlarının yeni beceriler öğrenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Analiz edilen çizgi filmlerde

olduğu gibi etkileşimlerle gelen güçlendirici değişimleri içeren hikâyelerin farklı biçimlerle uygulamalara dahil edilmesi, müdahalelerin zenginleştirilebilmesi için oldukça kıymetlidir.

Hikâye anlatıcılığının sosyal hizmet perspektifi ile ele alındığı bu çalışmada; özellikle çocukların güçlenme süreçlerine katkı sağlayabilecek bir araç olan filmlere odaklanılmıştır. Hikâye anlatıcılığı ve sosyal hizmet arasında ilişki kurulmasını sağlayan literatür ve uygulamanın; müracaatçı gruplarının gereksinimleri, sahip oldukları güçleri, güçsüzlükleri ve potansiyelleri doğrultusunda nasıl zenginleştirilebileceği daha sonra yapılacak çalışmalar için önemli bir soru olarak düşünülebilir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Çalışma, araştırma etiğine uygun olarak yürütülmüştür.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

KAYNAKÇA

- Abay Alyüz, S. B. (2022). Sosyal Hizmet Perspektifiyle Yaşlıların Yaşam Alanlarında Arkadaşlık Ağları: Güle Güle Filmi Örneği. *Turkish Studies – Religion*, 17(1), 1-19. (Erişim:<https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.57717>)
- Akgül Gök, F. (2018). Şizofreni Tanısı Olan Bireylerin Ebeveynlerinin Yaşantılarının Güçlendirme Yaklaşımı Çerçevesinde İncelenmesi. (Yayınlanmış Doktora Tezi.) Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Akgül, M. ve Hekimoğlu Toprak, H. (2021). Yakınsama Kültürü ve Transmedya Hikâye Anlatıcılığı Üzerine Bir Çalışma: Eltilerin Savaşı Filmi. *Aksaray İletişim Dergisi*, 3(1), 43-61.
- Anderson, K. E. (2010). Storytelling. J. H. Birx (Ed.). *21st Century Anthropology: A Reference Handbook* içinde (syf 277–286). Thousand Oaks: Sage. (Erişim: <https://scholarship.libraries.rutgers.edu/esploro/outputs/bookChapter/991031549936204646>)
- Berking, M. ve Whitley, B. (2014). The Adaptive Coping with Emotions Model (ACE Model). *Affect Regulation Training* içinde (syf 19-29). New York: Springer.
- Boehm, A. ve Staples, L.H. (2002). The functions of the social worker in empowering: The voices of consumers and professionals. *Social Work*, 47(4), 449-460.
- Buyan, B. (2007). Küreselleşme ve Sinema. *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 214 – 226. (Erişim: <https://dergipark.org.tr/en/pub/bujss/issue/3858/51578>)
- Cankurtaran, Ö., Akoğlu, G. ve Sakarya, H. (2020). Güçlenmeyi Güç, Güçsüzlük, Baskı ve Güç İlişkileri Temelinde Anlamak. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(4), 1913-1939. (Erişim: <https://dergipark.org.tr/en/pub/tsh/article/782159>)

- Cansız Kösesoy, B. (2002). İntiharın Karşısındaki Güçler: Tarih, Aidiyet ve Maneviyat. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırma Dergisi*, 6(2), 82-95.
- Chan, C. ve Sage, M. (2019). A Narrative Review of Digital Storytelling for Social Work Practice. *Journal of Social Work Practice*, 35(7), 63-77.
- Cengiz, Ö., İlçi Küsmüş, G. ve Ramazan, O. (2020). TRT Çocuk Kanalında Yayınlanan Çizgi Filmlerin Gelişim Alanlarına Göre Değerlendirilmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(2), 271-287.
- Çokluk, N. ve Ökmen, Y. E. (2020). Sözlü Kültürden Dijital Kültüre Hikâye Anlatımı: Youtuberlar Üzerine Kültürel Bir Çözümleme. *Selçuk İletişim Dergisi*, 13(3), 1114-1148.
- Creswell, J. W. (2023). Geçerlik ve Değerlendirme Standartları. Demir, S.B. ve Bütün, M. (Çev. Ed.) *Nitel Araştırma Yöntemleri Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni içinde* (syf 245 - 266). Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Darga, H., Zayimoğlu Öztürk, F. ve Öztürk, T. (2021). Çizgi Filmlerin Çocukların Dil ve Sosyal Gelişim Alanlarına Etkisine Yönelik Ebeveyn Görüşlerinin İncelenmesi. *International Primary Education Research Journal*, 5(1), 59-77. (Erişim: <https://dergipark.org.tr/en/pub/iperj/issue/61098/878666>)
- Dennis, M. K., ve Minor, M. (2019). Healing Through Storytelling: Indigenising Social Work with Stories. *The British Journal of Social Work*, 49(6), 1472-1490.
- Dodd, P. ve Gutierrez, L. (1990). Preparing Students for the Future: A Power Perspective on Community Practice. *Administration in Social Work*, 14(2), 63-78.
- Dominelli, L. (2021). Baskı Karşısı Sosyal Çalışma Teori ve Pratik. (1. Türkçe Baskısı). (Çev. Ed. Cankurtaran Ö.). Ankara: Nika Yayınevi.
- Duyan, V. (2012). Sosyal Hizmet Temelleri, Yaklaşımları, Müdahale Yöntemleri. Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği.
- Freeman, M. (2017). A World of Disney. In M. Boni (Ed.). *World Building Transmedia, Fans, Industries* (syf. 93-108). Amsterdam: Amsterdam University Press. (Erişim: <https://library.oopen.org/handle/20.500.12657/25975>)
- Elveren Arı, B. ve Gürses Köse, İ. (2021). Metinlerarasılıktan Transmedya Hikaye Anlatıcılığına: Harry Potter. *Erciyes İletişim Dergisi*, (2), 1-25.
- Erbay, E. (2019). Güç ve Güçlendirme Kavramları Bağlamında Sosyal Hizmet Uygulaması. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 19(2), 41 – 64.
- Gençoğlu, C., ve Yılmaz, M. (2013). Duygusal Farkındalık Eğitim Programının Duygu Kontrol Düzeyine Etkisi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(5), 961-980.
- Geron, S. M., Andrews, C. ve Kuhn, K. (2005). Infusing Aging Skills Into the Social Work Practice Community: A New Look at Strategies for Continuing Professional Education. *Families in Society*, 86(3), 431- 440.
- Gladding, S. T. (2015). Aile Terapisi – Tarihi, Kuram ve Uygulamaları (3. Türkçe Baskısı). (Çev. Ed. Keklik İ. ve Yıldırım İ.). Ankara: Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği.

- Graves, K. N. ve Shelton, T. L. (2007). Family Empowerment as a Mediator between Family-Centered Systems of Care and Changes in Child Functioning: Identifying an Important Mechanism of Change. *Journal of Child and Family Studies*, 16(4), 556-566.
- Goldingay, S., Epstein, S. ve Taylor, D. (2018). Simulating Social Work Practice Online with Digital Storytelling: Challenges and Opportunities, *Social Work Education*, 37(6), 790-803.
- Gökçen, N. K. (2020). Yayın İllustrasyonlarında Görsel Hikaye Anlatımı. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul, Işık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gutierrez, L.M. (1994). Beyond Coping: An Empowerment Perspective on Stressful Life Events. *Journal of Sociology and Social Welfare*, 21, 201-219.
- Işık, A. ve Turan, F. (2015). Normal Gelişim Gösteren ve Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklarda Duygu Düzenleme. *Hacettepe University Faculty of Health Science Journal*, 1(2), 709 – 716.
- İspir, N. ve Bilginer Kucur, A. (2021). Yakınsama Kültürü, Transmedya Hikâye Anlatıcılığı: Angry Birds Kurgusal Evreni. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(1), 37-54.
- Kabataş, B. ve Duyan, V. (2021). Doğrudan Sosyal Hizmet Uygulamalarında Hikâye ve Masallar. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 5(2), 146-170.
- Kararımak, Ö. ve Güloğlu, B. (2012). Metafor: Danışan ve Psikolojik Danışman Arasındaki Köprü. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal*, 4(37), 122-135.
- Karasu, B. (2023). Türk Sinemasında Çalışan Kadın İmajının Güçlendirme Yaklaşımı Çerçevesinde İncelenmesi: “Gelin” Filmi Örneği. *İstanbul Arel Üniversitesi İletişim Çalışmaları Dergisi*, 11(3), 178-202.
- Kırılıoğlu, M. (2019). Güçler Temelli Yaklaşım ve Güçlendirme: Kolektif Kimlik, Bilgi-Beceri, Benlik Kavramı, Eleştirel Farkındalık, Harekete Geçme. *OPUS International Journal of Society Researches*, 14(20), 2248-2277.
- Kök, H. (2024). Yaşlı İhmal ve İstismarına Yönelik Sosyal Hizmet Uygulamalarında Güçlendirme Yaklaşımı. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26(2), 815-832.
- Köprülü, S. G. (2016). Erken Yaşta Yabancı Dil Öğreniminde Çizgi Filmlerin Yeri. *Diyalog Interkulturelle Zeitschrift Für Germanistik*, 4(1), 88-98.
- Metin, O. ve Ünal, Ş. (2022). İçerik Analiz Tekniği: İletişim Bilimlerinde ve Sosyolojide Doktora Tezinde Kullanımı. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 273-294.
- Menezes, C. B., ve Bizarro, L. (2015). Effects of Focused Meditation on Difficulties in Emotion Regulation and Trait Anxiety. *Psychology & Neuroscience*, 8(3), 350-365.
- Muratoğlu Pehlivan, B. (2019). Toplumsal Cinsiyet Rollerini Açısından Türk Çizgi Filmlerinde Anne ve Baba Temsili Üzerine Bir Çalışma. *Medya ve Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 1(2), 15-27.
- Prasetyo, Y. E. (2017). From Storytelling to Social Change: The Power of Story in the Community Building. *SSRN Electronic Journal*, 1–11.
- Rizvi, L., ve Steffel, L. M. (2014). A Pilot Study of 2 Brief Forms of Dialectical Behavior Therapy Skills Training for Emotion Dysregulation in College Students. *Journal of American College Health*,

- 62(6), 434-439.
- Robin, B. R. ve McNeil, S. G. (2019). Digital Storytelling. *The International Encyclopedia of Media Literacy*, 1-8.
- Savcı, B. (2015). Yeni Medyada Hikâye Anlatıcılığına Doğru: Kişisel Blog Anlatılarında Vladimir Propp'un Biçimsel Analizi. Yüksek Lisans Tezi. Ankara, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Solomon, B. B. (1987). Empowerment: Social work in Oppressed Communities. *Journal of Social Work Practice*, 2(4), 79-91.
- Tanrikulu, L. ve Sömek, Z. (2020). Erken Yaşta Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğreniminde Çizgi Filmin Yeri. *International Journal of Language Academy*, 8(4), 187-200.
- Taş Alicenap, Ç. (2019). Animasyon Film Yapımında Teknik ve İçerik. *Sinema ve Televizyonda Yeni Yaklaşımlar (syf 73 – 84)* içinde. Konya: Atlas Akademi.
- Tavukçu, C. ve Keleşoğlu, F. (2022). Güçlendirme Yaklaşımı Bağlamında Bir Vaka Çözümlemesi. Günay, G. ve Karacagil, Z. (Ed.) *4th International Congress on Multidisciplinary Social Sciences* içinde (syf 332 – 346). Ankara: Bidge Yayınları.
- Teater, B. (2015). Güçlendirme ve Dilin Kullanımı. Karatay, A. (Çev. Ed.). *Sosyal Hizmet Kuram ve Yöntemleri Uygulama için Bir Giriş* içinde (syf 67 – 83). Ankara: Nika Yayınevi.
- Temizkan, M. ve Sallabaş, M. E. (2009). Öğretmen Adaylarının Okuma ve Yazmaya Yönelik Tutumlarının Karşılaştırılması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(27), 155-176.
- Thompson, N. (2016a). Güçlendirme. Cankurtaran, Ö. (Çev. Ed.). *Güç ve Güçlendirme içinde (syf 67-83)*. Ankara: Nika Yayınevi.
- Thompson, N. (2016b). Güç. Cankurtaran, Ö. (Çev. Ed.). *Güç ve Güçlendirme içinde (syf 35-36)*. Ankara: Nika Yayınevi.
- Tokgöz Şahoğlu, C. ve Polat, B. (2018). Transmedya, Kolektif Anlatı ve Kent: Pokémon Go Örneği. *Yeni Düşünceler*, 9, 114-129.
- Üstündağ, A. ve Şenol, F. B. (2021). Çizgi Filmlerde Yer Alan Şiddet ve Korku Öğelerinin İncelenmesi: TRT Çocuk Kanalı Örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 12(1), 173-138.
- Watss, L. ve Hodgson, D. (2021). Sosyal Hizmet için Sosyal Adalet Teori ve Uygulama. (R. Babahanoğlu, N. Gencer ve A. Tekgöz Obuz, Çev. Ed.). Ankara: Nika Yayınevi.
- Zengin, F. (2021). Yakınsama Çağında Hikâye Anlatmak: Transmedya Hikâyeciliği Kavramı Üzerinden "Leyla ile Mecnun" Dizisinin İncelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 44, 169-190.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Hangisi Daha Zorlayıcı? HIV ile Yaşamak Mı Yoksa İnsan Hakları İhlalleri Mi? HIV ile Yaşayan Kişilerin Maruz Bırakıldıkları İnsan Hakları İhlallerine Sosyal Hizmet Perspektifiyle Bir Bakış

Which is More Challenging? Living with HIV or Human Rights Violations? A Social Work Perspective on Human Rights Violations to which People Living with HIV are Exposed

Avşin AKBAŞ¹ Sema BUZ²

¹ Araştırma Görevlisi, Munzur Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, avsinakbas@munzur.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5279-1631

² Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, semabuz@hacettepe.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8326-3732

Başvuru: 02.02.2024
Kabul: 03.10.2024

Atıf: Akbaş, A. ve Buz, S. (2024). Hangisi daha zorlayıcı? HIV ile yaşamak mı yoksa insan hakları ihlalleri mi? HIV ile yaşayan kişilerin maruz bırakıldıkları insan hakları ihlallerine sosyal hizmet perspektifiyle bir bakış. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 35 (4), 605-630. DOI: 10.33417/tsh.1430814

ÖZ

HIV, ürettiği damgalama, ayrımcılık ve insan hakları ihlalleriyle sadece viral bir enfeksiyon olmadığını aynı zamanda biyopsikososyal bir sağlık problemi olduğunu ortaya çıktığı günden bu yana yaklaşık 40 yıl içerisinde bizlere göstermiştir. HIV ile yaşayan kişiler bir yandan tıbbi tedaviyle uğraşırken diğer yandan HIV tanısının neden olduğu insan hakları ihlalleri, ayrımcılık ve damgalanma ile mücadele etmekte kalmaktadır ve bu nedenle daha zorlu bir süreci deneyimlemektedir. Çalışmada Türkiye’de yayınlanmış olan HIV/AIDS alanına ilişkin insan hakları ihlalleri raporları üzerinden sosyal hizmet perspektifi ile bir değerlendirme yapmak ve insan hakları ihlallerine karşı çözüm yolları geliştirebilmek amaçlanmıştır. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi metodu kullanılarak Türkiye’de HIV ile yaşayan kişiler tarafından kurulan ilk dernek olan Pozitif Yaşam Derneği’nin yayınlamış olduğu on dokuz rapor değerlendirilmiştir. Raporlardan insan hakları ihlallerinin sırasıyla en çok sağlık kuruluşları, işyerleri, kamu kurum ve kuruluşları, aile/sosyal çevre ve medyada gerçekleştiği ve çoklu insan hakları ihlallerinin yaşandığı ve raporların yayınlandığı tarihlerden günümüze gelindikçe insan hakları ihlallerine karşı daha fazla aksiyon alındığı tespit edilmiştir. Bu çalışma sosyal eşitsizlik ve adaletsizlikle mücadele eden sosyal hizmet uzmanlarının HIV ile yaşayanlara yönelik gerçekleştirilen insan hakları ihlallerine karşı mikro, mezo ve makro boyutlarda uygulamalar gerçekleştirmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler: HIV, Damgalama, Ayrımcılık, İnsan Hakları İhlali, Sosyal Hizmet

ABSTRACT

In the 40 years since its emergence, HIV has shown us that it is not only a viral infection but also a biopsychosocial health problem with the stigmatization, discrimination, and human rights violations it produces. People living with HIV have to struggle with human rights violations, discrimination, and stigmatization caused by HIV diagnosis while dealing with medical treatment on the one hand, and therefore experience a more challenging process. This study aims to evaluate social work from a social work perspective through reports on human rights violations in the field of HIV/AIDS published in Turkey and to develop solutions to human rights violations. In this study, the document analysis method, one of the qualitative research methods, was used to evaluate nineteen reports published by the Positive Living Association, the first association established by people living with HIV in Turkey. From the reports, it has been determined that human rights violations occur primarily in health institutions, workplaces, public

institutions and organizations, family/social environment, and the media, respectively, and that multiple human rights violations have been experienced and more action has been taken against human rights violations since the publication of the reports. This study reveals that social workers who struggle against social inequality and injustice should implement micro, mezzo, and macro practices against human rights violations against people living with HIV.

Keywords: *HIV, Stigmatisation, Discrimination, Human Rights Violation, Social Work*

GİRİŞ

HIV günümüz itibariyle dünya üzerindeki her ülkede görülmektedir. UNAIDS (2022)'in son yayınladığı raporda dünyada ortalama 39 (33.1 – 45.7) milyon HIV ile yaşayan kişinin¹ olduğu belirtilmiştir. Türkiye'deki verilere göre ilk resmi vakanın görüldüğü 1985 yılından 2023 yılına kadarki süre içerisinde HIVYK sayısı 41732 kişi olmuştur (T.C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, 2023). 1990'lardan itibaren Antiretroviral Tedavinin (ART) bulunmasıyla birlikte HIV, diğer kronik hastalıklar gibi ilaç tedavisiyle kontrol edilebilen kronik bir sağlık sorununa dönüşmüştür (Mahungu, Rodger, & Johnson, 2009).

HIV ortaya çıktığı andan itibaren, toplumsal yaşamı olumsuz yönde etkileyen birçok enfeksiyonun sahip olduğu damgalama ve ayrımcı pratiklerden payına düşeni almıştır. Weeks (1989), HIV enfeksiyonunun 1980'lerde 4H grubuyla (Haitililer, Heroine kullanıcıları, Homoseksüeller ve Hemofililer) ilişkilendirildiğini ve yine bu dönemde enfeksiyon için eşcinsel vebası, GRID (Gay Related Immuno Disease) gibi tanımlar yapıldığını ifade etmiştir. AIDS evresinin çoğunlukla bu gruplar içerisinde ilk kez görülmeye başlanması başlangıçta bu grupların damgalama ve hak ihlallerine maruz bırakılmasına neden olmuştur (Labra, 2013). Duyan'ın (2001a) da ifade ettiği gibi AIDS tıbbi bir hastalıktan öte içerisinde kültürel, psikolojik, sosyal ve ekonomik boyutlar da barındıran bir sosyal sorundur. HIVYK'lerin başta tedaviye erişim olmak üzere barınma, iş yaşamına giriş, ruh sağlığını koruma, sosyal ihtiyaçlarını karşılama, bakım, damgalanma ve hak ihlalleriyle mücadele gibi ihtiyaçları ortaya çıkmaktadır.

Sosyal çalışmacılar HIV'in ortaya çıktığı 1980'lerden itibaren sahada aktif olarak mesleki uygulamalar yapmaktadır. Bu uygulamalar HIV'in yayılmaya başladığı ve AIDS vakalarının ilk görülmeye başlandığı erken safhalarda yas sürecini yönetme ve tedavi süreçlerinin yönetilmesine odaklanmışken daha sonrasında yüksek etkili antiretroviral tedavinin (HAART) etkisiyle beraber kronik bir sağlık problemine dönüşen HIV ile yaşamının yönetimine evrilmiştir (Strug & Grube, 2002). HIVYK'larla çalışan sosyal hizmet uzmanlarının damgalama ve bu damgalamadan kaynaklanan sosyal koşulları değiştirici, damgalama sonucu güçsüzleşen HIVYK'ları güçlendirici ve özgürleştirici pratik gerçekleştiren, damgalamanın neden olduğu hak ihlallerine karşı mücadele veren, HIVYK'ların hak savunuculuğunu üstlenen bir mesleki uygulama yapması beklenmektedir (Duyan, 1998; Hall, 2007). Bu bağlamda da HIV tanısının kişileri dışlayıcı bir süreci beraberinde getirdiği için sosyal hizmetin önemli çalışma alanlarından biri olarak günümüzde de kendisine yer edinmektedir.

Aktif tedavinin bulunması ve HIV'e yönelik tıbbi ve bilimsel tanı süreçlerindeki gelişmelere rağmen önceki dönemlerden itibaren inşa edilen damgalama pratiğinin yol açtığı insan hakları ihlalleri

¹ Çalışmanın devamında HIV ile yaşayan kişilere HIVYK olarak bahsedilecektir.

HIVYK'lerin hayatını olumsuz yönde etkilemeye ve onları güçsüzleştirmeye devam etmektedir. Mevcut damgalama ve ayrımcı pratikler HIVYK'lerin sağlık, eğitim ve barınma gibi birçok alanda hak ihlallerine maruz bırakılmalarına ve bu alanlardaki hizmetlere erişememesine neden olmaktadır (De Wit & Adam, 2008; Gokengin, Calık, & Oktem, 2017; Kass vd., 1994; Rankin-Williams, Geoffroy, Schell, & Mguntha, 2017) . Yaşanan hak ihlalleri ise HIVYK'lerin kurdukları sivil toplum örgütleri tarafından raporlaştırılmakta ve kamuoyuyla paylaşılmaktadır. Bu alanda aktif raporlama yapan iki kurum bulunmaktadır. Bu kurumlardan birincisi 1996 yılında eski başbakanlığa bağlı olarak kurulan ve bileşenleri içerisinde İçişleri Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı, Adalet Bakanlığı vb. bakanlıkların ve sivil toplum örgütlerinin bulunduğu Ulusal AIDS Komisyonu'nun resmi bir üyesi olan ve 2005 yılında HIV ile yaşayan kişilerce kurulan ilk özne örgüt sıfatına sahip olan Pozitif Yaşam Derneği ve yine HIV ile yaşayan öznelerce 2016 yılında faaliyetlerine başlamış olan Pozitif-İZ derneğidir. Bu dernekler aktif olarak hak ihlalleri raporları hazırlamakta ve öznelerin maruz bırakıldıkları deneyimleri somutlaştırarak günümüzde tıbbi gelişmelerle kontrol altına alınabilmiş HIV'in sahaya yansıyan problemlerinin hala devam ettiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda bu araştırmanın problemi Pozitif Yaşam Derneği (POZYAŞ)² tarafından hazırlanan, HIVYK'lere yönelik gerçekleştirilmiş ve kayıt altına alınmış hak ihlalleri raporlarının sosyal hizmet perspektifiyle incelenerek mevcut hak ihlallerine ilişkin durumu değerlendirmek ve sosyal hizmet mesleğinin bu problemlere yönelik ne gibi çözümler üretebileceğini ortaya koymaktır.

Bu, araştırmanın amacı; POZYAŞ'ın raporlarına göre HIVYK'lerin maruz bırakıldıkları hak ihlallerinin analiz edilmesi, HIV temelli hak ihlallerinin hangi alanlarda ve hangi failer tarafından gerçekleştirildiğinin belirlenmesi, hak arama davranışı ve yaşanan hak ihlallerine karşı ne tür politikalara ihtiyaç olduğunun ortaya konmasıdır.

Bu amaç doğrultusunda araştırma soruları şunlardır:

1. HIV ile yaşayan kişiler hangi alanlarda hak ihlallerine maruz bırakılmaktadır?
2. HIV ile yaşayan kişilere yönelik hangi failer tarafından ne tür hak ihlalleri gerçekleştirilmektedir?
3. HIV ile yaşayan kişiler, maruz bırakıldıkları hak ihlallerine dair hangi türde hak arayışlarına girmektedirler?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu çalışma nitel araştırma yöntemi kullanılarak raporlar üzerinden doküman analiziyle gerçekleştirilmiştir. Doküman analizi gözden geçirme, kapsamlı inceleme ve yorumlamayı içerir. Bu süreçte verilerde bir fenomenle ilgili temaları ortaya çıkarma amacıyla kodlama ve kategoriler oluşturulur. Bu vasıta ile tasniflenen belgeler yorumlanır (Bowen, 2009). Doküman analizi

² Çalışmanın devamında Pozitif Yaşam Derneği'nden POZYAŞ olarak bahsedilecektir.

yönteminde verilerin analizi dört adımda gerçekleştirilir. Bunlar analize konu olan veriden örneklem seçme, kategoriler geliştirme, analiz birimini saptama ve sayısallaştırmadır (Yıldırım & Şimşek, 2018). Bu kapsamda POZYAŞ tarafından hazırlanan on dokuz hak ihlali raporu incelenmiştir. Yaşanan her hak ihlalinin olay örgüsü ile verilmesi nedeniyle çalışma setini oluşturan raporların incelenmesinde doküman analiz tercih edilmiştir

Çalışma Sahası, Verileri Toplama ve Analiz Süreçleri

Bu çalışmada POZYAŞ'ın 1985 yılından başlayarak 2023 Eylül ayına kadar hazırlamış olduğu toplamda on dokuz hak ihlali raporu çalışma grubunu oluşturmuştur. Türkiye'de HIVYK'lere yönelik gerçekleştirilen hak ihlallerinin raporlanmasına dair çalışmalar POZYAŞ ve Pozitif-iz Derneği³ tarafından gerçekleştirilmekte olup POZYAŞ'ın uzun yıllara yayılan düzenli hak ihlali raporları üretmesi bu raporların çalışma grubu olarak seçilmesine gerekçe olmuştur. Çalışma grubunu oluşturan bu raporların⁴ yıllara göre dağılımı tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: POZYAŞ Tarafından Yayımlanan HIVYK'ların Maruz Bırakıldıkları Hak İhlalleri Raporlarının Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	Yayımlanan Rapor Sayısı
1985-2007	1
2008	1
2019	1
2020	5
2021	4
2022	4
2023	3
Toplam	19

Çalışma kapsamında 19 rapor analize başlanmadan önce yazarlar tarafından okunmuştur. Yapılan ilk okumalar doğrultusunda yazarlar tarafından içerisinde hak ihlallerinin gerçekleştiği mekanlar,

³ Pozitif-İZ derneği toplamda bir adet raporunun bulunması ve sadece tek bir yılı ele alması nedeniyle örnekleme dahil edilmemiştir.

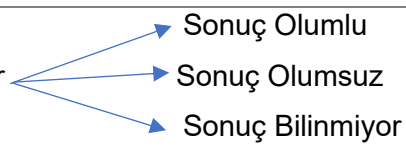
⁴ Raporlara <https://pozitifyasam.org/raporlarimiz/> adresinden ulaşılabilir. Raporların bu çalışmada kullanılmasına yönelik gerekli izin Pozitif Yaşam Derneği'nden alınmıştır. Bununla beraber hazırlanan bu raporlar kamuoyuyla paylaşarak herkes için erişilebilir olmuştur.

failler, mekanlar, gerçekleşen hak ihlallerine dair süreç ve hak ihlalleri gerçekleştikten sonra izlenen hak arama davranışlarına dair soruları içeren bir form oluşturulmuştur. Veriler araştırmacılar tarafından geliştirilen form çerçevesinde analiz edilmiş, temalar ve alt temalar şeklinde tasniflenmiştir. Elde edilen veriler MAXQDA 22 nitel veri analiz programı aracılığıyla çözümlenmiştir.

BULGULAR

POZYAŞ tarafından oluşturulmuş insan hakları ihlallerine ilişkin raporlar doküman analizi yoluyla incelenmiş, ortaya çıkan temalar ve alt temalar şu şekilde (tablo 2) sınıflandırılmıştır:

Tablo 2: Temalar ve Alt Temalar

Hak İhlalinin Gerçekleştiği Yer	Sosyal çevre/aile vb. Kamu kuruluşları İş yeri Sağlık kuruluşu Medya
Hak İhlalini Gerçekleştiren Fail	Sosyal çevre/ aile vb. Kamu personeli, kamu kuruluşu Hekim Hekim dışındaki diğer sağlık profesyoneli İşveren/iş yeri arkadaşı/ işyeri Medya
Hak İhlaline Yönelik Hukuki Hak Arama Yöntemleri	Başvuru var Başvuru yok Bilinmiyor

Yayınlanmış olan hak ihlalleri bütüncül olarak ele alındığında on dokuz hak ihlali raporunda HIV ile yaşayan 1229 kişinin hak ihlallerine maruz bırakıldıkları ortaya çıkmaktadır. Türkiye’de 41732 kişinin HIV ile yaşadığı düşünüldüğünde, her 34 HIVYK’den birisinin hak ihlallerine maruz bırakıldığı ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda Türkiye’de HIVYK’lara yönelik çok ciddi düzeyde damgalanmanın ve ayrımcılığın gerçekleştirildiği görülmektedir.

HIV ile Yaşayan Kişilerin Hak İhlallerine Maruz Bırakıldıkları Alanlar

Raporlardaki hak ihlalleri bütüncül olarak ele alındığında HIVYK’lere yönelik gerçekleştirilen hak ihlallerinin toplamda 1305 farklı mekânda gerçekleştiği ve bu hak ihlallerinin %37,70’inin (492) sağlık kuruluşlarında; %35,40’ının (462) işyerlerinde; %16,32’inin (213) sosyal hayatlarında; %8,42’sinin (110) diğer kamu kurum ve kuruluşlarında; %1,83’ünün (24) medyada ve %0,01’inin (4) ise diğer

alanlarda gerçekleştiği görülmektedir. Bununla beraber raporlar kapsamında 1229 HIVYK'e yönelik gerçekleştirilen hak ihlallerinin 1305 farklı alanda gerçekleşmesi, hak ihlallerinin çoklu alanlarda yaşandığını ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda değerlendirildiğinde, bir sağlık problemi olan HIV'in, sadece sağlık kuruluşları odağında ele alınmadığı, istihdam ve diğer tüm kamusal alanlarda da HIVYK'ler açısından çeşitli ihlallerin söz konusu olduğu görülmektedir.

Raporlar üzerinden gerçekleştirilen analizlere göre HIVYK'lerin en çok sağlık kuruluşlarında hak ihlallerine maruz kaldıkları görülmektedir. Hak ihlallerinin, kişilerin HIV testine erişiminden itibaren başladığı ve HIV tanısı alması durumunda tedavide ve daha sonraki süreçlerde kişinin hizmet aldığı tüm sağlık kuruluşları, hekim ve diğer sağlık personeliyle aktif bir şekilde iletişim içerisinde gerçekleştiği görülmektedir. Mekânsal bağlamda sözü edilen sağlık kuruluşları hastaneler, diş klinikleri, eczaneler, il sağlık müdürlükleri olarak belirtilmiştir.

Raporlara göre, hak ihlallerinin en yoğun şekilde yaşandığı ikinci mekân işyerleri olmuştur. İşyerlerinde gerçekleşmiş olan hak ihlalleri türleri; işe başlangıçta talep edilen ancak yasalarda herhangi bir yeri bulunmayan HIV testlerinin talep edilmesi (276); kişileri HIV statüsü sebebiyle işten çıkarma (77); kişilerin HIV statüsü nedeniyle işyerinde pasifize edilmesi ve mobbinge maruz bırakılması (76); çalışma hayatı içerisinde işveren, iş yeri hekimi ve/veya iş arkadaşı tarafından kişilerin HIV statülerinin ifşa edilmesi (33); kişilerin HIV statüsünün öğrenilmesi sonucunda çalışmakta oldukları işten çıkarılma teşebbüsü (21); kişilerin HIV statülerinden dolayı işe başlatılmaması (16); kişilerin çalıştıkları süre içerisinde herhangi bir rızası olmamasına rağmen "rutin sağlık kontrolü" gerekçesiyle gerçekleştirilen onam dışı HIV testleridir (11).

Raporlarda en çok hak ihlalinin yaşandığı üçüncü mekan sosyal çevre olmuştur. Sosyal çevrede yaşanan hak ihlalleri incelendiğinde kişisel sağlık verisinin korunma hakkının ihlali (203), kişisel ve tıbbi bilginin ifşası (190), özel hayatın gizliliğinin ihlali (174), HIV'in velayet davalarında bir koz olarak kullanılması (10), hakaret (44), tehdit (16) gibi ayrımcılık türlerinin bu mekanda yaşandığı görülmüştür.

Raporlarda en çok hak ihlalinin yaşandığı dördüncü mekân ise kamu kurum ve kuruluşları olmuştur. Hak ihlalleri ise sağlık hizmetinin sağlanamaması ve tedaviye erişim hakkının engellenmesi (24), görevli personelin görevini yapmaması ve görevini kötüye kullanması (24), kişisel ve tıbbi bilginin ifşası (16), dışlanma (8) eğitim hakkının engellenmesi (3) alanlarında gerçekleşmiştir.

Raporlarda en çok hak ihlalinin yaşandığı beşinci ve son mekan ise medyadır. Hak ihlallerinin 24'ü medyada gerçekleştirilmiş olup, genel olarak HIV statüsünün ifşası, nefret ve ayrımcılık söylemleri, yanlış bilginin dolaşıma sokulması gibi hak ihlalleri gerçekleştirilmiştir.

HIV ile Yaşayan Kişilere Yönelik Hak İhlallerinde Failler ve İhlal Türleri

Bütüncül olarak hak ihlallerini gerçekleştiren failer incelendiğinde 1305 farklı yerde gerçekleştirilen hak ihlallerinin 1336'sının tekil fail tarafından gerçekleştirildiği ortaya çıkmıştır. Hak ihlallerini gerçekleştiren failerin dağılımı incelendiğinde: en çok hak ihlalini gerçekleştiren grubun %38,17'sini (510) hekimler; %32,71'ini (437) işveren/iş yeri arkadaşları/ iş yeri hekimi; %15,79'ini (211) aile, arkadaş gibi kişinin sosyal çevresi; %8,46'sını (113) kamu kuruluşlarındaki personel; %2,62'sini (35) hekim dışındaki diğer sağlık personeli; %1,77'sinin (24) ise medya olduğu görülmektedir. Hak ihlallerini gerçekleştiren failerin sayısının ihlale maruz bırakılan kişilerin sayısından daha fazla olması ise yaşanan olaylarda birden fazla failin olduğunu ortaya koymaktadır.

HIVYK'lere dönük olarak hak ihlallerini gerçekleştiren failer incelendiğinde, en çok hak ihlalini gerçekleştiren grubun, en çok hak ihlallerinin gerçekleştiği ortam olan sağlık kuruluşları olmasıyla doğru orantılı olarak hekimler ve hekim dışındaki diğer sağlık çalışanları olduğu görülmüştür. Hekimler ve diğer sağlık çalışanlarının gerçekleştirdiği hak ihlallerinin sağlık hizmeti sağlamama, görevi kötüye kullanma, kişisel ve tıbbi bilginin ifşası, mesleki standart ihlali, kişilerin yazılı ve/veya sözlü onamları alınmadan gerçekleştirilen HIV testi, hukuki dayanağı olmayan HIV testi uygulamaları ve yaşam hakkı ihlali alanlarında yoğunlaştığı görülmektedir.

Raporlarda kişilerin HIV statülerinden dolayı hekimler tarafından ameliyatlarının gerçekleştirilmemesi veya ertelenmesi, acil müdahale gerektiren tıbbi müdahalenin yapılmaması, gerekli tıbbi hizmetin sağlanmaması, dış tedavilerinin uygulanmaması ve HIV ile yaşayan gebe kişilerin doğumlarının gerçekleştirilmemesi gibi ihlallerden söz edilmiştir. Bu hak ihlalleri türleri içerisinde en sık rastlanana ameliyat erteleme ve/veya iptal etmedir. Ameliyatı erteleyen hekimler tıbbi malzeme ve koruyucu ekipmanlarının olmamasını gerekçe göstermiştir.

Sağlık çalışanları tarafından gerçekleştirilen diğer bir hak ihlali ise HIVYK'lerin HIV statülerini ifşa etmeleridir. Bu vakalarda, kişiye ait tıbbi evraklara herkesin göreceği şekilde "*HIV Pozitif*" yazılması, hastane içerisinde diğer kişilerin duyacağı şekilde "*Bu hasta HIV Pozitif dikkatli olun*" (Pozitif Yaşam Derneği, 2020a), "*Buna dikkat edin HIV'li!*" (Pozitif Yaşam Derneği, 2020b) vb. şekilde durumunun söylenmesi ve çiftlerin evliliklerini gerçekleştirmeden önce istenen testlerde tanı alan kişilerin HIV statülerinin eşleriyle kişilerin onamı olmadan paylaşılması olarak ifade edilmiştir.

Sağlık personeli tarafından gerçekleştirilen bir diğer önemli hak ihlali ise kanunlarda herhangi bir atıfta bulunulmamasına rağmen evlilik, iş başlangıcı gibi süreçlerde hekimlerce talep edilen ve hukuki herhangi bir dayanağı olmayan HIV testi ve kişinin onamı olmaksızın gerçekleştirilen HIV testleridir. Farklı sağlık problemleri veya işlemler için kan testi yaptırılırken kişinin onamı dışında yapılan HIV testleri şeklinde hak ihlallerinin gerçekleştirildiği görülmektedir.

Sağlık kuruluşlarında gerçekleştiği ifade edilen bir diğer hak ihlali türü ise on altı hak ihlali bildiriminde görülen HIV'e yönelik yanlış ve/veya eksik bilgi vermektir. Hak ihlalleri incelendiğinde, "*evde havluyu, çatalı, bıçağı ayırın*", "*çocuğunu öpme, evde bulaşık makinesi kullan, çatal bıçakla bulaşır*",

“*kanunen evlenilemeyeceği, bunun bir suç olacağı*” (Pozitif Yaşam Derneği, 2008), HIV ile yaşama sonucu ameliyat sonrası yaraların geç iyileşeceği şeklinde HIV tedavisine dair yanlış ve eksik bilgi paylaşımı yapıldığı ve bu nedenle kişilerin tedavilerini yarıda bıraktıkları örneklerle karşılaşılmıştır.

Hak ihlalleri raporlarında sağlık kuruluşlarında gerçekleşen yaşam hakkı ihlallerine de yer verilmiştir. Bu vakalarda HIV statülerinden dolayı kişilere tıbbi tedavi hizmeti sunulmadığı, sağlık durumları kötüleşen kişilerin gereken acil tedavilere erişememeleri sonucu hayatlarını kaybettikleri (Pozitif Yaşam Derneği, 2007, 2008, 2020a) tespitlerine yer verilmiştir.

İşyerlerinde gerçekleştirilen hak ihlallerinin failleri iş arkadaşları, işverenler ve işyeri hekimleri olmuştur. İş yerlerinde işe girişte hukuki dayanağı olmayan HIV testlerinin bir şiddet aracı olarak HIVYK'lere karşı kullanıldığı rapordaki ortaya konmuştur. İş yeri hekimleri kişilerin HIV statülerini sağlık raporlarına yazarak veya Medikal Ulak (MEDULA)⁵ sistemi üzerinden gördükleri HIV statülerini işverene haber vererek kişilerin hak ihlallerine maruz bırakılmalarına aracı olmaktadır. Bu bağlamda bazı iş yeri hekimleri hem görevlerini kötüye kullanmakta hem de kişilerin işlerini kaybetmelerine yol açmaktadır.

İşyerlerinde failer tarafından gerçekleştirilen hak ihlalleri türleri; işe başlangıçta talep edilen ancak yasalarda herhangi bir yeri bulunmayan HIV testlerinin talep edilmesi (276); kişileri HIV statüsü sebebiyle işten çıkarma (77); kişilerin HIV statüsü nedeniyle işyerinde pasifize edilmesi ve mobbinge maruz bırakılması (76); çalışma hayatı içerisinde işveren, iş yeri hekimi ve/veya iş arkadaşı tarafından kişilerin HIV statülerinin ifşa edilmesi (33); kişilerin HIV statüsünün öğrenilmesi sonucunda çalışmakta oldukları işten çıkarılma teşebbüsü (21); kişilerin HIV statülerinden dolayı işe başlatılmaması (16); kişilerin çalıştıkları süre içerisinde herhangi bir rızası olmamasına rağmen “rutin sağlık kontrolü” gerekçesiyle gerçekleştirilen onam dışı HIV testleridir (11).

Türkiye'deki çalışma hayatına ilişkin yasalar kapsamında talep edilen testler içerisinde HIV testi bulunmamaktadır. Bununla beraber Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (2001) yayınlamış olduğu “HIV/AIDS ve Çalışma Yaşamıyla İlgili Davranış Kuralları” belgesine göre çalışan veya iş için başvuran kişilerden HIV/AIDS muayenesi talep edilemeyeceği, işe başvuranlardan veya çalışanlardan HIV ile ilişkili kişisel bilgi paylaşımı talebinin herhangi bir gerekçesi olmayacağı, HIV testinin işyerlerinde yapılmasının gereksiz bir uygulama olduğu ve HIV testinin işe alımda veya devamda bir şart olarak kullanılmayacağı belirtilmiştir. Bu bağlamda kişinin onamının olmadığı ve/veya işe giriş, işe devam için talep edilen HIV testlerinin ulusal ve uluslararası mevzuatta karşılığı bulunmamaktadır.

⁵MEDULA sistemi Türkiye'de Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) ile sağlık sistemi arasında kurulmuş online bir veri tabanıdır. Bu sistem sağlık ödemelerinin takibi, sağlık politikalarının geliştirilmesine yönelik veri toplanması ve geri ödemelerin gerçekleştirilmesi amacıyla aktif bir şekilde kullanılmaktadır. Bu sistem sayesinde ülkedeki bütün hekimler ve eczacılar kişilerin kimlik numaraları vasıtasıyla sağlık bilgilerine erişim sağlayabilmektedir.

İş yerlerinde yaşanan bir diğer önemli hak ihlali ise işverenlerce HIV statülerinin öğrenilmesinden sonra kişileri işten çıkarma olaylarıdır. HIV ile yaşayan 77 kişinin, HIV statülerinin öğrenilmesi sonucu işten çıkarıldıkları görülmüştür.

İş yaşamından izole edilme HIV tedavisine erişim noktasında kritik bir öneme sahip olan sağlık sigortasına erişimin engellenmesine yol açmaktadır. Türkiye’de HIV tedavisi, kişinin sağlık sigortası olması durumunda ücretsizdir. Sağlık sigortasına erişim ise kişinin çalışması ve sigorta primlerinin maaşı üzerinden ödenmesi vasıtasıyla gerçekleştirilmektedir. Bu bağlamda, HIVYK’ların işlerinden çıkartılması aynı zamanda sağlık sigortasına ve HIV tedavisine ücretsiz erişimini de ortadan kaldırmaktadır. Bu bağlamda işten çıkartılma vakalarında kişilerin dolaylı yoldan yaşam hakkı ihlaline maruz bırakıldıkları da söylenebilir.

Kişilerin HIV statüsünün ortaya çıkması sonrası işyerlerinde pasifize edilme (seviye düşürülme, ücretli izne çıkarılma vb.) ve kişilerin HIV statüsünden dolayı iş yerlerinde mobbinge maruz bırakılma vakalarının sayısı 23’tür. Özellikle COVID-19 pandemisi sürecinde, HIV statülerinden dolayı uzaktan çalışabilmek amacıyla işverenleriyle HIV statülerini paylaşan kişilerin bu hak ihlaline daha fazla maruz bırakıldıkları görülmüştür.

İşe başlangıç sürecinde talep edilen testler içerisinde gerçekleştirilen HIV testleri ve MEDULA sistemi üzerinden iş yeri hekimlerinin kişilerin HIV statüsünü öğrenerek işverene bildirmesi sonucunda on yedi vakada işe başlatmama ihlalinin gerçekleştiği görülmektedir. Bu vakaların altısında kişilerin HIV statüsünün, onamları alınmadan gerçekleştirilen HIV testleri doğrultusunda, iş yeri hekimlerinin MEDULA sistemi üzerinden kişilerin HIV statülerini görmesi ve iş yerine bildirmesi sonucu ifşa edildiği altı vaka ve işe başlangıçta talep edilen HIV testine karşı çıkan beş kişinin işe başlatılmadığı görülmüştür. Yaşanan bu vakalarda kişilerin onamları alınmadan yapılan HIV testlerinin neden olduğu hak ihlalleri aynı zamanda kişisel bir veri olan HIV statüsünün ifşasına ve işe başlatılmamaya neden olan diğer hak ihlallerini de tetiklenmiştir. Yaşanan bir hak ihlalinin, içerisinde diğer birçok hak ihlalini barındırdığı görülmektedir. Günümüz itibariyle, HIV enfeksiyonunun bulaş yolları günümüz itibariyle net bir şekilde tanımlanmasına ve tedavisi olmasına rağmen HIV enfeksiyonu ve bulaşına yönelik hekimler düzeyinde dahi yoğun bir damgalamanın olduğu görülmektedir.

Raporlarda özellikle COVID-19 pandemisi ile yeni bir hak ihlali türünün ortaya çıktığı görülmektedir. 2019 yılı itibariyle başlayan ve tüm dünyaya yayılan COVID-19 enfeksiyonunun Türkiye’de görülmesiyle birlikte kamu tarafından önlemler alınmaya başlanmıştır. İçişleri Bakanlığı tarafından 21.03.2020 tarihinde yayımlanan “65 Yaş ve Üstü ile Kronik Rahatsızlığı Olanlara Sokağa Çıkma Yasağı Genelgesi” kapsamında bazı kronik sağlık problemleri tanımlanmış ve bu bireylerin işe gitmemelerine yönelik hukuki düzenlemeler yapılmıştır. Ancak Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından kronik hastalıklar listesinde bulunan HIV’in Türkiye’de İçişleri Bakanlığı’nın listesine dahil edilmemesi, HIVYK’lerin pandemi sürecinde işe gitmelerine neden olmuştur. Bu süreçte HIVYK’lerin sağlıklarını koruyabilme amacıyla işe gitmemek için HIV statülerini işverenleriyle paylaşmak

durumunda kalmaları nedeniyle işten çıkartılma teşebbüsleri, ameliyatlarının ertelenmesi, HIV tedavisi için farklı bir şehre gitmek zorunda olan kişilerin şehirlerarası seyahat yaşağına dair izin alma sürecinde HIV statülerinin ifşa edilme riski gibi bazı yeni hak ihlalleri de ortaya çıkmıştır. Yasa koyucuların HIV'i dikkate almaması sonucunda yaşanan bu olaylara dair hak savunuculuğı faaliyetleri gerçekleştirilmiş olsa da çok fazla kazanım elde edilmediğı raporlardan anlaşılmaktadır.

Sosyal çevre hak ihlallerinin gerçekleştiğı önemli bir diğer alandır. Sosyal çevrede gerçekleştirilen hak ihlallerinin faillerine bakıldığında kişilerin komşuları, partnerleri, eski partnerleri, aile üyeleri gibi yakın çevrelerinden kişiler dikkat çekmektedir. Kişilerin HIV statülerinin sosyal çevreleri tarafından, aralarındaki ilişkilerin bozulmasıyla birlikte bir şiddet aracına çevrildiğı görülmektedir.

Sosyal çevrede gerçekleşen hak ihlalleri içinde 16 vakada görülen içerisinde tehdidi barındıran hak ihlallerinden söz edilmektedir. Failler, gerçekleştirdikleri hak ihlallerinde kişilerin hukuki aksiyon almalarını önlemek amacıyla kişileri, HIV statülerini sosyal çevrelerine yaymakla tehdit etmişlerdir. Bu ihlaller içerisinde dikkat çeken bazı vakalar göze çarpmaktadır. Bunlardan biri HIVYK'in doktor olan eski partnerinin mesleki gücünü kullanarak HIVYK'nın tıbbi bilgisine erişmesi ve bir tehdit unsuru olarak kullanmasıyla ilgilidir. Diğer tehdit unsuru olarak ifşa ise hırsızlık olaylarında (iki vakada) yaşanmıştır. Hırsızlığı gerçekleştiren failler, adli sürece girmemek için kişilerin HIV statülerini bir tehdit unsuru olarak kullanmışlardır.

Göze çarpan bir diğer hak ihlali türü ise velayet davalarında yaşanmıştır. Yaşanan on vakada, HIV ile yaşayan ebeveyne yönelik eski eşlerinin, çocuklarını HIV ile yaşayan ebeveyne göstermedikleri ve kişilerin HIV statülerinden dolayı çocuklarının velayet haklarına sahip olamayacaklarını ifade ettikleri görülmüştür. Bu bağlamda kişinin HIV statüsünün, velayet hakkını kullanmaması amacıyla şiddet unsuruna dönüştürülebildiğı ortaya çıkmıştır.

Kamu kuruluşlarında hak ihlallerinin gerçekleştiğı yer açısından cezaevleri önemli bir yer tutmaktadır. HIV ile yaşayan mahpuslar, HIV statüleri nedeniyle diğer mahpuslardan fiziki ve sosyal olarak tecrit edilmektedir. Cezaevlerinde yaşanan bir diğer önemli hak ihlali ise HIV ile yaşayan mahpusların tedavilerine erişimde yaşadıkları problemdir. HIV tedavisinde önemli bir basamak olan tedaviye uyumun aksatılması tedaviyi zorlaştırmakta ve HIVYK'ların hayatlarını tehlikeye atmaktadır. Bu örnekler, cezaevlerinde çalışan personelin HIV'e ve tedavisine dair herhangi bir bilgisinin olmadığını ortaya koymaktadır. COVID-19 pandemisiyle birlikte Türkiye'de açık cezaevlerinde bulunan mahpuslar özel izinle koşullu salıverilmiştir. Bu vasıta ile cezaevinde ilaca erişimi olan HIV ile yaşayan mahpusların ilaca erişimlerinde kesinti yaşanmış ve yeni bir hak ihlali durumu ortaya çıkmıştır.

Kamuda yaşanan ve göze çarpan üç vakada, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na bağlı bir huzurevinde kalan iki HIVYK, HIV statüsünden dolayı kurumda tecrit altına alınmış, ortak alanlara çıkmasına izin verilmemiş, yemeğı ve sosyal alanı diğer huzurevi sakinlerinden ayrılmıştır (Pozitif Yaşam Derneğı, 2020a, 2021b, 2022b). Yaşanan bu olay, sosyal hizmet alanında çalışan

profesyonellerin de HIV'e yönelik bilgi eksikliğini ortaya koyan önemli bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kamu alanında yaşanan bir diğer önemli hak ihlali ise MEDULA sisteminin kapatılması sürecinde gerçekleşmiştir. MEDULA sistemi vasıtasıyla kişilerin HIV statüleri onam dışı bir şekilde ortaya çıkabilmektedir. HIVYK'lar, SGK'ya yaptıkları başvuru ile MEDULA sistemlerinde HIV statülerini gizleyebilmektedir. Ancak 2020 yılı itibarıyla on bir vakada HIVYK'lerin MEDULA sistemlerinin talepleri doğrultusunda kapatılma başvuruları, SGK tarafından herhangi bir gerekçe gösterilmeden reddedilmiştir. Bu durum HIVYK'ların anonimliklerini korumasına zarar vermektedir. Kişilerin SGK'da karşılaştıkları bu olay sonrasında HIV statülerinin ifşa olmaması amacıyla dava açmaktan vazgeçtikleri ve başka şehirlere giderek başvurularını gerçekleştirmeyi tercih ettikleri görülmektedir. Ancak bu durum, HIVYK için bir çözüm gibi görünse de SGK'nın yaratmış olduğu sorun deneyimlenmeye devam etmektedir.

Kamu alanında yaşanan beş vakada ifade edilen bir diğer hak ihlali türü ise HIVYK'lerin eğitim haklarının ertelenmesi şeklinde ortaya çıkmıştır. HIVYK'ler, HIV statülerinin ortaya çıkmasıyla buldukları eğitim kurumlarından uzaklaştırılmaya ve eğitim haklarından mahrum edilmeye çalışılmıştır. Yaşanan olaylarda, kişiler HIV statülerinin ifşa olacağı endişesiyle okul kayıtlarını başka yerlere taşımışlardır. Bu vakalarda yaşanan hak ihlallerinde HIV statüleri, kişilerin onamları dışında yönetimlerle paylaşılmış ve kişisel bir verinin ifşası suçu işlenmiş ve bu durum, kişilerin baskı altına alınmalarına neden olmuştur.

Kamu alanında yaşanan bir diğer hak ihlali ise iki vakada görülen nikah işlemlerinin gerçekleştirilmemesi (Pozitif Yaşam Derneği, 2007, 2008) şeklinde olmuştur. Bu olaylarda nikah memurları kişilerin HIV statülerinden dolayı nikah işlemlerini gerçekleştirmeyerek görevlerini kötüye kullanmışlardır. Bir vakada idareye yapılan itiraz işlemi olumlu sonuçlanmış olup, yaşanan ikinci vakaya dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bu ihlal türüne dair örneklerin sadece 2007-2008 hak ihlalleri raporlarında yer alması ise bu alanda olumlu gelişmelerin yaşandığı şeklinde yorumlanabilir.

Beşinci hak ihlali faili ise medya kurum ve kuruluşları olmuştur. Hak ihlallerinin içeriğine bakıldığında kişilerin HIV statülerinin ifşa edildiği, HIVYK'ların hedef gösterildiği, nefret suçu işlendiği, HIV statüsü ile ruh sağlığı problemlerinin ilişkilendirilmeye çalışıldığı görülmektedir.

HIV ile Yaşayan Kişilerin Hak İhlallerine Dair Hak Arayışları

HIVYK'ların maruz bırakıldıkları damgalanmalara yönelik haklarını arama davranışlarını değerlendirmede araştırmacılar çeşitli güçlüklerle karşılaşmıştır. Bu güçlüklerden ilki, hazırlanan raporlarda ilgili vakaya yer verilerek rapor döneminde gerçekleştirilen sürecin aktarılması ve izleyen dönemdeki raporlarda bilgi yer almaması olmuştur. Bu bağlamda ilgili raporlarda yaşanan hak ihlallerinde, özellikle hak arama davranışının söz konusu olduğu bu vakalardaki sonuçların bilinmemesi verilere de yansımıştır. Bunu somutlaştırmak gerekirse, toplamda yaşanan hak

ihlallerine yönelik 419 aksiyon alınmış olup, bu grubun içerisinde %25,3'ünün (106) sonucu bilinmemektedir. Bununla beraber alınan aksiyonların vakaların yaşandığı yere göre birden fazla kurumda alındığı gözlemlenmiştir. Örneğin sağlık mekanında yaşanan bir olayda hasta hakları birimine başvurulabildiği gibi, oradan alınan sonuca göre mahkemeye de gidilmesi aynı vakada birden fazla aksiyonun varlığına işarettir.

Alınan aksiyonlar hak ihlalinin yaşandığı kurumlar ile görüşme, savunuculuk faaliyetleri, dava açma olarak çeşitlilik göstermektedir. Yaşanan birçok hak ihlalinde HIVYK'lar öncelikli olarak açık iletişime dayalı olarak hak ihlalinin kaldırılmasına yönelik aksiyon almaktadır. Bu bağlamda, işyerlerinde talep edilen veya evlilik sürecinde talep edilen ve hukuki olmayan HIV testlerinde kişilerin öncelikle iletişime problemi halletmeye çalıştıkları görülmüştür. Bu noktada haklara yönelik alınan hukuki danışmanlık sonrasında birçok ihlalin ortadan kaldırılabildiği raporlarda görülmektedir. İletişimin çözümsüz kaldığı noktada POZYAŞ'ın ilgili kurumu arayarak yaptığı savunuculuk faaliyeti sonrasında da bazı vakalarda hak ihlalinin daha fazla derinleşmeden ortadan kalktığı görülmüştür. Buna örnek olarak iş yeri hekimleriyle, aile hekimleriyle, farklı branşlardan hekimlerle, cezaevleriyle, farklı kamu kurum ve kuruluşları başta olmak üzere birçok alanda yapılan savunuculuk faaliyetleri vasıtasıyla bu süreçlerde kazanımların olduğu görülmektedir. Savunuculuğa dayalı girişimlerden bir çözümün elde edilemediği vakalarda ise kurumlarda bulunan şikayet mekanizmalarının işletildiği ve/veya adli süreçlerin başlatıldığı görülmüştür. Bununla beraber birçok HIVYK'nin hizmetlere erişim noktasında aldıkları danışmanlık sonrasında iletişime sorunu çözme veya resmi mekanizmalara dayalı olarak çözüme gitmeyi tercih etmedikleri de belirlenmiştir. Bu olgunun özellikle söz konusu hak ihlallerinin yaşandığı alanın hizmete erişim gibi bir faktöre dayalı olduğu durumlarda, hizmetin başka yerde alınması, daha fazla HIV statülerinin ifşa olmasını istememeleri veya olumlu bir sonuç çıkmayacağına yönelik inancın olmasıyla açıklandığı raporlarda görülmüştür. Ancak yaşanan hak ihlallerinin sosyal çevrede gerçekleşmesi durumunda yukarıda belirtildiği üzere kişilerin yakınlarına yönelik adli süreç başlatmaktan çekindikleri ve uyarıyı öncelikledikleri görülmüştür.

Raporlar incelendiğinde yaşanan hak ihlallerinin %58'inde (723) bir aksiyon alınıp alınmadığı bilinmemektedir. POZYAŞ'ın verdiği danışmanlığın temelde hukuki danışmanlık boyutunda olması hak arama davranışına yönelik değerlendirmeyi zorlaştıran ikinci durumu ortaya çıkartmaktadır. Bu durum, POZYAŞ ile HIVYK'lar arasında müvekkil-avukat ilişkisinin kurulamaması ve hak arama sonucunun öğrenilmesinde müracaatçı takibine dayalı bilgi edinilmesi durumunu ortaya çıkarmaktadır. Bu durum da kişilerin POZYAŞ'la ilişkilenebilmeyi ne düzeyde tuttuğuna göre değişmektedir. HIVYK'ların mahremiyetlerini saklama ihtiyacı, raporlarda da görüldüğü üzere, alınan danışmanlıklardan sonra kişiyle tekrar iletişim kurulamaması/kişinin iletişimi kesmesi gibi olgularla da somutlaşmaktadır.

Bununla beraber raporlar kapsamında hak arama davranışı incelendiğinde, 19 raporda toplamda 419 aksiyonun alındığı, bu aksiyonların %71,6'sının (300) olumlu, %3,1'inin (13) olumsuz

sonuçlandığı, geriye kalan %25,3 oranında (106) hukuki aksiyonun sonucunun bilinmediği görülmektedir.

Olumlu sonuçlara ayrıntılı bakıldığında en çok sonucun alındığı mekanın %65,3 (196) ile iş yerinde yaşanan ayrımcılıklarda olduğu görülmüştür. İşe başlangıçta talep edilen ve hukuki olmayan HIV testlerinin sebep olduğu 276 hak ihlaline yönelik 210 hukuki aksiyon alınmıştır. Hukuki aksiyon alınan vakaların %88'inde (185) kişilerin lehlerine karar çıkmış ve işbaşı yapmışlardır. Yaşanan işten çıkarma vakalarının 16'sında hukuki sürece başvurulmuş olup altısında olumlu sonuç alınmış, kişiler işlerine geri dönmüşlerdir. Altısında olumsuz sonuç alınmış olup dört vakada yargı süreci devam etmektedir. Bu bağlamda ihlallerde gerçekleştirilen savunuculuk faaliyetleri sonucunda kişilerin işe dönmesi bu faaliyetlerin etkili olduğunu göstermektedir. Altı vakada ise özneler, hali hazırda yaşadıkları damgalanma ve ayrımcılık pratiklerine daha fazla maruz kalmamak amacıyla hukuki aksiyon almaktan vazgeçmişlerdir. İşyerlerinde yaşanan ayrımcılıklara yönelik toplamda 223 hak ihlalinde hak aramaya yönelik aksiyon alındığı göz önüne alındığında, HIVYK'ların lehine sonuçlanan aksiyonların %87,9 oranında olduğu görülmektedir.

En çok hak ihlalinin gerçekleştirildiği mekan olan sağlık alanı ise %25 (75) ile aksiyon sonuçlarının olumlu çıktığı ikinci alan olmuştur. Sağlık alanında yaşanan ayrımcılıklara yönelik toplamda 46 hak ihlalinde hak aramaya yönelik aksiyon alındığı göz önüne alındığında, HIVYK'ların lehine sonuçlanan aksiyonların %64,1 oranında olduğu ve olumsuz sonuçlanan aksiyonların ise %4,7 (5) oranında olduğu görülmektedir.

Hak ihlallerine yönelik alınan aksiyonlarda en çok olumlu sonucun alındığı üçüncü mekan ise kamu kurum ve kuruluşlarıdır. Kamu kuruluşlarından birisi olan cezaevlerinde HIV statüleri nedeniyle diğer mahpuslardan fiziki ve sosyal olarak tecrit edilen on vakada hak ihlallerinin sona erdirilmesi amacıyla resmi başvuru yapılmış, beş vakada olumlu sonuç alınmış olup geriye kalan beş vakada ise sonuç bilinmemektedir. Cezaevlerinde tedaviye erişim açısından yaşanan beş hak ihlalinin dördünde idareye yapılan başvurular sonucu kişilerin tedaviye erişimi sağlanmıştır. Ancak AIDS evresinde tedaviye erişemeyen bir kişi, AIDS'e bağlı komplikasyonlar sonucu hayatını kaybetmiş ve yaşam hakkı ihlali ortaya çıkmıştır. Diğer bakanlıklar ve kamu kurumları için yapılan başvurularda soruşturmalar açılmış ve süreç izlenmiştir. Olumlu sonuçların %8,7'si (26) kamu kurumlarında alınan aksiyonlardan gelmiştir. Kamu kurum ve kuruluşlarında yaşanan ayrımcılıklara yönelik toplamda 46 hak ihlalinde hak aramaya yönelik aksiyon alındığı göz önüne alındığında, HIVYK'ların lehine sonuçlanan aksiyonların %56,5 oranında olduğu ve olumsuz sonuçlanan aksiyonların ise %43,5 oranında (20) ve yüksek olduğu görülmektedir.

Yaşanan hak ihlallerine yönelik en düşük orandaki hak arama davranışı sosyal çevrede söz konusu olmaktadır. Yaşanan 213 hak ihlali içerisinde kişilerin sadece %13,6'sının (29) hak aramaya yönelik aksiyon aldığı görülmektedir. Alınan hukuki aksiyonlardan 27'sinin sonucu bilinmezken sadece ikisinin sonucunun olumlu olduğu görülmektedir. Sosyal çevrelerinde hak ihlaline maruz bırakılan kişiler, öncelikle sosyal çevrelerini uyarmak istedikleri için herhangi bir hukuki aksiyon girişiminde

bulunmama, hukuki aksiyon alma konusunda çekimser davranma ve HIV statülerinin ifşa olacağı endişesi ile aksiyon almaktan kaçınabilme eğilimleri gösterebilmektedir.

Medyada yaşanan 24 vakada ise 5 vakaya yönelik hak arama davranışının gerçekleştirildiği, bunlardan üçünün sonucunun bilinmediği, bir olumlu, bir olumsuz sonuç alındığı görülmüştür.

Yıllar temel alınarak hak arama davranışı incelendiğinde 419 hak aramaya yönelik aksiyonun %10'unun (42) 1985-2009 yılları arasında, %28,9'inin (121) 2020 yılında, %13,6'sının (57) 2021 yılında, %29,3'ünün (123) 2022 yılında ve %18,2'sinin (76) 2023 yılının ilk dokuz ayı içinde gerçekleştiği görülmektedir. Bu bağlamda yıllara göre hak arama davranışının arttığı, 2021 yılında COVID-19 pandemisinden kaynaklı hak arama davranışlarında azalma olduğu görülmektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

POZYAŞ'ın yayınlamış olduğu ve bu çalışma kapsamında incelenen hak ihlalleri raporları, Türkiye'de ilk vakanın görüldüğü 1985 yılından itibaren günümüze kadar HIVYK'lere yönelik hak ihlallerinin gerçekleşmeye devam ettiğini göstermektedir. Bu bağlamda HIVYK'lerin maruz bırakıldıkları hak ihlallerinin çeşitli mekanlarda ve çeşitli fail sistemleri tarafından gerçekleştirilmesi, HIV'in medikal bir problem olmasının ötesinde biyopsikososyal ve politik bir boyutunun da olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda: başta hekimler olmak üzere sağlık profesyonelleri, iş yeri çalışanları, kamu personeli, aile üyeleri ve medya gibi birçok failin gerçekleştirdiği damgalama, ayrımcı tutum ve hak ihlallerinin temelinde HIV'e yönelik bilgi eksikliği ve geçerliliği olmayan yanlış bilgilerin olduğu görülmektedir. Bunlara örnek olarak kişilere HIV statülerinden dolayı evlilik raporlarının verilmemesi, hekimlerin bulaş yollarına dair yanlış bilgilendirme yapmaları, HIVYK'ların cezaevlerinde veya huzurevlerinde diğer kişilerden tecrit edilmesi (Pozitif Yaşam Derneği, 2007, 2008, 2009, 2020a, 2020b, 2020c, 2020d, 2020e, 2021a, 2021b, 2021c, 2021d, 2022a, 2022b, 2022c, 2022d, 2023a, 2023b, 2023c) gibi örnekler verilebilir. Bu bağlamda öncelikli olarak doğru bilginin dolaşıma sokulması oldukça elzemdir. Yapılan birçok araştırmada, HIV/AIDS bilgi düzeyi ile olumlu tutum ve davranış arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur (Duyan, 2001b; Ergene, Çok, Aygen, & Ünal, 2005; Gan'czak vd., 2007; Tavoosi, Zaferani, Enzevaei, Tajik, & Ahmadinezhad, 2004; Walusimbi & Okonsky, 2004).

POZYAŞ'ın hazırlamış olduğu raporlar incelendiğinde, HIV'e yönelik en çok bilgi sahibi olması beklenen gruplardan biri olan sağlık profesyonellerinin birçoğu tarafından yoğun bir şekilde damgalama, ayrımcılık ve insan hakları ihlalleri gerçekleştirildiği görülmektedir. Literatürde sağlık kuruluşlarında HIVYK'lere yönelik damgalama ve ayrımcılığa dair birçok çalışma bulunmaktadır. Yapılan sistematik bir derleme çalışmada HIV ve sağlık çalışanları odağındaki 619 çalışma incelenmiş ve sağlık çalışanlarının HIV/AIDS ile yaşayan kişileri bazı çalışmalarda fakirlikle, çok sayıda cinsel partnere sahip olmakla ve riskli cinsel davranışta bulunmakla damgaladığı ortaya konulmuştur (Geter, Herron, & Sutton, 2018). İstanbul'da 251 hemşire ve 154 hekim ile gerçekleştirilen, sağlık çalışanlarının HIVYK'lere yönelik inanç ve tutumunu inceleyen bir

araştırmada; hekim ve hemşirelerin yarısından fazlasının HIV/AIDS'e yönelik spesifik bir eğitim almadıkları, hemşirelerin %11'den fazlasının ve hekimlerin %8,4'ünün HIV'in tokalaşma, aynı ortamdaki oksijeni soluma vb. sosyal yollarla bulaşabileceği fikrine sahip oldukları sonucuna ulaşılmış olup ayrımcılık ile HIV'in bulaş yollarına dair sahip olunan bilgi arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur (Koseoglu Ornek, Tabak, & Mete, 2020). İrlanda'da yapılan niteliksel bir çalışmada da sağlık çalışanları tarafından gerçekleştirilen HIV/AIDS ile ilişkili damgalama ortaya konmuştur. Bu çalışmada hekimlerin HIV statülerini öğrendikleri kişilere tedavi sunmadıkları, başka merkezlere yönlendirdikleri ve sağlık hizmeti sunan profesyonellerce enfeksiyonun nasıl edinildiğinin sorulduğu ortaya konmuştur (Vaughan, Power, & Sixsmith, 2020). Mısır Tanta Üniversitesi Hastanesi'nde rastgele seçilen 310 sağlık çalışanıyla yapılan bir çalışmada ise katılımcıların %40'ının HIVYK'lere hizmet sağlama konusunda isteksiz olduğu, hemşirelerin yarısının damar içi madde kullanan kişiler, erkeklerle seks yapan erkekler ve seks işçilerine hizmet sunmayı tercih etmediği ortaya konmuştur. Katılımcıların bu tercihlerinin nedenleri ise HIV'e yönelik eğitim eksiklikleri, yüksek enfeksiyon riski ve HIVYK'leri ahlaksız davranışlarla ilişkilendirmeleri olarak ortaya çıkmıştır (Kabbash vd., 2018). Bu bağlamda sağlık çalışanlarında damgalama ve ayrımcılık pratikleriyle, gerçekleştirdikleri hak ihlalleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu ve Türkiye'de yaşanan hak ihlallerinin de literatürdeki bilgiyle tutarlı olduğu ortaya çıkmıştır.

Kişilerin HIV statüsü kişisel bir veridir ve ulusal mevzuatla korunmaktadır. Türkiye'de HIVYK'lerin ifşa olmaması için Sağlık Bakanlığı tarafından hassasiyetle saklanması söz konusu iken, bazı sağlık çalışanlarının herhangi bir gerekçe göstermeksizin kişilerin HIV statülerini ifşa edebildiği görülmektedir.

Raporların analizinde ortaya çıkan önemli sonuçlardan birisi ise kişilerin HIVYK'ların ameliyatlarının ertelenmesi veya iptal edilmesidir. Bu bağlamda HIV'den bağımsız bir şekilde, ameliyat kapsamında kullanılan malzeme ve koruyucu ekipmanların bakımı ve kullanımının kurallar çerçevesinde tanımlanmış bir standardizasyonunun olduğu ancak HIV söz konusu olduğunda, olağan şartlarda yeterli kabul edilen standardizasyonun hekimler tarafından göz ardı edilebildiği görülmektedir. Bununla beraber, bir hekimin tedaviden çekilmesinin şartları hekimleri bağlayan mesleki kanunlarda tanımlanmıştır. Hak ihlalleri incelendiğinde ise ameliyatların, kişilerin HIV statüsünün öğrenilmesinden sonra ertelendiği ve hekimin tedaviyi reddetmesine yönelik herhangi bir koşulun olgunlaşmadığı görülmektedir. Bu bağlamda raporda hak ihlallerine konu olan hekimlerin HIV'e karşı damgalayıcı bir tutum içerisinde oldukları, mesleklerinin gerektirdiği etik sorumlulukları yerine getirmedikleri, ayrımcılık yaptıkları, görevlerini kötüye kullandıkları ve başta Hipokrat Yemini olmak üzere ulusal ve uluslararası bağlayıcılığı olan birçok metne de uygun davranmadıkları ortaya çıkmaktadır.

Evlilik için çiftlerden talep edilen testler Türkiye'deki kanunlarda ifade edilmiş olup istenen testler içerisinde HIV testi bulunmamaktadır. Ancak evlilik için gereken testler yaptırılırken HIV testinin sonucunun beklendiği görülmektedir. Bu süreçte evlilik için gereken raporun hekim tarafından

verilmemesi, evlilik hazırlığı içerisinde bulunulan diğer partnere kişinin onamı dışında HIV statüsünün sağlık personeli tarafından ifşa edilmesi birer hak ihlali olup, yasal olarak suç kapsamındadır. Kişinin hangi gerekçeyle olursa olsun onamı olmadan HIV testi yaptırılması kişinin vücut bütünlüğünü bozucu bir eylem olarak tanınmalıdır.

Raporda karşılaşılan bir diğer olgu, sağlık profesyonellerinin sahip oldukları eksik ve/veya yanlış bilgilerin hak ihlallerinin gerçekleştirilmesinde önemli bir etkiye sahip olduğudur. Bu bağlamda sağlık profesyonellerinin HIV enfeksiyonuna yönelik bilgi yetersizliğinin damgalama ve ayrımcılıkla olan negatif ilişkisi dikkat çekmektedir (Koseoglu Ornek vd., 2020).

HIV enfeksiyonuna yönelik tedavinin başlangıç basamağı olan HIV enfeksiyonunun tespitinde test yaptırmak oldukça önemlidir. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), HIV'e yönelik test süreçlerinin tanımlamış oldukları "5C" kuralına uygun olması konusunda görüş bildirmiştir. Bu 5 C şunlardır: Rıza (consent), mahremiyet (confidentiality), doğru test sonucu (correct test result), bağlantı – önleme, tedavi ve bakım servisleriyle bağlantı– (connection) ve danışmanlık (counselling) (WHO, 2015). Bu bağlamda, HIV testi üzerinden yaşanan hak ihlalleri değerlendirildiğinde DSÖ'nün tavsiyelerine uyulmadığı, raporlarda bahsi geçen sağlık personelinin mesleki yetkilerini kötüye kullanarak kişileri örseledikleri ve gerçekleştirilen hak ihlallerini, mesleki statüleri vasıtasıyla tekrar tekrar ürettiği görülmektedir. DSÖ'nün tanımlamış olduğu bu yaklaşım, HIV tanı ve test sürecinin sadece biyolojik olarak ele alınamayacağı ve biyopsikososyal bir perspektifle gerçekleştirilmesi gerektiğine dair en büyük kanıtlardan birisidir. Bu bağlamda ABD'de gerçekleştirilen "Test, Educate, Support and Treat Arizona" (TESTAZ) programı iyi uygulama örneği olarak değerlendirilebilir. Bu programda sosyal hizmet uzmanları ve sağlık profesyonelleri iş birliği içerisinde tanının açıklanması, tedaviye erişimlerinin sağlanması ve tedaviye uyum süreçlerinde kişilerle aktif olarak çalışmaktadır. Araştırma sürecinde 71 kişiyle yapılan bir çalışmada; katılımcıların %81.7'sinin (58 kişi) tedaviye (Edmonds, Moore, Valdez, & Tomlinson, 2015) erişiminin sağlandığı ve %57.7'sinin (41 kişi) viral yükünün baskılandığı sonucuna ulaşılmıştır. Biyopsikososyal bütünlüğü temel alan TESTAZ örneği tanıli kişilere sağlık kuruluşlarında damgalama ve önyargı olmadan HIV enfeksiyonunu biyopsikososyal bağlamda ele alan bir vaka yönetimi ile yaklaşılmasının önemini ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda biyopsikososyal etkileri olan bir enfeksiyon olarak HIV enfeksiyonuna yönelik kapsamlı bir multidisipliner çalışmada sosyal hizmet mesleğinin rolü oldukça önemlidir. 1980'lerden itibaren HIV enfeksiyonunun ortaya çıkmasıyla birlikte sosyal çalışmacılar, HIVYK'larla alanda aktif bir şekilde çalışmaya başlamışlardır (Strug & Grube, 2002). Günümüz itibarıyla başta ABD ve Avrupa ülkelerinde olmak üzere sosyal çalışmacılar HIVYK'lere aktif olarak mesleki uygulamalarını gerçekleştirilmektedir.

Türkiye'de yapılan bir çalışmada katılımcıların %30'unun son bir yıl içerisinde işlerini veya gelirlerini kaybettiği, bu grup içerisinde %47'sinin iş kaybının HIV statüleriyle ilişkili olduğu ortaya konmuştur (Gokengin vd., 2017). Yapılan diğer bir çalışmada HIVYK'lerin, HIV negatif kişilere nazaran 6 aylık

süre içerisinde işlerini kaybetme oranının 2.7 kat daha yüksek olduğu ve bunun sonucunda HIVYK'lerin, HIV-'lere nazaran temel ihtiyaçlarını karşılamada zorluklar yaşadığı ortaya çıkmıştır (Kass vd., 1994). Bu raporlarda ortaya konulan HIV statüsünden kaynaklı iş kaybı olgularıyla literatürde var olan bilgileri (Dray-Spira, Gueguen, & Lert, 2008; Nwanna, 2005; Rao, Angell, Lam, & Corrigan, 2008; Sprague, Simon, & Sprague, 2011) doğruladığı anlaşılmıştır.

İş yerlerinde yaşanan hak ihlallerinin gerçekleşmesinde önemli bir yer tutan ve herhangi bir hukuki dayanağı olmayan iş başlangıcı için talep edilen HIV testleri önemli bir yer tutmaktadır. Bununla beraber kişilerin bilgilendirilmesinden sonra gerçekleştirilen itirazların olumlu sonuçlanması, HIVYK'ların güçlendirilmesinin önemli bir çıktısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanı sıra, iş yerlerinde yaşanan hak ihlallerinde sosyal hizmet müdahalesine ihtiyaç duyan gruplar sadece HIVYK'lar değil aynı zamanda işverenler ve iş yeri hekimleridir. Hak ihlallerine karşı gerçekleştirilen itirazların olumlu sonuçlar vermesi aynı zamanda bu grubun HIVYK'ların haklarını koruyan yasal düzenlemelere dair eksik bilgiye sahip olduklarını göstermektedir. Bu durum kişilerin HIV statülerinden dolayı işyerlerinde maruz bırakıldıkları damgalama ve ayrımcılığa yönelik literatürle uyumludur (Blake, Banerjee, & Evans, 2018; Farnham, 1991; Mayfield Arnold, Rice, Flannery, & Rotheram-Borus, 2008; Rao vd., 2008).

Sosyal hayatta gerçekleştirilen hak ihlallerinde, HIVYK'ların yakın çevreleri olmasından dolayı kişilerin önce uyarma davranışına gittiği ve hukuki hak arama davranışında bulunmadığı görülmüştür. Bu durum şiddetin ilerleyen dönemlerde sürme ihtimalini ortaya koymaktadır. Bir diğer önemli problem ise HIV ile yaşadığı bilinen ebeveynin, boşanma sürecine girildiğinde sağlık statüsünün velayet davalarında kullanılmasıdır. Bu durum, davayla ilişkisi olmayan bir bilginin mahkemeyi etkilemek amacıyla kullanıldığına dair bir durumu somutlaştırmaktadır. Bu bağlamda HIV statüsü, kişiler arası ilişkilermelerde bir iktidar aracı ve şiddet unsuru olarak kullanılmaktan geri durulmadığını da ortaya koymaktadır.

Bu perspektifle HIV enfeksiyonuna yönelik yoğun damgalamanın Türkiye'de medya tarafından gerçekleştirildiği, medyanın toplumsal algıyı şekillendirmede olumsuz bir konumunun olduğu, HIVYK'ları hedef gösterdiği ve yaşanacak hak ihlallerine zemin oluşturduğu anlaşılmaktadır. HIVYK'larla çalışan sosyal hizmet uzmanlarının damgalama ve bu damgalamadan kaynaklanan sosyal koşulları değiştirici, damgalama sonucu güçsüzleşen HIVYK'ları güçlendirici ve özgürleştirici pratik gerçekleştiren, damgalamanın neden olduğu hak ihlallerine karşı mücadele veren, HIVYK'ların hak savunuculuğunu üstlenen bir mesleki uygulama yapması beklenmektedir (Duyan, 1998; Hall, 2007) Bu bağlamda insan hakları temelli, ayrımcılık ve baskı karşıtı sosyal hizmet uygulamaları sosyal hizmet uzmanları için yol gösterici olabilir. Ayrımcılık karşıtı sosyal hizmet uygulaması mikro, mezo ve makro sosyal hizmet uygulamaları için önemli bir teorik çerçeve sunmaktadır. Thompson'un Personal, Cultural, Structural (PCS) modeli ayrımcı uygulamaların kişisel, kültürel ve yapısal boyutlarının analiz edilmesi ve tespit edilen boyutlara yönelik sosyal hizmet müdahalelerinin geliştirilmesine olanak sağlayabilir (Cankurtaran & Beydilli, 2016; Thompson, 2001).

Hak ihlallerinin incelenmesi sonucunda Türkiye’de HIV/AIDS’e dair toplum tarafından inşa edilmiş bir söylemin varlığı dikkat çekmektedir. Bu söylemin barındırdığı sağlıklı ve sağlıksız ikiliği yoğun bir şekilde damgalayıcı söylemler üretmektedir. Bunun sonucunda ise ayrımcı pratikler ortaya çıkmaktadır. Mevcut söylemi inşa eden baskı ve baskının yapısal kaynakları eleştirel bir gözle ele alınmadığı müddetçe, HIVYK'lara yönelik hak ihlallerine karşı gerçekleştirilecek bütün sosyal hizmet uygulamaları vaka özelinde kalacaktır.

Sosyal hizmetin mesleki değerlerinden biri sosyal adalettir. Hak ihlali raporlarında görüldüğü üzere HIVYK'ler, sağlık kuruluşlarında tedaviye erişememekte, ameliyatları ertelenmekte ve/veya iptal edilmekte, iş yerlerinde HIV statülerinden dolayı işe alınmamakta, işten çıkarılmakta, kamu kurum ve kuruluşlarında hizmete erişememekte, eğitim hakları dahi engellenebilmekte, bu kişiler sosyal adaletsizliğe maruz bırakılmaktadır. Sosyal adalet lensi ile bakıldığında fırsat eşitsizliğine yoğun şekilde maruz kalındığı görülmektedir. Sosyal hizmet uzmanlarının HIVYK'lere yönelik başvuru sonrası güçlendirme ve bilinç artırıcı çalışmaları sonucunda hak arayışı içerisine girildiği, günümüze yaklaştıkça hak ihlallerine karşı daha yoğun itiraz mekanizmasının işletildiği ve olumlu sonuçlar alındığı görülmektedir.

Türkiye ulusal mevzuatında ayrımcılık karşıtı yasal düzenlemeleri bulunan ve ayrımcılık karşıtı uluslararası sözleşmelere taraf olan bir ülkedir. Ayrımcılık karşıtı ulusal mevzuata sahip olmakla birlikte, Avrupa Komisyonu ve Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği gibi uluslararası kuruluşların yayınladığı izleme raporlarında Türkiye'deki ayrımcılıkla ilgili yasal mevzuatın yetersiz olduğuna, ayrımcı uygulamaların yaygın olduğuna ve nefret suçlarına yönelik mevzuatın uluslararası mevzuata uygun olmadığına dair eleştiriler getirilmiştir (Şahin Taşgın, 2021). Bu bağlamda Türkiye'deki ayrımcılık karşıtı ulusal mevzuatın içeriğinin yetersiz oluşu ve kapsayıcı olmaması HIVYK'lara yönelik damgalama ve ayrımcı pratiklerin sürekliliğine ve hak ihlallerine neden olmaktadır. Dünya üzerinde birçok ülkede ayrımcılık karşıtı yasa bulunmaktadır ve bu ülkelerin bazılarında HIVYK'lara yönelik ayrımcılık pratikleri suç olarak nitelendirilmektedir. Örnek olarak Birleşik Devletler'de 1973 tarihli Rehabilitasyon Yasası'nın 504. Bölümü ve 1990 tarihli Engelli Amerikalılar Yasası (ADA)'nda HIV ile yaşamaktan kaynaklı ayrımcılığa maruz bırakılmak hukuki yaptırımı olan bir suç olarak tanımlanmıştır ve bu yasaların sağladığı koruyuculuk HIV/AIDS ile ilişkili damgalama ve ayrımcılıkla mücadelede önemli dayanaklardır.

HIV, 1980'lerden itibaren toplumun ve özellikle medyanın yoğun ilgisi altında olmuştur. Visser, Makin, and Lehobye (2006) medyanın HIV/AIDS'e yönelik ürettiği haberlerin, toplumsal alandaki damgalama ve ayrımcılığa katkı sağladığını ifade etmişlerdir. Bu bağlamda yoğun bir damgalama içeren HIV/AIDS'e dair medya da damgalamaya hizmet ederek, toplumsal algıyı şekillendirerek, damgalamayı, ayrımcı tutumu ve hak ihlallerini oluşturma ve yeniden üretmede bir araç halini alabilmektedir. Oysaki medya toplumda bir konuya dair bilgilendirme ve bilinç oluşturmada önemli bir kanal olduğundan diğer birçok konuda olduğu gibi HIV/AIDS alanında da toplumsal bilincin

gelişimine katkıda bulunabilir (Yegen, 2013). Bu bağlamda bilimsel çalışmalar sonucu elde edilen “belirlenemeyen = bulaştıramaz” çalışmasının (Rodger vd., 2019; Rodger vd., 2016) toplumda daha fazla bilinmesi sağlanarak ART tedavisinin etkisi ve HIV’in kontrol altına alınabileceği ve kronik bir sağlık problemine dönüştüğünün vurgulanmasında ve bilim dışı iddialarla ve hak ihlalleriyle mücadelede medya aktif şekilde kullanılabilir.

ÖNERİLER

Yapılan tartışmalar sonucunda, sosyal hizmet uygulamasına ilişkin öneriler:

- HIVYK’ların maruz bırakıldığı her damgalama ve ayrımcı pratiğin birer insan hakları ihlali olduğunun bilincinde olunmalı ve buna göre mesleki uygulamalar gerçekleştirilmelidir.
- HIV tanı ve tedavi sürecinde saf medikal yaklaşımın terk edilerek, biyopsikososyal bir yaklaşımın benimsenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda DSÖ tarafından önerilen 5C’nin uygulanması sürecinde sosyal hizmet profesyonelleri sürece dahil edilerek hak ihlallerinin önüne geçme olanağı yaratılabilir.
- Kamu kuruluşlarında ve sağlık kuruluşlarında sosyal hizmet profesyonellerinin çalıştığı düşünüldüğünde, bu profesyonellerin HIV ile ilişkili bilgi ve kapasitelerinin artırılması, kurumlarında gerçekleşecek hak ihlallerine karşı aksiyon alma kapasitelerini arttıracaktır.
- Sağlık kuruluşlarında ve iş yerlerinde bulunan sağlık profesyonellerinin HIV’e yönelik bilgi düzeylerinin kısıtlı oluşu, bu meslek gruplarına yönelik HIV eğitimi gerçekleştirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda bu meslek gruplarına yönelik bilinç artırıcı etkinlikler gerçekleştirilmesi gerekmektedir.
- Yıllara göre HIVYK’ların hukuki haklarına yönelik bilinçlerinin artırılması ve savunuculuk faaliyetleri sonucu hukuki aksiyon alma davranışının arttığı ve bunun sonucunda hak ihlallerini ortadan kaldıran girişimlerin fazlaştığı görülmektedir. Bu bağlamda bilinç artırma ve savunuculuk faaliyetlerinin artması gerekmektedir.
- Sosyal hizmet uzmanları, HIV ile ilişkili damgalama ve ayrımcılığın çok katmanlı ve baskıcı bir niteliğinin olduğunun bilincinde olmalıdır. Sosyal hizmet uzmanları, sosyal adaletsizlik ve sosyal eşitsizlik üreten bu baskıcı ilişkilerin doğru tahlil edilmesinde baskı karşıtı sosyal çalışmayı kullanabilirler.
- Dominelli (2021) baskı karşıtı uygulamanın sosyal hizmet uzmanlarının kendi kimliklerine ve kim olduklarına dair farkındalık geliştirmesine olanak sağlayacağını vurgulamıştır. Sosyal hizmet uzmanlarının, HIV enfeksiyonuna dair içselleştirdikleri düşüncelerini yapı sökülümüne uğratarak ele almaları, baskıyı üreten iktidar ilişkilerini anlamlandırmalarını ve kendilerinden kaynaklı hak ihlallerinin de önüne geçilmesini olanaklı kılacaktır.
- HIVYK’ları içeren, koruyucu ve yaptırım gücüne sahip ayrımcılık karşıtı yasaların çıkartılması için sosyal hizmet uzmanları, müracaatçılarıyla ve yasa koyucularla birlikte lobicilik ve savunuculuk faaliyetleri gerçekleştirmelidir. HIVYK’ları içeren, koruyucu ve önleyici yasaların

yürürlüğe konulması HIVYK'ların deneyimledikleri sosyal adaletsizliğin ve eşitsizliğin giderilmesinde önemli bir adım olacaktır.

- HIV'e dair eğitimler gerçekleştirmek, HIV'e yönelik doğru bilginin dolaşıma sokulması damgalama ve insan hakları ihlallerinin önüne geçebilmek için önemlidir. Bu bağlamda doğru bilginin yayılımında kitle iletişim araçlarının başında gelen medya kuruluşlarına yönelik bilinç artırıcı etkinlikler gerçekleştirilebilir.
- Bu araştırma, HIV ile ilişkili damgalama ve ayrımcılığın yoğunluğunu ortaya koyarak HIVYK'ların öznel deneyimlerine ve failerin HIV ile ilişkili damgalama ve ayrımcılık eğilimlerine odaklanacak çalışmaların yapılmasına yönelik bir katkı sağlamayı hedeflemektedir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Bu araştırma nitel araştırma metodu ve doküman analiziyle gerçekleştirilmiştir. Pozitif Yaşam Derneği tarafından hazırlanan bu raporlar <https://www.pozitifyasam.org/hak-ihlalleri-raporlari/> adresinden kamuoyuyla paylaşılmaktadır. Bu kapsamda çalışmada etik kurul izni alınmamıştır.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Blake, H., Banerjee, A., & Evans, C. (2018). Employer attitudes towards general health checks and HIV testing in the workplace. *Public Health*, 156, 34-43. doi:<https://doi.org/10.1016/j.puhe.2017.12.004>
- Bowen, G. (2009). Document Analysis as a Qualitative Research Method. *Qualitative Research Journal*, 9, 27-40. doi:10.3316/QRJ0902027
- Cankurtaran, Ö., & Beydilli, E. (2016). Ayrımcılık Karşıtı Sosyal Hizmet Uygulamasının Gerekliliği Üzerine. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 27(1), 145-160.
- De Wit, J. B. F., & Adam, P. C. G. (2008). To test or not to test: psychosocial barriers to HIV testing in high-income countries. *HIV Medicine*, 9(s2), 20-22. doi:<https://doi.org/10.1111/j.1468-1293.2008.00586.x>
- Dominelli, L. (2021). *Baskı Karşıtı Sosyal Çalışma Teori ve Pratik*. Ankara: Nika Yayınevi.
- Dray-Spira, R., Gueguen, A., & Lert, F. (2008). Disease severity, self-reported experience of workplace discrimination and employment loss during the course of chronic HIV disease: differences according to gender and education. *Occupational and Environmental Medicine*, 65(2), 112-119. doi:10.1136/oem.2007.034363

- Duyan, V. (1998). HIV enfeksiyonunda Sosyal Hizmetler ve Danışmanlık. In S. Ünal (Ed.), *Güncel Bilgiler Işığında HIV/AIDS* (pp. 261-274). Ankara: ürkiye Eczacılar Birliği. Bilimsel Tıp Yayınevi.
- Duyan, V. (2001a). HIV ve AIDS'e İlişkin Damgalanma ve Sosyal Destek. *Sağlık ve Toplum*, 1(11).
- Duyan, V. (2001b). Sosyal Hizmet Öğrencilerinin HIV/AIDS Konusundaki Bilgileri ve HIV/AIDS'li Kişilere Yönelik Tutumları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 12(3).
- Edmonds, A., Moore, E., Valdez, A., & Tomlinson, C. (2015). Social Work and the HIV Care Continuum: Assisting HIV Patients Diagnosed in an Emergency Department. *Social Work*, 60(3), 238-246. doi:10.1093/sw/swv011
- Ergene, T., Çok, F., Aygen, T., & Ünal, S. (2005). A controlled-study of preventive effects of peer education and single-session lectures on HIV/AIDS knowledge and attitudes among university students in Turkey. *AIDS Education and Prevention*, 17(3), 268-278.
- Farnham, P. G. (1991). Knowledge, attitudes, beliefs, and behaviors of the business community relative to HIV/AIDS. *Public Health Rep*, 106(6), 663-666.
- Gan'czak, M., Barss, P., Alfaresi, F., Almazrouei, S., Muraddad, A., & Al-Maskari, F. (2007). Break the Silence: HIV/AIDS Knowledge, Attitudes, and Educational Needs among Arab University Students in United Arab Emirates. *Journal of Adolescent Health*, 40, 572e572 - 572e578.
- Geter, A., Herron, A. R., & Sutton, M. Y. (2018). HIV-Related Stigma by Healthcare Providers in the United States: A Systematic Review. *AIDS Patient Care and STDs*, 32(10), 418-424.
- Gokengin, D., Calık, S., & Oktem, P. (2017). Analysis of HIV/AIDS-Related Stigma and Discrimination in Turkey: Results of the People Living With HIV Stigma Index. *Klimik Dergisi/Vklimik Journal*, 30, 15-21.
- Hall, N. (2007). We Care Don't We? *Social Work in Health Care*, 44(1-2), 55-72. doi:10.1300/J010v44n01_06
- ILO. (2001). *HIV/AIDS ve Çalışma Yaşamıyla İlgili ILO Uygulama ve Davranış Kuralları*. Retrieved from Geneva: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---ilo_aids/documents/publication/wcms_114155.pdf
- Kabbash, I. A., Abo Ali, E. A., Elgendy, M. M., Abdrabo, M. M., Salem, H. M., Gouda, M. R., . . . Hamed, M. (2018). HIV/AIDS-related stigma and discrimination among health care workers at Tanta University Hospitals, Egypt. *Environmental Science and Pollution Research*, 25(31), 30755-30762. doi:10.1007/s11356-016-7848-x
- Kass, N. E., Munoz, A., Chen, B., Zucconi, S. L., Bing, E. G., & Hennessy, M. (1994). Changes in Employment, Insurance, and Income in Relation to HIV Status and Disease Progression. *JAIDS Journal of Acquired Immune Deficiency Syndromes*, 7(1), 86-91. Retrieved from https://journals.lww.com/jaids/Fulltext/1994/01000/Changes_in_Employment,_Insurance,_and_Income_in.14.aspx

- Koseoglu Ornek, O., Tabak, F., & Mete, B. (2020). Stigma in Hospital: an examination of beliefs and attitudes towards HIV/AIDS patients, Istanbul. *AIDS Care*, 32(8), 1045-1051. doi:10.1080/09540121.2020.1769833
- Labra, O. (2013). Social representations of HIV/AIDS in mass media: Some important lessons for caregivers. *International Social Work*, 58(2), 238-248.
- Mahungu, T. W., Rodger, A. J., & Johnson, M. A. (2009). HIV as a chronic disease. *Clinical Medicine*, 9(2), 125-128. doi:10.7861/clinmedicine.9-2-125
- Mayfield Arnold, E., Rice, E., Flannery, D., & Rotheram-Borus, M. J. (2008). HIV disclosure among adults living with HIV. *AIDS Care*, 20(1), 80-92. doi:10.1080/09540120701449138
- Nwanna, C. R. (2005). *Socail Consequences of HIV/AIDS: Stigma and Discrimination in The Workplace in Nigeria*. Paper presented at the XXV International Population Conference, Tours, France.
- Pozitif Yaşam Derneği. (2007). *Raporlarımız - Hak İhlalleri Raporları (01.01.1985 - 01.06.2007)*. Retrieved from İstanbul: <https://pozitifyasam.org/wp-content/uploads/Raporlar/Hak%20%C4%B0hlalleri%20Raporu%201.pdf>
- Pozitif Yaşam Derneği. (2008). *Raporlarımız - Hak İhlalleri Raporları (Temmuz 2007-Temmuz 2008 Dönemi)*. Retrieved from İstanbul: <https://pozitifyasam.org/wp-content/uploads/Raporlar/Hak%20%C4%B0hlalleri%20Raporu%202.pdf>
- Pozitif Yaşam Derneği. (2009). *Raporlarımız - Hak İhlalleri Raporları (Ağustos 2008 – Aralık 2009 Dönemi)*. Retrieved from İstanbul: <https://pozitifyasam.org/wp-content/uploads/Raporlar/Hak%20%C4%B0hlalleri%20Raporu%203.pdf>
- Pozitif Yaşam Derneği. (2020a). *HIV ile Yaşayan Bireylerin Hak İhlalleri Raporu, Kasım, Aralık 2019, Ocak 2020*. Retrieved from İstanbul: <https://www.pozitifyasam.org/wp-content/uploads/Raporlar/Pozitif%20Yaşam%20Derneği-3%20Aylık%20Rapor.pdf>
- Pozitif Yaşam Derneği. (2020b). *Raporlarımız - Hak İhlalleri Raporları (ŞUBAT-MART-NİSAN 2020)*. Retrieved from İstanbul: <https://pozitifyasam.org/wp-content/uploads/Raporlar/Pozitif%20Ya%20C5%9Fam%20Derne%20C4%9Fi-3%20Ayl%20C4%B1k%20Rapor%201.pdf>
- Pozitif Yaşam Derneği. (2020c). *Raporlarımız - Hak İhlalleri Raporları (MAYIS – HAZİRAN – TEMMUZ 2020)*. Retrieved from İstanbul: <https://pozitifyasam.org/wp-content/uploads/Raporlar/Pozitif%20Ya%20C5%9Fam%20Derne%20C4%9Fi-3%20Ayl%20C4%B1k%20Rapor%202.pdf>
- Pozitif Yaşam Derneği. (2020d). *Raporlarımız - Hak İhlalleri Raporları (AĞUSTOS-EYLÜL-EKİM 2020)*. Retrieved from İstanbul: <https://www.pozitifyasam.org/wp-content/uploads/Raporlar/Pozitif%20Yaşam%20Derneği-3%20Aylık%20Rapor%203.pdf>

- Pozitif Yaşam Derneği. (2020e). *Raporlarımız - Hak İhlalleri Raporları (Kasım-Aralık 2020)*. Retrieved from İstanbul: <https://www.pozitifyasam.org/wp-content/uploads/Raporlar/Pozitif%20Yaşam%20Derneği-3%20Aylık%20Rapor%205.pdf>
- Pozitif Yaşam Derneği. (2021a). *Raporlarımız - Hak İhlalleri Raporları (Ocak-Şubat-Mart 2021)*. Retrieved from İstanbul: <https://www.pozitifyasam.org/wp-content/uploads/Raporlar/Pozitif%20Yaşam%20Derneği-3%20Aylık%20Rapor%206.pdf>
- Pozitif Yaşam Derneği. (2021b). *Raporlarımız - Hak İhlalleri Raporları (Nisan-Mayıs-Haziran 2021)*. Retrieved from <https://www.pozitifyasam.org/wp-content/uploads/Raporlar/Pozitif%20Yaşam%20Derneği-3%20Aylık%20Rapor%207.pdf>
- Pozitif Yaşam Derneği. (2021c). *Raporlarımız - Hak İhlalleri Raporları (Temmuz-Ağustos-Eylül 2021)*. Retrieved from İstanbul: <https://www.pozitifyasam.org/wp-content/uploads/Raporlar/Pozitif%20Yaşam%20Derneği-3%20Aylık%20Rapor%208.pdf>
- Pozitif Yaşam Derneği. (2021d). *Raporlarımız - Hak İhlalleri Raporları (Ekim-Kasım-Aralık 2021)*. Retrieved from İstanbul: <https://www.pozitifyasam.org/wp-content/uploads/Raporlar/Pozitif%20Yaşam%20Derneği-3%20Aylık%20Rapor%209.pdf>
- Pozitif Yaşam Derneği. (2022a). *Raporlarımız - Hak İhlalleri Raporları (Ocak-Şubat-Mart 2022)*. Retrieved from İstanbul: <https://www.pozitifyasam.org/wp-content/uploads/2022/04/2022-Ocak-Subat-ve-Mart-ayi-Hak-Ihlalleri-Raporu.pdf>
- Pozitif Yaşam Derneği. (2022b). *Raporlarımız - Hak İhlalleri Raporları (Nisan-Mayıs-Haziran 2022)*. Retrieved from İstanbul: <https://www.pozitifyasam.org/wp-content/uploads/2022/07/2022-Nisan-Mayis-Haziran-Hak-Ihlalleri-Raporu.pdf>
- Pozitif Yaşam Derneği. (2022c). *Raporlarımız - Hak İhlalleri Raporları (Temmuz-Ağustos-Eylül 2022)*. Retrieved from İstanbul: <https://www.pozitifyasam.org/wp-content/uploads/2022/11/2022-Temmuz-Agustos-Eylul-Hak-Ihlalleri-Raporu-1.pdf>
- Pozitif Yaşam Derneği. (2022d). *Raporlarımız - Hak İhlalleri Raporları (Ekim-Kasım-Aralık 2022)*. Retrieved from İstanbul: <https://www.pozitifyasam.org/wp-content/uploads/2023/06/2023-Ocak-Subat-Mart-Hak-Ihlalleri-Raporu-2.pdf>
- Pozitif Yaşam Derneği. (2023a). *Raporlarımız - Hak İhlalleri Raporları (Ocak-Şubat-Mart 2022)*. Retrieved from İstanbul: <https://www.pozitifyasam.org/wp-content/uploads/2023/06/2023-Ocak-Subat-Mart-Hak-Ihlalleri-Raporu-2.pdf>
- Pozitif Yaşam Derneği. (2023b). *Raporlarımız - Hak İhlalleri Raporları (Nisan-Mayıs-Haziran 2023)*. Retrieved from İstanbul: <https://www.pozitifyasam.org/wp-content/uploads/2023/07/Hak-Ihlalleri-2023-Nisan-Mayis-Haziran.pdf>
- Pozitif Yaşam Derneği. (2023c). *Raporlarımız - Hak İhlalleri Raporları (Temmuz-Ağustos-Eylül 2023)*. Retrieved from İstanbul: <https://www.pozitifyasam.org/wp-content/uploads/2023/10/16.-HIR-Temmuz-Agustos-Eylul-2023-1.pdf>

- Rankin-Williams, A. C., Geoffroy, E. M., Schell, E. S., & Mguntha, A. M. (2017). How can male rates of HIV testing be increased? Recommendations from a mixed methods study in southern Malawi. *International Health, 9*(6), 367-373. doi:10.1093/inthealth/ihx042
- Rao, D., Angell, B., Lam, C., & Corrigan, P. (2008). Stigma in the workplace: Employer attitudes about people with HIV in Beijing, Hong Kong, and Chicago. *Social Science & Medicine, 67*(10), 1541-1549. doi:https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2008.07.024
- Rodger, A. J., Cambiano, V., Bruun, T., Vernazza, P., Collins, S., Degen, O., . . . Janeiro, N. (2019). Risk of HIV transmission through condomless sex in serodifferent gay couples with the HIV-positive partner taking suppressive antiretroviral therapy (PARTNER): final results of a multicentre, prospective, observational study. *The Lancet, 393*(10189), 2428-2438. doi:10.1016/S0140-6736(19)30418-0
- Rodger, A. J., Cambiano, V., Bruun, T., Vernazza, P., Collins, S., van Lunzen, J., . . . Group, f. t. P. S. (2016). Sexual Activity Without Condoms and Risk of HIV Transmission in Serodifferent Couples When the HIV-Positive Partner Is Using Suppressive Antiretroviral Therapy. *Jama, 316*(2), 171-181. doi:10.1001/jama.2016.5148
- Sprague, L., Simon, S., & Sprague, C. (2011). Employment discrimination and HIV stigma: survey results from civil society organisations and people living with HIV in Africa. *African Journal of AIDS Research, 10*(sup1), 311-324. doi:10.2989/16085906.2011.637730
- Strug, D. L., & Grube, B. A. (2002). Challenges and Changing Roles in HIV/AIDS Social Work. *Social Work In Health Care, 35*(4), 1-19.
- Şahin Taşğın, N. (2021). Irkçılık ve Ayrımcılığın Önlenmesi: Türkiye'deki Mevcut Durum ve Sosyal Hizmet İçin Öneriler. *Toplum ve Sosyal Hizmet, 32*(1), 293-315. doi:10.33417/tsh.738932
- T.C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü. (2023). HIV/AIDS İstatistik. Retrieved from <https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/birimler/bulasici-hastaliklar-ve-erken-uyari-db/Dokumanlar/Istatistikler/hiv-aids-2023.pdf>
- Tavoosi, A., Zaferani, A., Enzevaei, A., Tajik, P., & Ahmadinezhad, Z. (2004). Knowledge and attitude towards HIV/AIDS among Iranian students. *BMC Public Health, 4*(17), 1-6.
- Thompson, N. (2001). *Anti-Discriminatory Practice*. New York,: Palgrave.
- UNAIDS. (2022). *IN DANGER: UNAIDS Global AIDS Update 2022*. Retrieved from Geneva:
- Vaughan, E., Power, M., & Sixsmith, J. (2020). Experiences of stigma in healthcare settings by people living with HIV in Ireland: a qualitative study. *AIDS Care, 32*(9), 1162-1167. doi:10.1080/09540121.2020.1781761
- Visser, M. J., Makin, J. D., & Lehobye, K. (2006). Stigmatizing attitudes of the community towards people living with HIV/AIDS. *Journal of Community & Applied Social Psychology, 16*(1), 42-58. doi:https://doi.org/10.1002/casp.836
- Walusimbi, M., & Okonsky, J. G. (2004). Knowledge and attitude of nurses caring for patients with HIV/AIDS in Uganda. *Applied Nursing Research, 17*(2), 92-99.

- Weeks, T. (1989). The Intellectual Agenda. In P. Aggleton, G. Hart, & P. Davies (Eds.), *AIDS: Social Representations And Social Practices* (pp. 288). London: Routledge.
- WHO. (2015). *Consolidated Guidelines On Hiv Testing Services*. Geneva: World Health Organization.
- Yegen, C. (2013). *Yazılı Basında HIV/AIDS İle Yaşayan Bireylere Yönelik Nefret Söylemi*. (Master). Gazi Üniversitesi, Ankara. (348194)
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Sosyal Hizmette Sanat Terapisi: R Programı ile Bibliyometrik Analiz*

Art Therapy in Social Work: A Bibliometric Analysis Using R

Büşra KULÜP¹, Ümmügülsüm AYSAN²

¹ Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, busrakulupiletisim@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5510-8324

² Doç. Dr., Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Sosyal Hizmet Bölümü, ummugulsum.aysan@sbu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5489-763X

Başvuru: 23.03.2024
Kabul:08.10.2024

Atf: Kulüp, B. ve Aysan, Ü. (2024). Sosyal hizmette sanat terapisi: R programı ile bibliyometrik analiz. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 35 (4), 631-659.
DOI: 10.33417/ tsh.1442305

ÖZ

Sanat terapisi; görsel sanatlar, müzik, yazı, drama ve dans gibi muhtelif yaratıcı süreçler aracılığıyla bireylerin, ailelerin ve toplulukların yaşamlarını iyileştirmeyi; nörolojik, zihinsel, bedensel veya davranışsal bozuklukların tedavisini desteklemeyi ve bireyin genel sağlığını teşvik etmeyi terapötik bir bağlam içinde amaçlayan çok disiplinli bir yaklaşımdır. Bu çalışmanın amacı, teorik temelleri ve pratik uygulamalarıyla sosyal çalışma disiplini dahilinde yıllar içerisinde gelişen sanat terapisiyle ilgili genel bir çerçeve sunmaktır. Bu amaçla 14.02.2024 tarihine kadar Web of Science (WoS) veri tabanı, sanat terapisi ile ilgili belirli İngilizce anahtar sözcüklerle en eski tarihten itibaren taranmıştır. Dahil etme ve hariç tutma kriterlerine göre 148 makaleden 99 tanesinin örnekleme alınmasına karar verilmiş ve verilerin incelenmesi amacıyla R istatistiksel yazılımında yer alan Bibliometrix paket programı kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre sosyal hizmette sanat terapisi ile ilgili çalışmaların daha çok çocuklar ve geç yetişkinler üzerine yoğunlaştığı; travma sonrası stres bozukluğu ve kanser gibi hastalıkların ön plana çıktığı ve yaratıcılık, dayanıklılık ve empati gibi kavramların sıkça kullanıldığı görülmektedir. Araştırmalar ülke bazında incelendiğinde sosyal hizmette sanat terapisinin ağırlıklı olarak ABD’de çalışıldığı, İngiltere ve Kanada’nın ise onu takip ettiği görülmektedir. Elde edilen diğer bulgular sistematik literatür taraması içerisinde çeşitli görsel temsiller aracılığıyla desteklenmiş ve alanda çalışmayı planlayan potansiyel araştırmacılara kapsamlı bir çerçeve sunulması amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Sanat terapisi, müzik terapisi, şiir terapisi, sosyal hizmet, bibliyometrik analiz.

ABSTRACT

Art therapy is a multidisciplinary approach that strives to enhance the lives of individuals, families, and communities through diverse creative processes such as visual arts, music, writing, drama, and dance; to support the management of neurological, mental, physical, or behavioral disorders; and to optimize the holistic well-being of the individual in a therapeutic context. This study endeavors to offer a comprehensive framework for art therapy that has evolved over the years within the discipline of social work, encompassing its theoretical foundations and practical applications. For this purpose, until February 14, 2024, the Web of Science (WoS) database has been searched using specific English keywords related to art therapy. Ninety-nine out of 148 articles were selected for sampling based on inclusion and exclusion criteria, and the data were analyzed utilizing the Bibliometrix package program within the R statistical software. According to the findings, studies related to art therapy in social work primarily focus on children and older adults, highlighting disorders such as post-traumatic stress and cancer, with frequent use of concepts like

¹ Bu çalışma, Büşra KULÜP’ün Doç. Dr. Ümmügülsüm AYSAN danışmanlığında hazırladığı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

creativity, resilience, and empathy. When examined on a country basis, it is observed that art therapy in social work is predominantly conducted in the United States, followed by the United Kingdom and Canada. Other findings, supported by various visual representations within the systematic literature review, aim at furnishing a comprehensive framework for potential researchers planning to work in the field.

Keywords: *Art therapy, music therapy, poetry therapy, social work, bibliometric analysis.*

GİRİŞ

Geçmişten günümüze izini sürdüğümüz üzere sanat, hemen hemen her toplumda ifadenin ifası yoluyla doğrudan ya da dolaylı olarak bir rehabilitasyon aracı olarak kullanılmıştır. Bu sebeptendir ki sanat terapisinden bahsetmediğimiz zamanlarda dahi hem dünyada hem de coğrafyamızda sanatın bireyin ve toplumun iyilik halini arttırmaya yönelik kullanımı söz konusudur. Sanat terapisi; görsel sanatlar, müzik, yazı, drama ve dans gibi muhtelif yaratıcı süreçler aracılığıyla bireylerin, ailelerin ve toplulukların yaşamlarını iyileştirmeyi; nörolojik, zihinsel, bedensel veya davranışsal bozuklukların tedavisini desteklemeyi ve bireyin genel sağlığını teşvik etmeyi terapötik bir bağlam içinde amaçlayan çok disiplinli bir yaklaşımdır. Sanat terapisinin psikoloji, ergoterapi, fizyoterapi, psikiyatri/tıp, psikolojik danışmanlık ve rehberlik, sosyal çalışma, psikiyatri hemşireliği/hemşirelik, tasarım ve sanat eğitimleri gibi alanlarda kullanıldığı görülmektedir. Dolayısıyla pek çok disiplin dahilinde disiplinler arası çalışılabilen bu alanın özel olarak sosyal hizmet disiplininde kullanımını araştırmak ve ayırtırmak nispeten güçtür. Bunun yanında bir ruh sağlığı çalışanı da olan sosyal çalışmacının uzmanlaşması halinde bir sanat terapisti ya da yardımcısı olarak sanat terapisi ile ilgili mikro, mezzo ve makro düzeyde sorumluluklarının neler olabileceği belirlenmelidir.

Sosyal devlet anlayışının ivme kazandığı ülkemizde ve dünyada yerel yönetimler ve bakanlıklarca sunulan çeşitli sanat eğitimi uygulamaları bireylerin ve toplumun rehabilitasyonu adına sürdürülmektedir. Aka (2018), Duran (2019) ve Demirel (2022), sosyal hizmet sunumunda sanatın da içinde bulunduğu sırasıyla; çocuklara yönelik çeşitli yerel yönetim uygulamaları, kent sakinlerine yönelik sosyal belediyeçilik faaliyetleri ve toplum temelli rehabilitasyon perspektifiyle engellilere yönelik sosyal yaşam politikalarından bahsetmektedir. Küresel çapta ise Dünya Sağlık Örgütü tarafından yayınlanan kapsam derlemesi çocuk gelişiminden başlayarak bakım verenlere kadar geniş bir yelpazede sanatın sağlık üzerindeki rolünü irdelleyerek etkilerini ortaya koymaktadır (Fancourt ve Finn, 2019). Ayrıca ABD Gazi İşleri Bakanlığı'nın kanıt sentezi haritasında sanat terapisinin özellikle gaziler ve askerlerin psikiyatrik sorunlarına yönelik etkileri incelenmekte; travma sonrası stres bozukluğu, depresyon ve diğer psikiyatrik hastalıklarla ilgili yüksek güvenilirliğe sahip analizler sunulmaktadır (Miake-Lye vd., 2019). Tüm bu çalışmalar sanatın sosyal hizmet sunumunun her kademesinde etkili bir araç olarak kullanımına işaret etmekte, sanat terapisinin sosyal politika ve sosyal hizmette etkili bir yer bulmasını desteklemektedir.

Doğrudan ya da dolaylı olarak sanat terapisi ve sosyal hizmet ilişkisi üzerine yapılmış derleme çalışmalarına rastlanmakla beraber geleneksel literatür taramalarından farklı olarak disiplinin yapısını, dinamiklerini ve gelişimini makro planda ortaya koyan bir bibliyometrik analizin yokluğu aşikardır. Bu çalışmanın amacı bibliyometrik analiz yöntemini kullanarak sosyal hizmet disiplininde sanat terapisinin rolünü tanımlamak, değerlendirmek ve anlamaktır. Bu sebeple alandaki yayınlar, yazarlar, konular ve tüm bunlar arasındaki entelektüel, sosyal ve kavramsal ilişkiler çeşitli sayısal

istatistiklerle ortaya konarak nicel ve nitel bir değerlendirme yapılması hedeflenmiş; bu bağlamda araştırma soruları oluşturulmuştur:

1. Sosyal hizmette sanat terapisi çalışmalarının tanımlayıcı verileri (çalışma sayısı, türü, yıllar içerisindeki değişimi vb.) nelerdir?
2. Sosyal hizmette sanat terapisi çalışmaları hangi temalar altında kümelenebilir?
3. Sosyal hizmette sanat terapisi çalışmalarının kavramsal yapısı nedir?
4. Sosyal hizmette sanat terapisi çalışmalarının entelektüel yapısı nedir?
5. Sosyal hizmette sanat terapisi çalışmalarının sosyal yapısı nasıldır?

Sosyal hizmette sanat terapisi üzerine çalışmış yazarlara, alandaki konulara, kaynaklara ve bu öğeler arasındaki ilişkilere dair yeni bilgiler ve sorular ortaya çıkarma potansiyeli sebebiyle araştırma sürecinin ve bulgularının teorik ve pratik açıdan önemli olduğu düşünülmektedir.

LİTERATÜR TARAMASI

Sanat Terapisi: Tanımı ve Kullanımı

ABD Ulusal Tıp Kütüphanesi (NLM) Tıp Konu Başlıkları (MeSH) indeksinde; “teşhis, tedavi teknikleri ve ekipman” ile “psikiyatri ve psikoloji” kategorileri içerisinde yer alan; “duyusal sanat terapileri”, “rehabilitasyon” ve “psikoterapi” olmak üzere üç üst başlığa sahip “sanat terapisi” terimi, 1974 yılında “sanatın nörolojik, zihinsel veya davranışsal bozuklukların tedavisinde yardımcı bir terapi olarak kullanılması” olarak tanımlanırken müzik terapi ya da psikodrama sanat terapisinin dışında bir kategoride değerlendirilmiştir (MeSH, 1974). ABD Ulusal Sağlıkta Sanat Organizasyonu (NOAH) ise sanat terapisi tanımı yerine “sağlıkta sanatlar”ı (arts in health) “çeşitli kurumsal ve toplumsal bağlamlarda sağlığı ve refahı arttırmak için sanatın gücünü kullanmayı teşvik eden, birçok alt ve bağlı alandan müteşekkil bir alan” olarak tanımlayarak daha kapsayıcı bir uygulama alanında çalışmalarını sürdürmektedir. 1969 yılında kurulan Amerikan Sanat Terapisi Derneği (AATA) sanat terapisini “Aktif olarak sanat yapılan; yaratıcı süreçlerin, uygulamalı psikolojik teorinin ve insan deneyiminin kullanılmasıyla psikoterapötik bir bağlamda bireylerin, ailelerin ve toplulukların yaşamlarını daha iyi hale getirmeyi amaçlayan bir ruh sağlığı uzmanlık alanı” olarak tanımlamaktayken ABD Yaratıcı Sanatlar Terapileri Dernekleri Ulusal Koalisyonu (NCCATA) yaratıcı sanatları 6 alana ayırmakta ve sanat terapisi tanımını yalnızca görsel sanatlar terapisi için kullanmaktadır. Uluslararası Dışavurumcu Sanat Terapileri Derneği (IEATA) ise derin kişisel gelişimi teşvik etmek ve topluluğun refahını desteklemek için görsel sanatlar, hareket, drama, müzik ve yazı sanatları gibi yaratıcı süreçleri birleştirerek psikoloji, örgütsel gelişim, toplum sanatları ve eğitim alanlarını kapsayan, çeşitli yöntemlerin bir arada kullanıldığı bir yaklaşımı teşvik etmektedir. İngiliz Sanat Terapistleri Derneği sanat terapisini “görsel ve dokunsal ortamı kendini ifade ve iletişim aracı olarak kullanan bir psikoterapi şekli” olarak tanımlarken sanat terapisinin amacını “her yaştan ve yetenekten, yaşamın her aşamasından insanı desteklemek, genellikle kafa karıştırıcı duygular için bir çıkış noktası keşfetmek, öz farkındalığı ve büyümeyi teşvik etmek” olarak ifade etmektedir.

Dolayısıyla sanat terapisi, pek çok topluluk tarafından pek çok şekilde tanımlanmakla beraber temelde bireyin iyilik halini arttırmayı hedefleyen, sanat ve terapinin aynı ortamda birleşiminden oluşan bütüncül bir yaklaşımdır (AATA, 2017; BAAT, 2023; IEATA, 2023; NCCATA, 2023).

Van Lith (2016) tarafından yapılan sistematik derleme çalışması kapsamında 1994-2014 yılları arasındaki 30 çalışma incelenmiştir. Bu çalışmalar, depresyon, şizofreni, travma sonrası stres bozukluğu ve sınırda kişilik bozukluğu gibi dört farklı hastalık tanısına sahip gruplarda gerçekleştirilen sanat terapisi müdahalelerini içermektedir. Depresyon tanılı hastalara yönelik uygulanan sanat terapisi müdahalelerinin İsveç, Almanya ve Birleşik Krallık'ta gerçekleştirildiği; müdahalelerin duygusal ifadeyi artırdığı ve stres seviyelerini azalttığı belirlenmiştir. Sınırdaki kişilik bozukluğu tanısı olan bireylerle yapılan müdahalelerin tamamının Birleşik Krallık'ta gerçekleştirildiği ve bu müdahalelerin olumlu kimlik algısını güçlendirdiği, stres semptomlarını azalttığı ve sosyal işlevselliği artırdığı tespit edilmiştir. Şizofreni hastaları üzerinde gerçekleştirilen müdahalelerin Norveç, Danimarka, Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri'nde yapıldığı ve terapi programlarının bireylerin kendini yönetim yeteneğini, sosyal işlevselliğini ve bağımsızlığını artırdığı, kaygıyı ve işlevsiz düşünce süreçlerini azalttığı rapor edilmiştir. Travma sonrası stres bozukluğu vakalarında Amerika Birleşik Devletleri, Rusya ve İsrail'de gerçekleştirilen terapilerin bireylerde travma anılarının yeniden konsolidasyonunu sağladığı, duygusal öz yeterliliği artırdığı, kaygıyı azalttığı ve travmaya karşı psikolojik esnekliği artırdığı görülmüştür. Çalışma, sanat terapisi yaklaşımlarının farklı ruh sağlığı sorunları olan bireyler üzerinde olumlu etkilerinin olduğunu ve çeşitli terapötik sonuçlar elde edildiğini ortaya koymaktadır (Van Lith, 2016).

Teorik ve Pratik Açından Sosyal Hizmette Sanat Terapisi

Sosyal hizmette sanat terapisiyle ilgili ulusal düzeyde teorik literatür incelendiğinde Hasgül'ün (2020) ve Güngör ile Aslan'ın (2022) konuyla ilgili makaleleri karşımıza çıkmaktadır. Hasgül (2020), sosyal hizmet eğitiminde sanatın önemini yaratıcılık ve duyarlılıkla vurgularken, sosyal hizmet uzmanlarının uygulamalarında dışavurumcu sanat terapisi, tıbbi sanat terapisi, görsel sanatlar terapisi ve müzik terapisi gibi yöntemlere yer verilmesini önermektedir. Benzer bir şekilde Güngör ve Aslan (2022) da sosyal çalışmacı için sanatın önemini vurgulayarak sosyal çalışma disipliniyle sanat arasındaki ilişkiyi "biyo-psiko-sosyo-tinsel bir varlık olan insan" için değerlendirmekte, sosyal çalışma eğitiminde sanata daha fazla yer verilmesi gerektiğini savunmaktadır (Hasgül, 2020; Güngör ve Aslan, 2022). Alanyazında deneysel çalışmalarıyla öne çıkan Sevin (2021), 12-14 yaşları arasındaki 7 çocukla sanatla terapinin lösemili çocukların "bireysel farkındalık, öz yönetim, sosyal farkındalık, ilişki becerileri ve sorumlu karar verme gibi sosyal duygusal öğrenme becerileri" üzerindeki etkisi üzerine çalışmışken, Esendağ (2022) 19-43 yaşları arasında bulunan 8 kişiyle 8 seanslık edebiyat, resim, müzik, dans ve sinema gibi sanat dallarının dahil edildiği sanat terapisiyle desteklenmiş kısa süreli çözüm odaklı online terapinin algılanan stres düzeyine etkisi üzerine araştırmasını gerçekleştirmiştir. Karaköse (2020) ise 65 yaşın üstündeki 20 katılımcıyla darülacezede psikodrama ve müziğin de

dahil olduğu sanatın terapötik etkisinden faydalanılan 6 haftalık bir gerontolojik manevi sosyal hizmet müdahale programının yaşlı refahına etkisini incelemiştir. Yürütülen her üç tezde de “terapinin içinde sanat” (Naumburg, 1950) yaklaşımıyla hareket edilmekte ve bir sanat dalının terapötik etkisinin öne çıkarılmasından ziyade terapötik (sağaltıcı) ortam içerisinde duygu ve düşüncelerin, yardımcı bir eleman olan sanatla dışavurumuna odaklanılmaktadır.

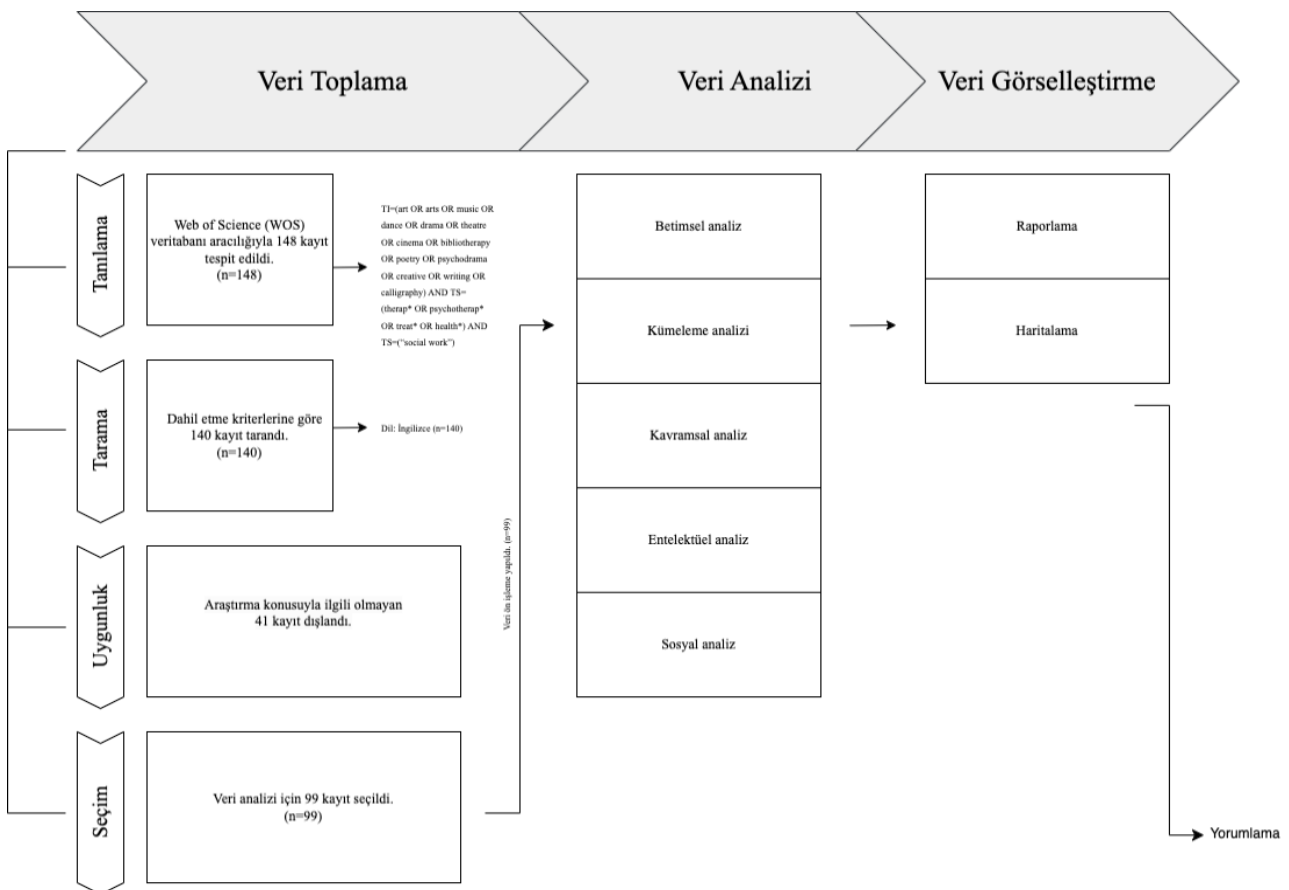
Uluslararası çapta sosyal hizmet ve sanatla ilişkilendirilebilecek önemli raporlardan biri Dünya Sağlık Örgütü’ne, diğeri ise ABD Gazi İşleri Bakanlığı’na aittir. Dünya Sağlık Örgütü (WHO)’nün 2019 yılında yayınladığı kapsam derlemesinde sanatın sağlık üzerindeki rolü; önleme ve tanıtım ile yönetim ve tedavi olmak üzere iki ana tema altında toplanmış olup çalışmanın bulguları hem sağlığı ve refahı geliştirmek için sanattan faydalanan hem de henüz geride kalmış ülkeler için sağlık ve sanat sektörleri arasında daha sinerjik bir iş birliğinin sağlanması adına uzun vadeli politikaların veya stratejilerin geliştirilmesi ve desteklenmesini gündeme getirmekte, uluslararası kişisel ve toplumsal sağlığın korunmasına karşılıklı fayda sağlanmasının gerekliliğini vurgulamaktadır (Fancourt ve Finn, 2019). ABD Gazi İşleri Bakanlığı tarafından aynı yılda yayınlanan kanıt sentezi haritasında ise sanat terapisiyle ilgili mevcut araştırmaların epidemiyolojisi geniş bir soru kümesiyle özetlenmiş; sanat terapisinin gaziler için kullanımına yönelik bir bakış açısı oluşturmak ve gelecekteki politikaları buna yönelik olarak inşa etmek hedeflenmiştir. Araştırma, özellikle gaziler ve aktif askeri personel için öncelikli konular olan intihar, depresyon, travma sonrası stres bozukluğu, travmatik beyin yaralanmaları, opioid/madde bağımlılığı ve uyku bozukluklarına karşı koruyucu ve önleyici müdahalelerin sunulması adına örnek bir çalışma niteliğindedir (Miake-Lye vd., 2019).

YÖNTEM

Sosyal bilimler, doğa bilimleri, sağlık bilimleri ve mühendislik gibi çeşitli alanlarda gerçekleştirilen bibliyometrik araştırmalar, geleneksel literatür incelemeleri gibi var olanı özetlemek yerine; belirli bir araştırma alanının entelektüel yapısını, zaman içindeki evrimsel gelişimini ve alandaki üretkenliği ortaya çıkarmayı hedefleyen bir yaklaşım benimsemekte ve bu bağlamda literatüre ait veri setinin oluşturulması, analiz ve görselleştirilmesinin gerçekleştirilmesi, analiz sonuçlarının ve bulgularının şeffaflık, sistematiklik ve tekrarlanabilirlik ilkelerine uygun bir şekilde yorumlanması gibi adımlardan oluşmaktadır (Öztürk, 2021; Block ve Fisch, 2020; Aria ve Cuccurullo, 2017). Bu araştırmada, alanın genel yapısını ve dinamiklerini anlamak, alanın evrimsel gelişimini ortaya koymak ve gelecek araştırmalar ve uygulamalar için mikro, mezo ve makro düzeydeki ihtiyaçları belirlemek amacıyla Massimo Aria ve Corrado Cuccurullo (2017) tarafından geliştirilen bilimsel haritalama analizi yazılım aracı olan R programı içerisinde çalıştırılan açık kaynak kodlu Bibliometrix paket programı ve Biblioshiny uygulaması kullanılmıştır. Bu çerçevede, betimsel, kavramsal, sosyal ve entelektüel ağlar performans analizi ve bilimsel alan haritalama yöntemleriyle incelenmiştir. Çalışma kapsamında Web of Science (WoS) veri tabanından en eski tarihten 14.02.2024 tarihine kadar “sanat terapisi” (art therapy) ve “sosyal hizmet” (social work) konularını içeren çalışmalar şu parametre ile taranmış ve 148 çalışmaya ulaşılmıştır: TI=(art OR arts OR music OR dance OR drama OR theatre OR

cinema OR bibliotherapy OR poetry OR psychodrama OR creative OR writing OR calligraphy) AND TS=(therap* OR psychotherap* OR treat* OR health*) AND TS=("social work")

Müzik terapisi, drama terapisi, tiyatro terapisi, sinema terapisi, dans ve hareket terapisi, şiir terapisi, bibliyoterapi, psikodrama, yaratıcı yazı terapisi, güzel yazı terapisi gibi içerisinde "sanat" kelimesi doğrudan geçmeyen sanat terapileri de arama parametresine dahil edilmiş; sosyal hizmetle ilişkisinin belirlenmesi adına konu (başlık, özet ve anahtar kelimeler) içerisinde "sosyal hizmet" (social work) kelime öbeği aranmıştır. Dahil etme ve hariç tutma kriterlerine göre İngilizce olmayan kayıtlar araştırma dışına alınmış ve geriye 140 kayıt kalmıştır. Ardından WoS veri tabanı üzerinden çalışmaların başlık ve özetleri gözden geçirilerek uygunluk kontrolü yapılmış ve sosyal hizmette sanat terapisi ile ilgili olmayan 41 kayıt araştırmadan dışlanmıştır. Bibliyometrik akışın görselleştirilmesi için PRISMA akış şeması başta olmak üzere çeşitli akış şemaları (Page vd., 2021; Atabay ve Güzeller, 2021; Aria ve Cuccurullo, 2017; Koç vd., 2021) incelenmiş fakat daha sade ve açıklayıcı olduğu düşünüldüğü için araştırmacılar tarafından yeni bir akış şeması oluşturulmuştur. Araştırmada kullanılan bibliyometrik akış şeması Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1: Bibliyometrik Analiz Akış Şeması¹

¹ Araştırmamızda yer alan bibliyometrik akış şeması araştırma süreci hakkında en az görsel ve yazı ile en öz bilgiyi vermeyi amaçlamaktadır. Bibliyometrik araştırmalarında şemayı kullanmak isteyen araştırmacılar ekleme-çıkarma yapabilecekleri hazır şablonu birinci araştırmacıdan talep edebilirler.

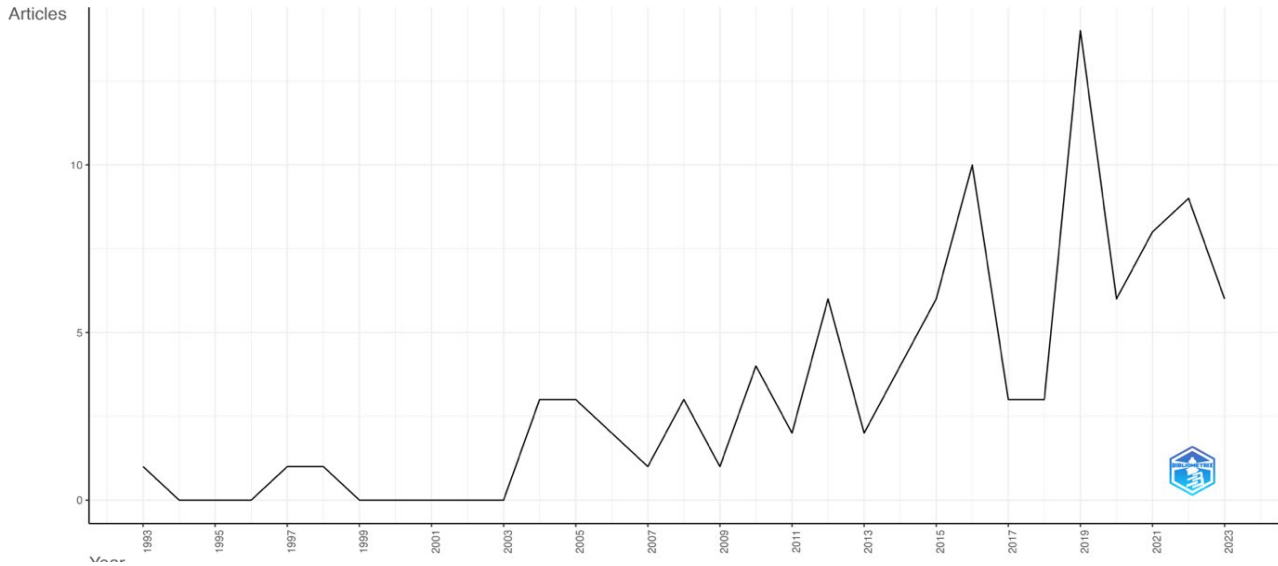
Şekil 1’de gösterildiği gibi veri kümesi 14 Şubat 2024 tarihi öncesinde WoS’ta (SSCI, ESCI, SCI-EXPANDED, BKCI-SSH, AveHCI, CPCI-SSH, CPCI-S) indekslenen İngilizce dilindeki kaynaklarla sınırlıdır. Bibliyometrik araştırma için WoS veri tabanının tercih edilmesinin sebebi dünya çapındaki en eski atıf dizini olması ve halihazırdaki araştırma için farklı türlerde (makaleler, kitaplar, incelemeler, bildiriler vb.) en kaliteli akademik çalışmaları barındırdığının düşünülmesidir (Singh, 2021; Bergman, 2012). Veri toplama sürecinin sonunda 99 çalışmanın veri analizi için seçimi kararlaştırılarak kayıtlar verilerin kalitesini arttırmak ve analiz sürecini iyileştirmek için ön işlemeden geçirilmiştir. Ön işlemede bir hata tespit edilmemiş ve 99 çalışmanın tamamı R istatistik programına yüklenerek betimsel analiz, kümeleme analizi ve ağ analizleri (kavramsal-entelektüel-sosyal) uygulanmıştır.

BULGULAR

Veri analizi dört bölüme ayrılmış olup betimsel analiz esnasında veri ile ilgili genel bilgiler, yıllara göre yayın sayıları, kaynak-yazar-anahtar kelime ilişkisini gösteren üç alanlı grafik, küresel planda en çok atıf yapılan yayınlar, en çok kullanılan yazar anahtar kelimelerini içeren kelime bulutu ve yıllara göre yazar anahtar kelimelerinde öne çıkan konular tespit edilmiştir. İkinci bölüm olan kümeleme analizinde ortak referansları kullanan birbiriyle bağlantılı yayınlar için gruplar oluşturulmuştur. Üçüncü bölüm olan kavramsal analiz için yazar anahtar kelimelerinden eş birliktelik ağı ve tematik harita; dördüncü bölüm olan entelektüel analizde eş atıf ağı ve tarihsel harita oluşturulmuştur. Beşinci bölüm olan sosyal analizde ise eş yazarlık ağı ve ülkelerin eş yazarlık dünya haritası görselleştirilerek raporlanmıştır.

Betimsel Analiz Bulguları

En eski tarihten itibaren taranan arama sonuçlarına göre sosyal hizmette sanat terapisine dair yayınların literatürde 30 yıllık bir geçmişinin olduğu görülmekte; 2003’te kısa süreli bir yükseliş gösterip 2010’da daha önce ulaşılamayan bir seviyeye geldiği anlaşılmaktadır. Yıllara göre dalgalanan bir eğilim sergileyen yayın sayısı grafiği, 2018-2019 yılları arasında 9 (3’ten 14’e) yayınlara en belirgin artışı işaret etmekte ve böylelikle rekor bir düzeye ulaştığı görülmektedir (Şekil 2).

Şekil 1: Yıllara Göre Yayın Sayıları

Sosyal hizmet alanında sanat terapisinin kullanımı üzerine yayınlanan 99 belgenin 38'i tek yazarlı olup bu belgelerin %80,81'ini makaleler oluşturmaktadır. Çalışma başına düşen ortalama atıf sayısı 7,626; çalışma başına düşen yazar sayısı ise 2,23 olup yazarların %3,03'ünün farklı ülkelerden yazarlarla iş birliği çerçevesinde uluslararası yayınlar yaptığı görülmektedir (Tablo 1).

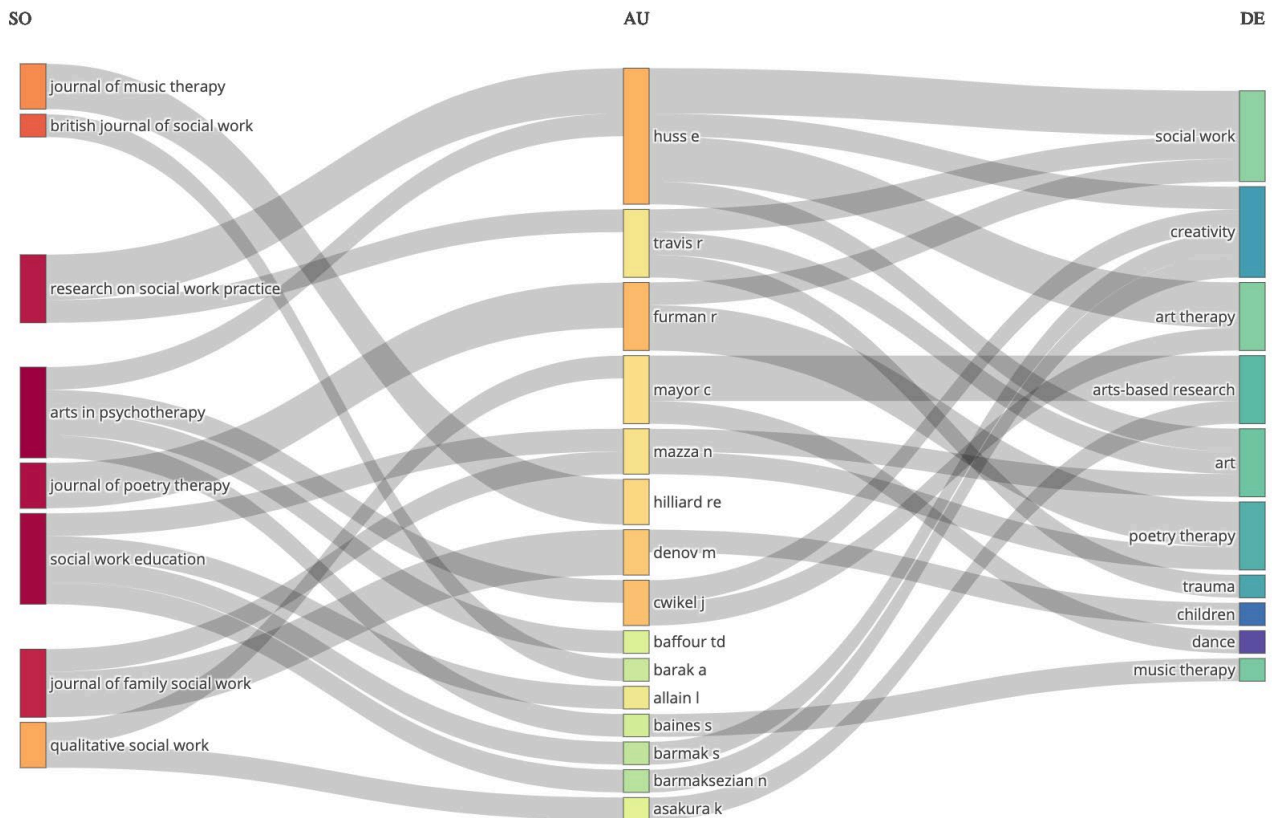
Tablo 1: Veri Hakkında Genel Betimsel Bulgular

VERİ İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER	SONUÇLAR	
Zaman aralığı	1993-2023	
Kaynaklar (Dergi, kitap vb.)	63	
Belgeler/Çalışmalar	99	
Yıllık büyüme oranı %	6,15	
Belgelerin ortalama yaşı	8,57	
Çalışma başına ortalama atıf	7,626	
Referanslar	3998	
ÇALIŞMA İÇERİKLERİ	Yazar Anahtar Kelimeleri	338
YAZARLAR ve İŞ BİRLİKLERİ	Yazarlar	208
	Tek yazarlı belgelerin yazar sayısı	36
	Tek yazarlı çalışma sayısı	38
	Çalışma başına düşen yazar sayısı	2,23
	Uluslararası yazar iş birlikleri %	3,03
ÇALIŞMA TÜRLERİ	Makale	80
	Makale; kitap bölümü	6
	Makale; erken erişim	3
	Makale; bildiri	1
	Editöryal materyal	1
	Toplantı özeti	5
	Bildiri	1
	İnceleme	2

Tablo 1: Veri Hakkında Genel Betimsel Bulgular (devamı)

EN ÇOK KATKI SAĞLAYAN YAZARLARIN ÜNİVERSİTELERİ ve ÜLKELERİ	Üniversite	Sayı
	Negev Ben Gurion Üniversitesi - İsrail	8
	Florida Devlet Üniversitesi - ABD	8
	McGill Üniversitesi - Kanada	7
	Kaohsiung Tıp Üniversitesi - Tayvan	6
	Dundee Üniversitesi - Birleşik Krallık	6
	Texas Devlet Üniversitesi - ABD	5
	Londra Üniversitesi – Birleşik Krallık	5
	North Carolina Üniversitesi - ABD	5
	Drexel Üniversitesi - ABD	4
	Middlesex Üniversitesi - Birleşik Krallık	4

1993-2024 yılları arasında sosyal hizmet alanındaki sanat terapisine dair yayınlara genel bir bakış sağlamak amacıyla üç bölümlü grafik (three-fields plot) kullanılarak kaynaklar (solda), yazarlar (ortada) ve yazar anahtar kelimeleri (sağda) arasındaki ilişki tek bir resimde görselleştirilmiştir. Her alan için birim sayısı 20 ile sınırlandırılarak analiz gerçekleştirilmiştir. Analizin sonuçlarına göre Ephrat Huss, Raphael Travis ve Rich Furman'ın “sosyal hizmet, yaratıcılık, sanat, sanat terapisi, travma ve şiir terapisi” gibi alandaki en etkili anahtar kelimeleri “Research on Social Work Practise”, “Arts in Psychotherapy” ve “Journal of Poetry Therapy” gibi en etkili yayınlarda kullanarak en etkili yazarlar olarak öne çıktıkları görülmektedir (Şekil 3).

Şekil 2: Kaynak-Yazar-Anahtar Kelime İlişisini Gösteren Üç Alanlı Grafik

Üç alanlı grafikten ayrı olarak küresel çapta en çok atıf alan yayınlar Tablo 2'de listelenerek literatürde hangi yayınların daha fazla ilgi gördüğünün ve dikkat çeken bu yayınların hangilerinin diğerlerine göre daha etkili olduğunun tespiti sağlanmıştır. En çok atıf alan yayının otizm spektrum

bozukluğu tanılı öğrencilere uygulanan sanat terapisi programının öğrencilerin sosyal beceri ve problemleri üzerine etkisini araştırdığı, literatürde en dikkat çeken yayının ise beden odaklı bir sanat müdahalesi olan dans/hareket terapisinin ruh sağlığı profesyonellerince travma tedavisinde kullanımını araştırdığı görülmektedir. En etkili 10 yayının görsel sanatlar terapisi, müzik terapisi, dans ve hareket terapisi, şiir terapisi gibi sanat terapisi türlerinde yoğunlaştığı hem deneysel hem de teorik çalışmalardan oluştuğu, çoğunlukla çocuklar ve gençleri konu edindiği tespit edilmektedir. Ayrıca elde edilen veriler sanat terapisinin sosyal çalışma disiplini içerisinde hem müracaatçılar/danışanlar hem de sosyal çalışmacı ve sosyal çalışmacı adaylarının psikolojik ve sosyal sağlıklarını desteklemek için kullanıldığını göstermektedir (Tablo 2).

Tablo 2: En Çok Atıf Yapılan Çalışmalar

Çalışmanın Yazar(lar)ı	Çalışmanın Konusu	Çalışmanın Bulguları	Toplam Atıf	NTA *
Kathleen Marie Epp (Epp, 2008)	11-18 yaş arası Otizm Spektrum Bozukluğu tanılı öğrenciler için uygulanan sosyal beceri odaklı sanat terapisi programının sosyal beceri ve problemleri üzerine etkisi.	Katılımcıların sanat terapisine dahil olmalarının kendini ifade etme becerisi, içselleştirme, hiperaktivite ve toplam problemleri puanlarında önemli bir iyileşmeye neden olduğu belirlenmiştir.	49	2,23
Caroline Kobin Edgar Tyson (Kobin ve Tyson, 2006)	Hip-hop kültürünün sosyal çalışma ve terapötik uygulamadaki potansiyel etkileri ve bir sanat terapisi olarak rap müziğinin terapötik diyalog süreçleri üzerindeki rolü.	Tematik analizin bulguları müzik terapisi, dans terapisi ve bibliyoterapinin dahil olduğu hip-hop terapisinin dezavantajlı olan müracaatçı ile sosyal çalışmacı arasındaki terapötik iletişimi güçlendirerek empatik ilişkileri iyileştirebildiğini göstermektedir.	43	1,46
Sue Baines (Baines, 2013)	Baskı karşıtı uygulama kavramının tarihi, uygulamaları ve bu teorinin müzik terapisine entegrasyonu.	Baskı karşıtı müzik terapisi uygulaması, toplumdaki güç dengesizliklerine odaklanarak müracaatçıların sosyo-politik gerçekliği içinde ortaya çıkan "problemlerini" ele almayı sağlamakta ve sosyal eşitsizliklere karşı toplum içinde kalarak adil bir gelecek yaratma amacına hizmet etmektedir.	42	1,71
Russell E. Hilliard (Hilliard, 2007)	Yakın kaybı yaşayan ilkökul çağındaki çocukların davranış problemleri ve yas semptomları üzerinde Orff-temelli (gelişimsel) müzik terapisinin etkisi.	Müzik terapisi, sosyal çalışma ve kontrol grubunun yer aldığı üç grubun verilerinin analiz edildiği araştırmanın bulguları müzik terapisi grubundaki katılımcıların davranışsal sıkıntı ve yas semptomlarında anlamlı bir azalmayı bildirmektedir.	34	1,00
Brooklyn Levine Helen M. Land (Levine ve Land, 2016)	Beden odaklı bir müdahale olan dans/hareket terapisinin ruh sağlığı profesyonellerince travma tedavisinde kullanımı.	Bu nitel meta-sentez çalışmasının bulguları beden odaklı terapilerin ruh sağlığı alanında yaygınlaşması ve tedavi sürecinde; zihin-beden bağlantısallığının farkındalığını yaratmak, bedenin hareket kabiliyetini arttırmak, hareket süreci yoluyla benlik-terapist-grup arasında yeni ve sağlıklı bir ilişki kurmak ve kişinin hareketle olan ilişkisini sağlıklı hale getirmek üzere dört temanın gerekliliğini vurgulamaktadır.	33	3,44
Jane McPherson Nicholas Mazza (McPherson ve Mazza, 2014)	Sanat aktivizmi ve şiir terapisi kullanarak sosyal hizmet bölümü üniversite öğrencilerinde insan haklarına yönelik katılımı teşvik etme.	Sanat aktivizmi ve şiir terapisi bir araya gelerek sosyal çalışmacı adayları üniversite öğrencilerinde kitlesel şiddeti önleyebilir ve düzeltebilir; sosyal hizmet eğitiminde insan haklarına reflektif katılımı artırmak için iş birliği amacıyla kullanılabilir.	26	2,71

Tablo 2: En Çok Atıf Yapılan Çalışmalar (devamı)

Ephrat Huss Orly Sarid Julie Cwikel (Huss, Sarid, ve Cwikel, 2010)	Stres altındaki sosyal çalışanların kendi öz düzenlemeleri için sanatın kullanımı.	Savaş bölgesinde çalışan sosyal çalışmacılara yönelik yapılan araştırma, bomba patlamaları, sirenler, medya maruziyeti ve iş-aile çatışmaları gibi stres faktörlerini belirleyerek, bu faktörleri sanat eserleri aracılığıyla tanımlamanın ve değiştirmenin, stresle başa çıkma ve psikolojik dayanıklılıklarını artırma konusunda etkili bir müdahale modeli olabileceğini ortaya koymaktadır.	25	1,96
Aase Villadsen Lucille Allain Linda Bell Helen Hingley- Jones (Villadsen, Allain, Bell ve Hingley- Jones, 2012)	Sağlık ve sosyal bakım mesleklerindeki öğrenciler için (sosyal hizmet, çocuk gelişimi, ebelik ve tıp) mesleklerarası eğitimde rol oynama ve psikodramanın kullanımı.	Atölyeye katılan öğrenciler, mesleklerarası eğitimin sınıfta ve staj yerlerindeki önemini fark etmiş, atölyeyi genel olarak çok yüksek puanlamıştır. Bulgular, farklı meslek gruplarından öğrencilerle rol oynama ve psikodrama tekniklerinin mesleklerarası eğitimde etkili bir pedagojik yöntem oluşturabileceğini göstermektedir.	24	2,15
Ephrat Huss Michal Sela-Amit (Huss ve Sela-Amit, 2019)	Sosyal hizmette müracaatçılar, sosyal çalışmacılar ve araştırmalar için teorik ve pratik olarak sanatın kullanılabilirliği ve sosyal çalışma teorisi ve uygulamasıyla sanatın ilişkisi.	Sanat figür ile arkaplan arasındaki etkileşime odaklanarak müracaatçının öznel psikolojik bilgisi ile nesnel sosyal bilgisi arasındaki arayüzü somutlaştırmak için ve çocuk-ergen müracaatçıların sanat ifadeleri üzerinden model oluşturma, konuşmadan eylemi vurgulama, bireysel/kültürel travmatik durumları sembollerle daha kolay ele alma gibi özellikleriyle kullanılabilir.	21	3,38
Hannah MacPherson Angie Hart Becky Heaver (Macpherson, Hart ve Heaver, 2016)	Akıl sağlığı sorunları ve öğrenme güçlüğü yaşayan gençler için görsel sanat müdahalelerinin psikolojik dayanıklılık üzerindeki etkisi.	Araştırmanın sonuçları, kısa vadeli (10 haftalık) görsel sanat müdahalelerinin gençlerin psikolojik sağlık düzeyini etkileyebileceğini; aidiyet hissi ve zorlu duygularla başa çıkma becerileri üzerinde olumlu etkilerinin olabileceğini göstermektedir.	20	2,42

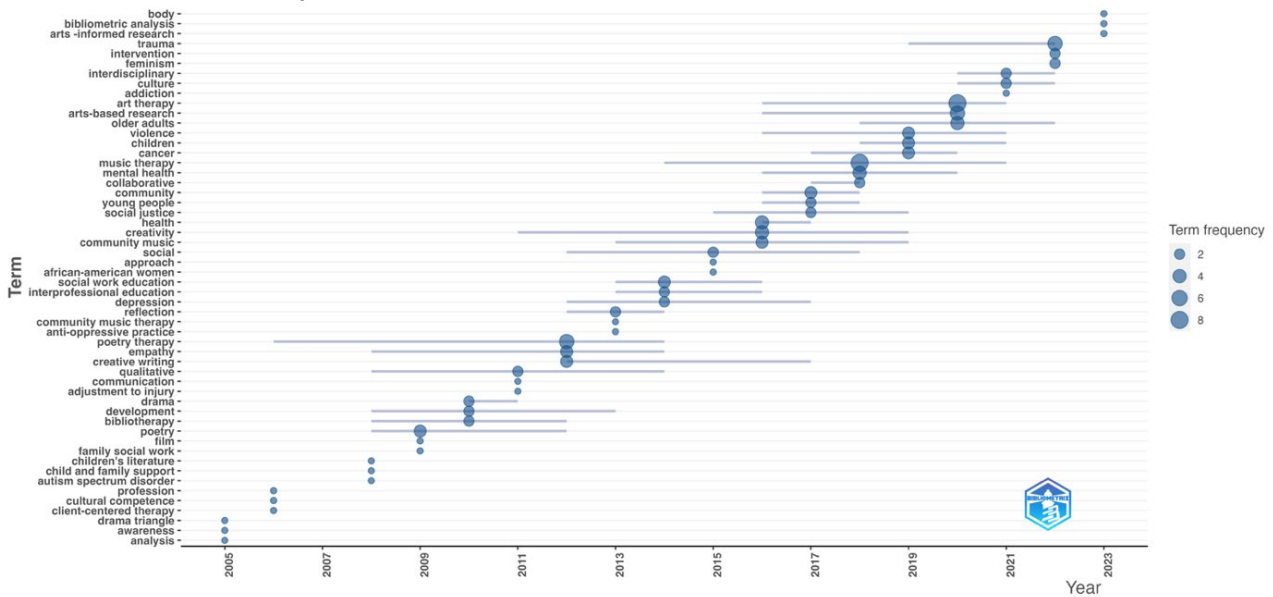
*NTA=Normalleştirilmiş toplam atıf=Toplam atıf sayısı/Aynı yayının yılına sahip belgeler için tahmini alıntı sayısı

En çok atıf alan yayınların yanında tüm yayınlar boyunca en çok tekrar eden kelimeleri ve bu kelimelerin sıklık açısından birbirleriyle karşılaştırılmalarını içeren kelime bulutu Şekil 4'te sunulmaktadır. Bibliyometrik analize genel bir bakışı sağlayan kelime bulutunu oluştururken metin düzenleme (text editing) gerçekleştirilmiş, arama parametresinde geçmesi ve araştırmaya katkı sağlamaması sebebiyle çok tekrar eden "social work, social-work, art, arts" kelimeleri dışlanmıştır. Böylelikle oluşturulan kelime bulutunda "müzik terapisi"nin en az "sanat terapisi" kadar kullanıldığı, onları sanat terapisi türlerinden olan "şiir terapisi"nin takip ettiği görülmektedir. Yazar anahtar kelimeleri, sosyal hizmette sanat terapisinin sıklıkla travma, depresyon, kanser gibi hastalıkların tedavisinde ve yaratıcılık, empati, psikolojik dayanıklılık, akıl sağlığı, güçlendirme ve sosyal adalet gibi bireysel ve sosyal aidiyetlerin iyileştirilmesinde kullanıldığına dair ipuçları sunarken yaşlı bireyler, çocuklar, gençler ve ailenin vurgulandığı görülmektedir (Şekil 4).

Şekil 3: En Çok Kullanılan Yazar Anahtar Kelimelerini İçeren Kelime Bulutu

Yazar anahtar kelimelerine göre hazırlanan kelime bulutunun ardından bu anahtar kelimelerin yıllara göre değişimini gözlemleyebilmek amacıyla bir dağılım grafiği oluşturulmuştur. Grafikte her baloncuk bir konuyu temsil ederken yatay gri çizgi, konunun çalışıldığı yıl aralığına dair bir ipucu sunmaktadır. Baloncukların büyümesi ise terimin daha sık tekrar ettiğini göstermektedir (Şekil 5).

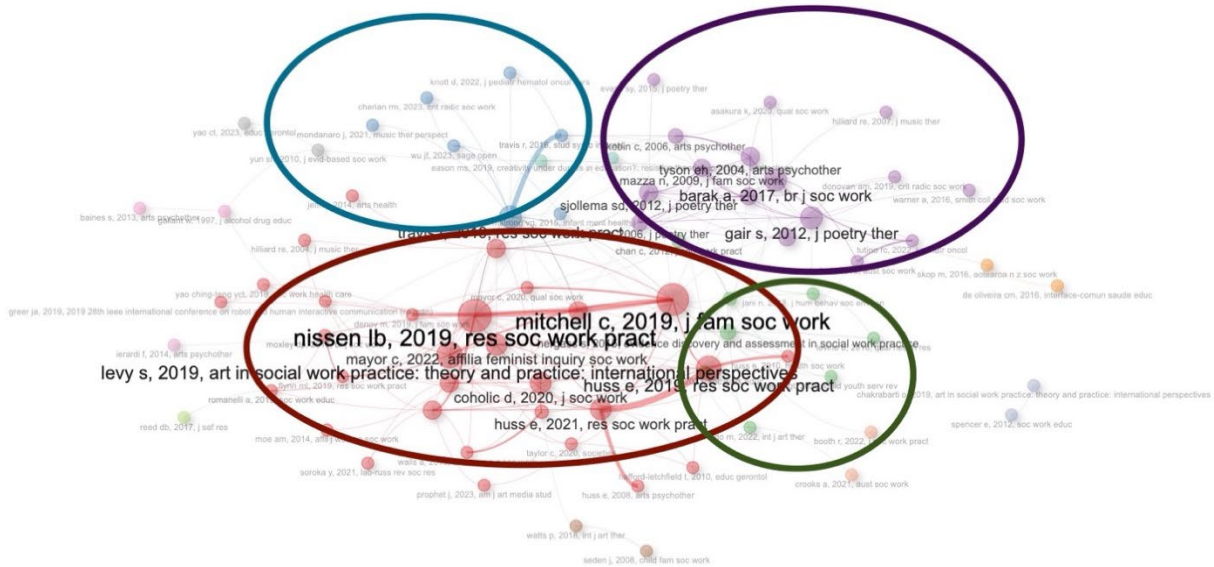
Şekil 4: Yıllara Göre Yazar Anahtar Kelimelerinde Öne Çıkan Konular

Şekil 5'teki grafiğe göre en uzun soluklu çalışılan konu "yaratıcılık" ve "şiir terapisi"; bu konuların en yoğun çalışıldığı yıllar ise sırasıyla 2016 ve 2012 yıllarıdır. Bir yıl içerisinde en yoğun çalışılan konu ise 2018 yılında "müzik terapisi" ve 2020 yılında "sanat terapisi"dir. 2018 yılında "müzik terapi"siyle beraber en çok "akıl sağlığı" ve "iş birliği/ortak çalışma" konuları çalışılırken 2020 yılında "sanat terapisi"yle beraber en çok "sanat temelli araştırma" ve "geç yetişkinler/yaşlı bireyler" konuları çalışılmıştır. Aşağıdan yukarıya doğru, konuların yıllara göre literatürde yer alma durumuna binaen

hazırlanan grafik incelendiğinde “bağımlılık” konusunun en çok 2021, “travma” konusunun en çok 2022, “beden” konusunun ise en çok 2023 yılında alanda görünür olduğu saptanmaktadır.

Kümeleme Analizi Bulguları

Kümeleme analizi, istatistiksel ve matematiksel tekniklerin kullanımıyla benzerlik temelinde; belgeleri, yazarları ve kaynakları gruplara ayırmak için kullanılmakta olup literatürdeki ortak temaları veya yaklaşımları paylaşan yayınları belirlemeyi ve disiplin içerisindeki alt alanları tanımlamayı sağlamaktadır. Örneğin, A, B ve C makalelerini ele alalım. A ve B makalesi doğrudan birbirine atıfta bulunmamış fakat her ikisi de C makalesine atıfta bulunmuş olsun. Böylelikle en az bir bibliyografik referansın paylaşımı, A ve B makalelerini birbiriyle ilişkilendirmemizi yani kümelememizi sağlayacaktır. Böylelikle birbiriyle ilişkili yayınlar bir araya toplanacak ve alan dahilinde oluşan alt disiplinler belirgin hale gelecektir. Analiz birimi olarak belgeler, etki ölçümü olarak yerel atıf sayısı ve nitelikler olarak referansların seçildiği Şekil 6’da ortaya çıkan kümeleme analizi bulgularına göre her küme farklı renklerle ifade edilerek sıklığı 30’dan 1’e doğru azalan 13 küme tespit edilmiştir. Hazırlanan ağ haritasına göre sanat terapisi ve sosyal hizmet ilişkisinde sanat temelli araştırma (kırmızı) kümesi literatürde önemli bir yer tutarken onu müzik terapisi (mavi), travma (yeşil) ve şiir terapisi (mor) kümeleri takip etmektedir. Ortaya çıkan diğer kümeler ise iş birliği, çocuk, baskı karşıtı uygulama, klinik pratikler (depresyon, yas), iletişim ve bağlanma, yaratıcılık, sağlık ve yaşlanmadır (Şekil 6).

Şekil 5: Ortak Referansları Kullanan Birbiriyle Bağlantılı Yayınlar İçin Kümeleme Analizi

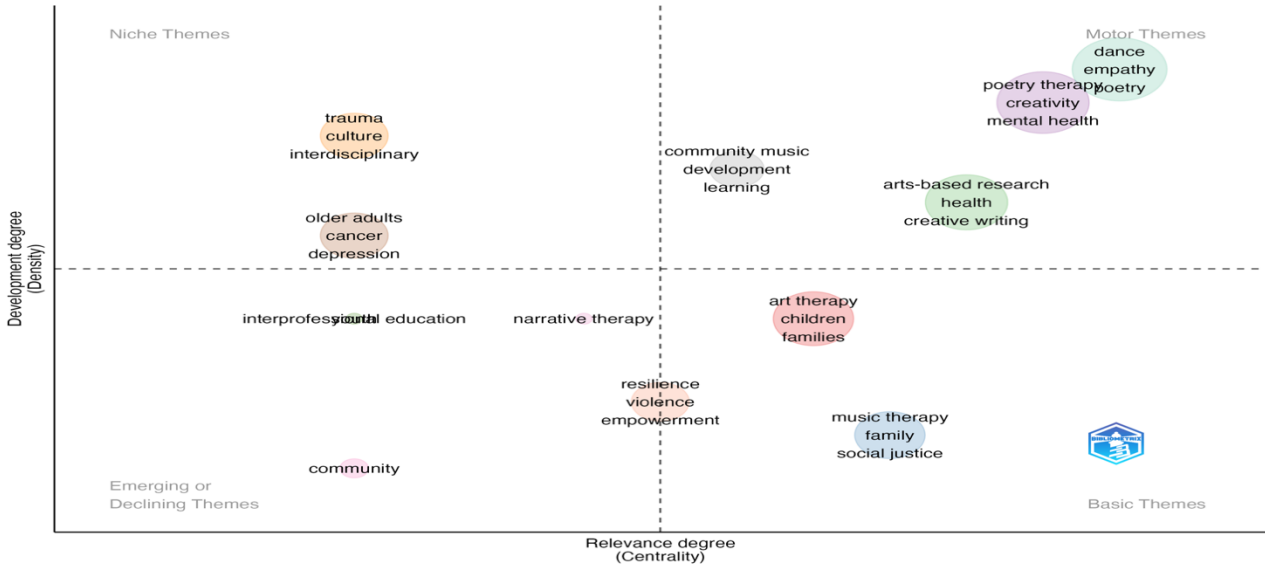
Kavramsal Analiz Bulguları

Betimleyici analiz ve kümeleme analizinin ardından ilk bakışta belirgin olmayan örüntülerin keşfi amacıyla kavramsal analize başvurulmuştur. Kavramsal analiz, literatürdeki kavramların evrimini ve birbirleriyle ilişkilerini incelerken kavramsal çerçeveler, tematik analiz veya içerik analizi gibi

yöntemlerin kullanılmasıyla temel kavramların nasıl belirlendiğinin ve nasıl tanımlandığının keşfedilmesini sağlamaktadır. R programı dahilinde olan Bibliometrix paketi içerisinde kavramsal analizi gerçekleştirmek için eş-birliktelik (ortak kelime) ağı, tematik harita ve tematik evrim gibi analizlerin yer aldığı ağ yaklaşımı ve uyum (correspondence) analizi, çoklu uyum analizi ve çok boyutlu ölçekleme (multi-dimensional scaling) analizlerinin yer aldığı faktöriyel yaklaşım bulunmaktadır. Bu araştırmada ağ yaklaşımlarından eş birliktelik (co-occurrence) ağı ve tematik haritalama kullanılmıştır.

Eş birliktelik ağı² ile sosyal hizmette sanat terapisi ile ilgili yayınlarda kullanılan anahtar kelimelerin birlikte geçme durumları incelenmiş ve bu kelimelerin ağ içindeki güçleri ve kümeleri belirlenmiştir. Ağdaki aynı renkteki düğümler, kümeleri temsil etmekte, düğümlerin büyüklükleri ise terimlerin sıklığını yansıtmaktadır. Bununla birlikte, aynı kümelere yer alan düğümlerin birbirine yakınlığı, bu terimlerin birlikte kullanım sıklığının arttığını göstermektedir. Düğüm (node) sayısının 250 ve bağlantı (edge) sayısının en az 1 olarak belirlendiği Şekil 7'deki yazar anahtar kelimelerine göre hazırlanan eş birliktelik ağı incelendiğinde sosyal hizmette (social work) sanat terapisi (art therapy) çalışmalarında kullanılan anahtar kelimelerin akıl sağlığı (mental health) ve özelinde travma (trauma) tedavisi üzerinde yoğunlaştığı; daha çok çocuk (child/children), geç yetişkinler (older adults) ve aileleri (family/families) kapsadığı görülmektedir. Ayrıca sosyal hizmet, müzik terapisi (music therapy) ve travma (trauma) düğümleri arasındaki bağlantıların diğer bağlantılara göre kalın olması daha yoğun bir ilişkinin varlığına işaret etmektedir. Ağda görünür olan hastalıklara yönelik kümelere bakacak olursak otizm spektrum bozukluğu (autism spectrum disorder) ve kanser (cancer) hastalığında grup terapisinin/çalışmasının (group therapy/group-work); özel olarak kanser hastalığında online grup terapisinin (online support) ve performans sanatlarının (performance arts) yaygın olarak beraber kullanıldığı görülmektedir. Fibromiyalji (fibromyalgia) hastalığı, beden haritalama (body mapping), okul (school), ergenler (adolescents) ve müzik terapisinin (music therapy) yakın ve ilişkili ağlarda yer alması sağlığı (health) desteklemek amacıyla ilgili yaş grubunda, ilgili sanat terapisi türünün, ilgili teknikle kullanıldığına işaret etmektedir. Depresyon (depression) hastalığıyla beraber ise yas (forgiveness/grief), müzik temelli müdahale (music-based intervention) ve huzurevi (nursing homes) anahtar kelimelerinin beraber kullanıldığı görülmektedir.

² Eş birliktelik ağı (co-occurrence network), ortak kelime analizi (co word analysis) olarak da literatürde yer almaktadır.

Şekil 7: Tematik Harita

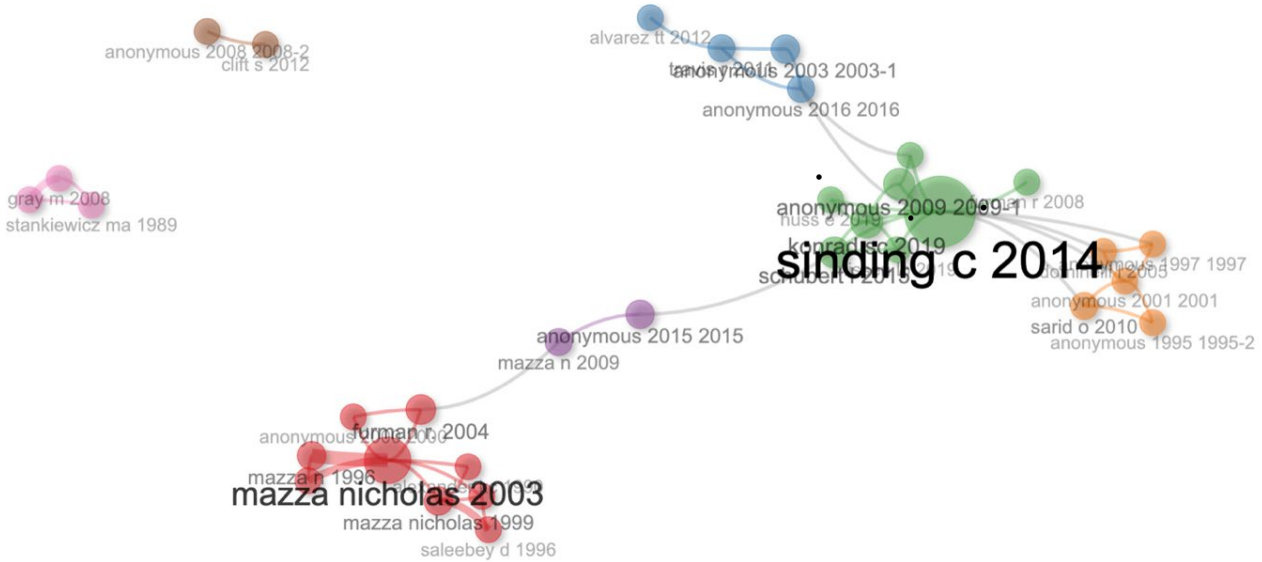
Grafikte her baloncuk bir ağ kümesini temsil ederken, baloncuğun konumu temanın yoğunluk ve merkeziliğine göre belirlenmektedir. “kenar merkeziliği” (edge betweenness) kümeleme algoritması ile her küme için etiket sayısının 3, minimum küme sıklığının 3 ve etiket boyutunun 0,3 olarak belirlendiği; metin düzenleme (text editing) ile çok tekrar eden “social work, social-work, art, arts” kelimelerinin dışlanarak yazar anahtar kelimelerinden oluşturulan tematik haritaya göre sosyal hizmette sanat terapisi ile en alakalı ve en gelişmiş temalar “dans, empati, şiir” (dance, empathy, poetry), “şiir terapisi, yaratıcılık, akıl sağlığı” (poetry therapy, creativity, mental health), “sanat temelli araştırma, sağlık, yaratıcı yazım” (art-based research, health, creative writing) ve “topluluk müziği, gelişim, öğrenme”yi (community music, development, learning) içermektedir. Sosyal hizmette sanat terapisi alanında çalışılan, merkezileşmemiş fakat üzerine yoğun çalışılan temalar ise “travma, kültür, interdisipliner” (trauma, culture, interdisciplinary) ve “yaşlı bireyler, kanser, depresyon” (older adults, cancer, depression) sözcüklerini içeren benzer boyutlardaki baloncuklarla ifade edilmektedir. Dolayısıyla alandaki bu niş temalar gelecek yıllarda üzerinde çalışılıp çalışılmaması ihtimaline göre ya gerileyecek ya da motor temalar arasında yerini alacaktır. Bunun yanında henüz ortaya çıkan ya da kaybolan temalar “mesleklerarası eğitim” (interprofessional education), “öyküsel terapi” (narrative therapy) ve “topluluk” (community) sözcüklerinden oluşmakta “dayanıklılık, şiddet ve güçlendirme”nin (resilience, violence, empowerment) ise ana temalar ile kaybolan temalar arasında bir yerde yer aldığı görülmektedir. “Müzik terapi, aile, sosyal adalet” (music therapy, family, social justice) ve “sanat terapisi, çocuklar, aileler” (art therapy, children, families) ifadelerinin yer aldığı ana temalar sosyal hizmette sanat terapisi ile en alakalı temalar iken gelişim düzeyi olarak motor temalardan daha geride bir yerde konumlanmaktadır.

Entelektüel Analiz Bulguları

Entelektüel analiz, yararlanılan kaynakları temsil eden düğümler arasındaki ilişkileri bağlantılandırarak alanyazın dahilindeki etkileşimleri anlamamızı sağlamakta, böylelikle araştırma

konusuna dair teorik eğilimleri, temel kavramları ve paradigmaları belirlememize yardımcı olmaktadır. R programının Bibliometrix paketi içerisindeki Biblioshiny eklentisinde yazarların, eserlerin ve kaynakların ortak atıflarını analiz etmemizi sağlayan ortak atıf analizi (co-citation network) ve bu analizi kronolojik bir sıraya göre yönlendirmemizi sağlayan tarihsel haritalama (historiographic mapping) bulunmaktadır. Bu araştırmada eserlere göre ortak (eş) atıf analizi ve yayın başlıklarına göre tarihi haritalama metodu kullanılmıştır.

Sosyal hizmette sanat terapisi için çıkarılan Şekil 9'daki eş atıf ağında eserler/çalışmalar ve yayınların yazarları/araştırmacıları arasındaki ilişkiler haritalandırılarak bilim dünyası içerisindeki bilgi akışının niteliği anlaşılmaya çalışılmıştır. Eş atıf ağına göre bibliyometrik veri setimiz içerisinde yer almayan Sinding, Warren ve Paton (2014) tarafından yayınlanan "Sosyal Hizmet ve Sanat: Kesişim Noktasındaki İmgeler" (Social Work and the Arts: Images at the Intersection) adlı makalenin sahip olduğu düğümün büyüklüğü ve hem kendi rengindeki hem de farklı renk kümelerindeki diğer düğümlere olan yakınlığı ile öne çıktığı, yani diğer yayınların kaynakçalarında daha sık yer aldığı görülmektedir. Eş atıf ağında dikkat çeken bir diğer çalışma, yine bibliyometrik veri setimiz içerisinde yer almayan Mazza (2003) tarafından yayınlanan "Şiir Terapisi: Teori ve Uygulama" (Poetry therapy: Theory and Practice) kitabıdır. Bu kitap, kendi kümesindeki diğer eserler tarafından sıklıkla kaynak olarak gösterilmiştir. Eş atıf ağının geneline baktığımızda ise çalışmaların birlikte görülme durumlarının 7 farklı renkte kümelendiği ve bu kümelerin 5'inin birbirleriyle ilişkili olduğu saptanmaktadır (Şekil 9).

Şekil 8: Eş Atıf Ağı

Tarihsel haritalama, literatür içerisinde birbirine atıf yapan en etkili yazarların kronolojik bir sırada gösterilmesini sağlamaktadır. Sosyal hizmette sanat terapisi üzerine çalışan ve öne çıkan araştırmacıların zaman içerisinde birbirleriyle etkileşimleri birinci yazar adı, yayın yılı ve yayınların başlığıyla beraber Şekil 10'da sunulmuştur. Her tarihsel patika bir araştırma konusunu ve araştırmanın çıkış noktasını tanımlarken soldan sağa doğru ilerlemekte ve yukarıdan aşağıya doğru farklı renklerde farklı patikalar bulunmaktadır (Şekil 10).

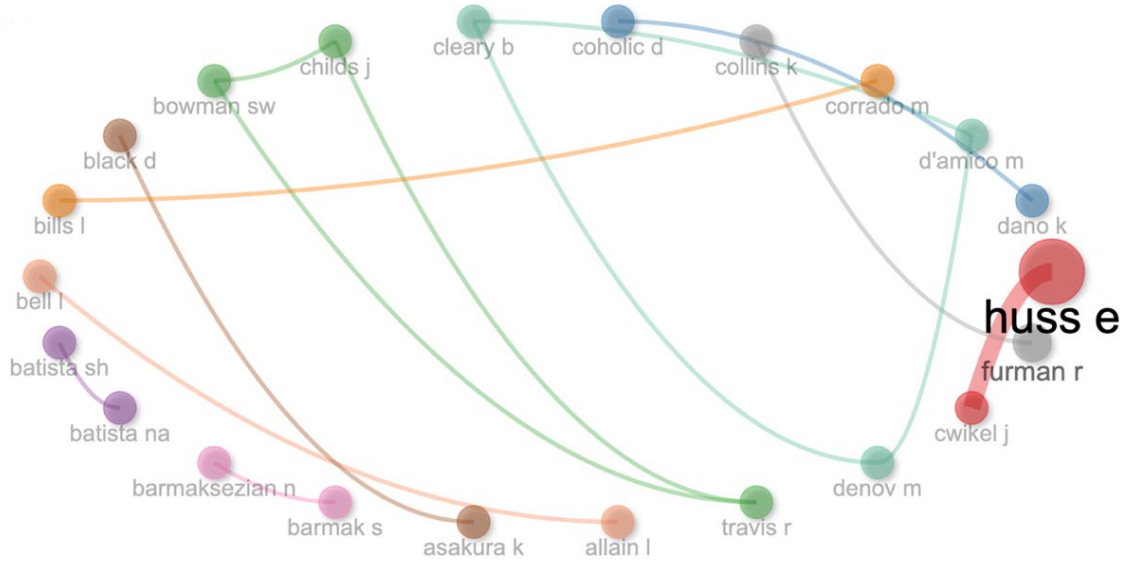
Şekil 9: Tarihsel Harita

Sosyal hizmette sanat terapisiyle ilgili 4 farklı tarihsel patikanın oluştuğu; birinci, ikinci ve üçüncü patikaların şiir terapisini temel alırken dördüncü patikanın görsel sanatlara odaklandığı görülmektedir. Yerel atıf sayısı en yüksek olan çalışma 3 atıf ile Mazza'nın (2009) "Aile Sosyal Hizmeti ve Sanat: Uygulama, Araştırma ve Eğitimde İlerlemek için Bir Çağrı" adlı çalışması iken küresel atıf sayısı en yüksek olan çalışma 26 atıf ile Macpherson ve arkadaşlarının (2016) "Grup Görsel Sanat Faaliyetleriyle Dayanıklılığın İnşası: Akıl Sağlığı Problemleri ve/veya Öğrenme Güçlüğü Yaşayan Gençler Üzerine Yapılan Bir Kapsam Derlemesinden Bulgular" adlı araştırmasıdır. Ayrıca Mazza'nın (2009) aile sosyal hizmetini odağına alarak yayınlanan çalışması, Sjollema, Hordyk, Walsch, Hanley ve Ives'e (2012) evsiz göçmen kadınlar üzerine çalışırken, Mitchell, Linds, Denov, D'Amico ve Cleary'e (2019) savaştan etkilenen çocuk ve aileler üzerine çalışırken ve Neocleous ve Vraka-Eleftheriadou'ya (2022) ileri yaştaki bireylerle çalışırken ilham kaynağı olmuştur. Benzer şekilde Furman'ın (2005) ve Furman ve Collins'in (2005) şiir terapisiyle ilgili çalışmasına Gair (2012) okul sosyal hizmeti alanında, Donovan, Dubrasky, Sorensen ve Corser (2019) şiddet gören kadınlarla sosyal çalışma konusunda çalışırken atıf yapmıştır.

Sosyal Analiz Bulguları

Sosyal ağ analizi, alanyazındaki araştırmacılar, üniversiteler/kurumlar ve ülkeler arasındaki iş birliklerini, bilgi akışını ve etkileşimleri anlamak için kullanılmaktadır. R programının Bibliometrix paketi içerisinde yazarların veya kurumların bilimsel araştırma alanında birbirleriyle nasıl etkileşim

sağladığını gösteren eş yazarlık (iş birliği) ağı³ ve ülkelerin eş yazarlık dünya haritası bulunmaktadır. Öncelikle bir çalışmanın üretilmesine katılım gösteren iki veya daha fazla yazarın varlığını ölçmek için yazarlara göre oluşturulan eş yazarlık ağına minimum bağlantı sayısı 1, ağ düzeni daire olarak belirlenmiştir. Eş yazarlık ağına göre düğümünün büyüklüğüne bakıldığında diğer yazarlardan daha etkili olarak değerlendirilebileceğimiz Ephrat Huss'un Julie Cwikel ile; Rich Furman'ın ise Kathryn S. Collins ile iş birliğinde bulunduğu görülmektedir. Bunun yanında aralarındaki bağlantının kalınlığını değerlendirdiğimizde Huss ve Cwikel arasındaki iş birliği Furman ve Collins arasındaki iş birliğinden daha yoğundur. İş birliği ağının geneline baktığımızda sosyal hizmette sanat terapisi alanındaki araştırmacıların etki açısından benzer büyüklüklerde olduğu, küçük gruplar halinde kümelendiği, en çok 3 kişinin bir arada çalıştığı ve büyük çaplı düzenli ya da kenarda kalmış/gizli toplulukların bulunmadığı görülmektedir (Şekil 11).

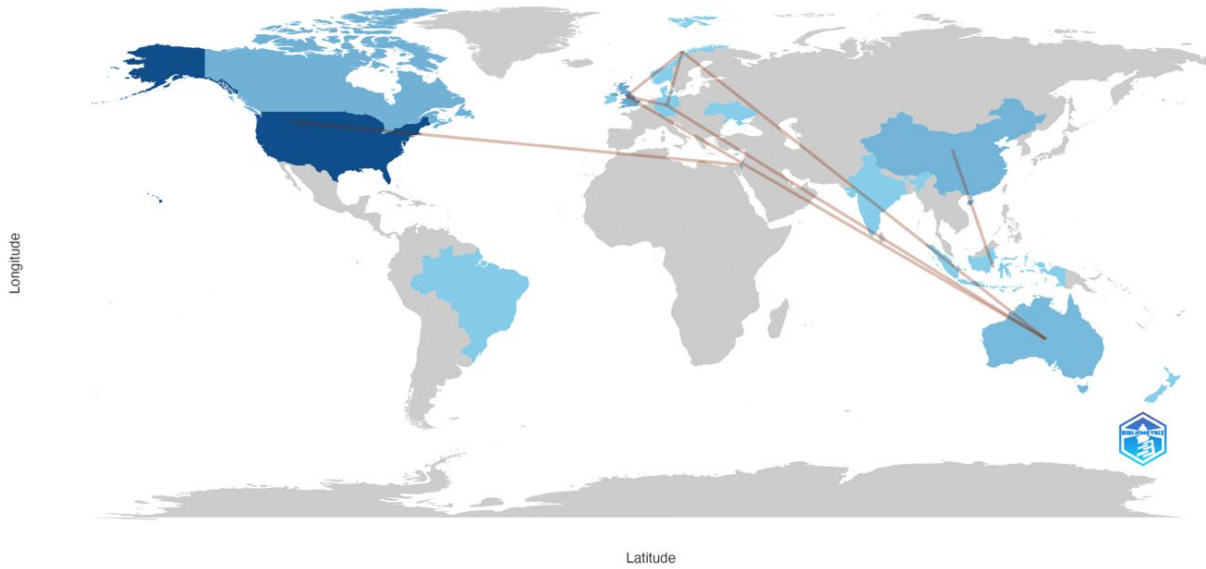

Şekil 10: Eş Yazarlık Ağı

Yazarların buldukları ülkelere göre oluşturulan ve minimum bağlantı sayısı 1 olarak belirlenen eş-yazarlık dünya haritasına göre 3'ü İngiltere'ye, 2'si Avustralya'ya kalanları ABD, Çin ve Almanya'ya ait olan 8 farklı bağlantı tespit edilmektedir. Bağlantıların 3'ünün Norveç, 2'sinin Almanya, kalanlarının İsrail, Endonezya ve Avustralya ile kurulduğu görülmektedir. Buna göre uluslararası ilişkileri en yoğun ülkeler İngiltere ve Avustralya'dır. Ülkeler arasında görülen iş birliği sayısının en

³ Eş yazarlık ağı/analizi (Collaboration network/co-author analysis), ortak yazarlık ağı, ortak-yazar analizi, iş birliği ağı olarak da alınıyazında yer almaktadır.

çok 1 olması sosyal hizmette sanat terapisi literatüründe uluslararası alanda çalışmaların henüz yaygınlaşmadığını göstermektedir (Şekil 12).

Şekil 11: Ülkelerin Eş Yazarlık Dünya Haritası

Bununla beraber ülke içi değerlendirmelere göre veri setimiz içerisindeki 120 çalışmanın yazarı ABD’de (en koyu mavi) 29’ununki İngiltere’de, 25’ininki Kanada’da, 23’ünunki Çin’de, 22’sininki İsrail’de ve 14’ünunki Avustralya’da ikamet etmekte olup kalan yazarlar Brezilya (7), Almanya (3), Ukrayna (3), Kıbrıs (2), Danimarka (2), Hindistan (2), İrlanda (2), Yeni Zelanda (2), Norveç (2) ve Endonezya’da (1) (en açık mavi) bulunmaktadır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Sanat terapisinin sosyal hizmette teoride ve pratikteki görünümüyle ilgili yapılan ulusal ve uluslararası geçmiş çalışmalar hem dar hem de geniş çerçevede birey, aile ve toplum için sanatın terapötik bir unsur olarak kullanımına işaret ederken daha çok müracaatçıları vurgulamaktadır (Aka, 2018; Duran, 2019; Demirel, 2022; Hasgül, 2020; Güngör ve Aslan, 2022; Sevin, 2021; Esendağ, 2022; Karaköse, 2020; Kulüp, 2024; Fancourt ve Finn, 2019; Miake-Lye vd., 2019; Huval, 2023; Watler, 2017). Bu sistematik literatür taramasının sonuçları ise müracaatçılar kadar sosyal hizmet sunumunu gerçekleştiren sosyal çalışmacıların ve sosyal çalışmacı adaylarının da sanat terapisinin sağaltıcı fonksiyonuna ihtiyaç duyduğunu ve sanatın bu hedefe yönelik etkili bir unsur olarak kullanılabilirliğini göstermektedir (Mcperson ve Marza, 2014; Huss vd., 2010; Villadsen vd., 2012). Block ve Fisch (2020), bir bibliyometrik araştırmanın alanyazındaki güncel durumu resmetmesi, güncel bilgi birikimini organize etmesi, alanyazının genel eğilimi ve yönelimiyle ilgili saptamalar yapması, o güne kadarki bilinenlerle ilgili tartışmalara ortam oluşturması, alanyazındaki eksiklikleri tespit etmesi ve gelecek araştırmalar için çalışılabilecek konulara dikkat çekerek bu hedefe ulaşmak için izlenebilecek stratejileri belirlemesi gerektiğini ifade etmektedir (akt. Öztürk, 2021). Bu kapsamda net bir sistematik ilerleyişi güçlendirmek amacıyla araştırmacılar tarafından gelecek

araştırmacılar için de yol haritası olabileceği düşünülen bir bibliyometrik akış şeması oluşturulmuştur. Bu bibliyometrik akış şemasında veri toplama, veri analizi ve veri görselleştirme adımları takip edilmiş; veri toplama içerisinde tanımlama, tarama, uygunluk ve seçim aşamaları takip edilmiştir. Uygunluk kontrolü manuel olarak yapılmış ve tarama basamağı sonunda, bir önceki aşamada araştırmaya dahil edilen çalışmaların yaklaşık %30'u veri seti dışına alınmıştır. Bu aşamada "state-of-the-art" ve "antiretroviral therapy (ART)" gibi sanat terapisiyle alakası olmama ihtimali yüksek olup da veri setine daha önceki aşamalarda karışmış olan çalışmaların yanında sanatın terapötik etkisinden bahsedilmeyen sosyal hizmet disiplini dışındaki çalışmalar araştırma için uygun görülerek çıkartılmıştır. Seçim aşaması sonunda veri ön işlemeden geçirilerek veri analizine geçilmiştir. Bu aşamalarla ilerleyen bibliyometrik araştırmada betimsel, kavramsal, entelektüel ve sosyal analizlere dair bulgular sınırlılıklar da göz önünde bulundurularak değerlendirilmiş, önerilerle beraber çalışmaya son verilmiştir.

Sosyal hizmette sanat terapisine dair betimsel bulgular değerlendirildiğinde alanyazının 30 yıllık bir geçmişinin olduğu ve son 10 yılda önem kazandığı görülmektedir. 2018 yılından 2019 yılına geçerken çalışmaların büyük bir ivme kazandığı fakat 2020 yılında bu ivmenin etkisinin azaldığı görülmekte, bu durumun COVID-19 pandemisinden kaynaklı olarak yüz yüze etkileşimin çoğu zaman gerekli ve yaygın olduğu sosyal hizmet sunumunun aksamasından dolayı olabileceği düşünülmektedir. Sosyal hizmette çevrimiçi (online) sanat terapilerine (Wakelin ve Street, 2015; Konopic ve Cheung, 2013; Gilzean, 2010) rastlamamıza karşın bunun yoğun ve etkin bir şekilde özellikle pandemi döneminde kullanılamamış ya da bu durumun akademik alanyazına yansımamış olması bu alandaki bir eksikliğe işaret etmektedir. Bunun yanında COVID-19 pandemisi sırasında dezavantajın avantaja çevrildiği çevrimiçi sanat terapisi müdahalesi örneklerini içeren "sosyal hizmet"le doğrudan ilişkilendirilmeyen fakat sosyal çalışmacılar tarafından da gerçekleştirilen araştırmalar (Miller ve McDonald, 2020; Potash, Kalmanovitz, Fung, Anand ve Miller, 2020; Carlier, Powell, El-Halawani, Dixon ve Weber, 2020; Valachiné vd., 2022), sanatın hem mikro hem de makro çerçevede sosyal çalışma disipliniinde kullanıldığına ışık tutmakta, daha etkin bir şekilde kullanılabileceğini göstermektedir.

Ayrıca bu çalışma, disiplin dahilinde lisansüstü çalışan ya da çalışmayı planlayan araştırmacılar için İsrail'deki Negev Ben Gurion Üniversitesi, ABD'deki Florida Devlet Üniversitesi ve Kanada'daki McGill Üniversitesi gibi literatüre en çok katkı sağlayan yazarların bulunduğu üniversitelerin keşfini sağlamaktadır. Yazarlar ve üniversiteleri ile ilgili betimsel analiz ve sosyal analiz bulgularında sosyal hizmette sanat terapisi araştırmacılarının yaklaşık %57'sinin ABD'de; %13'ünün İngiltere'de ve benzer oranlarda sırasıyla Kanada, Çin ve İsrail'de çalıştığı görülmektedir. Dolayısıyla bu alanda çalışmayı planlayan ya da çalışan araştırmacıların belirtilen ülkelerde araştırmalarını daha etkin yürütebilmeleri veya daha kolay iş birliği kurabilmeleri olasıdır. Yapılan analiz, sosyal hizmette sanat terapisi çalışmalarının yalnızca yaklaşık %3'ünün uluslararası iş birliği ile gerçekleştirildiğini göstermekteyken ulusal çapta da alanda büyük çaplı gruplaşmaların olmadığını gözler önüne sermektedir. Sanat terapisi, sosyal hizmet sunumunda aktif veya yardımcı unsur olarak yetkin sosyal

çalışmacılar tarafından etkin kullanılabilecek bir yöntem olmasına karşın literatürde yapılan çalışmaların sayısının düşük ve bununla paralel olarak hem yazar iş birliklerinin hem de uluslararası iş birliği oranının az olduğu tespit edilmiştir. Araştırmamızın ülkeler düzeyindeki ulusal ve uluslararası bulguları alanda çalışan araştırmacılara yol haritası sunarak sosyal hizmette sanat terapisi çalışmalarının kalitesinin ve yoğunluğunun artmasına katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Bu araştırma, yerel ve küresel çapta araştırmacıların etkinliğinin farklılaştığını fakat İsrail'deki Negev Ben Gurion Üniversitesi Sosyal Hizmet bölümünden Prof. Ephrat Huss başta olmak üzere ABD'deki Florida Devlet Üniversitesi Sosyal Hizmet bölümünden Prof. Nicholas Mazza, ABD'de lisanslı klinik sosyal çalışmacı olan Dr. Russel E. Hilliard ve Kanada'da dezavantajlı gruplarla çalışan müzik terapisti Dr. Sue Baines'in hem yerel hem de küresel çapta sosyal hizmette sanat terapisi alanyazınında etkili araştırmacılar olduğunu göstermektedir. Araştırmamızın en çok atf yapılan çalışmalar ve kelime bulutuna dair verileri, sosyal hizmet disiplinde hem çocuklar, hem yaşlı bireyler hem de gençler ve aileler için sanat terapisinin kişisel ve toplumsal sağlığı desteklemek amacıyla kullanıldığını göstermekteyken yıllara göre anahtar kelimelerde öne çıkan konular "beden" konusunun alanyazında 2023'te ilk kez öne çıktığını, "travma"nın 2022'de literatürde daha görünür hale geldiğini, "bağımlılık"ın ise 2021'de daha çok çalışıldığını göstermektedir. Bu bulgularla bağlantılı olarak kavramsal analiz dahilinde gerçekleştirilen eş birliktelik ağı analizi anahtar kelimelerin "akıl sağlığı" ve özelinde "travma" üzerinde yoğunlaştığını; kas ve kemik ağrısı ve yorgunlukla karakterize olan fibromiyalji hastalığıyla müzik terapisi ve beden haritalamanın beraber kullanıldığını göstermektedir. Depresyon ve kanser hastalıklarıyla da beraber kullanılan sanat terapisi, doğrudan toplumsal perspektiften yaklaşıldığında ağ içerisinde sosyal adalet, özgürleştirme ve güçlendirme kavramlarıyla beraber müzik ve dans terapisi olarak somutlaştırma, başa çıkma, iyi oluş ve iyi kalışı (dayanıklılık) desteklemek için kullanılmaktadır. Literatürde somatizasyonun tedavisinde daha önceki yıllarda kullanılan sanat terapisinin (Gelink, 2018; Hamel, 2021) sosyal hizmet disiplini içerisinde adı konularak "beden"e henüz odaklanmış olması, tematik harita bulgularında niş temalar arasında yer alan "travma" ile birbirini desteklemekte; gelecek yıllarda çözüme dayalı olarak daha çok karşımıza çıkabileceğine işaret etmektedir.

Araştırmanın entelektüel analiz bulgularından eş atf ağı, bibliyometrik veri setimiz içerisinde yer almayan fakat sosyal hizmet ve sanatın kesişimini konu edinen Sinding, Warren ve Paton'a ait (2014) ve şiir terapisini konu edinen Mazza'ya (2003) ait çalışmaların analizimize dahil olduğunu göstermektedir. Öne çıkan bu eserlerin bibliyometrik veri setimiz içerisindeki çalışmalar tarafından sıklıkla kaynak olarak gösterilmesine rağmen veri setimiz içerisinde yer almaması yalnızca Web of Science veri tabanı üzerinden araştırmamızı gerçekleştirmemizden kaynaklanmıştır. Buna rağmen bu iki çalışmanın analizimizin raporuna eş atf ağı sayesinde dahil olması bu analizin gücünü ve kapsayıcılığını göstermektedir. Ayrıca tarihsel harita dahilinde ortaya çıkan ilk patikanın başlatıcısı olarak görünen ve üç alanlı grafikte de etkili yazarlar arasında sayılan Rich Furman'ın çalışmalarının (Furman, 2005; Furman ve Collins, 2005) küresel çapta öne çıkan yayınlar arasında yer almamış

olmasına rağmen şiir terapisi ve bibliyoterapi alanında öncü ve yol açıcı olarak işlev gördüğü anlaşılmaktadır.

SINIRLILIKLAR VE ÖNERİLER

Bu araştırmada yalnızca Web of Science (WoS) veri tabanında indekslenen yayınlar taranmıştır. Dolayısıyla Scopus, Google Scholar, Dimensions, Microsoft Academic gibi veri tabanı ve veri tabanı benzeri akademik arama platformları araştırma dışına alınmıştır. Bu durum özellikle Scopus gibi daha geniş kapsamda çalışmalar barındırabilecek ve aynı zamanda kalite kontrolünden de geçmiş araştırmaların dahil edilmemesine ve araştırmanın WoS'ta yayınlanabilecek kalitedeki çalışmalarla sınırlı olmasına sebep olmuştur. Gelecek araştırmalarda Web of Science, Scopus ve Google Scholar'ın da dahil edildiği bir araştırma planı kurularak daha kapsamlı bir tarama yapılabilir. Bununla beraber araştırmamızın analiz sürecinde yalnızca R programı dahilinde bulunan Bibliometrix paketi ve Biblioshiny uygulaması kullanılmıştır. Bibliometrix paketi her ne kadar içerisinde üç alanlı grafik, tarihsel harita, evrimsel harita, dünya haritası, ağaç haritası ve faktöriyel ağ gibi farklı özellikteki görselleştirmeleri barındırsa da kullanımı bir başka bibliyometrik analiz programı olan VOSviewer'dan daha karmaşık ve görselleştirmeleri de daha fazla yer kaplamaktadır. Bunun yanında bir başka yazılım olan SciMat, ön işlemede Bibliometrix paketinden daha kapsamlı ve işlevseldir. Tüm bu sebeplerden dolayı gelecek araştırmalarda birkaç yazılımın beraber kullanımı sağlanarak ön işlemeden kaynaklı olabilecek hatalar daha da azaltılabilir, böylece hem daha kapsamlı hem de daha detaylı ve öz bir analiz sunulabilir.

Bu çalışma, sanat terapisinin sosyal hizmette kullanımına dair çözümlüğü yüksek ve panoramik bir görüntü sunmayı amaçlamış ve bu sebeple hem "performans analizi hem de bilimsel alan haritalama" (Koç vd., 2021) yöntemi beraber kullanılmıştır. Bu kapsamda ilk evre olan veri toplama aşamasında kapsamlı bir sanat terapisi tanımı üzerinden detaylı bir arama parametresi oluşturulmuş olsa da içerisinde "sanat" geçmeyen fakat sanat terapileri içerisine dahil edilebilecek başka terapiler kapsama dışına alınmış olabilir. Ayrıca çalışmanın amacına binaen sosyal hizmette sanat terapisinin yeri araştırıldığı için arama parametresinde konu (başlık, anahtar kelimeler ve özet) dahilinde "sosyal hizmet" (social work) sözcük öbeği aranmıştır. Bu durum; başlığında, anahtar kelimelerinde ya da özetinde "sosyal hizmet" ifadesi geçmeyen fakat sosyal hizmet disiplininin dahil olduğu multidisipliner ya da interdisipliner çalışmaları araştırma dışına almış olabilir. Bununla beraber taranan çalışmaların yazarları tarafından anahtar kelimelerin yanlış belirlenmesinden ya da çalışmaların anahtar kelime barındırmamasından kaynaklı olarak bir sınırlılık meydana gelmiş de olabilir. Ayrıca İngilizce olarak yapılan "social work" arama parametresi içerisine İngilizce bir diğer yaygın kullanılan ifade olan "social service/services" ifadesi dahil edilmemiştir. Bu durum araştırmaya dahil edilmeyen fakat sosyal çalışma disiplini dahilinde olan çalışmaların olabileceğine işaret etmekte ve araştırmanın sınırlılığını oluşturmaktadır. Dolayısıyla gelecekteki araştırmalarda arama parametresi temsil ediciliği daha yüksek olacak şekilde planlanabilir ve alanyazının fotoğrafının en doğru açıdan çekimine biraz daha yaklaşılabılır. Her ne kadar titizlikle bir araştırma süreci yürütülmüş olsa da

gelecekteki araştırmalar farklı arama parametrelerini, farklı veri tabanlarında kullanarak; farklı analiz programları ve metotlarıyla, farklı bulgular üretebilir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırma verileri anket, deney, gözlem, mülakat ve görüşme teknikleri kullanılarak elde edilmediğinden etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir. Ayrıca, bu çalışmada araştırma ve yayın etiğine aykırı hiçbir işlem yapılmamıştır.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Birinci araştırmacı %80, ikinci araştırmacı %20 oranında katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Yazarlar arasında herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- AATA. (2017). Definition of Art Therapy. (2023, 21 Eylül). American Art Therapy Association. Erişim Adresi: https://www.arttherapy.org/upload/2017_DefinitionofProfession.pdf
- Aka, V. (2018). *Çocuklara Yönelik Yerel Yönetim Uygulamaları: Esenler Belediyesi Örneği* (Yüksek Lisans Tezi, Yalova Üniversitesi). Yalova Üniversitesi, Yalova. YÖK Tez Merkezi. (491415)
- Aria, M., & Cuccurullo, C. (2017). Bibliometrix: An R-tool for comprehensive science mapping analysis. *Journal of Informetrics*, 11(4), 959-975. <https://doi.org/10.1016/j.joi.2017.08.007>
- Atabay, E., & Güzeller, C. O. (2021). A Bibliometric Study on Eye-Tracking Research in Tourism. *Tourism: An International Interdisciplinary Journal*, 69(4), 595-610. <https://doi.org/10.37741/t.69.4.8>
- BAAT. (2023). Art therapy. (2023, 21 Eylül). British Association of Art Therapists. Erişim Adresi: <https://baat.org/art-therapy/>
- Baines, S. (2013). Music therapy as an Anti-Oppressive Practice. *The Arts in Psychotherapy*, 40(1), 1-5. <https://doi.org/10.1016/j.aip.2012.09.003>
- Block, J. H., & Fisch, C. (2020). Eight tips and questions for your bibliographic study in business and management research. *Management Review Quarterly*, 70(3), 307-312. <https://doi.org/10.1007/s11301-020-00188-4>
- Carlier, N. G., Powell, S., El-Halawani, M., Dixon, M., & Weber, A. (2020). COVID-19 transforms art therapy services in the Arabian Gulf. *International Journal of Art Therapy*, 25(4), 202-210. <https://doi.org/10.1080/17454832.2020.1845759>
- Demirel, E. (2022). *Toplum Temelli Rehabilitasyon Perspektifinden Engellilere Yönelik Sosyal Yaşam Politikaları* (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul. YÖK Tez Merkezi. (730401)
- Donovan, A. M., Dubrasky, D., Sorensen, S., & Corser, G. (2019). Poetic licence to write resistance: Women resisting intimate partner violence through poetry. *Critical and Radical Social Work*,

- 7(2), 155-171. <https://doi.org/10.1332/204986019X15567130270699>
- Duran, İ. (2019). *Sosyal Belediyecilik Faaliyetleri: Çiftlikköy Belediyesi Örneği* (Yüksek Lisans Tezi, Yalova Üniversitesi). Yalova Üniversitesi, Yalova. YÖK Tez Merkezi. (593635)
- Epp, K. M. (2008). Outcome-Based Evaluation of a Social Skills Program Using Art Therapy and Group Therapy for Children on the Autism Spectrum. *Children & Schools*, 30(1), 27-36. <https://doi.org/10.1093/cs/30.1.27>
- Esendağ, A. N. (2022). *Sanat Terapisiyle Desteklenmiş Çözüm Odaklı Kısa Terapinin Algılanan Stres Düzeyine Etkisi* (Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi). Karabük Üniversitesi, Karabük. YÖK Tez Merkezi. (778956)
- Fancourt, D., & Finn, S. (2019). *What is the evidence on the role of the arts in improving health and well-being? A scoping review*. Copenhagen: World Health Organization. Regional Office for Europe. WHO IRIS. Erişim Adresi: <https://iris.who.int/handle/10665/329834>
- Furman, R. (2005). Using poetry and written exercises to teach empathy. *Journal of Poetry Therapy*, 18(2), 103-110. <https://doi.org/10.1080/08893670500140549>
- Furman, R., & Collins, K. (2005). Guidelines for Responding to Clients Spontaneously Presenting Their Poetry in Therapy. *Families in Society*, 86(4), 573-579. <https://doi.org/10.1606/1044-3894.3463>
- Gair, S. (2012). Haiku as a creative writing approach to explore empathy with social work students: A classroom-based inquiry. *Journal of Poetry Therapy*, 25(2), 69-82. <https://doi.org/10.1080/08893675.2012.680717>
- Gelink, L. N. (2018). *Single-Session Art Therapy as Mind-Body Medicine: A Systematic Review of Treating Emotional Crisis in Time-Limited Psychotherapy* (Yüksek lisans tezi, St. Stephen's College). St. Stephen's College, Edmonton, Alberta. <https://doi.org/10.7939/r3-a7s3-f814>
- Geréb Valachiné, Z., Karsai, S. A., Dancsik, A., de Oliveira Negrão, R., Fitos, M. M., & Cserjési, R. (2022). Online Self-Help Art Therapy-Based Tasks During COVID-19: Qualitative Study. *Art Therapy*, 39(2), 91-97. <https://doi.org/10.1080/07421656.2021.1976023>
- Gilzean, T. (2011). Communicating chaos, regaining control: The implications for social work of writing about self-injury. *Journal of Social Work Practice*, 25(1), 31-46. <https://doi.org/10.1080/02650533.2010.514135>
- Güngör, F., & Aslan, Ş. (2022). Sosyal Çalışmacı İçin Bir İmkân Olarak Sanat. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 33-50. <https://doi.org/10.55109/tushad.989591>
- Hamel, J. (2021). *Somatic Art Therapy: Alleviating Pain and Trauma through Art*. Routledge.
- Hasgül, E. (2020). Sosyal Hizmet Eğitiminde Sanat, Sanat Terapisi ve Sanat Eğitiminin Önemi. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 55(2), 1318-1329. <https://doi.org/10.15659/3.sektor-sosyal-ekonomi.20.06.1369>
- Hilliard, R. E. (2007). The Effects of Orff-Based Music Therapy and Social Work Groups on Childhood Grief Symptoms and Behaviors. *Journal of Music Therapy*, 44(2), 123-138. <https://doi.org/10.1093/jmt/44.2.123>

- Huss, E., Sarid, O., & Cwikel, J. (2010). Using Art as a Self-Regulating Tool in a War Situation: A Model for Social Workers. *Health & Social Work*, 35(3), 201-209. <https://doi.org/10.1093/hsw/35.3.201>
- Huss, E., & Sela-Amit, M. (2019). Art in Social Work: Do We Really Need It? *Research on Social Work Practice*, 29(6), 721-726. <https://doi.org/10.1177/1049731517745995>
- IEATA. (2023). Who We Are. (2023, 28 Aralık). International Expressive Arts Therapy Association. Erişim Adresi: <https://www.ieata.org/who-we-are>
- Karaköse, R. (2020). *Yaşlı Refahına Yönelik Manevi Sosyal Hizmetler: Darülaceze Okmeydanı Örneği* (Doktora Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul. YÖK Tez Merkezi. (619864)
- Kobin, C., & Tyson, E. (2006). Thematic analysis of hip-hop music: Can hip-hop in therapy facilitate empathic connections when working with clients in urban settings? *The Arts in Psychotherapy*, 33(4), 343-356. <https://doi.org/10.1016/j.aip.2006.05.001>
- Koç, A., Gürler, G., Şimşir, İ., Bağış, M., Öztürk, O., Orhan, U., & Çevik, Z. (2021). *Bir Literatür İncelemesi Aracı Olarak Bibliyometrik Analiz* (2. bs; O. Öztürk & G. Gürler, Ed.). Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.
- Konopik, D. A., & Cheung, M. (2013). Psychodrama as a Social Work Modality. *Social Work*, 58(1), 9-20. <https://doi.org/10.1093/sw/sws054>
- Kulüp, B. (2024). *Kaligrafi Sanat Terapisi Uygulamasının Üniversite Öğrencilerinin İnternet Bağımlılığı, Bağlanma Stilleri, Dürtüsellik, Psikolojik İyi Oluş, Psikolojik Sağlık ve Psikolojik Semptomları Üzerine Etkisi* (Yüksek lisans tezi). YÖK Ulusal Tez Merkezi. (Sıra Numarası: 866101)
- Lasda Bergman, E. M. (2012). Finding Citations to Social Work Literature: The Relative Benefits of Using Web of Science, Scopus, or Google Scholar. *The Journal of Academic Librarianship*, 38(6), 370-379. <https://doi.org/10.1016/j.acalib.2012.08.002>
- Levine, B., & Land, H. M. (2016). A Meta-Synthesis of Qualitative Findings About Dance/Movement Therapy for Individuals With Trauma. *Qualitative Health Research*, 26(3), 330-344. <https://doi.org/10.1177/1049732315589920>
- Macpherson, H., Hart, A., & Heaven, B. (2016). Building resilience through group visual arts activities: Findings from a scoping study with young people who experience mental health complexities and/or learning difficulties. *Journal of Social Work*, 16(5), 541-560. <https://doi.org/10.1177/1468017315581772>
- Mazza, N. (2003). *Poetry Therapy: Theory and Practice* (1. bs). New York: Brunner-Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003022640>
- Mazza, N. (2009). The Arts and Family Social Work: A Call for Advancing Practice, Research, and Education. *Journal of Family Social Work*, 12(1), 3-8. <https://doi.org/10.1080/10522150802383084>

- McPherson, J., & Mazza, N. (2014). Using Arts Activism and Poetry to Catalyze Human Rights Engagement and Reflection. *Social Work Education*, 33(7), 944-958. <https://doi.org/10.1080/02615479.2014.885008>
- MeSH. (1974). Art Therapy. (2024, 25 Şubat). National Library of Medicine (NLM). Erişim Adresi: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/mesh/68001155>
- Miake-Lye, I. M., Apaydin, E. A., Mak, S. S., Begashaw, M. M., Beroes-Severin, J. M., & Shekelle, P. G. (2019). *Evidence Map of Art Therapy*. Washington (DC): Department of Veterans Affairs (US). Erişim Adresi: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK544699/>
- Miller, G., & McDonald, A. (2020). Online art therapy during the COVID-19 pandemic. *International Journal of Art Therapy*, 25(4), 159-160. <https://doi.org/10.1080/17454832.2020.1846383>
- Mitchell, C., Linds, W., Denov, M., D'Amico, M., & Cleary, B. (2019). Beginning at the beginning in social work education: A case for incorporating arts-based approaches to working with war-affected children and their families. *Journal of Family Social Work*, 22(1), 63-82. <https://doi.org/10.1080/10522158.2019.1546949>
- Naumburg, M. (1950). *Schizophrenic Art: Its Meaning in Psychotherapy*. New York: Grune & Stratton. Google Books. Erişim Adresi: https://books.google.com.tr/books/about/Schizophrenic_Art.html?id=jV59AAAAMAAJ&redir_esc=y
- NCCATA. (2023). About NCCATA. (2024, 25 Şubat). National Coalition of Creative Arts Therapies Associations. Erişim Adresi: <https://www.nccata.org>
- Neocleous, G., & Vraka-Eleftheriadou, M. (2022). The Power of Arts in Old Age: Implications for Social Workers. *Social Sciences*, 11(10). <https://doi.org/10.3390/socsci11100472>
- NOAH. (2017). *Arts, health, and well-being in America* (s. 52). San Diego, CA: National Organization for Arts in Health. National Organization for Arts in Health. Erişim Adresi: <https://www.americansforthearts.org/node/101238>
- Öztürk, O. (2021). Bibliyometrik Araştırmaların Tasarımına İlişkin Bir Çerçeve. İçinde O. Öztürk & G. Gürler (Ed.), *Bir Literatür İncelemesi Aracı Olarak Bibliyometrik Analiz* (2. bs). Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.
- Page, M. J., McKenzie, J. E., Bossuyt, P. M., Boutron, I., Hoffmann, T. C., Mulrow, C. D., ... Moher, D. (2021). The PRISMA 2020 statement: An updated guideline for reporting systematic reviews. *International Journal of Surgery*, 88, 105906. <https://doi.org/10.1016/j.ijssu.2021.105906>
- Potash, J. S., Kalmanowitz, D., Fung, I., Anand, S. A., & Miller, G. M. (2020). Art Therapy in Pandemics: Lessons for COVID-19. *Art Therapy*, 37(2), 105-107. <https://doi.org/10.1080/07421656.2020.1754047>
- Sevin, Ç. (2021). *Sanatla Sosyal Hizmet: Lösemili Çocukların Sosyal Duygusal Öğrenme Becerilerinin Geliştirilmesi İçin Bir Mesleki Uygulama Denemesi* (Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara. YÖK Tez Merkezi. (663177)

- Sinding, C., Warren, R., & Paton, C. (2014). Social work and the arts: Images at the intersection. *Qualitative Social Work*, 13(2), 187-202. <https://doi.org/10.1177/1473325012464384>
- Singh, V. K., Singh, P., Karmakar, M., Leta, J., & Mayr, P. (2021). The journal coverage of Web of Science, Scopus and Dimensions: A comparative analysis. *Scientometrics*, 126(6), 5113-5142. <https://doi.org/10.1007/s11192-021-03948-5>
- Sjollema, S. D., Hordyk, S., Walsh, C. A., Hanley, J., & Ives, N. (2012). Found poetry – Finding home: A qualitative study of homeless immigrant women. *Journal of Poetry Therapy*, 25(4), 205-217. <https://doi.org/10.1080/08893675.2012.736180>
- Van Lith, T. (2016). Art therapy in mental health: A systematic review of approaches and practices. *The Arts in Psychotherapy*, 47, 9-22. <https://doi.org/10.1016/j.aip.2015.09.003>
- Villadsen, A., Allain, L., Bell, L., & Hingley-Jones, H. (2012). The Use of Role-Play and Drama in Interprofessional Education: An Evaluation of a Workshop with Students of Social Work, Midwifery, Early Years and Medicine. *Social Work Education*, 31(1), 75-89. <https://doi.org/10.1080/02615479.2010.547186>
- Wakelin, K., & Street, A. F. (2015). An Online Expressive Writing Group for People Affected by Cancer: A Virtual Third Place. *Australian Social Work*, 68(2), 198-211. <https://doi.org/10.1080/0312407X.2014.991336>

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Koruyucu Aile Olma Şartı Sağlayan Eşlerin Koruyucu Aile Hizmet Modeline İlişkin Görüşleri*

Perspectives of Partners Who Meet the Requirements for Becoming Parents on the Foster Care Service Model

Sinem KİBAROĞLU¹, Oğuzhan ZENGİN²

¹ Sosyal Çalışmacı, Karabük Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı, sinemkbrg@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2863-7391

² Prof. Dr., Karabük Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, oguzhanzengin@karabuk.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2682-0870

Başvuru: 31.07.2023
Kabul: 11.10.2024

Atıf: Kibaroglu, S. ve Zengin, O. (2024). Koruyucu aile olma şartı sağlayan eşlerin koruyucu aile hizmet modeline ilişkin görüşleri, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 35 (4), 661-683. DOI: 10.33417/tsh.1269615

ÖZ

Bu çalışma ile Türkiye’de giderek yaygınlaşan ve çocuğun yüksek yararı açısından oldukça önemli olan koruyucu aile hizmet modeline ilişkin koruyucu aile olma şartlarını sağlayan kişilerin görüşlerinin belirlenmesi amacıyla amaçlı örnekleme yöntemlerinden kolay ulaşılabılır ve ölçüt örnekleme yöntemleri kullanılarak belirlenen ve Çankırı ilinde yaşayan 20 katılımcı ile yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler nitel veri analiz programı MAXQDA 18 kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma kapsamında katılımcıların koruyucu aile hizmet modeline ve koruyucu aile olmaya yönelik algılarıyla birlikte koruyucu aile hizmet modelinin toplumdaki yaygınlığı ve bu yaygınlığın artırılmasına yönelik fikir ve düşünceleri belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmaya katılan bireylerin önemli bir kısmının koruyucu aile olma konusunda olumsuz düşünceye sahip olduğu ve söz konusu hizmet modelinin yeterince yaygın olmadığı ifade edildiği, bu düşüncelerin bireysel, çevresel ve hizmet modelinden kaynaklı çeşitli sebeplere bağlı olarak ortaya çıkabildiği sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma sonucunda koruyucu aile hizmet modelinin yaygınlığının artırılmasına yönelik yapılabilecek çalışmalara ilişkin önerilere yer verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Çocuk, korunma ihtiyacı olan çocuk, koruyucu aile

ABSTRACT

In the qualitative study; a total of 20 participants, living in Çankırı, were determined by using the criterion sampling method, one of the purposeful sampling methods, in order to determine the opinions of individuals who meet the conditions of being a foster family regarding the foster family service model, which is becoming increasingly widespread in Turkey and is very important for the best interests of the child. In-depth interviews were conducted with a semi-structured interview form. The obtained data were analyzed using the qualitative data analysis program MAXQDA 18. Within the scope of the research, the prevalence of the foster family service model in the society and their ideas and thoughts on increasing this prevalence were tried to be determined, together with the perceptions of the participants about the foster family service model and being a foster family. It has been concluded that a significant part of the individuals participating in the research have negative thoughts about being a foster family and that the service model in question is not widespread enough, and that these thoughts may arise due to various reasons originating from the individual, environmental and service model. As a result of the research, suggestions regarding the studies that can be done to increase the prevalence of the foster family service model are included.

Keywords: Child, child in need of protection, foster family.

* Bu makale Sinem KİBAROĞLU tarafından Oğuzhan ZENGİN danışmanlığında yazılan ve 2022 yılında tamamlanan “Koruyucu aile olma şartı sağlayan eşlerin koruyucu aile hizmet modeline ilişkin görüşleri” isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

GİRİŞ

Korunma ihtiyacı olan çocuklar her dönemde çeşitli toplumlar içinde varlığını sürdürerek çocuk refahı alanında önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocuk koruma sistemleri ülkeler arasında farklılık göstermekte ve ülkeye özgü gelenek, inanış, değer sistemleri, birey ve toplum algısı ve politik yaklaşımlarla bağlantılı olarak şekillenmektedir (Hämäläinen, 2016: 735-736). Çeşitli toplumlar tarafından korunma ihtiyacı olan çocuklara yönelik olarak ilk etapta çocuğun içinde bulunduğu çevrede kendi ailesi, akrabaları ve yakınları yanında desteklendiği aile odaklı uygulamalar benimsenmiştir. Çocuk koruma sistemi temellerini Çocuk Hakları Sözleşmesinden (ÇHS, 1989) almakta olup çocuğun yüksek yararı doğrultusunda doğrudan sosyal ve ekonomik sorunlar, göç, işsizlik gibi çocuk için risk unsuru olabilecek faktörleri ortadan kaldırmayı, çocukların ihtiyaçlarının karşılanmasını, ihmal edilmelerini önlemeyi içermektedir (Yolcuoğlu, 2009: 48).

Tüm dünyada artan sosyal ve ekonomik sorunlar, çocukların olumsuz etkilenmesine yol açmakta ve bazı temel ihtiyaçlarının karşılanmasının ve sağlıklı birer birey haline gelmelerinin önünde engel oluşturmaktadır (Özata vd., 2016; Yazıcı, 2014; Yolcuoğlu, 2009: 44). Benzer şekilde ülkemizde de her yıl göç, işsizlik, yoksulluk, fiziksel ve ruhsal sorunlar, parçalanmış aileler, ihmal ve istismar başta olmak üzere çeşitli sosyal ve ekonomik nedenlerden dolayı korunma ihtiyacı olan çocuk sayısında önemli bir artış olduğu görülmektedir (Kırlıoğlu, 2020; Şimşek ve Ark, 2008: 245). Türkiye’de korunma ihtiyacı olan çocuklara yönelik hizmet modelleri arasında öncelikle çocuğun kendi ailesi içinde bakımı ve desteklenmesi yer almaktadır. Bunun mümkün olmaması durumunda 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanununun (2005) 5/1-c maddesine “çocuğun bakımından sorumlu olan kimsenin herhangi bir nedenle görevini yerine getirememesi hâlinde, çocuğun resmî veya özel bakım yurdu ya da koruyucu aile hizmetlerinden yararlandırılması veya bu kurumlara yerleştirilmesi” istinaden yetkili ve görevli mahkemece gerekli bakım tedbir kararı alınarak çocuğun ailesi dışında da bakımı sağlanabilmektedir. Çocuğun kendi ailesi dışında bakımının sağlandığı kurum bakımı hizmetlerinde koruma ve bakım altında olan çocukların sayıca fazla olması etkin hizmet sunumunu olumsuz etkilemekte, kuruluş çalışanlarının çocuk özelinde davranmasına imkân sunmamaktadır (Yazıcı, 2012: 513). Benzer şekilde Webb (2017: 294-295) de kalabalık gruplarla kurum bakımının çocuklar üzerinde duygu ve dürtü kontrol yetersizliği, düşük benlik saygısı, öğrenme güçlüğü, sosyal ilişkilerde zayıflık, oyun becerilerinin gelişmemesi gibi olumsuz etkilerinin bulunduğunu ifade etmektedir.

Her gün, çeşitli nedenlerle, geçici veya kalıcı olarak çok sayıda çocuk koruma altına alınmaktadır. Koruma altına alınan birçok çocuk için koruyucu aile hizmet modeli aile benzeri bir ortam sağlamaktadır. Koruyucu aile hizmeti, aile yaşamının bir çocuğun sağlıklı büyümesine ve gelişmesine önemli bir katkı sağlayabileceği varsayımına dayanmaktadır (Twigg ve Swan, 2007: 49). Korunma ihtiyacı olan çocukların geçmiş travmalarının atlatılmasında oldukça önemli bir yere sahip olan, çocukların desteklendiği, ebeveyn rol modellerine sahip olma imkânı bulduğu ve ait olma fırsatının sunulduğu, uygun koşullar sağlandığında terapötik bir hizmet modeli olan koruyucu aile uygulaması, çocuk refah sisteminin önemli bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır (Riggs,

Augoustinos ve Delfabbro, 2009: 172). ocuk refahı alanında giderek daha önemli hale gelen koruyucu aile hizmeti ile korunma ihtiyacı olan çocukların korunmasıyla beraber gelişimlerinin de desteklenmesini amaçlamaktadır (Vanderfaeillie vd., 2013: 587). Korunma ihtiyacı olan çocukların birincil bakım verenlerinden ayrılmaları ve yaşadıkları olumsuz deneyimler bağlanma sorunlarını ortaya çıkarabilmektedir. Bu bakımdan çocukların psikososyal gelişimleri açısından koruyucu aileler ile sağlıklı bağlanma gerçekleştirmelerinin önemi büyüktür (Miranda, Molla ve Tadros, 2019: 400-401). Koruyucu aile hizmeti çocuğa koruyucu ebeveyni ile yakınlık ve bağ kurabileceği, güven ilişkisine dayalı paylaşım sürecini deneyimleme fırsatı sunmaktadır (Mitchell vd., 2009: 181). Bu sayede çocukların yaşanan ihmal veya istismarı en az zararla atlatabilmelerine ve aile ortamı içinde hayatlarını sürdürebilmelerine imkân vermek, kurum bakımının olumsuz yanları ile karşılaşmalarını engellemek gibi amaçlarının olması koruyucu aile uygulamasının önemini artırmaktadır.

Türkiye’de Koruyucu Aile Uygulaması

Koruyucu aile hizmetinin ülkemizdeki tarihçesine bakıldığında, önceleri yardıma ihtiyacı olan bir yakınının veya muhtaç herhangi bir kimsenin çocuğunu alıp bakımını üstlenme, büyütme, iş sahibi olmasını sağlama ve evlendirme amaçlarına hizmet eden, toplum açısından kabul gören ve dini bakımdan da sevap olarak kabul edilen, gelenek halini alarak varlığını sürdüren bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır (Koşar, 1989: 71). Koruyucu aile kavramından ilk olarak 1926 tarihli Medeni Kanun’da bahsedilirken korunma ihtiyacı olan çocuklara yönelik koruyucu aile yanında bakım sunulmasına ilişkin olarak düzenlemeler 1930 yılında kabul edilen Umumi Hıfzısıhha Kanunu’nda yer almıştır. İlk koruyucu aile uygulamalarına 1949 yılında başlanmış olup 1952 yılında söz konusu hizmetin kapsamının genişletildiği görülmektedir (zbesler, 2009: 87).

Keller ve diğerlerine (2001: 915) göre koruyucu aile; biyolojik ailenin çocuğa yönelik sorumluluklarının, mevcut koşullar düzeltilene kadar devlet tarafından uygun görülen başka bir aile tarafından stlenilmesidir. Koruyucu ve önleyici bir hizmet modeli olarak koruyucu aile hizmeti, Birleşmiş Milletler ocuk Hakları Sözleşmesinin 20. maddesi, Medeni Kanun’un 347. maddesi ve 2828 sayılı Kanunun 22. ve 23. maddesi kapsamında uygulanmaktadır (Yeşilkayalı, 2015: 15). Koruyucu aile hizmet modeli ülkemizde 14.12.2012 tarih ve 28497 sayılı (Koruyucu Aile Yönetmeliği [KAY], 2012) doğrultusunda Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğüne bağlı olarak il müdürlükleri tarafından yürütülmektedir.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından 2012 yılında yayınlanan Koruyucu Aile Yönetmeliği ile Türkiye’de birey ya da ailelerin koruyucu aile olabilmek için sahip olması gereken nitelikler düzenlenmiştir. Bu bağlamda, koruyucu aile olma talebiyle başvuruda bulunan aile ya da kişilerin:

- a) Türk vatandaşı olması ve Türkiye’de sürekli ikamet etmesi,
- b) 25-65 yaş aralığında bulunması,
- c) En az ilkokul düzeyinde eğitim almış olması,

ç) Düzenli gelire sahip olması” belirlenen ön koşullar arasında yer almaktadır (KAY, 2012). Başvuru talebinde bulunan bireylerin evli olmaları durumunda eşlerin birlikte başvuruda bulunması gerekmektedir. Başvuru alınan koruyucu aile adayına, koruyucu aile biriminde çalışan meslek elemanı tarafından koruyucu aile hizmetinin özellikleri, esasları ve genel işleyişi hakkında bilgi verilerek ilk görüşmeler yapılmakta ve ailenin başvuru dilekçesi alınmaktadır. 2018 yılı itibariyle yürürlüğe konulan yeni uygulama ile koruyucu aile olmak isteyen kişiler e-devlet üzerinden ön başvuru yapabilmektedir.

Her ne kadar Türkiye’de koruyucu aile uygulamalarında son yıllarda önemli gelişmeler yaşansa da halen iyileştirilmesi gereken hususlar bulunmaktadır (İzci, 2020: 158). 2011 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının kurulması ve 2012 yılında gerçekleştirilen mevzuat çalışmaları ile birlikte koruyucu aile hizmetine ilişkin sayılarda bir artış yaşandığı görülse de literatürdeki çalışmalar Türkiye’de koruyucu aile hizmetinin yeterince yaygın olmadığını belirtmektedir (Can, 2000; Özkara, 2005; Karatay, 2017; Hız, 2018; Koçtürk, 2019; Ertürk, 2020; Erbay ve Çalış, 2021). Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından yayınlanan yılsonu istatistiklerinden elde edilen bilgiler doğrultusunda 2024 yılı itibari ile koruyucu aile hizmet modelinden yararlandırılan çocuk sayısının 10.301 ve koruyucu aile sayısının ise 8.636 olduğu görülmektedir. Araştırmanın gerçekleştirildiği il olan Çankırı ilinde ise 10 koruyucu aile yanında toplam 15 çocuk koruyucu aile hizmetinden yararlandırılmaktadır (ASHB, 2024). Bu doğrultuda koruyucu aile hizmetlerine ilişkin henüz tam bir toplumsal bilincin oluşmadığı (Ünal, 2015: 894) ve mevcut sayıların hala çocuk koruma sistemi için yeterli düzeyde olmadığı anlaşılmaktadır (Erbay ve Çalış, 2021: 440). Koruyucu aile hizmetinin kriz durumlarında geçici bir süre ya da daha uzun süreli olarak çocuğa yönelik sunulabilecek en uygun bakım yöntemi olmasına rağmen bu uygulamanın 1961 yılından bu yana yeterince gelişmediği bilinmektedir (Bıyıklı, 1995: 4).

Bu doğrultuda bu çalışmanın amacı, Türkiye’de giderek yaygınlaşan ve çocuğun yüksek yararı açısından önemli bir hizmet modeli olan koruyucu aile sistemine ilişkin olarak, koruyucu aile olma şartlarını sağlayan çiftlerin bu modele dair düşüncelerini ortaya koymaktır.

Bu doğrultuda belirlenen araştırma soruları aşağıdaki gibidir.

- Katılımcıların koruyucu aile hizmet modeline ve koruyucu aile olmaya yönelik duygu ve düşünceleri nelerdir?
- Katılımcıların koruyucu aile hizmet modelinin toplumda yaygınlığı hakkındaki düşünceleri ve koruyucu aile hizmetlerinin yaygınlığının artırılmasına yönelik düşünce ve önerileri nelerdir?

YÖNTEM

Araştırmanın Tasarımı

Bu araştırma, olguların özelliklerinin ayrıntılı bir biçimde ifade edilmesini esas alan, nicel ölçme yöntemleri veya istatistiksel analizler kullanılmadan, araştırma konusunun açıklanması, sınıflandırılması ve betimlenmesi amacına yönelik gerçekleştirilen fenomenolojik desenli nitel bir

araştırmadır. Creswell'e (2013: 77) göre fenomenolojik çalışmalarda kişilerin bir fenomen ya da kavramla ilgili deneyimlerinin ortak anlamı ortaya koyulmaktadır. Fenomenolojik yaklaşım ile olaylar, deneyimler, algılar, yönelimler ve kavramlar gibi çeşitli durumlarda karşımıza çıkan olgulara odaklanılmakta ve bu olguları araştırmaya odaklanan çalışmalara uygun bir zemin oluşturmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 78). Araştırmanın fenomenolojik desenli nitel bir araştırma olarak tasarlanmasının nedeni, koruyucu aile hizmet modeline ilişkin çiftlerin düşüncelerini ve duygularını derinlemesine anlamak ve öznel bakış açılarını ortaya koymaktır. Düşüncelerin, duyguların, algıların ve görüşlerin sayılabilen bir nitelik taşıyaması, katılımcıların özgürce ifade etmek istediklerine odaklanılmak istenmesi (Karakuş vd., 2013) ve fenomenolojik yaklaşımın, bireylerin belirli bir fenomen ya da kavramla ilgili deneyimlerinin ortak anlamlarını ortaya koymayı amaçladığından, bu çalışma için uygun bir yöntem olarak görülmüştür.

Sosyal bilimlerde sıklıkla karşılaşılan bir yöntem olan nitel araştırma yöntemi; bireyler ya da grupların bir sosyal duruma attıkları anlam doğrultusunda bir konunun ayrıntılı olarak keşfedilmesi ve ortaya konulması için gerekli bir yöntem olarak tanımlanmaktadır. Nitel araştırma sürecinde, literatürden elde edilen bilgilerden ya da araştırmacının araştırma sürecine yönelik yorumlarından daha çok katılımcıların sahip oldukları düşünce üzerine odaklanılmaktadır. Nitel araştırmalar bu yönüyle araştırmacıya katılımcılara ilişkin farklı bakış açılarını ortaya koyma fırsatı sunmaktadır (Creswell, 2013: 44). Nitel yöntemle tasarlanmış araştırmalarda ele alınan konuya ilişkin derin bir kavrayışa ulaşma çabası bulunmakta ve öznel bakış açısına önem verilmektedir. Olaylar arasında neden sonuç ilişkisi kurmaktan ziyade sözlü ve nitel analizlere vurgu yapılmaktadır (Neuman, 2012: 224). Bu bakımdan nitel araştırmalarda bilgi ya da veri toplama kavramlarından ziyade bireylerle konuşarak ve gözlem yaparak anlamlı, ayrıntılı ve bütüncül bir bakışla bilgiyi oluşturma sürecine odaklanılmaktadır (Kümbetoğlu, 2015: 47).

Çalışma Grubu

Yapılan bu araştırma ile koruyucu aile modelinin toplum içindeki yeri ve önemine dair ipuçları elde etmek amacı doğrultusunda amaçlı örnekleme yöntemi belirlenmiştir. Amaçlı örnekleme yöntemleri nitel araştırmalarda olgu ve olayların keşfedilmesi ve açıklanmasını kolaylaştırmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 118). Aynı zamanda araştırma amacı doğrultusunda belirlenen konular hakkında daha detaylı bilgi edinme imkânı sunmaktadır (Patton, 2014: 46). Bu kapsamda araştırmanın örnekleme amaçlı örnekleme yöntemlerinden olan kolay ulaşılabilir ve ölçüt örnekleme yöntemleri ile belirlenmiştir. Ölçüt örnekleme yolunda, örnekleme problemiyle ilgili olarak belirlenen niteliklere sahip kişiler, olaylar, nesnelere ya da durumlardan oluşmaktadır. Bu örnekleme yönteminde, araştırmada daha önceden belirlenmiş ölçütleri sağlayan bireyler örnekleme dahil edilmektedir. Burada sözü edilen ölçüt veya ölçütler araştırmacı tarafından oluşturulabilmektedir. Kolay ulaşılabilir örnekleme yönteminde ise araştırmaya hız ve pratiklik kazandırması bakımından araştırmacı tarafından kolay ulaşılabilir bir gruba araştırma süreci yürütülmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 122-123).

Bu araştırmada çalışma grubunun oluşturulmasında, katılımcıların Koruyucu Aile Yönetmeliği'nde belirtilen Türk vatandaşı olma, Türkiye'de sürekli ikamet etme, 25-65 yaş aralığında bulunma, en az ilkokul düzeyinde eğitim almış olma ve düzenli bir gelire sahip olma (KAY, 2012) gibi ön koşulları karşılamalarının yanı sıra, kolay ulaşılabilirlik açısından ankırı ilinde ikamet etmeleri kriteri esas alınmıştır. Bu doğrultuda 18-65 yaş arası olmamak, en az ilkokul düzeyinde mezun olmamak ve düzenli bir gelire sahip olmamak dışlama kriteri olarak uygulanmıştır. Veri toplama sürecinde verilerin tekrar etmeye başlaması yeterli sayıda veri kaynağına ulaşıldığına işaret edebilmektedir (Yıldırım ve şimşek, 2018: 125). Bu kapsamda görüşme sürecinde tekrar eden verilerin oluşması ve doyum noktasına ulaşılması nedeniyle görüşmeler 10 evli çift olmak üzere toplamda 20 katılımcı ile sınırlandırılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırma kapsamında veri toplama aracı olarak yapılan literatür taraması sonucunda elde edilen bilgiler doğrultusunda hazırlanan katılımcılara ait tanıtıcı bilgilerin yer aldığı Kişisel Bilgi Formu ve Yarı Yapılandırılmış Derinlemesine Görüşme Formu kullanılmıştır. Araştırmada katılımcıların sosyodemografik bilgileri, evliliklerine ilişkin özellikleri ve koruyucu aile hizmeti hakkındaki bilgi, görüş ve düşünceleri, ilgili literatür taraması sonucunda Özkara (2005), Kahraman (2007), Karataş (2007), Özbesler (2009), Bilican Gökkaya (2014), Baysal (2017), Kınık (2019) ve Ertürk (2020) tarafından gerçekleştirilen çalışmalardan yararlanılarak oluşturulan Kişisel Bilgi Formu ve Yarı Yapılandırılmış Derinlemesine Görüşme Formu ile elde edilmiştir.

Araştırma sorunu doğrultusunda gerçekleştirilen literatür taraması sonucunda oluşturulan yarı yapılandırılmış görüşme formu, biri koruyucu aile biriminde çalışmakta olan sosyal çalışmacı olmak üzere iki uzmanın incelemesine sunulmuş, soruların değerlendirilmesi amacıyla gönüllü evli bir çift ile deneme görüşmesi yapılmış ve yapılan değerlendirmeler doğrultusunda son halini almıştır.

Veri Toplama Süreci

Nitel araştırmalarda en yaygın kullanılan yöntemlerden biri de görüşmedir. Görüşme çoğunluğu yüz yüze olmak üzere sözlü iletişim yolu ile gerçekleştirilen bir veri toplama tekniğidir. Görüşme ile bireylerin çeşitli konular üzerine sahip olduğu bilgi, görüş, düşünce, tutum ve davranışlarının öğrenilmesi sağlanmaktadır. Ayrıca görüşme tekniği ile söylenenlerin yüzeysel anlamlarının yanında derinliğinde yatan gerçek anlamların da ortaya çıkarılmasına olanak sunulmaktadır (Karasar, 2014: 166). Araştırmanın amacı doğrultusunda görüşmeler amaçlı örnekleme yöntemlerinden olan kolay ulaşılır ve ölçüt örnekleme yöntemleri kullanılarak belirlenen, ankırı ilinde ikamet eden koruyucu aile olabilme ön şartlarını sağlayan çiftlerle araştırmacı tarafından oluşturulan yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla gerçekleştirilmiştir.

Katılımcılara telefon ile ya da bizzat yüz yüze görüşülerek ulaşılmış, araştırmadan bahsedilmiş ve araştırmaya katılmayı kabul eden katılımcılar ile görüşme planı hazırlanmıştır. Görüşmelere başlamadan önce katılımcılara araştırmanın içeriği anlatılmış, araştırma sürecine dair gerekli

bilgilendirmeler yapılmış ve görüşme süresince ses kayıt cihazı kullanılması için onayları alınarak bilgilendirilmiş onam ilkesi uygulanmıştır. Veri toplama sürecinde görüşmeler 01.02.2021-15.03.2021 tarihleri arasında katılımcıların evlerinde gerekli izinler alınarak gönüllülük esasıyla ve gizlilik ilkesi çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler evli çiftlerle ayrı ayrı yapılmış ve katılımcıların onayları ile görüşme süreci boyunca ses kaydı alınmıştır.

Verilerin Analizi

Bir çalışmanın son noktasını bireylerin fenomene ilişkin olarak neyi nasıl deneyimlediklerinin tartışılarak analiz edildiği betimleyici bölüm oluşturmaktadır (Creswell, 2013: 79). Araştırma kapsamında yapılan görüşmelerden elde edilen verilerin çözümlenmesi aşamasında betimsel analiz tekniğinden yararlanılmıştır. Betimsel analiz yönteminde amaç, görüşme ve gözlem sonucu elde edilen verilerin görüşmecilerin duygu ve düşüncelerini ifade ettiği şekliyle düzenlenmiş ve yorumlanmış bir şekilde doğrudan alıntılara da yer verilerek okuyucuya sunulmasıdır. Bu amaçla elde edilen veriler daha önceden belirlenmiş temalara göre sınıflandırılarak özetlenmekte ve yorumlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 239-240). Öncelikle görüşme sürecinde alınan ses kayıtları tek tek dinlenmiş, daha sonra bütün görüşmeler yazıya aktarılmıştır. Yapılan görüşmelerin yazıya aktarılması sonucunda elde edilen veri seti toplam 20 görüşme ve 121 sayfadan oluşmaktadır. Her bir kadın katılımcı K1, K2, K3..., her bir erkek katılımcı ise E1, E2, E3... şeklinde aynı numaraya sahip erkek ve kadınlar evli olmak üzere kodlanmıştır.

Verilerin analizinde kolaylaştırması bakımından elde edilen veri setinin tamamı nitel veri analiz programı olan MAXQDA 18 programına aktarılmıştır. Sonrasında metinler tek tek okunarak kodlar oluşturulmuş, hatırlatıcı notlar alınmış ve benzer kodlar bir araya getirilmiştir. İlk kodlamaların tamamlanmasının ardından veri seti tekrar tekrar okunarak kodlara en uygun ifadeler tespit edilmeye çalışılmıştır. Kodlamaların tamamlanmasının ardından araştırmanın amaçlarına uygun olarak kodlar ana temalar altında toplanmıştır. Temalara ilişkin açıklama Tablo 1'deki gibidir.

Tablo 1. Ana ve alt temalar

Koruyucu Aile Hizmet Modeline Yönelik Düşünceler	<ul style="list-style-type: none"> • Bilgi Sahibi Olmama • Karıştırılan Hizmet Modelleri • Olumlu Algı • Olumsuz Algı
Koruyucu Aile Olmaya Yönelik Düşünceler	<ul style="list-style-type: none"> • Olumlu Düşünceler • Olumsuz Düşünceler
Koruyucu Aile Hizmet Modelinin Yaygınlığı Hakkındaki Düşünceler	<ul style="list-style-type: none"> • Yeterince Bilgi Sahibi Olmama • Bilinç ve Farkındalık Düzeyinin Yeterince Gelişmemiş Oluşu • Sorumluluk Almaktan Çekinme • Sosyal ve Ekonomik Yetersizlikler • Ön Yargılar

BULGULAR

Bu bölümde öncelikle araştırma verilerinin çözümlenmesi ile Kişisel Bilgi Formu aracılığı ile elde edilen katılımcıların kişisel bilgileri ve demografik özelliklerine ilişkin bulgulara ve daha sonra Yarı Yapılandırılmış Derinlemesine Görüşme Formu ile elde edilen bilgiler doğrultusunda araştırmanın bulguları katılımcıların koruyucu aile hizmet modeli hakkındaki düşünceleri, koruyucu aile olma yönündeki fikir ve düşünceleri ve koruyucu aile hizmet modelinin yaygınlığı ve yaygınlığının artırılmasına yönelik düşünce ve önerilerine yer verilmiştir.

Katılımcılara İlişkin Tanıtıcı Bilgiler

Araştırmaya katılım sağlayan erkek bireylere ilişkin tanıtıcı bilgiler Tablo 2’de kadın katılımcılara ilişkin tanıtıcı bilgiler ise Tablo 3’te yer almaktadır.

Tablo 2: Erkek katılımcılara ilişkin tanıtıcı bilgiler

Katılımcılar	Yaş	Öğrenim Durumu	Meslek	Yerleşim Yeri	Evlilik Yılı	Çocuk Sayısı	Aylık Ortalama Gelir
E1	50	Ortaokul Mezunu	Memur	İlçe	26	2	5000 TL
E2	59	Ortaokul Mezunu	Emekli	İlçe	35	3	3000 TL
E3	36	Ön lisans Mezunu	Çiftçi	İlçe	11	1	10000 TL
E4	30	Yüksek Lisans Mezunu	Memur	İl	5	1	10000 TL
E5	32	Lise Mezunu	Danışma Görevlisi	İlçe	4	1	7000 TL
E6	38	Ön Lisans Mezunu	Yönetici	İl	18	-	13000 TL
E7	57	Lise Mezunu	İşçi Emeklisi	İl	34	2	4000 TL
E8	45	Lise Mezunu	Sağlık Memuru	İlçe	20	2	4000 TL
E9	50	Ön Lisans Mezunu	Serbest Meslek	İl	28	1	15000 TL
E10	44	Lisans Mezunu	Yönetici	İl	22	2	9000 TL

Tablo 2’de görüldüğü üzere araştırmaya katılım sağlayan erkek katılımcılardan dördünün 30-40, dördünün 41-50 yaş aralığında ve ikisinin 51 yaş ve üzeri yaşta olduğu görülmektedir. Erkek katılımcılardan ikisi ortaokul, üçü lise, üçü ön lisans, biri lisans ve biri yüksek lisans mezunudur. Araştırmaya katılan erkek katılımcıların üçünün memur, ikisinin emekli, ikisinin yönetici, birinin çiftçi, birinin danışma görevlisi ve birinin de serbest meslek çalışanı olduğu görülmektedir. Araştırmanın gerçekleştirildiği tarihlerde net asgari ücret 2.825,90 TL olup katılımcıların tamamı asgari ücret üzerinde gelir düzeyine sahiptir.

Tablo 3: Kadın katılımcılara ilişkin tanıtıcı bilgiler

Katılımcılar	Yaş	Öğrenim Durumu	Meslek	Yerleşim Yeri	Evlilik Yılı	Çocuk Sayısı	Aylık Ortalama Gelir
K1	43	Ortaokul Mezunu	Ev Hanımı	İlçe	26	2	5000 TL
K2	55	İlkokul Mezunu	Ev Hanımı	İlçe	35	3	3000 TL
K3	37	Ön lisans Mezunu	Bilgisayar İşletmeni	İlçe	11	1	10000 TL
K4	31	Lisans Mezunu	Memur	İl	5	1	10000 TL
K5	29	Lise Mezunu	Bakım Personeli	İlçe	4	1	7000 TL
K6	37	Lise Mezunu	Güvenlik Görevlisi	İl	18	-	13000 TL
K7	53	İlkokul Mezunu	Ev Hanımı	İl	34	2	4000 TL
K8	42	Lise Mezunu	Ev Hanımı	İlçe	20	2	4000 TL
K9	42	Ortaokul Mezunu	Ev Hanımı	İl	28	1	15000 TL
K10	41	Lisans Mezunu	Ev Hanımı	İl	22	2	9000 TL

Tablo 3'te görüldüğü üzere araştırmaya katılan kadın katılımcılardan ikisinin 25-35, altısının 36-45, ikisinin 46-55 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Kadın katılımcıların ikisi ilkokul, ikisi ortaokul, üçü lise, biri ön lisans, ikisi lisans mezunudur. Araştırmaya katılan kadın katılımcılardan altısı ev hanımı, biri bilgisayar işletmeni, biri memur, biri bakım personeli, biri güvenlik personelidir.

Araştırmaya katılım sağlayan çiftlerin beşi ilde, beşi ise ilçede ikamet etmektedir. Söz konusu çiftlerden ikisi 0-10 yıl arası, üçü 11-20 yıl arası, üçü 21-30 yıl arası, ikisi 31 yıl ve üstü evlilik yılına sahiptir. Çiftlerin dördünün bir çocuğu, dördünün iki çocuğu, birinin üç çocuğu bulunmakta olup çiftlerden biri çocuk sahibi değildir. Katılımcıların dördü 5000 TL ve altı, dördü 6000 TL-10000 TL arası, ikisi 10000 TL üzeri aylık ortalama gelire sahiptir.

Koruyucu Aile Hizmet Modeline Yönelik Düşünceler

Araştırma kapsamında katılımcıların koruyucu aile hizmet modeli hakkında bilgi düzeyleri, koruyucu aile hizmet modeline ilişkin olumlu ya da olumsuz algıları ele alınmıştır. Araştırmaya katılım sağlayan bireylerin genel olarak koruyucu aile hizmet modeli hakkında bilgi sahibi olmadığı hatta büyük bir çoğunluğunun görüşme sürecinde söz konusu hizmeti ilk defa duyduğunu ifade ederek daha detaylı bilgi almak istediği, gerekli bilgilendirilme yapıldıktan sonra görüşmelere devam edildiği gözlemlenmiştir. Katılımcılardan K1 ve E2 koruyucu aile kavramı daha önce hiç duymadıkları ve bilgi sahibi olmadıkları yönünde cevaplar vermiştir. Konu ile ilgili olarak K1 "*Bilmiyorum etrafımda koruyucu aile falan yok çünkü küçük bir ilçedeyiz. Herkesin belirli bir geliri var, maddiyatı belli. Şu anda buralarda öyle bildiğim koruyucu aile falan yok. Onun için bilemeyeceğim. Herhangi bir bilgim*

yok.” (K1, 43) ifadesiyle koruyucu aile hizmet modeli hakkında bir bilgisinin olmadığını, bunun da küçük bir ilçede yaşamasından ve çevresinde sınırlı ekonomik gelire sahabe insanların oluşundan kaynaklanabileceğini düşündüğünü ifade etmektedir. Benzer şekilde katılımcılardan E2 *“Hayır daha önce hiç duymadım koruyucu aileyi.”* (E2, 59) sözleriyle koruyucu aile hizmet modeli hakkında herhangi bir bilgiye sahip olmadığını ve hatta daha önce hiç duymadığını belirtmektedir. Katılımcılardan E8’in *“Daha önce koruyucu aile hizmeti diye bir şey duymadım ama evlatlık alan aileler var aynı şey mi bilmiyorum. Aynı şey mi?”* (E8, 45) ifadelerinde yer aldığı üzere koruyucu aile hizmet modeline yönelik sorular yönetilmesine rağmen katılımcının koruyucu aile hizmetini evlat edinme hizmet modeli ile ilişkilendirdiği söz konusu hizmetlerin birbiri ile karıştırılabildiği görülmektedir.

Koruyucu aile hizmet modeline yönelik olarak olumlu düşüncelere sahip olan katılımcılardan E1, E3, K8 ve K10, ekonomik durumları yeterli olan bireylerin korunma ihtiyacı olan bir çocuğa aile ortamı sunacak olması bakımından koruyucu aile hizmetini olumlu değerlendirdiğini belirtmektedir.

Araştırmaya katılım sağlayan bireylerin bir kısmının bireysel ya da hizmet modelinden kaynaklı birtakım endişelere sahip oldukları bu durumun da koruyucu aile hizmet modeline ilişkin çeşitli olumsuz düşünceleri meydana getirebildiği görülmüştür. Örneğin E7 *“Yani ben çok olumlu düşünmüyorum. Öz anne babasının yerini tutabileceğine inanmıyorum. Ama kurumdan da daha iyidir diye düşünüyorum. Bir annenin yapacağı bir şeyi para karşılığı yapıyor olması beni tatmin etmiyor. Hiçbir zaman kendi ailesinin yerine geçmez. Akrabasının yerine bile geçmez. Dedesinin, ninesinin, teyzesinin veya amcasının yerine de geçebileceğine inanmıyorum.”* (E7, 57) sözleri ile koruyucu aile uygulamasının hiçbir zaman biyolojik aile yanını tutmayacağını düşündüğünü ifade etmektedir.

Koruyucu Aile Olmaya Yönelik Düşünceler

Araştırma katılım sağlayan bireylerin koruyucu aile olmaya yönelik fikir ve düşünceleri olumlu ve olumsuz düşünceler etrafında şekillenmektedir. Araştırma kapsamında görüşme yapılan katılımcıların kendilerine yöneltilen sorulara verdikleri cevaplar ele alındığında bir kısmının koruyucu aile olmaya yönelik olumlu düşünceye sahip olduğu görülmektedir. Bu olumlu düşüncelerin sebepleri sorulduğunda genel olarak korunma ihtiyacı olan ve kurum bakımı altında olan bir çocuğa yardımcı olarak bir aile ortamında yetişmesine destek olma düşüncesi, manevi tatmin, hayırseverlik, konuyu dini boyutu ile ele alma, çocuğun daha iyi koşullarda yetişmesini sağlayabilme temaları vurgulanmıştır. Katılımcılardan bir kısmı konuya dini ve manevi boyutu ile yaklaşarak koruyucu aile hizmetinden yararlanmaya yönelik olumlu düşüncelerini hayırseverlik ve yardım anlayışına dayandırmaktadır. Katılımcılardan K1 *“Bir çocuğu topluma kazandırmak, ona bir yuva sunmak bir de bunu Allah rızası için Allah'ın rızasını kazanmak için isterdim öncelikle. Sonra da o çocuğun her türlü eksikliğini, yuvasızlığını gidermek için isterdim.”* (K1, 43) sözleriyle konuyu dini boyutuyla değerlendirmekte ve koruyucu aile olmaya yönelik olumlu düşünceye sahip olduğunu ifade etmektedir. K6'nın *“Yani insan kendine bir amaç, bir şey istiyor hayatında. Ne bileyim gerçekten ele*

avuca gelecek bir şey istiyor. Öyle kitap okumakmış bilmem neymiş doyurmuyor insanı psikolojik olarak. Yani bir amacı olsun istiyor. Bu şekilde bir çocuğun bakımını üstlenmek evet bir amaç, bu bir hayat. Yani sadece bakım meselesi de değil bir çocuğun geleceği, hayatı, bir insan yetiştiriyorsun ve o senin elinden çıkıyor.” (K6, 38) sözleriyle korunma ihtiyacı olan bir çocuğun bakımını üstlenmeyi gerçek bir yaşam amacı olarak tanımladığı, böyle bir uygulamadan yararlanması halinde bir doyum yaşayacağını belirttiği ve bu sebeple koruyucu aile olmaya yönelik olumlu düşünceye sahip olduğunu ifade ettiği görülmektedir.

Araştırmaya katılan bireylerin önemli bir kısmının ise koruyucu aile olmaya yönelik olumsuz düşünceye sahip olduğu, bu düşüncelerin ise; bireysel, çevresel ve hizmet modelinden kaynaklı çeşitli sebeplerden kaynaklandığının ifade edildiği görülmektedir. Katılımcıların koruyucu aile olmaya ilişkin olumsuz düşünceye sahip olma nedenleri arasında, kendisini hazır hissetmeme, yaşadığı çevreden kaynaklı sosyal ve ekonomik yetersizlikler ve bu yetersizlikler nedeniyle koruyucu aile hizmet modelinden yararlanan çocuğa yeterli imkan sunamamaya yönelik endişelerini belirttikleri, katılımcılara koruyucu aile hizmet modeli hakkında bilgi verilirken koruyucu ailelere bakım ve gözetimini sağladıkları çocukların eğitim, sağlık vb. ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik ekonomik destek sağlandığı ifade edilmesine rağmen katılımcıların yeterli ekonomik kaynaklara sahip olmadıkları gerekçesiyle koruyucu aile olmaya yönelik olumsuz düşünceye sahip oldukları görülmektedir.

Katılımcılardan E1 *“Kendimi hiç böyle bir şeye hazır hissetmedim, hiç düşünmedim böyle bir şey. Belki çocuk geleceği için daha farklı bir aileye gidebilir, daha iyi bir gelecek hazırlayabilen aileler olabilir. Belki o çocuğun daha iyi şartlarda yetişmesi gerekir. Ama kendi çocuğunda kendi kaderin bu, onu mecbur yaşıyorsun.”* (E1, 50) sözleriyle böyle bir hizmet modeline kendisini hazır hissetmediğini, sosyal ve ekonomik koşullar nedeniyle koruyucu aile hizmet modelinden yararlanan çocuğa yeterli imkanları sunamayacağı yönünde endişelerinin bulunduğunu belirtmektedir. Katılımcılardan E10'un *“Biz orta gelirli bir Türk ailesiyiz. Bu anlamda bunun için ekonomik durumum çok iyi olması lazım. Benim eşim çalışmıyor, tek maaşla ailemi geçindiriyorum. Tabii ki bu durum benim için çok zor, çok isteyebiliriz ama gerçekleştirmeye yönelik şansımız çok düşük. Gelir seviyesinin çok iyi olması lazım kendi çocuklarınızın eğitim ihtiyacına tam anlamıyla karşılık verdikten sonra söz konusu olabilir. Ekonomik koşullarım daha iyi olmuş olsaydı evet böyle bir şey düşünebilirdim.”* (E10, 44), sözlerinden anlaşılacağı üzere görüşme esnasında katılımcılara koruyucu aile hizmet modeli hakkında bilgi verilirken koruyucu ailelere bakım ve gözetimini sağladıkları çocukların eğitim, sağlık vb. ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik ekonomik destek sağlandığı ifade edilmesine rağmen katılımcıların yeterli ekonomik kaynaklara sahip olmadıkları gerekçesiyle koruyucu aile olmaya yönelik olumsuz düşünceye sahip oldukları görülmektedir.

Katılımcılardan E1, E3, K3, E7, K6, K7, E9, K9 genel olarak sorumluluk gerektiren zorlu bir süreç olduğu düşüncesi ile koruyucu aile hizmetinden yararlanmak istememe nedenlerini açıklamaktadır.

Katılımcılardan K4 “Kendi çocuğuma zor yetiştirirken başkasının çocuğuna yetemem bu da daha kötü olur. Hem çalışıyor olmam bir çocuğu yetiştireceksem gerçekten hayata beş sıfır, on sıfır geriden başlayan bir çocuğu teslim alıyorsunuz kendin yetiştirmen gerekiyor ama çalışıyorsun eee çocuğa kim bakacak? Küçükse kendi çocuğumda olduğu gibi bakıcı bakacak. Bakıcı da bu sefer kendi yaşam tarzına göre yetiştirecek o yüzden istemem açıkçası bu olumsuz düşünmeme neden oluyor.” (K4, 30) sözleriyle çalışan bir anne olarak kendi çocuğuna bile bakıcı ile bakım sağlamaktan duyduğu rahatsızlığı dile getirmekte olup korunma ihtiyacı olan bir çocuğun daha özel ilgiye ve bakıma ihtiyaç duyduğunu, mevcut şartlar altında bu imkânı sağlayamayacağını ve yeterli olamayacağını düşündüğünü belirtmektedir.

Katılımcıların bir kısmı şu anda çocuk sahibi olmaları ya da çocuk sahibi olma ihtimallerinin bulunması nedeniyle böyle bir hizmetten yararlanmayı düşünmediğini biyolojik olarak çocuk sahibi olmasının mümkün olmadığı takdirde böyle bir konuyu değerlendirebileceğini belirtmektedir. Konu ile ilgili olarak katılımcılardan E2 “Şu anda düşünmem. Zaten çocuklarım var, torunlarım var, onlarla ilgilenir onlara yardım ederim. Üç tane çocuğum var bir çocuğu büyütmesi, evlendirmesi zaten bir sürü sıkıntı. Günümüz şartları zor. Çocuğum olmasaydı böyle bir şey yapabilirdim. Şu anda evladım olduğu için öyle bir düşüncem yok, gerek yok yani, gerek duymuyorum.” (E2, 59) ifadelerinde görüldüğü üzere biyolojik olarak çocuk sahibi olmaları nedeniyle koruyucu aile olmayı düşünmediklerini belirtmektedir.

Araştırmaya katılan katılımcıların bir kısmının koruyucu aile olmaya yönelik olumsuz düşünceye sahip olmalarına neden olan bir diğer faktör olarak toplum baskısı ve bununla birlikte “çevre ne der?” düşüncesi olduğu ifade edilmektedir. Katılımcılar koruyucu aile olmaları halinde ailelerinin, buldukları çevrenin ve dolayısıyla toplumun bu konuya yönelik vereceği olumsuz tepkilerin ve söylemlerin meydana getirebileceği durumlar, olası çevre baskısı ve ön yargılar karşısında duydukları endişeleri dile getirmektedir. Konu ile ilgili olarak katılımcılardan E1 “Buralar küçük yerler olduğu için biraz yadırganır gibi geliyor. Pek karşılaşmamış bir olay yani yaygınlaşmamış bir şey onun için biraz abes bile karşılayabilir insanlar. Küçük yerlerde herkes birbirini tanıdığı için herkes bu konuda yorum yapar. Herkese izah etmek zorunda kalırsın. Kimisi akrabaları mı der, kimisi dostundan mı der, kimisi nereden geldi, kimin nesi... Bir anda bir çocuk ortaya çıkınca herkes her şeyi söyler. Tabii biraz çevre baskısı olur.” (E1, 50), koruyucu aile olması halinde çevreden gelecek tepkilerden çekindiğini ve E6 “Ben bunu daha önce de gündeme getirmiştik mesela ailemin yanında. Hadi bu defa da deneyelim olmazsa evlat edinelim demiştik. Ama çevresel bakış çok farklı yani aileler bile işte başkasının çocuğu olur mu gibi bunu düşünüyorlar olumsuz bir önyargı çok fazla ülkemizde.” (E6, 38) sözleriyle ailelerinin, buldukları çevrenin ve dolayısıyla toplumun bu konuya yönelik vereceği olumsuz tepkilerin ve söylemlerin meydana getirebileceği durumlar, olası çevre baskısı ve ön yargılar karşısında duydukları endişeleri dile getirmektedir.

Koruyucu Aile Hizmet Modelinin Yaygınlığı Hakkındaki Düşünceler

Araştırmaya katılım sağlayan bireylerin koruyucu aile hizmet modeli hakkında kendilerine yöneltilen sorulara vermiş oldukları cevaplarda söz konusu hizmet modeli hakkında yeterince bilgiye sahip olmadıkları ve bu nedenle koruyucu aile hizmetinin yeterince yaygın olmadığı yönünde düşünceye sahip oldukları görülmektedir. Katılımcıların koruyucu aile hizmet modelinin yeterince yaygın olmayışının nedenlerine yönelik düşünceleri; yeterince bilgi sahibi olmama, bilinç ve farkındalık düzeyinin yeterince gelişmemiş oluşu ve sorumluluk almaktan çekinme, ön yargılar ve sosyal ve ekonomik yetersizlikler temaları altında aşağıdaki gibi ele alınmıştır.

Koruyucu aile uygulamasının yaygın olmadığını düşünen katılımcıların bir kısmı bunun toplumun bu konuda yeterince bilinç ve farkındalık sahibi olmamasından ve duyarsızlıktan kaynaklandığını düşündüğünü belirtmektedir. Katılımcılardan E5'in *"Yaygın olmamasının temel nedeni halkın bilmeyişi. Bu konuda çalışmaların, reklamların olması gerekir. Halk yolda giderken atıyorum çarşıda pazarda, meyvenin sebzenin ne kadar olduğunu biliyor ama böyle korunma ihtiyacı olan bir çocukla ilgili reklam görüp dikkatini çekeceğini sanmıyorum. Bu konuda toplumun eğitimsizliği ve bilgisizliği etkili tabii ki."* (E5, 32) sözleri ile koruyucu aile hizmet modelinin toplumda yaygın olmama sebebinin genel olarak konu ile ilgili yeterli bilgi sahibi olunmamasından kaynaklandığını düşündüğü anlaşılmaktadır.

Katılımcıların bir kısmı da koruyucu aile hizmet modelinin bilinmeyişinin ve yaygın olmayışının evlat edinme hizmet modeli ile karıştırılıyor olmasından kaynaklanabileceğini düşündüğünü ifade etmektedir. Örneğin katılımcılardan E3 *"Bir de mesela ben şu an öğrendim koruyucu ailede çocuğun miras hakkından falan yararlanmadığını. Bence evlat edinme ile karıştırılır. İnsanlar istemez. Benim de aklımdaki soru işaretleri hep bundan kaynaklıydı."* (E3, 36) sözleri ile kendisinin de görüşme öncesine kadar koruyucu aile ve evlat edinme hizmetleri arasındaki farkı tam olarak bilmediğini, insanların da genel olarak bu iki uygulamayı karıştırabileceğini düşündüğünü belirtmektedir.

Benzer şekilde konu ile ilgili olarak katılımcılardan E8'in *"Evlatlık alanları evet duydum ama koruyucu aileyi duymadım daha önce. İnsanlar da bu ikisini aynı sanıyor olabilir belki de."* (E8, 45), sözlerinden anlaşılacağı üzere koruyucu aile ve evlat edinme hizmet modellerinin tam olarak bilinmemesinden kaynaklı olarak karıştırılabildiği bu sebeple yeterince yaygın olmadığını düşünöldüğü görülmektedir. Katılımcılardan K10 *"Daha çok çocuğu olmayanların evlatlık edindiğini biliyorum çevremde de. Bu ikisi karıştırılıyor bence. Koruyucu aile de evlat edinme gibi sanılıyor olabilir. Bende öyle düşünüyordum zaten ama birbirinden çok farklıymış."* (K10, 41) da ifadeleri ile benzer şekilde koruyucu aile ve evlat edinme hizmetlerinin karıştırılabildiğini, bu durumun da koruyucu aile hizmetinin yaygınlaşmasına engel olabileceğini, bu sebeple koruyucu aile hizmetinin tanıtımının doğru bir şekilde yapılması gerektiğini düşündüklerini ifade etmektedir.

Koruyucu aile hizmet modelinin yaygın olmadığı yönünde düşünceye sahip olan katılımcılardan E2 *"... ben şu ana kadar duymadım ama televizyonda şurada burada bununla ilgili bir konuşma tarzında*

bir şey olsa herkes duyar. Televizyonda tabii bununla ilgili bir programlar falan olsa dinler, bilgi sahibi olurum. Konferans türü gibi falan şeyler olsa dinler öğrenirim. Ama şimdi çok fazla bilgim yok." (E2, 59), televizyon vb. iletişim kanalları aracılığı ile yeterli bilgilendirme yapılmadığını bu sebeple koruyucu aile uygulamasının da yeterince yaygın olmadığını düşündüğünü ifade etmektedir. Araştırmaya katılım sağlayan katılımcılardan E1, K1 ve K3 koruyucu aile hizmetinin yaygın olmama sebepleri arasında koruyucu aile hizmetinden yararlanan bireylerin, koruyucu ailelerin ve rol modellerin olmayışının da etkili olabileceğini düşündüğünü ifade etmektedir.

Koruyucu aile hizmet modelinin yaygın olmadığı yönündeki düşüncelerini ifade eden katılımcılardan bir kısmı bunun konu ile ilgili olarak yeterince bilinç ve farkındalığa sahip olmamaktan kaynaklandığını ayrıca insanların korunma ihtiyacı olan bir çocuğun sorumluluğunu almayı istemediğini ve bu konuda endişelerinin bulunduğunu düşündüklerini ifade etmektedir. Katılımcılardan E6 *"Ben bile koruyucu aileyi yeni duydum çocuk ergen psikolojisi bugün bizde hangi aileye veriliyor ki toplumumuz geri kalan kısım ile alakalı bilinçlensin. Kendi çocuklarının bile bakım ve eğitimi konusunda yeterince eğitim almayan insanlar korunma ihtiyacı olan bir çocuğun bakımı konusunda ne kadar bilgi sahibi olabilir ki?"* (E6, 38), sözleriyle insanların koruyucu aile hizmeti konusunda yeterince bilinçli olmadığını bu durumun toplumda yaygınlığını olumsuz etkileyebileceğini düşündüklerini ifade etmektedir.

Katılımcılardan bir kısmı tarafından koruyucu aile hizmet modelinin yaygınlaşmamasının nedenleri arasında sosyal ve ekonomik yetersizliklere sıkça vurgu yapıldığı görülmektedir. K9 *"Tabii bunun bütçe ile de çok ilgisi var ekonomik sıkıntılar da şiddeti doğurabiliyor ya da ekonomik nedenlerden dolayı bir aile koruyucu aile olmak istemeyebiliyor."* (K9, 42) ve benzer şekilde E10 *"Türk toplumunun ortalama aile geliri, kişi başına düşen gelir de bunda tabii ki büyük bir etken."* (E10, 44) sözleriyle koruyucu aile hizmet modelinin yaygınlaşmama nedenleri arasında sosyal ve ekonomik yetersizliklerin yer aldığını düşündüğünü ifade etmektedir.

Koruyucu aile hizmetinin yaygın olmama nedenlerinden biri de konuya yönelik toplumun ön yargılara sahip olduğu düşüncesidir. Katılımcılardan E3 *"Bir de bu konuda önyargılar etkili olabilir o da yine bilgi eksikliğinden kaynaklanıyordur. Benim bile aklımda böyle bir şey var ileride yıllar geçtikten sonra benim çocuğum nasıl etkilenir, nasıl bir sıkıntı olur aralarında hep bunun korkusundan dolayı sıkıntı çekmekteyim."* (E3, 36) sözleriyle ilerleyen süreçlerde çocuğunun süreçten nasıl etkileneceğine yönelik birtakım endişelerinin bulunduğunu belirtmektedir. K3 konu ile ilgili *"Yani evet bir önyargı var. Bu önyargı da zor aşılar bana göre. Kendi kanım kendi canım her zaman için bu söz böyle. Yani illa kendi kanın kendi canın olmasına gerek yok aslına bakarsan. Ama bu hala öyle düşünülüyor."* (K3, 37) ifadesiyle önyargıların insanların "kendi kanım, kendi canım" düşüncesinden kaynaklanabileceğini bu önyargıyı aşmanın da zor olduğunu düşündüğünü ifade etmektedir.

K8 ise *"Şu da var mesela kız çocuk alsanız baskıcı toplumlarda, yok o babasıyla bir arada olmaz ya da erkek çocuk alsanız, yok size nikah düşer. Bu zihniyetten çıkmadığı sürece bu değişmez."* (K8, 42) sözleri ile koruyucu aile hizmetinin dini yönü hakkındaki bilgi eksikliğinin ve konunun dini boyutu

ile ele alınmayışından kaynaklı ön yargıların koruyucu aile hizmet modelinin yaygınlığını olumsuz etkilediğini düşündüğünü ifade etmektedir.

TARTIŞMA

Koruyucu aile hizmet modeline ilişkin bulgular değerlendirildiğinde, katılımcıların söz konusu modele yönelik bilgi düzeylerinin düşük olduğu ve çoğunun bu kavramı daha önce duymadığı görülmüştür. Benzer şekilde Yılmaztürk (1991: 116) çalışmasında bireylerin yarısından fazlasının evlat edinme ve koruyucu aile hizmeti hakkında hiçbir bilgiye sahip olmadığını ya da hiç duymamış olduklarını belirtmektedir. Nazik (1988: 80) tarafından yürütülen bir çalışmada ise katılımcıların %88,4'ünün koruyucu aile olmak için gerekli koşulları bilmediği tespit edilmiştir. Katılımcıların bir kısmı koruyucu aile hizmet modeline ilişkin birtakım bilgi ve fikre sahip olduğunu fakat bilgi eksikliklerinin bulunduğunu ifade etmektedir. Koçtürk (2019: 90) gerçekleştirdiği çalışmada koruyucu aile uygulaması hakkında katılımcıların %16,8'i bilgisi olmadığını, %48,8'i biraz bilgisinin olduğunu, yapılan çalışmalar koruyucu aile uygulamasının henüz tam olarak bilinmediği ve tanıtımların yetersiz olduğunu gösterdiğini ifade etmiştir. Cooley ve Petren (2011: 1972) tarafından gerçekleştirilen bir araştırmada da benzer şekilde katılımcıların konuya ilişkin bilgi eksikliklerinin olduğu görülmüştür.

Bununla birlikte ülkemizde koruyucu aile ve evlat edinme hizmetleri ilgili yönetmeliklerle ayrı ayrı düzenlenmiş olmasına rağmen söz konusu hizmet modellerinin sıkça birbiri ile karıştırıldığına inanılmaktadır (Şahin Kaya, 2019: 123). Özaydın Demirbaş ve diğ. (2021: 242) ve Erbay ve Çalış (2021: 455) tarafından gerçekleştirilen çalışmalarda da olduğu gibi yapılan pek çok araştırmada koruyucu aile ve evlat edinme hizmetlerinin karıştırılan hizmet modelleri olduğu vurgusu dikkat çekmektedir. Gerçekleştirdiğimiz çalışmada da katılımcıların benzer sorunlar yaşadığı görülmüştür. Bu bakımdan yeterli bilgilendirme çalışmalarının yapılmaması ve tanıtım faaliyetlerinin yürütülmemesine bağlı olarak koruyucu aile uygulaması hakkındaki bilgi ve deneyim eksikliği, koruyucu aile hizmetlerini olumsuz yönde etkilemektedir (Ünal, 2015: 895).

Araştırmanın bulguları, bireylerin bu hizmet modeline yönelik algılarının hem olumlu hem de olumsuz yönde şekillendiğini ortaya koymaktadır. Olumlu yönde düşünen katılımcılar, özellikle dini ve manevi boyutu vurgulayarak bir çocuğa aile ortamı sunmanın hayırseverlik ve topluma katkı sağlama bağlamında önemli olduğunu belirtmişlerdir. Benzer şekilde Kınık (2019: 80) tarafından yürütülen bir çalışmada bazı koruyucu ailelerin koruyucu olma süreçlerinde dini-kültürel değerlerin yanında insani ve vicdani duyguların etkili olduğu ifade edilmektedir. Ailelerin genel olarak bir çocuğu sevgi ve ilgilerini sunabilecekleri bir aile ortamında büyüme motivasyonu ile hareket ettikleri görülmektedir (Baysal, 2017: 193). Abukan (2020: 212) tarafından yürütülen araştırmada ise araştırmaya katılan bireylerin bir çocuğun hayatına dokunma, dini yükümlülük duygusu/maneviyat, çocuk büyüme deneyimi yaşama ve yeniden çocuk büyüme isteği, evlat edinme sürecini beklemek istememe, çevrelerinde tanıdıkları bir çocuğun korunma ihtiyacı olması gibi nedenlerle koruyucu aile olmayı istedikleri belirtilmiştir.

Öte yandan, olumsuz düşünen katılımcılar ise ekonomik yetersizlikler, çevresel baskılar, sorumlulukların ağırlığı ve biyolojik çocuk sahibi olma durumlarını koruyucu aile olmayı engelleyen unsurlar olarak görmektedirler. Çocuk sahibi olmakla ilgili bulgularımıza benzer bir şekilde Tezel, Demirel ve Kaya (2018: 31) tarafından yürütülen bir araştırmada biyolojik çocuk sahibi olma ve olmama durumlarının koruyucu aile olma sürecini etkilediği belirlenmiştir. Bununla birlikte toplumda, bireylerin koruyucu aile hizmetinden yararlanmaları halinde öz çocuğunu ve ailesini ihmal etme endişesi duymaları söz konusudur (Hız, 2018: 96). Katılımcıların, koruyucu aile olma konusunda kendilerini yeterli hissetmemeleri ve toplumun olumsuz tepkileriyle karşılaşacaklarına dair endişeleri, Ünal (2015), Certel (2016) ve Erdugan (2019) gibi çalışmalarda belirtilen bulgularla uyumlu bir tablo çizmektedir. Benzer şekilde Can (2000: 83) tarafından gerçekleştirilen bir araştırmada araştırmaya katılan dokuz aileden beşinin akraba ve arkadaş çevresinden olumsuz etkilenmesi nedeniyle koruyucu aile olmayı bir süre ertelediği belirtilmiştir. Özellikle, "çevre baskısı" ve "başkasının çocuğu" algısı, bu hizmet modeline yönelik olumsuz bakış açılarının toplumsal ve kültürel kökenlerini yansıtmaktadır. Kınık (2019: 80) tarafından gerçekleştirilen bir araştırmada ise araştırma kapsamında görüşülen koruyucu ailelerinin büyük bir kısmının yakın çevre, akraba ve çocuklarının koruyucu aile olma kararlarını olumlu karşıladıkları ifade edilmiştir.

Çalışmamızda koruyucu aile hizmet modelinin dini açıdan uygunluğuna ilişkin kaygı bir diğer olumsuz düşünme nedeni olarak ortaya çıkmıştır. Benzer şekilde Doğan (2020: 265) birçok Türk ailenin dini inanışları gereği korunma ihtiyacı olan bir çocuğun koruyucu aile hizmeti aracılığı ile bakım ve gözetimini üstlenmeyi namahrem olacağı gerekçesiyle istemeyeceğini ifade ettiğini belirtmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Korunma ihtiyacı olan çocuklar her dönemde çeşitli toplumlar içinde varlığını sürdürmüş ve çocuk refahı alanında önemli bir sorun olmuştur. Korunma ihtiyacı olan çocuk sorununa her toplum kendi içinde çeşitli çözüm yöntemleri geliştirmiştir. Türkiye’de her ne kadar ilk etapta çocuğun içinde bulunduğu çevrede kendi ailesi, akrabaları ve yakınları yanında desteklendiği aile odaklı uygulamalar benimsense de aile odaklı hizmet modellerinin henüz yeterince yaygınlaşmadığı, kuruluş bakımı adı altında çocuğun aile ortamı dışında benzer durumlarda olabilecek diğer çocuklarla birlikte kaldığı hizmet modellerinin ön plana çıktığı görülmektedir. Kurum bakımı hizmetleri, çocuğun korunması ve bakımı açısından önemli bir işlev görse de aile ortamının çocuğun psikososyal gelişimine sunduğu desteği aynı ölçüde sağlayamamaktadır. Koruyucu aile uygulaması ile korunma ihtiyacı olan çocukların kurum bakımı hizmetlerinin dezavantajlarına maruz kalmaksızın uygun bir aile ortamı içinde korunması ve bakımlarının sağlanması hedeflenmektedir. Son yıllarda ülkemizde Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının konuya verdiği önem doğrultusunda, koruyucu aile hizmet modeline yönelik yasal düzenlemeler ve farkındalık çalışmaları yapılmış olmasına rağmen, gerçekleştirilen çalışmalar ve elde edilen istatistikler, bu uygulamanın beklenen seviyede gelişmediğini göstermektedir. Korunma ihtiyacı olan çocuklar hâlâ büyük ölçüde kuruluş bakımında

desteklenmekte olup, çocuğun üstün yararına göre hayata geçirilen ve aile odaklı hizmetlerden biri olan koruyucu aile uygulamasının toplumda yeterince bilinmediği, kabul görmediği ve yaygınlığının düşük olduğu bilinmektedir.

Araştırmaya katılım sağlayan bireylerin genel olarak koruyucu aile hizmet modeli hakkında bilgi sahibi olmadığı hatta büyük bir çoğunluğunun görüşme sürecinde söz konusu hizmeti ilk defa duyduğunu ifade ederek daha detaylı bilgi almak istemesi ve gerekli bilgilendirmeler yapıldıktan sonra görüşmelere devam edilmesi dikkat çeken noktalardan biri olmuştur. Ayrıca yapılan bilgilendirmelere ve düzeltmelere rağmen koruyucu aile hizmet modeli ile evlat edinme hizmetlerinin birbiri ile sıkça karıştırıldığı görülmüştür. Katılımcıların bir kısmı, korunma ihtiyacı olan ve kurum bakımı altında bulunan bir çocuğa yardımcı olmayı istemektedir. Bu katılımcılar, çocuğun bir aile ortamında yetişmesine destek olma düşüncesine sahiptir. Aynı zamanda, manevi tatmin, hayırseverlik ve çocuğun daha iyi koşullarda yetişmesini sağlama gibi motivasyonları da bulunmaktadır. Bu sebeple, koruyucu aile olma konusunda olumlu bir algıya sahiptirler. Konuya genellikle dini ve vicdani boyutuyla yaklaştıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmaya katılan bireylerin önemli bir kısmının koruyucu aile olmaya yönelik olumsuz düşünceye sahip olduğu, bu olumsuz düşüncelerin ise; bireysel, çevresel ve hizmet modelinden kaynaklı çeşitli sebeplerden kaynaklanabildiği görülmüştür. Katılımcıların koruyucu aile olmaya ilişkin olumsuz düşünceye sahip olma nedenleri arasında, hazır hissetmeme, yaşadığı çevreden kaynaklı sosyal ve ekonomik yetersizlikler ve bu yetersizlikler nedeniyle koruyucu aile hizmet modelinden yararlanan çocuğa yeterli imkân sunamamaya yönelik endişelere sahip oldukları belirlenmiştir. Katılımcıların bir kısmının şu anda çocuk sahibi olmaları ya da çocuk sahibi olma ihtimallerinin bulunması nedeniyle böyle bir hizmetten yararlanmayı düşünmemeleri, biyolojik olarak çocuk sahibi olunmasının mümkün olmaması ve çocuk sahibi olmaya yönelik başka bir çözüm yolunun kalmaması halinde son çare olarak koruyucu aile hizmetine başvurulacak olunmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Katılımcıların koruyucu aile olmaya yönelik olumsuz düşünceye sahip olmalarına neden olan faktörler arasında ön yargılar, toplum baskısı ve bununla birlikte çevrenin vereceği tepkinin de önemli derecede etkili olduğu düşünülmektedir.

Araştırma kapsamında bireylerin koruyucu aile hizmet modelinin toplumda yaygınlığı hakkındaki düşünceleri ele alınmış olup katılımcıların ifadelerinden genel olarak söz konusu hizmet modelinin yeterince yaygın olmadığı yönünde düşünceye sahip oldukları tespit edilmiştir. Koruyucu aile hizmet modeli hakkında yeterli tanıtımın yapılmaması, bu hizmet modelinin evlat edinme hizmet modeli ile karıştırılmasına neden olmaktadır. Toplumun bu konuda yeterince bilinç ve farkındalık sahibi olmaması ve duyarsız oluşu, koruyucu aile hizmet modelinin yaygınlığını olumsuz etkilemektedir. İnsanların korunma ihtiyacı olan bir çocuğun bakım ve gözetimini üstlenme konusunda duydukları endişelerden ve sorumluluk almaktan çekinmeleri, bu hizmet modelinin yaygınlaşmasını zorlaştırmaktadır. Sosyal ve ekonomik yetersizlikler, koruyucu aile hizmet modeline yönelik

çekinceleri artırmaktadır. Aile ve sosyal çevrenin olumsuz düşünceleri ve toplumsal tabular, koruyucu aile hizmet modelinin yaygınlığını engellemektedir. Ayrıca, koruyucu aile hizmetinin dini yönü hakkında bilgi eksikliği ve konunun dini boyutu ile ele alınmaması, bu hizmet modeline yönelik önyargıları artırmaktadır. Sonuç olarak, tüm bu nedenler koruyucu aile hizmet modelinin yaygınlığını olumsuz etkilemektedir.

Araştırmaya katılım sağlayan bireylerin koruyucu aile hizmet modelinin yaygınlığının artırılmasına yönelik olarak ifade ettikleri görüş ve öneriler arasında öncelikle koruyucu aile hizmetinin alt yapısının iyi oluşturulması ve uygulamanın temellerinin sağlam atılması, söz konusu hizmetin Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı adı altında oluşturulacak olan ihtisaslaşmış özel birimlerce ele alınması ve etkili hizmet sunumunun sağlanması gerektiği yer almıştır. Ayrıca koruyucu aile uygulamasının eğitim sistemine entegre edilmesi, bu şekilde eğitim sistemi içinde öğrenci, öğretmen ve velilere ulaşılabilmesi, kurum ve kuruluşlar arası iş birliği artırılarak farklı bakanlıklar ile birlikte koordineli bir şekilde çalışılması ve iş birliği protokollerinin uygulanması ve koruyucu aile uygulamasına yönelik ekonomik teşviklerin artırılmasının koruyucu aile uygulamasının yaygınlığının artırılmasını olumlu yönde etkileyeceği belirtilmiştir. Koruyucu aile uygulamasının yaygınlığının artırılmasında etkili olacağı düşünülen bir diğer nokta toplumun bilgi düzeyini ve farkındalığını arttıracak tanıtım faaliyetlerinin yürütülmesi ve yapılacak tanıtım faaliyetleri ve bilgilendirme çalışmalarında alanda çalışan meslek elemanlarının daha aktif rol alması gerektiği olmuştur. Ancak koruyucu aile hizmetlerini yürüten meslek elemanlarının sayısının yetersiz olması bu çalışmaları zorlaştırmaktadır. Bu yetersizlik nedeniyle meslek elemanları, birden fazla birimden sorumlu olabilmektedir. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda, yeteri kadar sosyal çalışmacı istihdamının sağlanması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, meslek elemanlarının yetkinliğinin artırılmasına yönelik çalışmalar yapılması önemlidir. Koruyucu aile hizmet modelinin tanıtım faaliyetlerinde daha etkin bir şekilde yer alınması gerektiği sonucuna da varılmıştır.

Tüm bunlara ek olarak koruyucu aile hizmetinin televizyon, sosyal medya vb. iletişim araçları ile daha fazla tanıtımının yapılması gerekmektedir. Televizyon ve sosyal medya üzerinden koruyucu aile uygulamasına yönelik reklamların, kamu spotlarının yayınlanabileceği, belgesel, dizi ve filmler aracılığı ile tanıtım ve bilgilendirme çalışmalarının yürütülebileceği, medya ve internetin doğru ve etkin bir biçimde kullanımının sağlanması ve konuya ilişkin kısa süreli ve zorunlu yayınların yapılması, yürütülecek olan programlarda ve tanıtım faaliyetlerinde toplum tarafından tanınan ve sevilen sanatçıların yer alabileceği, böylelikle yapılan çalışmaların daha çok dikkat çekeceği düşünülmektedir.

Koruyucu aile hizmet modelinin yaygınlığını olumsuz yönde etkileyen yaygın dini ön yargıların giderilmesi adına Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde müftülükler, camiler ve din görevlileri aracılığı ile koruyucu aile hizmet modelinin dini boyutunun ele alınması, toplumda koruyucu aile uygulaması hakkındaki doğru bilinen yanlışların giderilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır. Özellikle taşrada eğitim, seminer, konferans vb. çalışmalar yapılarak oluşturulacak olan afiş, broşür gibi materyallerin

dağıtılması, özellikle küçük yerleşim birimlerinde belediyeler ve muhtarlıkların koruyucu aile hizmetinin tanıtımı ve yaygınlaştırılmasına yönelik faaliyetler yürütmesi, yürütülecek olan tanıtım faaliyetlerine mevcut koruyucu ailelerin de dahil edilmesi ve ailelerin koruyucu aile uygulaması hakkında deneyimlerinin aktarılması, olumlu örneklerin topluma daha fazla yansıtılması gerektiği düşünülmektedir. Ayrıca toplum tarafından tanınmış ve saygın kişilerin, siyasi ya da politik liderlerin yürütülecek olan tanıtım faaliyetlerinde yer almasının ya da bizzat koruyucu aile olmalarının koruyucu aile hizmet modelinin tanıtımını ve yaygınlığını olumlu yönde etkileyebileceği, biyolojik olarak çocuk sahibi olmayan ya da olamayan ailelerle özel olarak çalışmalar yapılması gerektiği, bu noktada dernek, vakıf vb. sivil toplum kuruluşlarının sürece dahil olup daha aktif rol almaları, bilgilendirme çalışmaları yaparak konuya yönelik farkındalık oluşturmalarının sürece olumlu yönde katkılarının olacağı sonucuna ulaşılmıştır.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Bu araştırma Karabük Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulunun onayı doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya katılmayı kabul eden katılımcılara görüşmelere başlamadan önce araştırmacı tarafından hazırlanan Gönüllü Onam Formu içeriği sunulmuştur. Katılımcılara kısaca araştırmanın içeriği anlatılmış, araştırma sürecine dair gerekli bilgilendirmeler yapılmıştır. Katılımcılara görüşme süreci boyunca ses kaydı alınacağı bilgisi verilerek onayları alınmıştır. Katılımcılarla yapılan görüşmeler gizlilik esası doğrultusunda bire bir gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar görüşmelerde alınan ses kayıtlarının ve kendilerine ait bilgilerin gizli tutulacağına dair bilgilendirilmiş, araştırmada isimlerine yer verilmeyeceği ifade edilmiş ve analiz aşamasında katılımcıların isimleri kodlanmıştır.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Abukan, B. (2020). *Travmatik deneyimi olan çocuklara yönelik koruyucu aile hizmetinin profesyonellerin gözünden değerlendirilmesi: bir uygulama model önerisi* (Doktora Tezi). Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- ASHB. (2024). İllere Göre Koruyucu Aile İstatistikleri. <https://aile.gov.tr/koruyucuaille/illere-gore-koruyucu-aile-istatistikleri/> Erişim Tarihi: 08.10.2024
- Baysal, A. E. (2017). *Koruyucu aile uygulamaları ve sonuçları: İstanbul örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, İstanbul.
- Bıyıklı, L. (1995). Korunmaya muhtaç çocuklar ve S.O.S. çocuk köyleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 2(1), 3-10. doi: 10.1501/Ozlegt_0000000026

- Bilican Gökkaya, V. (2014). Ailelerin, koruyucu aile olma nedenleri (Sivas ili örneği). *International Journal of Human Sciences*, 11(1), 603-620. doi: 10.14687/ijh:v11i1.2773
- Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi (1989). <https://www.unicef.org/turkey/media/7941/file/%C3%87HDS%20ve%20%C4%B0htiyari%20P rotokoller,%20Usul%20Kurallar%C4%B1%20ile%20%C3%87ocuk%20Haklar%C4%B1%20 Komitesi%20Genel%20Yorumlar%C4%B1.pdf> Erişim Tarihi: 07.03.2021
- Can, Y. (2000). *Koruyucu aile uygulaması Ankara örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Certel, N. (2016). *Koruyucu aile derneklerine üye olan koruyucu ailelerin bu modele ilişkin deneyim ve değerlendirmeleri* (Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı Sosyal Hizmet Bilim Dalı, Kocaeli.
- Cooley, M. E. & Petren, R. E. (2011). Foster parent perceptions of competency: Implications for foster parent training. *Children and Youth Services Review*, 33(10), 1968–1974. doi:10.1016/j.chldyouth.2011.05.023
- Creswell, J. W. (2013). *Nitel araştırma yöntemleri* (Bütün, M., Demir, B., Çev.). Ankara: Siyasal Kitabevi
- Çocuk Koruma Kanunu (2005). Resmi Gazete, 15.07.2005, Sayı: 25876
- Doğan, B. (2020). *Alman çocuk koruma sisteminde Türkiyeli ailelerin kültür ve göç bağlamında koruyucu aile olma deneyimi* (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Erbay, E., Çalış, N. (2021). Türkiye’de koruyucu aile hizmetlerine yönelik uzman görüşleri. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(40), 439-462. doi: 10.46928/iticusbe.793311
- Erdugan, S. (2019). *Koruyucu aile modelinde aile yaşam deneyimleri: Aile sistemleri teorisi temelinde niteliksel bir araştırma* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Ankara.
- Ertürk, A. (2020). *Koruyucu ailelerin gözünden koruyucu aile uygulamaları: Gebze örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Üsküdar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, İstanbul.
- Hämäläinen, J. (2016). The origins and evolution of child protection in terms of the history of idea: *Paedagogica Historica*, 52(6), 734-747. doi: 10.1080/00309230.2016.1240210
- Hız, Ö. (2018). *Türkiye’de çocuk refahı kapsamında koruyucu aile hizmeti Denizli ili örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- İzci, L. (2020). Türkiye ve İngiltere’de koruyucu aile sisteminin karşılaştırması. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (50), 140-163. doi: 10.48070/erusosbilder.740035
- Kahraman, F. (2007). *Türkiye’de çocuk refahı alanında koruyucu aile hizmeti* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Karakuş, Ö., Kıriloğlu, M., Başer, D., Batı, B. (2013). Yetiştirme yurdunda kalmakta olan ergenlerin anne-baba algıları: Nitel bir çalışma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 24(2), 123-143

- Karasar, N. (2014). Bilimsel araştırma yöntemi. 27. Basım. Ankara: Nobel Akademik
- Karataş, K. (2007). Türkiye’de çocuk koruma sistemi ve koruyucu aile uygulamaları üzerine bir değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 18(2), 7-19.
- Karatay, A. (2017). Türkiye’de koruyucu aile: Kökenleri, gelişimi ve bugünü. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 0(5), 389-427. doi:10.32739/uskudarsbd.3.5.30
- Keller, T. E., Wetherbee, K., Le Prohn, N., Payne, V., Sim, K., & Lamont, E. R. (2001). Competencies and problem behaviors of children in family foster care: Variations by kinship placement status and race. *Children and Youth Services Review*, 23(12), 915-940. doi: 10.1016/S0190-7409(01)00175-X
- Kınık, K. (2019). *Kültüre duyarlı sosyal hizmet bağlamında Türkiye’de koruyucu aile modeli: İstanbul ve Bingöl örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Yalova.
- Kırılıoğlu, M. (2020). Gelir, yoksulluk ve sosyal politika. D. Başer içinde, *Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet* (s. 55-88). Nobel Akademik Yayıncılık
- Koçtürk, M. (2019). *Koruyucu aile uygulamasının sosyo-demografik değişkenlere göre incelenmesi: Kırıkkale örneği* (Yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Sakarya.
- Koruyucu Aile Yönetmeliği (2012). Resmi Gazete, 14.12.2012, Sayı 28497
- Koşar, N. (1989). *Sosyal hizmetlerde aile ve çocuk refahı alanı*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu.
- Kümbetoğlu, B. (2015). *Sosyolojide ve antropolojide niteliksel yöntem ve araştırma*. Ankara: Bağlam Yayıncılık.
- Miranda, M., Molla, E., & Tadros, E., (2019). Implications of foster care on attachment: a literature review. *The Family Journal: Counseling and Therapy for Couples and Families*, 27(4), 394-403. doi: /10.1177/1066480719833407
- Mitchell, M. B., Kuczynski, L., Tubbs, C. Y., & Ross, C. (2009). We care about care: advice by children in care for children in care, foster parents and child welfare workers about the transition into foster care. *Child & Family Social Work*, 15(2), 176–185. doi:10.1111/j.1365-2206.2009.00657.x
- Nazik, M. H. (1988). *Çocuksuz ailelerin evlat edinme ve koruyucu aile hakkındaki görüşleri* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Ev İdaresi ve Aile Ekonomisi Programı, Ankara.
- Neuman, W. L. (2012). *Toplumsal araştırma yöntemleri: nicel ve nitel yaklaşımlar I-II*, Cilt (5. Basım), Yayın Odası, İstanbul.
- Özata, M., Kırılıoğlu, M., Kalaycı Kırılıoğlu, H. İ. (2016). Sosyal ve ekonomik destek alan ailelerin sağlık durumlarının araştırılması. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 47, 173-90.

- Özaydın Demirbaş, E., İmir, H. M., Kılınç, F. E., Bektaş, N. (2021). Üniversite çalışanlarının koruyucu aile uygulamasına bakış açısı: bir durum çalışması. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 21(50), 231-277. doi: 10.21560/spcd.vi.617942
- Özbesler, C. (2009). Koruyucu aile hizmetlerinde değerlendirme süreci. *Aile ve Toplum Dergisi*, 11(4), 85-94. doi:21096/227191
- Özkara, S. (2005). *Toplumun koruyucu aile uygulamasına ilişkin bilgi, görüş ve değerlendirmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. (Çev. Editörleri: Mesut Bütün-Selçuk Beşir Demir). 3. Baskıdan Çeviri. Ankara: Pegem Akademi.
- Riggs, D. W., Augoustinos, M. & Delfabbro, P. H. (2009). Role of foster family belonging in recovery from child maltreatment. *Australian Psychologist*, 44(3), 166-173. doi:10.1080/00050060903147075
- Şahin Kaya, Z. (2019). *Uzmanların gözünden Türkiye’de koruyucu aile programı üzerine bir değerlendirme* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Ankara.
- Şimşek, Z., Erol, N., Öztop, D. ve Özcan, Ö. Ö. (2008). Kurum bakımındaki çocuk ve ergenlerde davranış ve duygusal sorunların epidemiyolojisi; ulusal örnekleme karşılaştırmalı bir araştırma. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 19(3), 235-246.
- Tezel, Z., Demirel, B., Şahin Kaya, Z. (2018). Ailelerin koruyucu aile olmaya karar vermelerinde etkili olan etmenler ile koruyucu aile olmanın anlam ve önemi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 19(43), 15-36. doi: 39955/504122
- Twigg, R., & Swan, T. (2007). Inside the foster family: what research tells us about the experience of foster carers’ children. *Adoption & Fostering*, 31(4), 49-61. doi:10.1177/030857590703100407
- Ünal V. (2015). Dünden bugüne kültürümüzde koruyucu aile hizmetleri üzerine bazı değerlendirmeler. *Journal of Turkish Studies*, 10(6), 875-900.
- Vanderfaeillie, J., Van Holen, F., Vanschoonlandt, F., Robberechts, M. & Stroobants, T. (2013). Children placed in long-term family foster care: a longitudinal study into the development of problem behavior and associated factor: *Children and Youth Services Review*, 35(4), 587-593. doi: 10.1016/j.childyouth.2012.12.012
- Webb, N. B. (2011). *Çocuklarla sosyal hizmet uygulaması* (E. Erbay, Çev.). Ankara: Nika Yayınevi. (2017)
- Yazıcı, E. (2012). Korunmaya muhtaç çocuklar ve çocuk evleri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(18), 499-525. doi: 19552/208348
- Yazıcı, E. (2014). Türkiye’de Çocuk Koruma Sistemi ve Koruyucu Aile Bakım Yönteminde Yeni Yaklaşımlar. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(2), 247-270.

- Yeşilkayalı, H. D. (2015). *Koruyucu aile bireylerinin sosyodemografik özellikleri ile empatik becerileri ve özgeciliik durumları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Ankara.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaztürk, G. (1991). *İnfertil ailelerin evlat edinme ve koruyucu aile olma konularındaki bilgi ve tutumları* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Halk Sağlığı Programı, Ankara.
- Yolcuoğlu, İ. G. (2009). Türkiye'de çocuk koruma sisteminin genel olarak değerlendirilmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 18(18), 43-58. doi: 21099/227229

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Tekerrür Şiddet Suçlarında Hapishane Kültürü, Tehlikeli Birey Algısı ve Suçlu Kimliğin İnşası* *Prison Culture, Perception of Dangerous Individual and Construction of Criminal Identity in Repeat Violent Offences*

Gizemnur KORDALI TAKAK¹

¹Araştırma Görevlisi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, gizemnur.kordali@cbu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-5124-6268

Başvuru: 29.02.2024
Kabul: 24.10.2024

Atıf: Kordali Takak, G. (2024). Tekerrür şiddet suçlarında hapishane kültürü, tehlikeli birey algısı ve suçlu kimliğin inşası. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 35 (4), 685-
DOI: 10.33417/tsh.1444740

ÖZ

Araştırmanın amacı tekrarlayan biçimde şiddet suçu işlemiş kişilerin suç işlemeyi nasıl deneyimlediklerini ortaya çıkarmaktır. Bu amaç doğrultusunda katılımcıların ceza-infaz sürecindeki ve salıverilme sonrasındaki deneyimleri sosyal inşacı yaklaşım çerçevesinde mercek altına alınarak suçta tekrarlılığın sosyal ilişkiler, zorluklar, başetme stratejileri ve kimliklenme süreçleri açısından anlamı anlaşılmasına çalışılmıştır. Nitel desenle hazırlanmış olan araştırma kapsamında şiddet suçlarından tekrarlayan şekilde hüküm giymiş yetişkin erkeklerle derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Toplamda 14 katılımcı üzerinde yapılan değerlendirme sonuçlarına göre; uzun vadeli ve tekrarlayan suçlarda cezai yaptırımlar suçun normalleşmesine, şiddetin rutinleşmesine ve suçlu kimliğinin güçlenmesine aracılık etmektedir. Kurum içindeki ilişkiler mahkumların elde ettikleri statü ve güç üzerinden şekillenmekte bu da bireylerin tekrarlayan yaptırımlara karşı daha dirençli hale gelmelerine neden olmaktadır. Araştırma hapishane deneyiminin, bireylerin sosyal kimliğini etkilediğini ve suçlu damgasının salıverildikten sonra da devam ettiğini vurgulamakta, suç geçmişinin toplumsal entegrasyonu zorlaştırarak kişiyi tekrar suça yönlendirebilecek bir döngü oluşturduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler: Tekerrür suç, suçlu kimlik, şiddet

ABSTRACT

The aim of the study is to reveal how people who have repeatedly committed violent crimes experience having committed a crime. In line with this purpose, the experiences of the participants during the penal-sentencing process and after their release were scrutinized within the framework of the social constructionist approach, and the meaning of recidivism in terms of social relations, difficulties, coping strategies and identification processes was tried to be understood. Within the scope of the qualitative research, in-depth interviews were conducted with adult men who had been convicted of violent crimes repeatedly. According to the results of the evaluation conducted on 14 participants in total; criminal sanctions in long-term and recurrent crimes mediate the normalization of crime, the routinization of violence and the strengthening of criminal identity. Relationships within the institution are shaped by the status and power that inmates gain, which causes individuals to become more resistant to recurrent sanctions. The research emphasizes that the prison experience affects the social identity of individuals and that the criminal stigma persists after release, and that the criminal past creates a cycle that can lead the individual back to crime by making social integration difficult.

Keywords: Recidivism offence, criminal identity, violence

*Bu çalışma Gizemnur KORDALI tarafından Doç. Dr. Burcu HATİPOĞLU KISAT danışmanlığında hazırlanmış olan "Tekrar Eden Suç ve Erkeklik Deneyimleri Üzerinden Erkek Şiddetini Anlamak" isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

GİRİŞ

Küresel Suç İndeksi Raporuna (2020) göre; Türkiye silahlı suçlarda 193 ülke arasında 12. ve Avrupa ülkeleri içinde 1. sırada yer almaktadır (Global Organized Crime Index, 2020). 2009-2019 yılları arasında Türkiye’de şiddet suçlarından savcılıklara gelen dosya sayısı 11 kat artmıştır. İstatistiklerin gösterdiği üzere suçun kronikleşmesi Türkiye’de önemli bir problem alanını görünür kılmaktadır. Bu durum aynı kişi/kişilerin farklı türde birden fazla suç işlemesine ya da aynı kişi/kişilerin benzer suçları defalarca işlemesine ortam hazırlamaktadır.

Suçun tekrarlanması durumu, Türkiye Cumhuriyeti yasalarında “tekerrür” kavramı ile ifade bulmuştur. Tekerrür suç, daha önceden suç işlemiş olan kişinin çeşitli sosyal ve kamusal yaptırımlara maruz kalmasına rağmen suç işlemeye devam etmesini ifade etmektedir (TCK, m.58). Kişinin söz konusu yaptırımlara rağmen suçu yeniden işlemesi, kamusal ve sosyal yaptırımlar ile suçun sönümlenmesi arasında bir çelişki olduğuna işaret etmektedir (Lewis, 2021; Weisberg, 2013). Suç hakkında kapsamlı bir literatür, sistemli adli mekanizmalar, pedagojik altyapı ve onarıcı hizmetler oluşturulmuş olmasına rağmen tekerrür durumu, suça yönelik anlamlı bir mekanizmanın henüz geliştirilemediğine ya da var olan kamusal ve toplumsal mekanizmaların suçun tekrar etmesine belirli düzeylerde katkıda bulunduğuna yönelik fikir vermektedir. Bu noktada yaptırımların suç üzerindeki sınırlı etkisini anlamak üzere; suçun yeniden üretiminde hangi unsurların etkili olduğunu ve bunların yerel düzeyde ne şekilde inşa edildiğini değerlendirmeye yönelik çalışmalar önem kazanmaktadır.

Tekrar eden suç davranışının kökenlerini aramak pek çok disiplinin temel gayesi olmuştur. Ancak özellikle son 50 yıl içinde kriminoloji ve sapkınlık sosyolojisinde belirginleşen “şüpheli devrimin” etkisiyle sosyal inşacı çerçeveyi temel alan açıklamalar önem kazanmıştır. Sosyal inşacı yaklaşımlar ekseninde suç, belirli toplumsal normlardan ayrışmanın kabul görmeyen formlarını oluşturmakta ve suçluluğun anlamı yapılar ve etkileşimler vasıtasıyla yeniden üretilmektedir. Bu açıdan bakıldığında suç; kişinin gerçekleştirdiği davranışa içkin bir nitelik değil, kural ve yasakların başkaları tarafından suçlulara uygulanmasının ortaya çıkardığı bir sonuçtur. Bunun anlamı suç araştırmacılarının; toplumun, toplumda güç sahibi olan grupların ve bu grupların hakimiyetinde inşa edilmiş yapıların etiketlemelerini verili olarak kabul etmemesi ve sorgulaması gerektiğidir (Cohen, 2019, s. 69-70).

Sosyal inşacılık kapsamında suçun yeniden üretimi açısından sıklıkla sorunsallaştırılan iki husus bulunmaktadır: Yasa/kurumlar ve toplumsal etkileşim. Öncelikle hangi davranışların suç teşkil ettiği, suçlulara nasıl yaptırımlar uygulanması gerektiği gibi kararlarda söz sahibi olan yasa koyucular ve yasalara bağlı hizmet sunan profesyoneller suçun toplumsal anlamının inşasına aracılık etmektedir. Bu çerçevede sosyal inşacı yaklaşımlar suç açısından yasanın müdahalesinin yoğunlaştığı adalet mekanizmalarının -özellikle hapisanelerin- suçun anlamı, suç kültürü ve suçlu kimliği ne şekilde yeniden ürettiğine yoğunlaşmaktadır (Bosworth, 2012). Literatürde hapisanelerin şiddete dayalı bir kültür inşa etme, kişilerin kimliklerini suç ekseninde çevreleme, suçun sermayeleşmesine aracılık etme gibi nedenlerle suçun döngüselliklerine ortam hazırladığını gösteren çok sayıda araştırma mevcuttur (Shi vd., 2022; Welch, 2017). Diğer taraftan suçun anlamlandırılmasında yine hakim

normlar ekseninde şekillenen toplumsal etkileşimin de önemli bir rolü vardır. Toplumsal etkileşim dinamikleri gündelik yaşamın sınırlarını çizmekte, içirme-dışlama pratikleri ekseninde kişilere neyin değerli olduğunun ya da neyin itibarsızlaştıracağıının sinyallerini vermektedir. Suç işlemiş kişilerin “tehlikelilik algısı” ekseninde yaşam alanlarından uzak tutulduklarını, suçlularla toplumsal etkileşimin sınırlandırıldığını ve suçluların istihdam alanlarının dışında itildiklerini gösteren bazı araştırma bulguları, suça ilişkin hakim normların toplumsal etkileşimlerle sürdürüldüğüne ve yeniden üretildiğine dair içgörü sağlamaktadır (Green vd., 2006; Gaynor, 2008; Rhodes, 2008).

Sosyal inşacılar suç ve sapkınlık hakkında toplumun sorguladığı ve araştırmacıların yanıt aradığı “bunu neden yaptılar”, “bunlar ne tür insanlar”, “tekrar yapmalarını nasıl engelleriz” gibi bir dizi soruya “suça yol açan nedir”, “kişileri suçlu olarak tanımlama ve yaptırım uygulama, hangi süreçlerde inşa edilmektedir” ve “yaptırımların birey ve toplum nezdinde etkileri nelerdir” sorularını ilave ederler. Dolayısıyla sosyal inşacılık, suça konu olan eylemlerin kendisine odaklanmak yerine birey ve toplum açısından anlamına ve yeniden üretimine odaklanmaktadır. Bu kapsamda “kimse nezle olur gibi suçlu olmaz” düşüncesinin hatlarını takip ederek suça bir oluş süreci olarak yaklaşmak gerekmektedir (Cohen, 2019, s.70).

Araştırma kapsamında kamusal ve toplumsal yaptırımların tekrar eden suç üzerindeki sınırlı etkisinin nedenlerinin ve suçun döngüsellüğünün anlaşılmasına katkı sunmak üzere, kişilerin suça ilişkin ceza infazı sırasındaki ve salıverme sonrası deneyimlerine odaklanılmıştır. Bu çerçevede nitel görüşmeler gerçekleştirilmiş, görüşmelerden elde edilen bilgiler sosyal inşacılık yaklaşımını temel alacak şekilde analiz edilmiştir.

Tekrarlayan Eylem ve Yaptırımlar Ekseninde Suçlu Kimliğin İnşası

Davranışlar, tarih boyunca çeşitli disiplinlerin odak noktası olmuş ve bireylerin kimlikleri, ahlaki konum ve ideolojileri açısından önemli sosyal referanslar olarak değerlendirilmiştir. Nietzsche (2011, s.38) eylemin ötesinde varoluşun olamayacağını savunmuş, eyleyen kişinin eyleme eklenmiş bir kurgu olarak özneleştirdiğini “eyleyen özne” kavramsallaştırmasıyla vurgulamıştır. Foucault (2019, s.52) ise eylemi ruh ve beden arasında konumlandırılmış, bedensel araçlardan faydalanan ruhun eylemde bulunmasıyla öznenin kendini algılama biçiminin şekillendiğini ifade etmiştir. Eylemler etkileşimin temel unsuru ve özneleşme sürecinin bir parçası olarak kabul edilmiştir. Bu açıdan ahlaki deneyimlerden ya da bedende vuku bulan içsel deneyimlerden farklı bir şekilde kimliğin oluşumuna katkı sağlamaktadır. Eylemler zihinsel tasarımlara bağlı olarak çevremizdeki nesnelere ya da diğer insanlara yönelen etkinliklerin bütünüdür ve yeni etkileşimlere kapı aralamaktadır (Gasset, 2019, s. 45-46). Dolayısıyla eylemler, bireyin sosyal bağlamdaki etkileşimleri ve bu etkileşimlerin kimlik oluşumundaki rolü üzerine düşündüren karmaşık bir ilişkisellik ağı oluşturmaktadır.

Özne, “eyleyen özne olduğunda kendini o eylemin gölgesinde algılamaya başlar” önermesi tek başına indirgemeci olabilse de tekrar eden eylemler açısından kritik bir görünüm kazanmaktadır. Tekrarlılık bir durumun, davranışın ya da düşüncenin, norm ya da sorgulanamaz bir gerçeklik halini

almasında pratiğin çok önemli bir özelliğini teşkil etmektedir. Pratik, rutinleşmiş bir eylem şekli olarak tanımlanmakta ve bireyler bu rutinin oluşturduğu anlamlar çerçevesinde dünyayı algılamaktadır (Ritzer ve Steptisky, 2018, s. 383). Gündelik hayattaki tekrarlılık, pratiklerin belirli bir tutarlılıkla birleşerek ritüeller oluşturmasını ifade etmektedir. Butler (2015)'a göre bir eylemin tekrarlanması, o davranışa bağlı inançların oluşmasına ve bireylerin gelecekteki performanslarının bu inançlara dayalı olarak şekillenmesine ortam hazırlamaktadır (s. 119-121). Bu noktada "*yinelenen eylemi gerçekleştiren kişi, eylemin tutarlılığı ve tekrarlılığın gücü karşısında ne şekilde özneleşir?*" sorusuna yanıt aramak gerekmektedir.

Sosyal inşacı perspektifler çerçevesinde tekrar eden pratiklerin kimliği sabitleyici gücü, suç ve sapma açısından özellikle üzerinde durulan bir konu olmuştur. Suç, içinde bulunduğu yasal çerçevede belirli ön kabullerle ele alınmaya devam ederken, suç davranışını gerçekleştiren bireyler suçun standartlaşmış anlamının birer parçası olarak toplumsal yapı içerisinde konumlanmaktadır (Goffman, 2021a, s. 95). Bu açıdan suç davranışı kimliği ıslah edilmeye, tecrit edilmeye, yönlendirilmeye ve etiketlenmeye açık hale getirmekte (Foucault, 2012, s. 14), bireylerin kim oldukları ve kim olacakları üzerinde etkili olan bir çerçeve içerisinde değerlendirilmelerine ortam hazırlamaktadır (Butler, 2020). Benzer çerçeveden Lemert'in (1951) ikincil sapma kavramı, tekrarlayan suçlara ilişkin anlamlı bir açıklama getirmektedir. İkincil sapma, normları ihlal eden bir davranışın toplumsal tepkiye neden olan tekrarlanmalarla görünürlük kazanmasını ifade etmektedir. Kişi suç işledikçe resmi statüler, ahlaki normlar, sosyal ilişkiler gibi daha geniş bir ölçekte suçlu kimliğiyle tanınmaya başlamaktadır (Lemert, 1951, s. 44). Söz konusu toplumsal okuma, bireylerde "ben" in tanımlamasına sirayet ederek suç davranışının içselleştirilmesine aracılık etmektedir. Yapılan araştırmalar tekrarlayan şekilde suç işleyen bireylerin, suçlu kimliği benliklerinde merkeze alan bilişsel yapılar geliştirdiklerini doğrulamaktadır (Boduszek vd., 2021). Bu bağlamda yinelenen her suç davranışında bireylerin suçlu kimliğe daha fazla yaklaşması ve bu kimliğin getirdiği olumlu ve olumsuz koşullara uyum sağlaması riski gündeme gelmektedir.

Suç ve suçluluğa dair anlamların inşasında, eylemler kadar eylemlerin neticelerini içeren yaptırımların da önemli bir rolü olduğu sıklıkla vurgulanmıştır. Bu açıdan suçu konu alan kurumların kimliklerin anlamlandırılmasında yeri yadsınamaz. Kurumlar; kuralları, düzenlilikleri ve toplumsal anlamlarıyla bireylerin yaşamları ve kimlikleri üzerinde etkili olabilirler. Bu fikrin önemli temsilcilerinden olan Goffman, kişileri kapsayan kurumları "total kurum" olarak kavramsallaştırmıştır. Total kurumlar benzer deneyimleri nedeniyle toplumsal yaşamdan koparılmış çok sayıda bireyin yaşadığı, kontrol ve denetimin katı resmi kurullarla sağlandığı mekanlardır. Muhtaç, tehlikeli kategorilerine dahil bireyler için koruma ve ıslah amacıyla yapılandırılmış olan hapisane, akıl hastanesi gibi ve varoluşsal nedenlerini meşru amaçlarla açıklayan okul, kışla gibi total kurumlar vardır (Goffman, 2015, s.15-18). Total kurumların en önemli özelliği kişileri toplumdaki izole eden, kişilerin içine girdiği andan itibaren biricikliğini ortadan kaldıran, kimliğin çeşitli alanlarını sınırlama teşebbüslerinin arttığı dolayısıyla benliğin öğütülmeye başlandığı ve bireylere yeni bir varoluşun yüklendiği otoriteler olmalarıdır (Goffman, 1957, s. 43-44). Bu açıdan suç ve adalet mekanizmaları

yanının müdahalesinin yoğunlaştığı ve öznenin varoluşunu biçimlendiren yapısal unsurların çeşitlendiği total kurumların başında gelmektedir.

Özellikle hapisaneler, bireylerin serbestçe hareket edemedikleri, hareket edenlerin tespit ve kısıtlanmaya dayalı olarak hareketsizleştirildiği bir sistem tasarısı olarak suç işlemiş bireyleri şeyleştirmek ve suçlu gerçekliğinin sabit görünümünü inşa etmek açısından hapisane sosyolojisi literatüründe önemli bir yer tutmaktadır (Bosworth, 2012; Lukasc, 1971, s. 95-97). Böylesi alanlarda kültürel ve etkileşimsel dinamiklere uzun yıllar boyunca ve sürekli olarak maruz kalmak, kalıcı yatkınlıklar kümesini bireylerin davranış pratiklerine yerleştirirken, dış gerçekliğin yapılandırılmış anlamlarını da kimliğin derinlerine kazımaktadır (Bourdieu ve Wacquant, 2003, s. 47). Hapishanelerde geçirilen süre ve hapisane normlarını içselleştirme arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmalar, hapishanelerin suçlu kimliğin inşasındaki konumuna işaret etmektedir (Brezina ve Topalli, 2012; Svensson, 2021). Ayrıca ilgili literatür hapisane deneyimi olan kişilerin kurum içinde inşa ettikleri kimlikleri dışarı çıktıktan sonra da koruyarak/taşıyarak başarılı bir toplumsallaşma sürecine giremediklerini ortaya koymaktadır (Karp, 2010; Kaufman, 2014).

Bu bilgilere dayanarak araştırmanın temel amacı, tekrar eden şekilde şiddet suçu işlemiş kişilerin suça ilişkin deneyimlerini anlamaktır. Araştırmanın önemi, bireylerin toplumsal sistem içerisinde belirli kabuller çerçevesinde ele alındığı argümanına dayalı olarak suçun döngüsellliğini anlamak üzere suçlu kimliğin inşasına odaklanmasıdır. Suçun sosyal inşasının anlaşılmasında yararlı bir problematik olduğu, belirli düşünce ve davranışlarının kimlik kodlarına yerleşmişliği açısından fikir verici olduğu düşüncelerinden hareketle “tekrarlılık” hususu araştırmanın merkezine alınmıştır.

YÖNTEM

Bu araştırma, geçmişte tekrar eden biçimde şiddet suçu işlemiş ve bu sebeple kamusal yaptırımlara maruz kalmış olan bireylerin suça ilişkili deneyim ve düşüncelerine dair derinlemesine bilgi edinmeyi amaçlamaktadır. Araştırma fenomenolojik desenle hazırlanmış nitel bir çalışmadır. Nitel araştırmalar, bireylerin sorunlara atfettikleri anlamı inceleyen ve bu yolla katılımcıların seslerini duyuran araştırmalar olarak (Kümbetoğlu, 2019) bireylere/gruplara dair problemlerin çok yönlü biçimde açıklanabilmesini mümkün kılmaktadır. Fenomenolojik yaklaşım ise bir durum hakkında kapsamlı betimlemeler elde edebilmek amacıyla, durumu deneyimleyen birden fazla kişinin ortak özelliklerinin tanımlanmasına odaklanmaktadır (Creswell, 2013, s. 77). Araştırma kapsamında suç olgusundan yola çıkılarak katılımcıların bu olguyla ilişkili deneyimleri, duygu ve düşünceleri derinlemesine anlaşılmasına çalışılmıştır. Amaçlar doğrultusunda araştırma süresince şu sorulara yanıt aranmıştır;

- Tekrar eden biçimde şiddet suçu işlemiş kişiler suç davranışını ve suç işlemiş olmayı nasıl deneyimlemektedir?
- Tekrar eden biçimde şiddet suçu işleyen kişilerin kimlik kurguları hangi toplumsal süreçlerle oluşmaktadır?

- Tekrar eden biçimde şiddet suçu işlemiş olan kişilerin, yeniden suç işlemeye ilişkin deneyim ve düşünceleri nelerdir?

Araştırmanın Özneleri

Araştırmanın öznelerini Türkiye’de yaşayan ve tekrar eden biçimde şiddet suçları işlemiş yetişkin erkekler oluşturmaktadır. Araştırmanın dahil edilme kriterleri arasında; 18-65 yaş arasında olmak, erkek olmak, daha önceden en az iki kere şiddet kökenli bir suç işlemiş ve cezai yaptırıma maruz kalmış olmak, toplamda en az 1 yıl süreyle cezaevinde kalmış olmak yer almaktadır. Kurumların hükümlüler aracılığıyla bilgi sızmasına yönelik endişesi ve kurumsal yapı üzerinden ulaşılan kişilerin görüşmeleri bir zorunluluk olarak değerlendirilme riski göz önüne alınarak çalışmada kartopu örnekleme yöntemi (Creswell, 2013, s.158) tercih edilmiştir. Çalışma; Erzincan ve Tokat illerinden ulaşılan 3 katılımcı ile başlamış, onlar aracılığıyla kriterlere uygunluğu belirlenen diğer katılımcılarla bağlantı kurularak devam etmiştir. Çalışmada tekrar eden suç, şiddet kökenli suçlarla sınırlandırılırken şiddetin kime yöneldiği hakkında herhangi bir sınırlandırma yapılmamıştır. Araştırma toplamda 14 katılımcıyla tamamlanmıştır.

Tablo1: Katılımcıların sosyo-demografik profili ve suç geçmişlerine ilişkin bilgiler

Katılımcılar	İkamet	Yaş	Eğitim-İş Durumu	Dosya Sayısı	Suç Türü ve Sayısı
K1	Erzincan	51	Ortaokul Mezunu Mobilyacılık	4	Basit Yaralama (3) Tehdit-Hakaret (1)
K2	Ordu	33	Ortaokul Mezunu Çalışmıyor	7	Cinayet (1) Ağır Yaralama (2) Basit Yaralama (4)
K3	Hatay	24	İlkokul Mezunu Şef Garsonluk	3	Cinayet (1) Ağır Yaralama (2)
K4	Erzincan	33	Ortaokul Mezunu Mobilyacılık	2	Basit Yaralama (2)
K5	Giresun	31	Ortaokul Mezunu Çalışmıyor	4	Basit Yaralama (2) Tehdit Hakaret (2)
K6	İstanbul	28	Ortaokul Mezunu Serbest Meslek	2	Cinayet (1) Basit Yaralama (1)
K7	Tunceli	25	Ortaokul Mezunu Market İşletme	4	Ağır Yaralama (2) Basit Yaralama (1) Tehdit- Hakaret (1)
K8	Konya	41	İlkokul Mezunu Kaynakçılık	3	Basit Yaralama (3)
K9	Tokat	27	Lise Mezunu Çalışmıyor	6	Basit Yaralama (1) Tehdit-Hakaret (2) Zorla Alıkoyma (1) Cinayete Teşebbüs (2)
K10	Tokat	27	Üniversite Mezunu Çalışmıyor	2	Basit Yaralama (1) Cinayete Teşebbüs (1)
K11	Muğla	28	Üniversite Mezunu Fırın İşletmeciliği	2	Basit Yaralama (2)
K12	Tokat	22	Öğrenci Çalışmıyor	2	Ağır Yaralama (1) Tehdit- Hakaret (1)
K13	Amasya	33	İlkokul Terk Sanayi	4	Cinayet (1) Basit Yaralama (3)
K14	Adana	31	Lise Mezunu Serbest Meslek	5	Cinayete Teşebbüs (1) Basit Yaralama (3) Tehdit Hakaret (1)

Veri Toplama Süreci

Araştırma kapsamında bilgiler, derinlemesine görüşmeler yoluyla toplanmıştır. Görüşmelere 21 Temmuz tarihi itibarıyla başlanmış olup toplanan bilgilerin “doyum noktasına” (Neuman, 2008, s. 326) ulaştığı düşünüldüğünden 2022 Ocak tarihinde sonlandırılmıştır. Nitel araştırmaların esneklik vurgusundan yola çıkılarak görüşme sırasında görüşmecilere gerektiğinde ek sorular sormaya olanak sağlayan “yarı-yapılandırılmış görüşme formu” kullanılmıştır. Form sosyo-demografik bilgiler, sosyal yaşam, suça ilişkin düşünceler ve cezaevi deneyimlerini içerecek şekilde 4 alana ayrılmış 20 sorudan oluşmaktadır. Soruların hazırlanması sürecinde bir araştırmacıdan ve Denetimli Serbestlik Müdürlüğü bünyesinde çalışan bir uzmandan destek alınmıştır. Soruların işlerliğinin tespit edilmesi amacıyla 2 pilot görüşme gerçekleştirilmiştir. Soruların hazırlanması ve görüşmelerin gerçekleştirilmesi hususunda araştırmacının Adalet Bakanlığına bağlı bir ceza infaz kurumunda edindiği 6 aylık staj deneyimi kapsamında, çalışma grubuyla iletişim becerileri kazanmış olmasının da olumlu etkisi olduğu düşünülmektedir.

Yapılan görüşmelerde ortaya çıkan benzer anlatıların derinleştirilebilmesi amacıyla veri toplama ve analiz aşamaları eşzamanlı olarak yürütülmüştür. Görüşülmesi planlanan kişilerin bir kısmının yeniden cezaevine girmesi nedeniyle görüşmelerin belli oranda sekteye uğraması, COVID-19 pandemi koşulları ve katılımcıların birtakım endişeleri nedeniyle görüşmelerde araç çeşitliliği ve metodolojik değişikliklere gidilmesi araştırmacının bazı sınırlılıkları olarak ortaya çıkmıştır.

Görüşmeler pandemi sürecinin etkileri göz önünde bulundurularak online görüntülü sohbete olanak sağlayan uygulamalar (Zoom ve Whatsapp) ya da tercihe bağlı olarak telefon görüşmesi üzerinden gerçekleştirilmiştir. Suç geçmişinin anlatılması nedeniyle görüntülü görüşmelerin katılımcılar üzerinde olumsuz etkileri olduğu ve bazı katılımcıların teknoloji bilgisinin yetersiz olduğu fark edilerek görüşme araçlarında çeşitliliğe (görüntülü/sesli, çevrimiçi/çevrimdışı) gidilmiştir. Görüşme araçlarındaki çeşitlilik, görüşmelerin niteliği açısından belirgin bir farklılık yaratmamakla birlikte görüntülü ve çevrimiçi görüşmeler, katılımcıların ifşa ve yeniden yaptırım kaygıları ya da araştırmacıyla doğrudan temas nedeniyle direnç unsurlarının daha sık karşılaşıldığı görüşmeler olmuştur. Sesli görüşmeler ise araştırmacı ve katılımcı arasındaki cinsiyet ve sosyal statü ile ilişkili hiyerarşik sınırları en aza indirerek içtenliği ve paylaşımı teşvik etmekle birlikte gözlem olanakları sınırlandırmıştır. Görüşmeler ortalama 75 dakika sürmüştür.

Verilerin Değerlendirilmesi

Araştırmadan elde edilen veriler kodlama ve sınıflandırma yapılarak öznel ifadelerini betimlemeyi amaçlayan “tematik analiz yöntemi” (Neuman, 2008, s. 481) ile analiz edilmiştir. Kodlama sürecine başlamadan önce tüm görüşme dökümleri tekrar tekrar okunmuş ve her bir görüşme deşifresi açık kodlama kullanılarak kodlanmıştır. Kodlanan veriler ortak ifadeler çerçevesinde kategorilere ayrılmış, kategorilerin benzer ya da anlamlı bütünlük oluşturan kısımları birleştirilerek temalar ortaya çıkarılmıştır. Görüşmelerden oluşturulan kodlar ve kategorilerin tutarlılığını desteklemek üzere bir

araştırmacının görüşleri alınmıştır. Karar verilen nihai temalar genelleme amacı gütmeyen, bağlam ve koşullara uygun bir şekilde yorumlanmış ve aktarılmıştır. Bilgileri analiz etmek üzere MAXQDA 2020 Nitel Analiz Programı'ndan faydalanılmıştır.

BULGULAR

Araştırma bulguları üç ana tema altında incelenmiştir. Birinci temada katılımcıların cezaevi deneyimlerine odaklanılmış; cezaevindeki hiyerarşik ilişkiler, gruplaşma ve çeteleşme faaliyetleri, yaşanan zorluklar ve başatma stratejileri kapsamında cezaevindeki ortam ve etkileşim incelenmiştir. İkinci temada kurum deneyimleri personel-mahkum ilişkileri açısından ele alınmıştır. Üçüncü temada ise katılımcıların salıverildikten sonra suç ekseninde sosyal yaşamlarındaki değişimler, karşılaştıkları zorluklar ve bu zorluklarla başatma stratejileri, suç işlemiş ve işlememiş kişilerle etkileşimler kapsamında alınmıştır. Bu çerçevede cezaevindeki ve salıverme sonrasında dışarıdaki deneyimlerin tekrar eden şiddet suçları açısından anlamı anlaşılmasına çalışılmıştır.

1. Hapishanelerde Mahkumlar Arası Gruplaşma Kültürü

Hapishaneler, genellikle toplumsal anlamlardan izole edilmiş sınırlı alanlar olarak görülür. Bu ortamlarda mahkumlar kendi kimliklerini diğerlerinden ayıran bir sosyal statüye, eğitim fırsatlarına, giyim kuşam tarzına veya heteroseksüel güce erişim konusunda kısıtlanmıştır (Phillips, 2001). Ancak yapılan araştırmalar konuları gereği diğer toplumsal çıkar unsurlarından yalıtılmış olan mahkûmların, hapsedilme pratiklerine katılımlarında tamamen pasif olmadıklarını ve hapishane kültürünün şekillenmesinde aktif rol oynadıklarını ortaya koymaktadır. Mahkumlar hapishanede ortamı, ilişkileri ve fırsatları yorumlamaya dahil olmakta (Mathiesen, 1966) ve hapsedilmenin sınırlılıklarına rağmen -hapishane dışındaki deneyimlerinden ilham alarak- hapishane içinde kendilerine sunulan koşullarda ilişkilerini yeniden şekillendirmektedir (Bosworth ve Carrabine, 2001). Bu ana tema kapsamında katılımcıların tekrarlayan şiddet davranışlarının anlaşılabilmesi amacıyla ceza-infaz kurumlarındaki mahkumlar arası etkileşime yönelik deneyim ve düşünceleri mercek altına alınmıştır.

Dayanışma ve Çeteleşme Arasındaki Gruplaşma Dinamikleri

Hapishane ortamında ilişkiler geliştirmek, ilişkinin işlevi ve ilişkilerde benimsenen kalıplar açısından sosyal yaşamdan farklıdır (Shrivastava, 1973). Dış dünyadaki hızlı bireyselleşmenin aksine hapishanelerde müştereklik eğilimi öne çıkmaktadır. Araştırma bulguları, hapishanelerde mahkumların güç eşitsizlikleriyle başa çıkabilme ve bireysel savunmasızlığı en aza indirmek üzere hapishanede ilişkilerinde gruplaştıklarını ortaya koymaktadır. Hemşehricilik, dayanışma ve kişilerin kurumdaki hiyerarşik konumu, hapishanelerde gruplaşma kültürünün önemli ayakları olarak tespit edilmiştir. Örneğin K9 hemşehriciliğe, K14 dayanışmaya atıf yaparak tehditlere karşı ne şekilde mücadele edildiğini şöyle açıklamaktadır:

“Koğuştan tanıdığım bir abimle grubumuz vardı. O içerde el ayak oldu bana, bu yüzden ben sıkıntı yaşamadım hiç. Ama sıkıntılı durumlar olduğunu gördük. Yani şimdi içerde ederine göre bir gruba giriyorsun. Hürmet edilen biriysen güçlü bir gruba girebilirsin ya da mesela memleketçilik var. Ankara’dan gelen çok oluyor. Birbirlerine sahip çıkıyorlar. Sayıları çok olduğu için de güçlü oluyorlar.” (K9)

“...koğuştaki biriyen tartışmıştım. O zamanlar bir müteahhit vardı, damadını öldürmüştü. Beni çok severdi. Dedi bunlar seni şikâyet edecek. Bak gel ben seni şikâyet edeyim, gardiyanla konuşayım. Gardiyan sana tek bir tane vuracak. Eğer böyle yapmazsak diğerleri şikâyet edecek. Yedi gün paspas, on beş günde hücre cezası alırsın.” (K14)

Hapishanelerin sıklıkla güvensiz olarak nitelendirilmesi, baskı ve kötü muameleyi çağrıştırması hapishanedeki gruplar arasındaki güç eşitsizliklerinin sonucudur (Andrae vd., 2017; Yvonne, 2005). Araştırma bulguları güç eşitsizliğinin bir uzantısı olarak hapishane gruplarının temelde etkin/edilgin dengesi dahilinde kurulduğunu ortaya koymaktadır. Gruplar sahip oldukları otorite ve güç alanını genişlettikçe, grup üyelerini koruyabilme kapasitesini artırmakla birlikte gruptan dışarıya yönelen baskının etki alanını da genişletmektedir. Dolayısıyla mahkûmlar arası gruplaşmalar yalnızca dayanışmaya hizmet etmemekte aynı zamanda çatışmaya da aracılık etmektedir. Bu nedenlerle cezaevlerinde çeteleşme riski neredeyse her zaman söz konusudur (Liebling ve Arnold, 2012). Hapishane içerisindeki çeteleşme faaliyetleri, mahkûmlar arası gruplaşma ve güç ilişkilerinin doğrudan tahakküm ve şiddet biçimini almasına sebep olmaktadır.

“Şöyle ki orada teke tek bir kavga dövüş olmazdı. Yani gruplar karşı karşıya gelirdi ve herkes bir üste bağlıydı. O gruptan birine sorun çıkarırsan o grubu, grup başını karşına alırdın. Önemli olan bir gruba dâhil olmak, sırtını diğerine yaslamaktı. Grup güçlüyse oraya girmek de onları karşına almak da zorlaşırdı” (K5)

Hapishanelerdeki güvensiz ortam, herhangi bir gruba dahil olmayan/olamayan mahkûmları güvenlik ve güç arasında bir seçim yapmaya zorlamaktadır. Kısa süreli yaptırımlarda güvenlik arzusu ağır basmakta ve kişiler güçlü olana boyun eğmek suretiyle hayatta kalmayı seçmektedir. Bu çerçevede hapishane içinde güçlü bir grubun üyesi olmayı başaramayan mahkûmlar için yaptırımın caydırıcı etkileri sürerken, bir gruba üye olmuş ya da kendi grubunu kurabilmiş mahkûmlar için yeniden yaptırıma maruz kalmak göze alınabilir hale gelmektedir. Bu durum hapishanelerdeki gruplaşma kültürünü tekrarlayan suçlar açısından önemli bir unsur haline getirmektedir.

“Şimdi şöyle baskı kurarlardı açık söylemem gerekirse. Ama ben de bilerek sularına giderdim yani zıtlışmazdım. Mesela bir durum da yokken kalk derlerdi masadan. Atıyorum 6 tane sandalye var 5 kişi var. Sandalye sayısı uygun, yemek yeterli ama özellikle beni sandalyeden kaldırırlardı. Sebep benle kavga edecek, tartışacak bir şeyler yapmaya çalışmak. Sularına giderdim, peki derdim, kalkardım. Sürekli gir çık yapan adam tabiki daha farklı yollar izlemek zorunda ama ben açıkçası bugün yarın gideceğim diye düşündüğüm için fazla etkilenmiyordum. Her günüm böyle geçse ne olur ki?” (K12)

Sonuç olarak bulgular, hapishanelerin güvensiz iklimi nedeniyle mahkumların kişisel çıkarlarını korumak ve zarar görmemek üzere dayanışmanın farklı formlarını kullandıklarını ortaya koymaktadır. Bir araya gelişlerdeki dengesiz dağılımlar, dayanışma amacıyla kurulan birlikteliklerin kimi zaman çeteleşme faaliyetlerine dönüşebildiğini ve bu yolla tekerrür suç riskini artırdığını göstermektedir.

Gruplaşmaların Hiyerarşik Yapısı

Hapishanelerdeki gruplaşma kültürünün önemli unsurlarından biri, kişilerin cezaevindeki güç ve sermayesine bağlı olarak sahip olduğu hiyerarşik konumdur. Sykes (2007) hapishanelerdeki güç ilişkilerini “hapis sancıları” olarak kavramsallaştırdığı yoksunluk türleriyle ilişkilendirmektedir. Yoksun kalma, gündelik yaşamın statü sembollerini ortadan kaldırarak mahkumlar arasında yeni ayrımlara yönelik ihtiyacı artırmaktadır (Crewe, 2012, s. 32). Bireylerin dış dünyayla temasını kısıtlayan hapishaneler, mahkumların küçük ayrıcalıklar etrafında yeni hiyerarşilerin kurulmasına uygun bir ortam haline gelmektedir (Goffman, 1957, s. 53). Araştırma bulguları literatürdeki bilgileri doğrulayacak şekilde, hapishanedeki ilişkilerin hiyerarşik üstünlük açısından gündelik yaşamdaki referansları kullanmadığını ortaya koymaktadır. Kişiler hapishane içinde ekonomik olanaklar, suç türü ve sayısı, ilk suç işleme yaşları gibi şemalar üzerinden hiyerarşik açıdan sıralanmış pek çok kategoriye ayrılmaktadır. Bu kategoriler çaycı, ayakçı, şakşakçı, çamaşırcı, ağa ve paşalar vb. şeklinde çeşitlenmekte olup mahkumların kurumdaki rol ve görevlerin dağılımını belirlemektedir.

“Kurtlar sofrası... Ağalar ve ayakçılar-şakşakçılar... Orda gruplar ayrılıyor. İlk gidince hoş geldin, beş gittin, Allah kurtarsın denir. Şakşakçılar gelir, çay çorba içilir. Hemen bir şeyci olmazsın. Otur derler oturursun, kalk derler kalkarsın. Çocuk gibi olursun yani içeri girdiğinde. Koğuş ağaları var, onlar seni bir şekilde ayaküstü çalıştırır. O ortama ayak uydurmaya çalışırken bir gruba girersin.” (K8)

“İlk girdiğimde çamaşırcı bendim. İlk giren genelde çamaşırcı olur. Ayak işleri yaptırırlardı bana. Oranın normali buydu zaten, güçlü ve zayıf.” (K3)

Araştırma bulguları, hapishanelerdeki sınırlı etkileşim olanakları ve güvensiz atmosferin bir sonucu olarak mahkumlararası hiyerarşiyi belirleyen en temel unsurun “suç türü” olduğunu göstermektedir. Suç türüne dayalı statü, yaralama ve cinayet suçlarından tecavüz suçuna doğru değişen bir spektrumda kişilerin hapishane içindeki hiyerarşik konumunu belirlemektedir.

“Kimseyi doğru düzgün tanımadığımızdan herkesin suçu, girdiği zaman arkasından geliyor. Yeni hayatına onunla başlıyorsun. İşte diyelim hırsızlıktan mı girdin senden malını saklıyorlar. Adam öldürmeyse dikkatli, bulaşmıyorlar. Tecavüzse zaten namussuz diye aralarına almıyor, öldürüyor ya da gönderiyorlar. Her insana işlediği suça göre davranılıyor... İlk suçum adam öldürme olduğu için diğerlerinden daha rahattım. Allah var çok üstüme gelen olmadı.” (K2)

Hapishanelerde suç türüne dayalı statü aynı zamanda kişilerin karşısındakine güvensiz hissettirebilme kapasitesiyle ilişkilendirilmektedir. Yapılan çalışmalar güvensiz hissettirebilme

kapasitesinin cezaevi dışındaki sosyal ve kültürel mirasın hapisaneye taşınmasını içerdiğini ortaya koymaktadır (Irwin ve Cressey, 1962). Araştırma kapsamında sokaklarda büyümüş olmanın ve yeniden suç işleme potansiyelinin, ceza-infaz kurumları içerisinde ötekilere güvensiz hissettirebilme açısından önemli iki husus olduğu belirlenmiştir. Bu çerçevede, kişinin hangi koşullarda büyüdüğü, suç çevreleriyle bağlantıları, yaşamı boyunca kaç kere suç işlediği, ilk suçunu kaç yaşında işlediği ve hapisaneye kaç kere girip çıktığı hapisanedeki otoritesine aracılık eden bir sermaye haline gelmiş görünmektedir. Güvensiz hissettirebilme kapasitesine yüklenen anlamlar, hapisane kültürünün şiddete maruz kalma ve şiddet uygulamaya hazırlıklı olmayı içerdiği yönündeki bazı araştırma bulgularını destekler niteliktedir (Yvonne, 2005; Symkovych, 2018).

“Kimisinin içeride yerleşmiş bir çevresi, düzeni, belli arkadaşları, dışarıda ailesinin belli bir ağırlığı var. Yani orada herkes aynı değil. Demek istediğim ‘sen buradan çıksan bile dışarıda nasıl bir hayat yaşayacaksın’ gibi bir tehdit. O kişinin sizi öldürebilme ihtimali, içeride ya da dışarıda. Bunun gücü yansıyor ilişkilere.” (K13)

“Çok pis bir çocuk vardı. Herkes ona tapardı... Aynı yaşlardayız zaten ama o ne derse o olurdu. Sokaklarda büyümüş bir çocuktuk, yani her an suç işleyebilecek biriydi. Ben mesela gece uyurken gelip boğazımı kesebilirdi. O çocuk korkusuzdu.” (K12)

Mahkumların kurum içindeki statüsünü etkileyebilen bir diğer faktör ise ekonomik güçtür. Ekonomik gücün bir statü kaynağı olarak kabul edilmesi, literatürde genellikle hapisanelerde sınırlı alım gücü, kısıtlı mal ve hizmetlerle ilişkilendirilmiştir (Phillips, 2001). Ekonomik gücün hapisane içi ilişkilerdeki önemi, K5’in ilk salıverilme deneyimi ardından tekrar hapisaneye dönme riskine karşı dışarıda geçirdiği süre zarfında, hapisane içinde kullanmak üzere birikim yapmasına sebep olmuştur.

“Orada bir düzen var. Çaycısından tut ağasına kadar herkese para işliyor. Parası olan saygı görüyor... İkinci girmem de bir miktar para biriktirmiştim. Parayı verdiğim bir ustam vardı. O benim paramdan gönderiyordu içeriye. Daha rahattım. İlkten sonra öğrenmiştim orada nasıl tutunacağımı.” (K5)

Hapisaneler, gündelik yaşamdan ayrılan bu ilişkilene biçimleri açısından mahkumların kurum içinde kamusal bir kimlik geliştirmek zorunda kalmalarına ve uzun vadede bu kamusal kimlik dahilinde özel kimliklerini maskelemelerine ortam oluşturan mekanizmalar halini almıştır (Karp, 2010). Araştırma kapsamında hapisane ortamlarında geliştirilen kamusal kimliğin, uzun dönemli yaptırımlarda ve tekrarlayan suçlarda özel kimliğin yerine geçebildiği ve bunun sonucunda suçluluğun içselleştirildiği bilgisine ulaşılmıştır.

“Bende kavga, dövüş, adam bıçaklama, adam öldürme, uyuşturucu, kaçakçılık ne ararsan var. Doğrusu bir yere kadar saydım sonra aynı dosyalar tekrara düşmeye başlayınca vazgeçtim. Yirmilerdeydim suç dosyalarım üst üste bindiğinde. Öyle olunca şimdi bizim de illaki bir çevremiz oldu içeride. Çevremizle birlikte yani o düzenin bir parçası olduk... Birkaç kez girip çıkınca sende orada ne döndüğünü anlayıp taktiklerini düzenliyorsun.” (K2)

Mahkumların, hapisane içinde belirlenen normlara uyum sağlayarak hiyerarşik olarak üst sıralara çıktıklarında genellikle yeniden yaptırım tehdidiyle karşılaşma endişesi taşımadıkları ancak ironik bir şekilde bu mahkumların hapisane içinde kazandıkları statüyü dışarıda sürdürmekte zorlandıkları görülmüştür. Aynı zamanda mahkumların tekrar suç işlediği ve birden fazla kez cezaevine girdiği durumlarda, hapisane içindeki ilişkilerde daha avantajlı bir konuma erişebilmeleri de söz konusudur.

“İlk suçumda şimdi bizi araçla götürüyorlar. Bir tanesini de kapalı cezaevine götürüyorlar. Ben kara kara düşünüyorum yol boyunca, ben ne yapacağım ne edeceğim, nasıl edeceğim, kime ne yalan söyleyeceğim diye. Yanımdaki adamı sanki tatile götürüyorlar. Polislerle o kadar rahat konuşuyor ki. Şöyle ederiz, böyle gireriz. Çünkü zaten kendi çöplüğüne gidiyor. Adam suç makinası olmuş.” (K1)

Bu nedenle katılımcıların büyük çoğunluğu, Türkiye'deki hapisanelerin suçu önlemek konusunda etkisiz olduğuna inanmaktadır. Hapisane ortamındaki ilişkiler bireylerin hep kendisinden daha kötüler olduğunu gösteren ve bu sebeple suç davranışının anlaşılabilir, basit ve tehlikesiz bir form kazandığı zemini oluşturmaktadır. Bulgular, hapisane ortamındaki sosyal ilişkiler ve yakınlaşmalar yoluyla kişilerin suça bakış açısının aşinalık (Haslam, 2008) çerçevesinde yeniden şekillenmekte olduğunu doğrulamaktadır.

“Bir süre sonra her şey öyle sıradan görünüyor ki gözüne, ilk girdiğimde bazı suçlulardan çekinirdim. Onlarla yaşadıkça sevdim hepsini, çok adam gibi adam dediğim tipler de vardı aralarında. Artık şu kişi cinayet işlemiş denilince şaşırıyorum, vardır sebebi.” (K4)

“Orayı tanıyordum, tanımak da korkumu azaltıyordu. Yemek olsun, yatak olsun bir düzen kurulabilecek bir yer. İlk girdiğimdeki korkumu attım. Onlara bir saygı gösterip alttan almayı da öğrendiğiniz için ben bu işi de kıvrırım gibi düşünüyorsunuz.” (K7)

Sonuç olarak bulgular, mahkumların hapisanelerdeki olanaksızlıkları nedeniyle etkileşimlerinde suç sayısı, niteliği gibi faktörleri temel alan bir hiyerarşiyi gözettiklerini, uzun vadede bu hiyerarşilerin sosyal sermaye biçimini alarak kişilerin kimlik algılarında kalıcı izler bıraktığını göstermektedir.

2. Kurum Personelinden Mahkuma Yönelen Kötü Muamele

Suç deneyiminin önemli bir belirleyicisi de hapisane otoritesinin en görünür temsilcileri olan kurum personelidir. Mahkumlarla yoğun temaslarına bağlı olarak personel, kişilerin hapisane deneyimlerinin ve suçluluğu nasıl algıladıklarının önemli bir parçası haline gelmektedir (Liebling vd., 2011). Kurum personelinin, mahkumlarla olan ilişkisi ve kuralları uygulama biçimi hapisane kültürünün şekillenmesine aracılık etmektedir (Wooldredge, 2020). Bu ana tema kapsamında, katılımcıların tekrarlayan şiddet davranışlarının anlaşılabilmesi amacıyla ceza-infaz kurumlarının kendine özgü yapı ve kuralları, kurumda işleyen iktidar stratejileri ve personel-mahkum arası etkileşime yönelik deneyim ve düşünceleri mercek altına alınmıştır.

Araştırma bulguları mahkumların kurumlarda ve kurum personeliyle olan ilişkilerinde sıklıkla suçluluğun, mahkum gruplarının tekil kimliği olarak algılandığını ve kimliğin diğer yönlerinin bu temel kabul etrafında indirgendini ortaya koymaktadır. Hapishaneye girmiş kişiler, yasanın gölgesi ve kurumun işlevi dahilinde tanınmaktadır.

“Neden orada olduğunu müdiresinden hademesine hepsi biliyor. Kalkıp anlatamıyorsun ki arkadaş benim durumum bu. Yasa seni suçlu bulmuş, cezayı almışsın. Oraya girdikten sonra haklı olma hatta insan olma şansın yok. Bitti yani, sen orada bir suçlusun.” (K1)

Foucault (1992) hapishanelerin suçluyu patolojik biçiminde inşa ettiğini ve suçluları toplumsal anlaşmaların dışına düşen ahlaki ve siyasi canavarlar olarak özneleştirilen mekanizmalar olduğunu vurgulamaktadır (s. 352). Katılımcıların belirttiği üzere mahkumlar, hapishanelerde davranışları ya da kişiliklerinden bağımsız olarak bir suçlu damgasının çatısı altında tanınmakta ve bunun sonucu olarak belirli kalıp davranışlara maruz bırakılmaktadır. Araştırma bulguları, Türkiye’deki hapishanelerde kurum personelinden mahkuma yönelen sürekli bir kötü muamelelerin mevcudiyetini ortaya koymaktadır. Kötü muamele; psikolojik baskı ve utandırma, fiziksel şiddet, bedensel ceza, çıplak arama gibi insan onuru ve değerine aykırı bir dizi uygulamayı içermektedir.

“İnsan gibi değil, köpek gibi muamele ediyorlar onu söyleyeyim bir kere. Burası bizim devletin adalet sistemindeki en büyük hatalardan birisi, ben de bunun mağduruyum. Orda yaşananlar... Bana hakaret edildi, darp uygulandı. Yaşadığım şey bambaşka.” (K4)

“Bildiğiniz bir çizgi var ya esas duruşta bu çizgiden yürüyeceksin. En ufak bir olayda yedi gün merdiven altında yatıyorduk... Şu ıslak paspaslar var ya tahta olur, onunla döverler. Duruşunu kamburlaştırırcan sırtına vururlar...yalın ayaksın. O koridordan gidip gidip gelirdin bu şekilde.” (K14)

K14’ün belirttiği gibi, kurum personeli tarafından uygulanan baskı ve şiddet kurumsal misyonun bir parçası olarak açık ve düzenli şekilde uygulanmaktadır. “Yıkım evi” terimi, mahkumların şiddete maruz kaldığı odaları ifade ederken, “yıkım ekibi” şiddet uygulamakla görevlendirilmiş bir grup personeli ifade etmektedir.

“Çok büyük işkenceler vardı, aklın hayalin durur. Tabi üzeri kapatılmaya çalışılıyordu da kurum müdüründen savcısına herkes biliyordu işkenceyi... Yıkım evi denilen bir oda vardı. Bir de dayaktan sorumlu yıkım ekibi var, on kişilik. Böyle vurdular mı devirlerdi yani. Adamım diyen sabah akşam dayak yedi orada.” (K14)

Goffman (1957) total kurumların temel amaçlarından birinin, bir benlik kabulü oluşturmak üzere eski benliğin sistematik olarak değersizleştirilmesi olduğunu vurgulamaktadır. Ahlaki kariyerdeki radikal değişimler, bu süreçte benliğe yönelen saygısızlıklar sonucunda ortaya çıkmakta ve bireyin kariyeri bu değişimlere evrilmektedir (Goffman, 1957, s. 49). Benzer şekilde Foucault (1992) cezalandırma pratiğinin etkili bir iktidar oluşturabilmesinin, suçlunun paradoksal bir varlık olarak çeşitli yollarla değersizleştirilmesine bağlı olduğunu belirtmiştir (s. 110-111). Katılımcıların ifadelerine göre şiddet,

mahkumlar kuruma girdiği andan itibaren başlamakta ve sıklıkla disiplin, güvenlik ya da rehabilitasyon gibi olumlu gerekçelere dayandırılmaktadır. Ancak aksine sıklıkla kurumun otorite inşası, kural ve sınırları öğretme ya da itibar kaybının telafisi amacı taşımaktadır.

“Kuruma ilk girdim 18 yaşındaydım. Daha gelir gelmez hoş geldin sefası yapıyorlarmış. Yani bir tur dövdüler. Orada öyleymiş, ilk geleni dövüyorlarmış, hoş geldin partisi. Sonra tecrite attılar. 3-4 gün tecritte kaldım. Sonra koğuşlara dağıttılar. Bu tecrit günleri de sürüyor, bir sefere mahsus değil yani.” (K13)

“Hiç bizi iyileştirme, yok suçu azaltma gibi bir hedefi yok bu uygulamaların. Hikâye. Bizden önceki mahkumlar dışarıdan sütyen giydirelirmiş gardiyanlara. Biz bunun bedelini yaşadık.” (K14)

Kurum personelinden mahkuma yönelen suçluluğa dayalı itibarsızlaştırma, baskı ve şiddet kişilerin kimlik algılarında uzun vadeli izler bırakmaktadır. Bu durum suçlu kimliğin içselleştirmesine aracılık ettiğinden, tekerrür suç riskini artıran faktörlerden birisi haline gelebilmektedir. Yapılan araştırmalar kurum personelinin mahkumlarla ilgili düşüncelerinin suçun tekrarı açısından etkisi olduğunu doğrulamaktadır (Asencio ve Burke, 2011). Bu noktada hapisane deneyimi boyunca kişinin, kurumdan kendisine yansıtılan tutum ve davranışları ne ölçüde kabul ettiği suç yaşantısının devamı açısından belirleyici olmaktadır.

“Kafanda bunu bir kere kabul edersen, ben suçluyum dersin artık hiçbir şey seni kurtaramaz. Orada diğerleri gibi bana layık görüleni yaşasaydım, suçlu görmüş olsaydım kendimi daha başka suçlara da teşvik ederdim yani.” (K8)

Sonuç olarak bulgular, Türkiye’deki hapisanelerde otorite ve disiplinin gerekçe gösterildiği bazı şiddet ve damgalama biçimlerinin normalleştirildiğini göstermektedir. Bu durum şiddetin hapisane kültürünün bir parçası haline gelerek mahkumlar için normalleştirilmesine aracılık etmekte ve tekerrür şiddet suçu riskini artırmaktadır.

3. Salıverme Sonrası Dış Dünya ile İlişkiler

Yaşam unsurlarının toplumsal kimliklere dönüştürülmesi ve bu kimliklerin ortak bir tanıma temelinde güçlenmesi, toplumsal yaşamın önemli bir özelliğidir (Habermas, 2002, s. 47). Toplum, bireyleri belirli özellikler temelinde kategorize etme eğilimindedir ve bu kategorizasyonu doğallaştırarak bireyleri belirli konumlara yerleştirmektedir. Toplumsal arenadaki konumlar; bireylerin sahip olduğu özellikler, stereotipler ve statüler doğrultusunda belirlenmekte ve gündelik yaşamdaki etkileşimlere tahsis edilmektedir. Normlara uygun sıfatlarla etkileşimde bulunmak, bireyin sosyal etkileşimini olumlu yönde etkileyebileceği gibi gündelik karşılaşmalarda skorunu düşüren bir itibarsızlaştırma da üretebilmektedir. Bu tema sosyal etkileşim içine gömülü strateji ve müsabakaların olduğu, belirli itibarsızlaştırma alanlarında bu etkilerin yoğunlaştığı (Goffman, 2020, s. 31) varsayımına dayalı olarak yapılandırılmıştır. Tema kapsamında tekrarlayan şiddet davranışlarının anlaşılabilmesi

amacıyla suçun toplumsal olarak nasıl anlamlandırıldığı, suç deneyimi ardından yaşamdaki değişimler, zorluklar ve bunlarla başa çıkma yollarına dair düşünce ve deneyimlerine odaklanılmıştır.

Suç Deneyimi Olmayan Kişilerle Etkileşim: Tehlikeli Birey Algısı ve Sosyal Dışlanma

Görüşmelerde, katılımcıların suç işledikten sonra toplum içinde birtakım rahatsız edici streotiplerle tanınmaya başladıklarına dair ifadeler öne çıkmaktadır. Bu kişiler genellikle suç işledikleri için diğerlerini korkutan ve tiksindiren, diğerlerinin kendilerinden uzaklaşmasını ya da belirli düzeylerde ayrımcılık uygulamalarını normalleştiren, kapsamlı, dogmatik, tekil ve sürekli bir kimlik içerisinde hapsedildiklerine işaret etmişlerdir.

“Geçmişte ne ile yargılandığın ne yaptığın ya da kim olduğuna eşdeğer oluyor. Kimse olayın detaylarını bilme gereksinimi duymuyor. Suçu cinayet bitti. Artık bunu bilen insanların seni iyi biri olarak düşünme şansı yok. Mesela şurada bir şey olsa hemen herkes benim yapabileceğimi düşünüyor.” (K6)

Toplumdan kişilere yönelen bakış açıları her zaman açıkça sergilenmemekte bazen de -acıma, korkma ve üzüme gibi- örtük ayrıştırıcı sinyaller biçiminde ortaya çıkmaktadır.

“Zaten kimse direkt sen suçlusun bizden uzak dur demez. Bunu hissedersin. Bir mekâna girdin diyelim orda geçmişini tanıyan adamlar var. Ortam buz keser ya da evde haberde suçlularla ilgili bir yasa değişmiştir, karın sana bakar.” (K8)

“Birisi hiçbir şey demese bile size suçlu olduğunuzu hissettiren bir bakış atar. Size bakması, konuşması böyle bir değişiktir diğerlerinden. Aşağıladığını hissedersiniz. Kimisi de böyle üzümlere bakar. Daha böyle rica minnet hareket eder. Yine diğerlerinden farklı olarak anladınız mı?” (K6)

Bu açıdan katılımcıların suçu çoğunlukla yaşamlarında bir dönüm noktası olarak kabul ettiği belirlenmiştir. Katılımcılar suç işlemeyen önceki yaşamlarını anlatırken toplum tarafından kabul gören bir kimlikten ve şu anki alternatif bir yaşam olasılığından kayıp olarak bahsetmiştir.

“Eskiden iyi bir insan olduğumu düşünürdüm. Mazlum bir çocuktum, okulda başarılıydım. Belki de neler yapacaktım ama işte hayat bazen farklı yöne çevirebiliyor insanı...Yaşlılarımız olsun, sokaklar olsun, yaşadığımız aile olsun bizi bozdu. O çocuksu masumiyeti çok eskiden kaybettik bu gerçek.” (K12)

Katılımcılar, toplumun olumsuz algılarında doğrudan suç eyleminden ziyade "cezai yaptırıma tabi tutulmuş" olmanın etkili olduğunu düşünmektedir. Bu durum kurumsal yaptırıma maruz kalmanın sosyal açıdan kişinin suç işlemesine kıyasla daha görünür olmasıyla ilişkilendirilmektedir. Goffman (1957) kişilerin kurumsal deneyimlerinin, kurum dışındaki yaşamlarına "proaktif statü" olarak aktarılmasını vurgulamaktadır. Özellikle hapisane veya akıl hastanesi gibi kurumlardan gelen proaktif statünün genellikle olumsuz bir yargı üzerine kurulduğunu ifade etmiştir (s. 65). Bu kapsamda bulgular, kötü şöhrete dayalı enformel denetim tiplerinin, formel denetim tipleri (kurum,

sicil vb.) ekseninde yeniden düşünülmesi gerektiği argümanını (Goffman, 2021b, s. 109) destekler niteliktedir.

“Oraya girince değil aslında girip çıktıktan sonra sıkıntı başlıyor. İçeri girip çıkmış biri olarak devam etmek zorundasınız artık” (K1)

“Ben artık şu kadar yıl içeri girmiş, bu kadar mahkemesi devam eden şu şu olmuş kişiyim. Mesele kavga etmek falan değil, mimlenmek, içerde kalmak. O kısım benim yüzümü kızartır.” (K6)

Katılımcıların cezai yaptırıma tabi tutuldukları andan itibaren kimlik karmaşaları yaşamaya başladıkları, uzun vadede ise cezaevine girmiş bir kişi olmanın toplumsal anlamlarını içselleştirmeye başladıkları tespit edilmiştir. Tekerrür suç bu noktada bireylerin suçlu kimliğe yönelik aidiyetlerinin arttığı ve suçun ilk suçlara göre daha fazla içselleştirildiği bir deneyim olarak karşımıza çıkmaktadır. Norm dışı bir eylemde bulunan bir kişinin bunu ilk defa yapıyor olması, olay anında bilinçsiz olması, eylemin uygunsuzluğuna dair bilgisinin olmaması veya rastlantısallık unsuru gibi birçok telafi açıklamasının kabul görmesine olanak tanımaktadır. Ancak suç eyleminin tekrarlanması, sapkın kariyerin gelişimine yönelik işaret olarak veya sapkınlığın bir varoluş biçimi olarak değerlendirilmesine neden olabilmektedir (Becker, 2021, s. 46-47). Bu çerçevede suçlu kimliğe aidiyet geliştirmek, suça yönelik yaptırımların etkisini kaybetmesine, bireyin suçlu grup içine çekilmesine ve tekrar suç işleme riskinin artmasına neden olmaktadır.

“Ben kendime bakış açımı mahkûmiyetle kaybettim zaten. Kendimi bulamadım, bulduğumsa ben değildi. İlk girdiğim gün psikolojik olarak tamamen çöktüm. Sonuçta sen bir suç işledin, artık suçlu birisin. O kadar suçluların yanında olmak, suçlu olarak anılmak kötü hissettirdi. Öncesi de bendim, sonrası da bendim ancak üstüne ekleyerek ilerlediğimiz için yani bir beklenti kalmadı.” (K13)

“Zaten tüm mesele ikinci de bitiyor. Birincide terk ettin ettin, etmedin iki oldu ya geçmiş olsun. İkinciye de girdiyse üç beş fark etmiyor artık... İkincide hissettiğim herkesi haklı çıkardığımdı.” (K8)

Araştırma bulguları, toplumdan suçlulara yönelik olumsuz değerlendirmelerin aynı zamanda katılımcıların gündelik yaşamlarında somut gösterge setlerine dönüştüğünü ortaya koymaktadır. Kişiler sosyal dışlanma ve ayrımcılık çerçevesinde; kamusal olanaklardan yararlanamama, işten atılma, aile ve sosyal çevrenin desteğini kaybetme, göçe zorlanma, evlenememe gibi çeşitli zorluklar yaşadıkları ifade etmişlerdir.

Katılımcıların sıkça dile önemli bir sosyal dışlanma türü, istihdam olanaklarından yoksun bırakılmalarıdır. Suç deneyimi bu noktada hem kişilerin yaşam standartlarını düşürmekte hem de yoksulluğa dayalı ikinci bir değersizleştirmenin konusu haline gelmelerine neden olmaktadır. Kişiler bu süreçte yalnızlık, değersizlik, alım gücünden yoksunluk, istikrarsız bir hayat sürme gibi yeni olumsuz deneyimlerin kesişimselliğine açık hale gelmektedir.

“İşe almadılar mesela sadece amele olursun yani. Başka hiçbir iş yapma şansın yok. Haa hap satarsın, ot mot satarsın. Ama adam gibi bir yaşamı sana layık görmezler, o şans tanımazlar. Memurluk falan zaten sıfır, ciddiye almaz, adam yerine koymazlar. Belediyede mesela çöpçü olma ihtimalin bile sıfır. Onu bile fazla görürler sana.” (K5)

Bu konuda suç etiketinin somut bir yansıması olarak adli sicil kayıtlarının önemli bir rol oynadığı belirlenmiştir. Adli sicil kayıtları, toplumsal normlara uygunluk açısından önemli bir sembol ve kamusal alanda bireyin suçlu kimliğini açıkça gösteren bir araç haline gelmiştir. Sicil kayıtları, geçmişte hüküm giymiş kişilerin “yalnızca suçluluk esasına dayalı” olarak tanınmasını ve değerlendirilmesini içeren türden bir ayrımcılığa ortam hazırlamakta ve bu kişilerin toplumsal yaşama katılımı ve suç yaşantısını terk etmeleri önünde engel oluşturmaktadır (Denver vd., 2017).

“Zaten sicil diye bir konu var, biz ne kadar gizleme eğiliminde olsak da o bizimle beraber geliyor her yere. İşe gireceğim her vakit mutlaka karşıma çıkıyor. Sicili öğrendikten sonra insanların değişimini gözlemliyorum. Haklı olarak belki ben sana güvenip işimi emanet edemem diyorlar.” (K6)

Araştırma bulguları suça yönelik toplumsal endişenin ve buna bağlı sosyal dışlamanın başta çekirdek aile olmak üzere akraba ve arkadaş çevresine de sıçrama eğiliminde olduğunu ortaya koymaktadır. Suça yönelik itibarsızlığın bir kısmının kişinin sosyal çevresindeki bireylere devşirilmesi ve suçlu kişiyle benzer yaptırımlara tabi tutulması literatürde “fahri damgalama” (Goffman, 2021a, s. 61-62) olarak yer bulmaktadır. Bu durum, suçlu damgasının ne denli doğal ve geniş kapsamlı biçimde olumsuz değerlendirmeye tabi tutulduğunu göstermektedir.

“Geçen gün okulda bunun babası şöyle böyle cezaevinde falan demişler. Kendimde değim beni suçlu bilsinler ama...Çocuk ezilmez mi?” (K7)

“Ben içeri girdiğim gün bir süt, bir ekmeği veresiye defterine yazmamış bakkal.” (K1)

Araştırma kapsamında katılımcıların büyük çoğunluğunun sosyal dışlanma ve ayrımcılıkla başa çıkmak üzere, suç deneyiminin tümünü veya daha fazla tepki toplayacağına inandıkları bazı kısımlarını gizleme eğiliminde olduğu tespit edilmiştir. Gizleme eğilimi sıklıkla kamusal olanaklardan dışlanma, uyum kaygısı ve değersizleştirilme düşünceleriyle ilişkilendirilmektedir.

“Gizlemeyi tercih ederim. Nasıl söyleyeyim? Kız istemeye giderseniz şunu yaralamış, buna şey yapmış, bu kadar hapis yatmış derler. Bir ortama girsen herkes çekinir. İşe girmeye çalış aynı dert. Bilen bilir onun aklından silemem ama onun dışında söylemem.” (K12)

Sonuç olarak bulgular, suç deneyimi olan kişilerin toplumsal yaşamda kişiyi itibarsızlaştıran ve sosyal yaşamın tüm olanaklarından dışlayan etiketlerle tanınmasına neden olmaktadır. Bu durum, kişinin suç yaşantısı ve suçlu kimliği geride bırakmasını engelleyerek tekerrür suç riskini artırmaktadır.

Suç Deneyimi Olan Kişilerle Etkileşim: Suç Altkültürünün Kademeli İnşası

Goffman (2021) damganmış üyelerin tüm yönleriyle bir grup teşkil etmediğini, grup mensuplarının belirli nitelikler dahilinde küçük gruplar oluşturarak benliğin kabulüne yönelik birtakım stratejiler geliştirdiklerini ileri sürmektedir (s. 54). Suç işlemiş olan kişiler diğer suçlularla ilişkilerinde, suça yönelik olumsuz toplumsal değerlendirmeleri referans alan bir kategorileşme sistemi kullanmakta ve benliklerine ilişkin olumlu çıkarımlar yapmaktadırlar (Hochstetler vd., 2019; Toyoki ve Brown, 2014). Literatür bilgisini destekleyecek şekilde araştırma bulguları, katılımcıların benzer bir itibarsızlığı paylaşıyor olmalarına rağmen suçun toplum tarafından daha olumsuz karşılanan ya da henüz deneyimlemedikleri bazı kategorilerinden kendilerini soyutladıklarını ortaya koymaktadır. Kişiler, suç işlemiş diğer kişileri toplumdaki kendilerine yönelen bakış açıları dâhilinde (tehlikeli, hasta, güvenilmez, ahlaksız gibi) değerlendirmekte ve bu yolla kendilerine bu grup içinde bir “normal statüsü” edinmeye çalışmaktadır.

“Mesela dışarıdan bakan bir insan şey der, ikisi de aynı bokun laciverti der. Ama içerde o fark oluyor biraz. Uyum gösteremiyorsunuz zaten böyle insanlara. Korkutucu ve tiksindirici bir şeyler var onlarda. Mesela kimse bir çocuk istismarcısıyla aynı yerde kalmak istemez ya da ne bileyim FETÖ’cüyle. Şükür öyleleriyle aynı yerde fazla kalmadık ama karşılaştığımız oluyor... Bu adam benden daha suçlu falan diye düşündüğüm oldu.” (K6)

Ancak bu etkileşim her zaman dışlama pratiğiyle işlememekte, çoğunlukla çelişkili duygular içermektedir. Goffman, damgalı bireyler arasındaki çelişkili ilişkilene biçimini şu şekilde açıklamaktadır: Damgalı kişiler, benzer zorluklardan geçtikleri için diğer damgalılarla bir empati geliştirirler ancak bu duygudaşlık her zaman diğer damgalılara duyulan öfkenin önüne geçmez çünkü toplumsal olarak damgalı bireylerin, bu kişilerle özdeşleştirildikleri bir gerçektir ve bu durum damgalı bireylerin özsaygısını olumsuz yönde etkiler (Goffman, 2021a, s. 154). Katılımcılar görüşmelerde diğer suçlulara karşı duydukları hisleri ifade ederken sıkça sevgi-nefret, güven-güvensizlik gibi çelişkili ifadeler kullanmışlardır.

“Suç işlemiş diğer kişilerle birlikte olmak... Bir derdini paylaşınca yakın hissederim, sonra sabahına soğurum. Öfkeyle bir insanın ne yapacağını sınırı olmadığını bilince ne kadar yakın hissetseniz de sonradan soğursunuz. Çünkü onunla yakın olmaktan da korkarsınız. Kötü ve güvenilmez biri olduğunu bilirsiniz...İllaki anlarım da o yaşadığı süreç, aynı duyguları yaşamak.” (K13)

Araştırma bulguları, diğer suçlulara karşı duyulan çelişkili duygulara rağmen çeşitli nedenlerle suç deneyimi olan diğer kişilerle bir araya gelme ihtiyacının doğduğunu ortaya koymaktadır. Diğer suçlularla bir araya gelme ihtiyacı, kişilerin dışarıdan kendilerine yönelen ayrımcılığın düzeyi, kişinin ayrımcılıkla başa çıkma yöntemleri, diğer suçlularla etkileşimin niteliği, yoğunluğu ve sosyal çevre gibi unsurlara bağlı olarak farklılaşmaktadır. Bu çerçevede kişiler suç geçmişini gizlemek zorunda hissetmedikleri, suçun kabul gördüğü ya da itibar sembolü haline geldiği bir alt kültüre dahil olmayı seçebilmektedir. Diğer bir ifadeyle bireyler, normal kategorisinin bir üyesi olarak kabul edilebilecekleri bir noktaya kadar çaba sarf ederken belirli bir sınırı aştıklarında suçlu “grup içine

çekilmeye” (Goffman, 1957, s. 58-60) başlamaktadır. Bu durum, bireylerin suçlu kimliğini benimsemelerine yol açmakta ve tekrarlayan suçlar açısından bir risk unsuru haline gelebilmektedir.

“Bazı mahallelere gittiyseniz oradakiler size daha bir sıcak davranıyor. O da bizden biri gibi görüyor böyle, hani ortamlara girip çıkmışız diye...Sırf suç işlediğim için daha yakın davranan kişiler oldu. Bir süre sonra onlara dönüyorsun yüzünü.” (K7)

“Çok denedim sıradan biri olmayı ama gerçeği de kabul etmek gerekiyor. Neticede birçok kez suç işledim. Suçluyum ve suçlu kişiler cezaevinde olur. Bu yüzden ben cezaevine nasıl girdim diyemem, şaşırtıcı bir durum yok benim açımdan. Yani kendimi artık buraya yakıştırıyorum diyelim. Suçluyum yani ve suçlularla birlikte olmayı hak ediyorum...Neden kendime bakış açım değişsin ki zaten ait olduğum yer orası.” (K2)

Bu noktada kişiler, suç işlemiş olmanın farklı sosyal ortamlarda farklı anlamlara gelebildiğine yönelik farkındalık geliştirmiş ve sosyal çevrelerini bu bilgi dahilinde düzenlemiş görünmektedir. Suçun anlamlandırılmasında sosyal ortamlar arasında ortaya çıkan bu farklılık “referans grup” kavramıyla açıklanabilir. Referans grup, bireylerin kendi durumlarını ve davranışlarını değerlendirebilmek üzere karşılaştırma yaptıkları sosyal çevreyi ifade etmektedir (Becker, 2021, s.34; Goffman, 2021a, s. 121-122). Katılımcıların verdiği yanıtlar doğrultusunda, suçluluk toplum tarafından genellikle olumsuz olarak değerlendirilse de özellikle sokak, sanayi gibi arka mekanlarda kabul görmekte hatta bir statü sembolü haline almaktadır. Bu durum aynı zamanda sokakta yaşayan ve sanayi bölgelerinde çalışan kişiler için yeniden suç işleme riskini artıran bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bulgular, sokak ve mahkum kültürünün kesişimine ilişkin literatür bilgisiyle örtüşmektedir (Mitchell vd., 2021).

“Mesela beni sokakta görünce önlerini iliklerler. Sokaklar mesela bizimdir. Suç elbette keşke hiç olmasa ama hayat bunu öğretiyor bize. Sokakta seni koruyan tek şey, senden korkmaları. Bunu da sana veren öfke, şiddet.” (K5)

Sonuç olarak bulgular, suç deneyimi sonrası toplumsal yaşama yeniden entegre olamayan kişilerin sosyalleşmek üzere suçun sermayeleştiği mekanlara yöneldiğini göstermektedir. Bu durum, kişinin suçluluğu içselleştirmesine ortam hazırlayarak tekerrür suç riskini artırmaktadır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

İnsanı konu alan sistemlerde temel hedefin tam tersine dönme riski kaçınılmaz bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsan davranışının ve anlamlandırma biçiminin çeşitliliği, insanlara hitap eden yapıların belirli durumları gözden kaçırmasına neden olabilir. Cezai yaptırımın sadece işlevsel ya da işlevsiz olmasının ötesinde doğrudan suça teşvik etmesi ya da suçlu kimliği kabul edilebilir şekilde sunması muhtemel sonuçlar arasındadır. Araştırma bulguları, Türkiye’deki şiddet suçlarının tekrarlılığına yönelik adalet mekanizmalarını merkeze alacak şekilde iki düzeyde açıklama getirmektedir. İlk olarak Türkiye’de suçun önlenmesine yönelik yaptırımların suçun

sermayeleşmesine, şiddetin normalleşmesine ve suçluluğun kimliğe sabitlenmesine aracılık eden bir mekanizma halini aldığı görülmektedir. Bunun temelinde ilişkisel konumlanmalardan stratejilere, dayanışmadan kategorileşmelere ve şiddete dek uzanan kurum içi etkileşim dinamikleri yer almaktadır.

Kurum içi etkileşimler açısından en temel belirleyici, mahkumların birbirlerine karşı konumları ve birliktelik geliştirme biçimleridir. Araştırma bulguları kişilerin hapisanede hayatta kalmak üzere sahip oldukları kısıtlı sermayeyi kullanarak yeni bir hiyerarşik ilişkiler ağı kurduğunu göstermektedir. İlişkiler sıklıkla suç türü ve sayısı, şiddet kullanımı ve tehdidi, çeteleşme faaliyetleri gibi şiddete dayalı bir otoriteyi temel almaktadır. Bu kapsamda sokakta büyümüş olmak, çok sayıda suç işlemek, ağır şiddet suçları işlemek, ilk suçunu küçük yaşlarda işlemek ve hapisaneye birden fazla kez girmek kişilerin kurum içerisinde ellerini güçlendiren bazı sosyal sermaye biçimleri olarak işlev görmektedir. Kişiler bu ortamda kendilerini korumak ve çoğunluk olmanın avantajlarını kullanmak üzere gruplaşmaktadır. Gruplaşmalar, çoğu kez dayanışmacı-savunmacı amaçlarla kurulmuş olsa da grup üyelerinin sahip olduğu güç ve otoriteye sahasının genişliğine bağlı olarak çeteleşme faaliyetlerine dönüşebilmektedir. Ayrıca araştırma bulguları mahkumlar arası şiddetin ötesinde misilleme, kuralları benimsetme, otorite kaybını telafi etme amaçlarıyla personelden mahkumlara yönelen şiddetin de hapisane kültürünün bir parçası olduğuna işaret etmektedir. Bu şiddet; baskı, kötü muamele, fiziksel şiddet, bedensel ceza, çıplak arama şeklinde değişmekte olup Türkiye'deki hapisanelerde personel şiddetinin azımsanmayacak düzeyini ve çeşitliliğini ortaya koymaktadır. Yapılan araştırmalarla da desteklendiği üzere kişiler, kimliklerini ve alansal sosyal statülerini ve yaşam stratejilerini, hapisane kültürüne sabitlenmiş şiddetin izlerini taşıyacak şekilde yeniden inşa etmeye zorlanmaktadır (Hardie Bick, 2018; Yardley vd., 2015; De Viggiani, 2012; Boduszek vd. 2013; Holligan, 2015).

Hapisanelerdeki güç ve hiyerarşiyi temel alan bu ilişkilendirme biçimi, tekerrür şiddet suçu açısından yaptırımların kendi kendini devre dışı bırakması anlamına gelmektedir. Bulgular hapisane içinde hiyerarşik olarak üste çıkmayı ve korunaklı bir gruba dahil olmayı başaran mahkumların yeniden yaptırıma maruz kalmaya dair bir endişelerinin büyük ölçüde azaldığını göstermektedir. Hatta kişiler çoğu zaman hapisanede elde ettikleri statüyü dışarıda elde edememektedirler. Aynı zamanda bu süreci tam tersten okumak da mümkündür. Mahkûmların birden fazla kez cezaevine girdiği durumlarda kurum içi ilişkilerde daha avantajlı bir konuma eriştikleri görülmektedir. Dolayısıyla araştırma bulguları, hapis cezalarının kısa süreli suçlarda mahkumların yaşamını zorlaştıran caydırıcı yönünün altını çizmektedir. Çünkü bu noktada kişi için hem özgürlükten mahrum kalmayı hem de hapisanedeki şiddetle başetmek üzere ihtiyaç duyulan niteliklerden yoksun olmayı ayrı birer yaptırım olarak deneyimlemektedir. Ancak kişinin sistemi tanıdığı ve sistemin dilinden konuşmaya başladığı uzun dönemli ve tekrarlayan suçlarda aynı cezalandırma pratiği suçu tetikleyici bir unsur haline gelmektedir. Sistemi öğrenme, bir taraftan kişinin yaptırıma maruz kalma kaygısını azaltırken diğer taraftan suçların yaptırım düzeyi hesaplanarak gerçekleştirilmesine neden olmaktadır. Diğer bir ifadeyle sistemin öğrenilmesi yaptırımın korkutucu olmaktan ziyade öğretici olmasına, engelleyici

olmaktan ziyade strateji odaklı sürdürülmesine sebep olmaktadır. Hapishanelerin her iki durumda da suç oranlarını artırmaya yönelik etkisinden söz edilebilir. Araştırma bulguları tekrarlayan suçların hapishane pratikleri ile ilişkilendirildiği araştırmalarla paralellik göstermektedir (Mensah ve Akuoko, 2023; Nagin vd., 2009; Orsagh ve Chen, 1988; Paternoster ve Bushway, 2009; Svensson, 2021).

Tekerrür hususunda araştırmanın ortaya koyduğu ikinci önemli açıklama ise salıverilme sonrası deneyimlerdir. Salıverme sonrası deneyimlerin neredeyse tümünün merkezinde damgalanma unsuru yer almaktadır. Damgalanma deneyimleri büyük ölçüde “kuruma girip çıkmış olmak” çerçevesinde şekillenmektedir. Hapishanelerin merkezinde olduğu söz konusu itibarsızlaştırma kişilerin yaşamının tümünü çevreleyen, dogmatik, tekil ve sürekli bir kimlik içine hapsolmalarına neden olmaktadır. Literatürle paralel olarak, bu sabit ve tekil algılayış kişilerin aile ilişkileri ve iş yaşamlarında değişiklik yapmalarını, yeni sosyal statü alanları yaratmalarını ve dönüşmelerini olanaksız kılmaktadır (Keene vd., 2018; Sheppard ve Ricciardelli, 2020; Sieferle, 2022; Ahmed, 2015). Tüm çabalarına rağmen toplumsal normun onayladığı sınırlara dahil olamayan suçlular, hapishanede inşa etmek zorunda kaldıkları kamusal kimliğe yeniden dönme ve o kimliğin olanak sağladığı sermaye sahalarına yaslanmak suretiyle var olma çabasına girmektedir. Bu çerçevede kişiler suç kültürüne aidiyet geliştirmekte ve suçlu olmanın sağladığı olanakları kullanmaya başlamaktadır. Dolayısıyla suçun toplumsal anlamlarının düzenlenmesi ve suç işleyen kişilerin toplumsal olanaklara yeniden katılımının sağlanması tekerrür suçun önlenmesi açısından önemli olan diğer görevi ifade etmektedir.

Bulgular temelde adli sistemlerin sadece cezalandırma değil aynı zamanda toplumsal normlar ve bireylerin kimlikleri üzerinde derin etkiler yaratma potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir. Bu noktada adli mekanizmalar içerisinde görev alan sosyal çalışmacıların sisteme ve suç işlemiş kişiye bakış açısı, sistemin boşluklarıyla yüzleşmek açısından kritik bir önem taşımaktadır. Hapishaneler başta olmak üzere neoliberal dönemin modern mekanizmaları, sosyal çalışma disiplini içerisinde giderek daha fazla eleştiriye konu olmaktadır (Garrett, 2016; Hudson, 2002; Jacops vd., 2021). Eleştiriler, kurumların egemen “normal söylemini” benimseyerek insanları rasyonel varlıklara dönüştürme görevine odaklandığı ve bu işlevselci bakış açısının toplumsal kuralları çiğneyenlere karşı cezalandırıcı ve kutuplaştırıcı bir yaklaşıma dönüştüğünü konusunda yoğunlaşmaktadır (Webb, 2019, s. 155; Powell ve Khan, 2012).

Sosyal çalışmacılar çağdaş tanımın belirlediği yönelimler çerçevesinde, insanlar ve yapılarla çalışarak sosyal adalet ve bütünleşmeye katkıda bulunmayı amaçlamaktadır (IFSW, 2014). Adalet mekanizmalarının hem bir parçası hem de fren sistemi olarak görev yapan uzmanlar, öncelikle sistemin içinde bilinçli ya da bilinçsiz şekilde meşrulaştırılan söylemleri, ideolojileri ve pratikleri sorgulamak için çaba sarf etmelidir. Merkezisizlik, yapısöküm ve eleştirelilik ilkelerine uygun olarak sosyal çalışmacılar, sistemin araçlarını kullanmaya geçmeden önce mevcut müdahale ve yasaları anlamak ve sorgulamakla yükümlüdür. Unutulmamalıdır ki sosyal çalışma ayrıştırılan anlatıları

yeniden hikayeye dahil etmek üzere kimlikleri çevreleyen yapılara her zaman bir adım geriden bakmalıdır. Bu türden bir bakış “polisi ikame etmek” ya da “bürokrasiyi temsil etmek” gibi çerçevelere sığdırılmaya çalışılan mesleki rolleri, normun diliyle konuşmadan ve öznel deneyimleri dışlamadan yeniden çerçevelemenin başlangıcıdır. Bu bağlamda adalet sisteminin kategorileştirme anlayışından uzaklaşarak suçluyu “suçlu kimliğin ötesinde” tanımak, sosyal çalışmanın temel hedeflerinden biri olmalıdır.

Suç ve ceza sistemlerinin insan odaklı ve eleştirel bir yaklaşımla gözden geçirilmesi ve bu doğrultuda adli mekanizmalar içindeki sorunlara dair hâkim söylemlere karşı farkındalığı artıran, izleme ve değerlendirmeye odaklanan, çoklu nedensellikleri önemseyen ve farklılıkları gözeten duyarlı uygulamaların sayısının artırılması gerekmektedir. Suçu ve suçlu kimliğini sürekli olarak yeniden üreten sistemin ötesine geçebilmek, eleştirel ve düşünümsel süreçleri işleterek yapısal problemleri tespit etmek ve marjinalleştirilmiş sesleri günlük hikayeye entegre etmek ancak çok boyutlu stratejilerle mümkündür. Hapishanelerde kimlik ve damga üzerine çalışmaların sayısının artırılması, mahkumların topluma yeniden entegrasyonu için daha etkili stratejilerin geliştirilmesi, hapishane personeline insan hakları ve adil muamele konusunda eğitimlerin düzenlenmesi, daha adil bir sistem için cezaevi savunuculuğunun güçlendirilmesi, toplum ve ceza adaleti sistemine yönelik politika önerilerinin geliştirilmesi suçun tekrarlanmasının önüne geçebilmek açısından önemlidir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırmanın etik açıdan uygunluğuna dair onay 29.07.2021 tarihinde E-35853172300-00001678359 sayısı ile Hacettepe Üniversitesi Etik Kurulu'ndan alınmıştır. Görüşmelerin öncesinde araştırmanın amacını ve içeriğini anlatan "Aydınlatılmış Onam Formu" ile katılımcıların onayı alınmıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Ahmed, A. (2015). Prison, stigma, discrimination and personality as predictors of criminal recidivism: Preliminary findings. *Journal of Social and Development Sciences*, 6(2), 20-29.
- Andrae, D., McIntosh, T., & Coster, S. (2017). An insider's view of the state, state policies in New Zealand and gang formation. *Critical Criminology*, 25, 119-135.
- Asencio, E., & Burke, P. (2011). Does incarceration change the criminal identity? A synthesis of labeling and identity theory perspectives on identity change. *Sociological Perspectives*, 54(2), 163-182.
- Becker, H. (2021). *Hariciler (Outsiders) Bir Sapkınlık Sosyolojisi Çalışması*. (Ş. Geniş, & L. Ünsaldı, Çev.) Ankara: Heretik.

- Boduszek, D., Adamson, G., Shevlin, M., Hyland, P., & Bourke, A. (2013). The role of criminal social identity in the relationship between criminal friends and criminal thinking style within a sample of recidivistic prisoners. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 23(1), 14-28.
- Boduszek, D., Debowska, A., Sharatt, K., McDermott, D., Sherrets, N., Willmott, D., & Hyland, P. (2021). Pathways between types of crime and criminal social identity: A network approach. *Journal of Criminal Justice*(72), 101750.
- Bosworth, M. (2012). Subjectivity and identity in detention: Punishment and society in a global age. *Theoretical Criminology*, 16(2), 123-140.
- Bosworth, M., & Carrabine, E. (2001). Reassessing resistance: Race, gender and sexuality in prison. *Punishment & Society*, 3(4), 501-515.
- Bourdieu, P. (2018). *Bir Pratik Teorisi İçin Taslak Kabiliye Üzerine Üç Etnoloji Çalışması*. (N. Ökten, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bourdieu, P., & Wacquant, L. (2003). *Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*. (N. Ökten, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Brezina, T., & Topalli, V. (2012). Criminal self-efficacy: Exploring the correlates and consequences of a "successful criminal" identity. *Criminal Justice and Behavior*, 39(8), 1042-1062.
- Butler, J. (2015). *İktidarın Psikik Yaşamı: Tabiyet Üzerine Teoriler*. (F. Tütüncü, Çev.) İstanbul: Ayrıntı.
- Butler, J. (2020). Bedenler ve İktidar, Tekrar. *Cogito*(70-71), 275-290.
- Cohen, S. (2019). *Halk Düşmanları ve Ahlaki Panikler*. (D. Türker, Çev.) Ankara: Heretik.
- Creswell, J. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*. (M. Bütün, & S. Demir, Çev.) Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Crewe, B. (2012). *The prisoner society: Power, adaptation and social life in an English prison*. England: OUP Oxford.
- De Viggiani, N. (2012). Trying to be something you are not: Masculine performances within a prison setting. *Men and masculinities*, 15(3), 271-291.
- Denver, M., Pickett, J., & Bushway, S. (2017). The language of stigmatization and the mark of violence: Experimental evidence on the social construction and use of criminal record stigma. *Criminology*, 55(3), 664-690.
- Foucault, M. (1992). *Hapishanenin Doğuşu*. (M. Kılıçbay, Çev.) Ankara: İmge Kitapevi.
- Foucault, M. (2012). *İktidarın Gözü*. (I. Ergüden, Çev.) İstanbul: Ayrıntı.
- Foucault, M. (2019). *Öznenin Yorumbilgisi*. (F. Keskin, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Garrett, P. (2016). Confronting neoliberal penalty: Placing prison reform and critical criminology at the core of social work's social justice agenda. *Journal of Social Work*, 16(1), 83-103.
- Gasset, O. (2019). *İnsan ve Herkes*. (G. Işık, Çev.) İstanbul: Metis.

- Gaynor, T. (2018). Social construction and the criminalization of identity: State-sanctioned oppression and an unethical administration. *Public Integrity*, 20(4), 358-369.
- Global Initiative Against Transnational Organized Crime. (2022, 04 20). The Global Organized Crime Index 2021: <https://globalinitiative.net/analysis/ocindex-2021/> adresinden alındı
- Goffman, E. (1957). Symposium on Preventive and Social Psychiatry. *Characteristic Of Total Institutions* (s.43-93). Washington, ABD: DC: Walter.
- Goffman, E. (2015). *Tımarhaneler*. (E. Arıcan, Çev.) Ankara: Heretik Yayınları.
- Goffman, E. (2020). *Karşılaşmalar: Etkileşim Sosyolojisinde İki Çalışma*. (S. Çakı, Çev.) Ankara: Heretik.
- Goffman, E. (2021a). *Damga: Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*. (Ş. Geniş, L. Ünsaldı, & S. Ağırnaslı, Çev.) Ankara: Heretik.
- Goffman, E. (2021b). *Kamusal Alanda İlişkiler: Toplu Yaşamın Mikro İncelemeleri*. (M. Karakaya, Çev.) Ankara: Heretik.
- Goulding, D. (2007). Violence and brutality in prisons: A West Australian context. *Current Issues in Criminal Justice*, 18(3), 399-414.
- Green, G., South, N., & Smith, R. (2006). They Say That You Are a Danger But You Are Not": Representations and Construction of the Moral Self in Narratives of "Dangerous Individuals. *Deviant Behavior*, 27(3), 299-328.
- Hardie-Bick, J. (2018). Identity, Imprisonment, and Narrative Configuration. *New Criminal Law Review*, 21(4), 567-591.
- Haslam, J. (2008). Pits, pendulums, and penitentiaries: Reframing the detained subject. *Texas Studies in Literature and Language*, 53(3), 268-284.
- Hochstetler, A., Copes, H., & Williams, J. (2019). That's not who I am:" How offenders commit violent acts and reject authentically violent selves. *Justice Quarterly*, 27(4), 492-516.
- Holligan, C. (2015). The Cake and Custard is Good!" A Qualitative Study of Teenage Childrens' Experience of being in Prison. *Children & Society*, 29(5), 366-376.
- Hudson, B. (2002). Restorative justice and gendered violence: Diversion or effective justice? *British Journal of Criminology*, 42(3), 616-634.
- Irwin, J., & Cressey, D. (1962). Thieves, convicts and the inmate culture. *Oxford University Press on behalf of the Society for the Study of Social Problems*, 10(2), 142-155.
- Jakops, L., Kim, M., & Whitfield, D. (2021). Defund the police: Moving towards an anti-carceral social work. *Journal of Progressive Human Services*, 37-62.
- Kümbetoğlu, B. (2019). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Karp, D. (2010). Unlocking men, unmasking masculinities: Doing men's work in prison. *The Journal of Men's Studies*, 18(1), 63-83. doi:10.3149/jms.1801.63. *The Journal of Men's Studies*, 18(1), 63-83.

- Kaufman, E. (2014). Gender at the border: Nationalism and the new logic of punishment. *Punishment & Society*, 16(2), 135-151.
- Keene, D., Smoyer, A., & Blankenship, K. (2018). Stigma, housing and identity after prison. *The Sociological Review*, 66(4), 799-815.
- Korz, A. (2022). You have been punished in prison. And then when you are released, you are punished for life': Post-incarceration barriers for women in Ukraine. *International Sociology*, 37(3), 373-390.
- Lemert, E. (1951). *A Systematic Approach to the Theory of Sociopathic Behavior*. New York: McGraw.
- Lessing, B. (2017). Counterproductive punishment: How prison gangs undermine state authority. *Rationality and Society*, 29(3), 257-297.
- Lewis, C. (2021). The paradox of recidivism. *Emory Law Journal*, 70(6), 1209-1271.
- Liebling, A., & Arnold, H. (2012). Social relationships between prisoners in a maximum security prison: Violence, faith, and the declining nature of trust. *Journal of Criminal Justice*, 40(5), 413-424.
- Liebling, A., Price, D., & Shefer, G. (2011). *The Prison Officer*. Cullompton: Willan.
- Mathiesen, T. (1966). The sociology of prisons: Problems for future research. *The British Journal of Sociology*, 17(4), 360-379.
- Mensah, R., & Akuoko, S. (2023). Triggers to repeated criminal behaviour in Ghana: An analysis of the Nsawam prison through a case study approach. *Cogent Arts & Humanities*, 2268394.
- Mitchell, M., Pyrooz, D., & Decker, S. (2021). Culture in prison, culture on the street: The convergence between the convict code and code of the street. *Journal of crime and justice*, 44(2), 145-164.
- Nagin, D., Cullen, F., & Jonson, C. (2009). Imprisonment and reoffending. *Crime and justice*, 38(1), 115-209.
- Neuman, W. (2008). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri*. (S. Özge, Çev.) İstanbul: Yayınodası Yayıncılık.
- Nietzsche, F. (2011). *Ahlakın Soykütüğü Bir Polemik*. (Z. Alangoya, Çev.) İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Orsagh, T., & Chen, J.-R. (1988). The effect of time served on recidivism: An interdisciplinary theory. *Journal of Quantitative Criminology*, 4(2), 155-171.
- Öncül, Ö. (2016). *Adalet Kıskaçında Erkeklik: Mahkumların Suça Tutukluluğa ve Değişime Dair Düşünceleri*. Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- Paternoster, R., & Bushway, S. (2009). Desistance and the "feared self": Toward an identity theory of criminal desistance. *The journal of criminal law and criminology*, 99(4), 1103-1156.
- Phillips, J. (2001). Cultural construction of manhood in prison. *Psychology of Men & Masculinity*, 2(1), 13-23.

- Powell, J., & Khan., H. (2012). Foucault, social theory and social work. *Sociologie Românească*, 10(1), 131-147.
- Rhodes, J. (2008). Ex-offenders, social ties and the routes into employment. *Internet Journal of Criminology*, 1, 1-20.
- Ritzer, G., & Stepnisky, J. (2018). *Modern Sosyoloji Kuramları*. (H. Hülür, Çev.) Ankara: De Ki Basım Yayım.
- Sheppard, A., & Ricciardelli, R. (2020). Employment after prison: Navigating conditions of precarity and stigma. *European Journal of Probation*, 12(1), 34-52.
- Shi, L., Silver, J., & Hickert, A. (2022). Conceptualizing and measuring public stigma toward people with prison records. *Criminal Justice and Behavior*, 49(11), 1676-1698.
- Shrivastava, R. (1973). Formation and functioning of friendship groups: A sociological study among prison inmates. *Sociological Bulletin*, 22(1), 98-111.
- Sieferle, B. (2022). Navigating Post-prison Life: Social Positioning in Unstable Circumstances. *Ethnologia Europaea*, 52(1), 1-22.
- Svensson, B. (2021). The Power of Biography: Criminal Policy, Prison Life, and the Formation of Criminal Identities in the Swedish Welfare State. D. Reed-Danahay içinde, *Auto/Ethnography: Rewriting the Self and the Social* (s. 71-104). Routledge.
- Sykes, G. (2007). *The society of captives: A study of a maximum security prison*. Princeton NJ: Princeton University Press.
- Symkovich, A. (2018). Do men in prison have nothing to lose but their manhood? Masculinities of prisoners and officers in a Ukrainian correctional colony. *Men and Masculinities*, 21(5), 665-686.
- Türk Ceza Kanunu*. (2024, 02 24). TC Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5237.pdf> adresinden alındı
- Türkiye Silahlı Şiddet Haritası 2022*. (2024, 02 24). Umut Vakfı: <http://umut.org.tr/umut-vakfi-turkiye-silahli-siddet-haritasi-2022/> adresinden alındı
- Toyoki, S., & Brown, A. (2014). Stigma, identity and power: Managing stigmatized identities through discourse. *Human relations*, 67(6), 715-737.
- Webb, S. (2019) The Routledge Handbook of Critical Social Work. S. Webb içinde, *Resistance, biopolitics and radical passivity* (s. 148-160). London: Routledge Taylor and Francis Group.
- Weisberg, R. (2013). Meanings and measures of recidivism. *Southern California Law Review*, 87, 785-804.
- Welch, M. (2017). A sociopolitical approach to the reproduction of violence in Canadian prisons. I. Ross içinde, *Violence in Canada: Sociopolitical perspectives* (s. 250-283). Don Mills: Oxford University Press.
- Wooldredge, J. (2020). Prison culture, management, and in-prison violence. *Annual Review of Criminology*, 3, 165-188.

- Yardley, E., Wilson, D., Kemp, D., & Brookes, M. (2015). Narrative beyond prison gates: Contradiction, complexity, and reconciliation. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 59(2), 159-179.
- Yvonne, J. (2005). Men behind bars: "Doing" masculinity as an adaptation to imprisonment. *Crime, Criminal Justice and Masculinities*, 8(1), 44-63.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Hükümlü Bireylerde Algılanan Sosyal Desteğin Sosyal Görünüş Kaygısına Etkisi

*The Effect of Perceived Social Support on Social Appearance Anxiety in Convicted Individuals*Hüseyin ÇAPUK¹, Müjde KERKEZ²

¹Dr. Öğr. Üyesi, Şırnak Üniversitesi,
Sağlık Hizmetleri Meslek
Yüksekokulu, Tıbbi Hizmetler ve
Teknikleri Bölümü,
huseyncapuk@outlook.com, ORCID:
0000-0003-0542- 3152

²Dr. Öğr. Üyesi, Şırnak Üniversitesi,
Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik
Bölümü, mkerkez@sinak.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-6968- 9454

Başvuru: 18.01.2024
Kabul: 28.10.2024

Atıf: Çapuk, H ve Kerkez, M..
(2024). Hükümlü bireylerde algılanan
sosyal desteğin sosyal görünüş
kaygısına etkisi. *Toplum ve Sosyal
Hizmet*, 35 (4), 713-731.
DOI: 10.33417/tsh.1422293

ÖZ

Bu çalışmanın amacı hükümlü bireylerde algılanan sosyal desteğin sosyal görünüş kaygısına etkisini belirlemektir. Tanımlayıcı tipte yapılan çalışmanın örneklemini 193 yetişkin hükümlü erkek birey oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri "Sosyodemografik Bilgi Formu", "Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği", "Sosyal Görünüş Kaygısı Ölçeği" kullanılarak toplanmıştır. Araştırmaya katılanların yaşları 34.66 ± 10.07 , %45.1'i lise mezunu, %53.9'u evlidir. Çalışmada cezaevinde kalan hükümlü bireylerin sosyal destek düzeyleri arttıkça sosyal görünüş kaygı düzeylerinin azaldığı saptanmıştır. Çalışmada infaz sürecindeki hükümlülerin Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği Aile Alt Boyutu ($r=-0.240^*$, $p=0.001$), Arkadaş alt boyutu ($r=-0.188^{**}$, $p=0.009$), Özel insan alt boyutu ($r=-0.151^{**}$, $p=0.037$) ve toplam puanı ($r=-0.233^*$, $p=0.001$) ile Sosyal Görünüş Kaygısı Ölçeği arasında istatistiksel olarak önemli negatif yönde zayıf bir ilişki saptanmıştır. Hükümlülere yönelik sosyal desteğin artırılmasının ve aileleriyle yakın ilişkilerin sağlanmasına yönelik psikososyal programların, sosyal görünüş kaygılarını olumlu yönde etki yapacağı düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Cezaevi, Hükümlü Bireyler, Sosyal Destek, Sosyal Görünüş Kaygısı

ABSTRACT

The aim of this study was to determine the effect of perceived social support on social appearance anxiety in convicted individuals. The sample of the descriptive study consisted of 193 adult male convicted individuals. The data were collected using the "Sociodemographic Information Form", "Multidimensional Perceived Social Support Scale", and "Social Appearance Anxiety Scale". The ages of the participants were 34.66 ± 10.07 , 45.1% were high school graduates and 53.9% were married. In the study, it was found that as the social support levels of the convicted individuals in prison increased, their social appearance anxiety levels decreased. In the study, a statistically significant negative weak relationship was found between the Multidimensional Perceived Social Support Scale Family Subdimension ($r=-0.240^*$, $p=0.001$), Friend Subdimension ($r=-0.188^{**}$, $p=0.009$), Special Person Subdimension ($r=-0.151^{**}$, $p=0.037$) and total score ($r=-0.233^*$, $p=0.001$) and Social Appearance Anxiety Scale of the convicts in the execution process. It is thought that increasing social support for convicts and psychosocial programs to ensure close relationships with their families will have a positive effect on social appearance anxiety.

Keywords: Prison, Convicted Individuals, Social Support, Social Appearance Anxiety

GİRİŞ

Toplumların düzenli işleyişini sürdürebilmesi için bireylerin belirli kurallara ve yasalara uyması gereklidir. Ancak, bu kurallara aykırı davranışlar zaman zaman toplumsal düzeni bozarak suç teşkil edebilir (Elagoz & Çenesiz, 2020). Toplum içinde yaşanan işsizlik, ekonomik sorunlar, arkadaş ilişkileri, ailevi sorunlar, eğitim, çevresel sorunlar, psikolojik problemler gibi birçok durum suçun işlenmesine yol açan nedenler arasında sayılmaktadır (Görgülü & Öntaş, 2013). Bugün dünya çapında toplam 10.74 milyon kişi cezaevinde yaşamını sürdürmektedir. Türkiye’de Ceza infaz kurumu istatistiklerine göre 31 Aralık 2023 tarihinde 291.911 hükümlünün yer aldığı belirtilmiştir (CTE, 2023). Yapılan bir çalışmaya göre, ABD’de her 152 kişiden biri, Rusya’da her 249 kişiden biri, Türkiye’de ise her 347 kişiden biri ceza ve infaz kurumlarında hükümlü veya tutukludur (Özgenç & Bayraktarlı, 2019). Bu bireyler, tutuklanma sürecinde seyahat kısıtlaması, sosyal ilişkilerden uzaklaşma ve iş kaybı gibi olumsuzluklarla karşı karşıya kalmakta; cezaevlerinde ise aşırı gürültü, stres, kötü muamele, sapkın davranışlar ve cinsel taciz gibi zorlu koşullara maruz kalabilmektedir. (Aksayan, 2022). Özgürlüğün kısıtlandığı cezaevlerinde, kurumun kurallarına ve rutinlerine alışmak zorunda kalan hükümlülerin birtakım bireysel ve psiko-sosyal sorunlar yaşayabildikleri yapılan çalışmalarda belirtilmiştir (Kızmaz, 2007; Ravanoğlu, 2018). Şüphesiz ki cezaevlerinde hükümlülerin infaz sürelerince eğitim ve iyileştirme faaliyetleriyle ruh sağlığının desteklenmesi ve sosyal desteğin sürdürülmesi önemi yadsınamaz bir gerçektir. Öte yandan bireylerin infaz sürecinde aile bağlarının ve desteğinin azalması ise kişinin ruh sağlığını olumsuz etkilemektedir. Literatürde, hükümlü bireylerin kendilerini hala dışarıda yaşamın bir parçası olarak hissettiklerinde yani dışardan algıladıkları sosyal destek artıca ruh sağlığının da olumlu düzeyde arttığı belirlenmiştir (Ravanoğlu, 2018). Hükümlüler açısından sosyal destek, geçiş sürecini kolaylaştırmak, tekrar suç işlemekten kaçınmak ve herhangi bir psikolojik hastalıktan etkilenmeden sağlık riski uygulamalarına girme olasılığını artırmak için cezaevinde kaldıkları süre boyunca ve tahliye sonrası dönemde kritik öneme sahiptir (Dadi, Dachew, Tariku, Habitu, & Demissie, 2019).

Hapishane ortamında sosyal ilişkilerin sınırlı olması, tutuklanma, yargılanma sonucunda hükümlüler kendilerini ötekileşmiş hissederek toplumsal tepki ve damgalama gibi durumlar yaşamaktadırlar (İnan, 2020). Hükümlü bireylerde sosyal görünüş kaygısı, hapishane koşullarının yarattığı zorluklar ve toplumsal damgalanmanın etkisiyle daha da belirginleşir. Bireyler, başkaları üzerinde olumlu bir izlenim bırakma konusunda yetersiz kalacaklarını düşündüklerinde bu kaygıyı daha yoğun yaşarlar. Sosyal görünüş kaygısı, başkalarının fiziksel görünüşlerine yönelik olumsuz yargılarda bulunacağı endişesiyle ortaya çıkan bir kaygı türüdür (Ahmet, 2016).

Sosyal görünüş kaygısının temelinde başkaları tarafından olumsuz değerlendirme korkusu yatmaktadır. Bu kaygıya sahip bireyler, beden imajlarıyla ilgili olumsuz düşünceler geliştirerek, vücutlarının tamamı veya herhangi bir organı hakkında memnuniyetsizlik ve rahatsızlık hissedebilirler. Bu durum, kendilerine diğer insanlara kıyasla daha az çekici görmelerine ve bedenleriyle ilgili huzursuzluk yaşamalarına neden olur (Doğan, 2010).

Hapishanede tutuklu veya hükümlü olan bireyler, genellikle algıladıkları sosyal destek, psikolojik dayanıklılık ve kendini kabul etme düzeyleri düşüktür ve bu durum daha çok sosyo-demografik faktörlerden etkilenmektedir. Sosyal izolasyon, damgalanma ve sınırlı iletişim olanakları nedeniyle bu bireyler, destek sistemlerinden yeterince yararlanamayabilirler (Huang et al., 2020). Dahası yaş, cinsiyet, eğitim durumu ve geçmiş deneyimler gibi birçok sosyo-demografik özellikler, algılanan sosyal desteği ve sosyal görünüş kaygısını etkileyebilir. Bu faktörler göz önüne alındığında, toplumla iç içe çalışan multidisipliner ekiplerin (halk sağlığı hemşireleri, sosyal hizmet uzmanları) bu gruplara yönelik destekleyici müdahaleleri büyük önem taşımaktadır. Özellikle halk sağlığı hemşirelerinin hükümlü bireylere yönelik eğitim müdahaleleri, onların iyi oluş hali, kendini kabul ve algılanan sosyal desteği artırmada koruyucu bir faktör olabilir. Bu bağlamda çalışmada savunmasız gruplarda yer alan hükümlü bireylerin algıladıkları sosyal destek algısının sosyal görünüş kaygısına etkisini incelemek amacıyla yapılmıştır.

Araştırma Soruları

-Hükümlü bireylerin algıladıkları sosyal destek nasıldır?

-Hükümlü bireyler sosyal görünüş kaygısı yaşamakta mıdır?

-Hükümlü bireylerin algıladıkları sosyal destek düzeyleri ve sosyal görünüş kaygısı hissetme düzeyleri arasında bir ilişki var mıdır?

GEREÇ VE YÖNTEM

Araştırmanın Türü: Bu araştırma tanımlayıcı ve ilişki arayıcı türde bir araştırmadır.

Araştırmanın Evreni ve Örnekleme: Araştırma evreni Türkiye'nin güneydoğusunda yer alan bir Ceza ve İnfaz Kurumlarındaki kapalı ve açık cezaevinde 18-65 yaş arasındaki yetişkin bireylerden oluşmaktadır (N=500). Örneklem büyüklüğünün hesaplanmasında alfa = .05, %95 güven düzeyi toplam 218 bireye ulaşılması gerektiği belirlenmiştir (Yazıcıoğlu & Erdoğan, 2014). Anketler, katılımcıların gizlilik ve mahremiyet haklarına saygı göstermek, kişisel bilgilerin üçüncü taraflarla paylaşılmaması ve cezaevi yönetiminin belirlediği kurallara uyulması amacıyla kurumda görev yapan psikolog aracılığıyla dağıtılmıştır. Araştırmacılar tarafından, kurum bünyesindeki uzman psikoloğa anket formlarının doldurulma süreciyle ilgili eğitim vermiştir. Eğitimde, hükümlülerin çalışmaya gönüllü olarak katılmalarının sağlanması, anket formları dağıtılmadan önce araştırmanın amacının açık bir şekilde katılımcılara iletilmesi ve katılımcıların istedikleri herhangi bir anda çalışmadan çekilebileceklerinin belirtilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Psikolog, katılımcıların belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemi kullanarak çalışmayı yürütmüştür. Beş aylık süreç boyunca cezaevinde anketler dağıtılmış ve toplam 218 hükümlüye uygulanan anket araştırmacılar tarafından teslim alınmıştır. Ancak, yapılan ön inceleme sonucunda, eksik veri içeren 25 anket formunun analiz dışında bırakılmasına karar verilmiş ve sonuç olarak 193 katılımcıya ait veriler analiz sürecine dahil edilmiştir.

Araştırmanın Yeri ve Zamanı: Araştırma, Ekim 2022-Şubat 2023 tarihleri arasında, bir il merkezinde Kapalı ve Açık Cezaevinde yetişkin hükümlü bireylerle yüz yüze toplanmıştır.

Araştırmaya dâhil edilme ölçütleri: (1) Araştırmaya katılmaya gönüllü olan, (2) 18-65 yaş arası erkek bireyler, (3) Okuma-yazma bilen, (4) psikiyatrik bir tanısı olmayan bireyler araştırma kapsamına alınmıştır.

Araştırmaya dâhil edilmeme ölçütleri: (1) Araştırmaya katılmaya gönüllü olmayan, (2) Kadın, 18 yaş altı ve 65 yaş üzerinde olan, (3) Okuma-yazma bilmeyen (4) psikiyatrik tanısı olan bireyler araştırma kapsamına alınmamıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada verilerin toplanması amacıyla literatür bilgileri taranarak hazırlanan (Wang, Mann, Lloyd-Evans, Ma, & Johnson, 2018; Yıldız, 2011) yetişkinlere ait “Sosyo-Demografik Bilgi Formu”, “Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği”, “Sosyal Görünüş Kaygısı Ölçeği” kullanılmıştır.

“Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği (ÇBASDÖ)”

ÇBASDÖ, Zimet ve arkadaşları (1988) tarafından geliştirilmiş, Türkçe geçerlik ve güvenilirlik çalışması ise Eker ve arkadaşları tarafından yapılmıştır (Eker, 2001). Sosyal desteğin kaynağına ilişkin toplam 12 maddeden oluşan ölçeğin, 3 alt grubu (aile, arkadaş, özel bir insan) vardır. Ölçekten alınabilecek puan 12-84 arasında değişmektedir. Ölçekten alınan puanın yüksek olması algılanan sosyal desteğin yüksek olduğunu ifade eder. Ölçeğin Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı ölçeğin bütünü için Cronbach Alpha iç tutarlık katsayısı 0.85'dir. Çalışmada ölçeğin Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı bütün ölçek için 0.82'dir.

“Sosyal Görünüş Kaygısı Ölçeği (SGKÖ)”

Halt ve ark. (2008) tarafından geliştirilen ölçeğin, Türkçeye uyarlanması Doğan (2010) tarafından yapılmış olup on altı maddeden ve tek boyuttan oluşmaktadır (Doğan, 2010). Ölçek 5'li likert tipi derecelendirme ile değerlendirilmiştir. Ölçeğin 1 nolu maddesi ters kodlanmaktadır. Ölçeğin Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı 0.93'tür. Çalışmada ölçeğin Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı tümü için 0.95'tir (Doğan, 2010).

Araştırmanın Etik Yönü

Araştırmaya başlamadan önce Şırnak Üniversitesinden Etik Kurul İzni (2021,100) ve Adalet Bakanlığından (2022 tarih ve E-57292265-204.04-1270/138414 sayı) kurum izini alınmıştır. Araştırma süresince Helsinki Bildirgesinde belirtilen kurallara dikkat edilmiştir. Çalışmaya katılmayı gönüllü olarak kabul eden katılımcılardan sözlü ve yazılı onam alınmıştır.

Veri Analizi

Araştırmadan elde edilen veriler SPSS 22.0 paket programı kullanılarak bilgisayar ortamında analiz edilmiştir. Verilerde Sosyo-demografik verilere ilişkin frekans dağılımları, sayı ve aritmetik ortalama kullanılmıştır. Verilerin normal dağılıma uyup uymadığı Kolmogrov-Smirnov testi ile belirlenmiştir. Bu

sonuçlar doğrultusunda normal dağılım gösteren veriler Independent Samples testi, One-Way Anova testi ve pearson korelasyon analizi ile değerlendirilmiştir. Anlamlılık değeri $p<0.05$ göre değerlendirilmiştir.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma Türkiye genelinde sadece tek bir ilde bulunan cezaevinde kalan erkek hükümlüler ile sınırlıdır. Araştırma anketlerinin kurum psikoloğu aracılığıyla dağıtılması, katılımcıların yanıtlarını otorite etkisi altında şekillendirmiş olma olasılığını doğurabilir. Ayrıca, araştırma verileri katılımcıların öz raporlamalarına dayandığından verilen yanıtlar, gerçek düşünceleri ve davranışları yansıtmayabilir. Bu nedenle sonuçlar dikkatli bir şekilde yorumlanmalıdır. Gelecekteki çalışmalarda, farklı illerdeki cezaevlerinde daha geniş bir popülasyon ile veri toplanması ve otorite etkisini en aza indirmek için bağımsız gözlemciler tarafından anketlerin uygulanması önerilir.

BULGULAR

Bu bölümde çalışmaya katılan yetişkin hükümlü bireylerin sosyodemografik özellikleri, algıladıkları sosyal destek düzeyi ve sosyal görünüş kaygı düzeyleri incelenmiştir.

Tablo 1: Katılımcıların sosyo-demografik özelliklerinin dağılımı

Yaş	X±SS	34.66±10.07	n	%
Eğitim Durumu				
Okur-yazar			26	13.5
İlkokul			40	20.7
Ortaokul			40	20.7
Lise			87	45.1
Ceza İnfaz Kurumuna Girmeden Önce Medeni Hali				
Evli			104	53.9
Bekar			74	38.3
İlişkisi var/Nişanlı/Sözlü			15	7.8
Eş Eğitim Durumu*				
Okuryazar değil			31	16.1
Okur-yazar			11	5.7
İlkokul			24	12.4
Ortaokul			15	7.8
Lise			25	13.0
Lisans			3	1.6
Evli Değilim			84	43.5
On İki Yaşına Kadar Çocukluğunu Geçirdiği Yer				
Köy			57	29.5
Kasaba			6	3.1
İlçe			86	44.6
İl			44	22.8

Tablo 1: Katılımcıların Sosyo-demografik Özelliklerinin Dağılımı Devamı

Çocukluğunu Geçirdiği Bireyler		
Anne, baba, kardeş	145	75.1
Anne, baba, kardeş ve geniş aile	38	19.7
Düzensiz farklı yerlerde	10	5.2
Ceza İnfaz Kurumuna Girmeden Önce Gelir Getirici Bir İşte Çalışma Durumu		
Evet	151	78.2
Hayır	42	21.8
Birlikte Yaşadığı Kişiler		
Aile	175	90.7
Tek başına	16	8.3
Diğer	2	1.0
Psikolojik Tedavi Görme Durumu		
Evet	28	14.5
Hayır	165	85.5
Algılanan Ruh Sağlığı Durumu		
Çok Kötü	19	9.8
Kötü	27	14.0
Orta	41	21.2
İyi	56	29.0
Çok İyi	50	25.9
Ceza İnfaz Kurumuna Girdikten Sonra Medeni Halinde Değişme Durumu		
Evet	38	19.7
Hayır	155	80.3
Geçim Kaynağı Kendi Geliri		
Evet	113	58.5
Hayır	80	41.5
Geçim kaynağı aile geliri		
Evet	62	32.1
Hayır	131	67.9
Aile İçinde Şiddet Görme Durumu		
Evet	39	20.2
Hayır	154	79.8
Anne ve Babanın Medeni Durumu		
Evli	136	70.5
Anne-baba ayrı yaşıyor	5	2.6
Anne ve/veya babanın vefatı	52	26.9
Aile Tipi		
Çekirdek aile	69	35.8
Geniş aile	106	54.9
Anne-baba ayrı yaşıyor	18	9.3
Ceza İnfaz Kurumundaki Suç Türlerine Göre Dağılım		
Hırsızlık suçu	36	18.7
Cinayet suçu	36	18.7
Uyuşturucu suçu	98	50.7
Yaralama suçu	23	11.9
İntihar veya Kendine Zarar Verme Durumu		
Evet	31	16.1
Hayır	162	83.9

Tablo 1: Katılımcıların sosyo-demografik özelliklerinin dağılımı devamı

İntihar girişiminde bulunma durumu		
Evet	20	10.4
Hayır	173	89.6
Kendine zarar verme durumu		
Evet	25	13.0
Hayır	168	87.0
Ceza İnfaz Kurumuna Girdikten Sonra Psikososyal Yardım Alma Durumu (İlk Görüşme Hariç)		
Evet	90	46.6
Hayır	103	53.4
Psikolojik Sorunlardan Destek Alma		
Evet	42	21.8
Hayır	151	78.2
Aile Sorunlarından Dolayı Destek Alma		
Evet	25	13.0
Hayır	167	86.5
Salıverme Sonrası Yaşamdan Dolayı Destek Alma		
Evet	22	11.4
Hayır	171	88.6
Ceza İnfaz Kurumuna Girdikten Sonra Psikososyal Yardım Servisiyle Kurs Ve Atölye Çalışmaları İçin Destek Alma (İlk Görüşme Haricinde)		
Evet	179	92.7
Hayır	14	7.3
İşlediği Suçtan Dolayı Aile Tarafından Kabul Edilme Durumu		
Evet	167	86.5
Hayır	26	13.5
Halen Ceza İnfaz Kurumunda Kalan Aile Üyesinin Olma Durumu		
Evet	41	21.2
Hayır	152	78.8
Ailenin/Yakınlarının Ziyaret Durumu Ve Yaşam Yerleri		
Evet-İnfaz kurumunun bulunduğu ilçede	82	42.5
Evet-İnfaz kurumunun bulunduğu ilde	48	24.9
Ever-İnfaz kurumuna yakın ilde	18	9.3
Evet-İnfaz kurumuna uzak ilde	26	13.5
Hayır Gelmiyorlar	19	9.8
Ziyaret Eden Aile/Yakın Üyeleri		
Anne-baba	87	45.1
Eş-çocuklar	57	29.5
Kardeşler	31	16.1
Arkadaş-akranlar	3	1.6
Kimse gelmiyor	15	7.8
Aile ile Açık Görüş Zamanı		
Her ay	108	56.0
İki ayda bir	28	14.5
Üç ayda bir veya daha fazla	23	11.9
Daha seyrek	14	7.3
Görüşme yapan olmadı	20	10.4

Tablo 1: Katılımcıların sosyo-demografik özelliklerinin dağılımı devamı

Aile ile Kapalı Görüş Zamanı		
Ayda bir	18	9.3
İki ayda bir	12	6.2
Üç ayda bir veya daha fazla	17	8.8
Daha seyrek	63	32.6
Görüşme yapan olmadı	83	43.0
Aile ile Telefonla Görüşme Sıklığı		
Ayda bir	165	85.5
İki ayda bir	4	2.1
Daha seyrek	7	3.6
Görüşme yapan olmadı	17	8.8
Aile ile Mektupla Görüşme Sıklığı		
Her ay	7	3.6
İki ayda bir	3	1.6
Üç ayda bir veya daha fazla	13	6.7
Daha seyrek	50	25.9
Görüşme yapan olmadı	120	62.2
Ailenin Para Yardımında Bulunma Durumu		
Evet	154	79.8
Hayır	39	20.2

Tablo 1 de katılımcıların %45.1'i lise mezunu, %53.9'unun ceza infaz kurumuna girmeden önce evli olduğu, %16.1'inin evli olan eşlerin eğitim durumu okuryazar olmadığı, %44.6'nın on iki yaşına kadar çocukluğunu ilçede geçirdiği, %75.1'inin çocukluğunu anne, baba ve kardeş ile geçirdiği, %78.2'sinin ceza infaz kurumuna girmeden önce herhangi bir işte çalıştığı, %90.7'sinin ailesi ile birlikte yaşadığı, %85.5'inin psikolojik tedavi görmediği, %29.0'ının ruh sağlığını iyi olarak algıladığı, %80.3'ünün ceza evine girdikten sonra medeni durumunun değişmediği, %58.5'inin geçim kaynağı kendi geliri, %67.9'unun geçim kaynakları arasında ailenin olmadığı, %79.8'inin aile şiddeti görmediği, %70.5'inin anne ve babanın medeni durumu evli, %54.9'unun geniş aile, %18.7'sinin hırsızlık suçu işlediği, %18.7'sinin cinayet suçu işlediği, %56.5'inin uyuşturucu suçu işlediği, %11.9'unun ceza infaz kurumunda yaralama suçu olduğu, %16.1'inin intihar ve kendine zarar verdiği, %10.4'ünün intihar girişiminde bulunduğu, %13.0'ının kendine zarar verdiği, %46.6'sının ceza infaz kurumunda kaldığı süre içinde psikososyal ilk görüşme haricinde görüştüğü, %21.8'inin psikolojik sorunlardan dolayı destek aldığı, %13.0'ının aile sorunlarından dolayı destek aldığı, %11.4'ünün salıverme sonrası yaşamdan dolayı destek aldığı, %92.7'sinin ceza infaz kurumuna girdikten sonra psikososyal yardım servisiyle kurs ve atölye çalışmaları için destek aldığı, %86.5'inin işlediği suçtan dolayı aile tarafından kabul edildiği, %21.2'sinin halen ceza infaz kurumunda bulunan aile üyesinin olduğu, %42.5'inin Ceza infaz kurumunun bulunduğu ilçeden ziyarete geldiği, %45.1'inin anne ve babası tarafından ziyarete geldiği, %56.0'ının açık görüşmeye her ay geldiği, %43.0'ının kapalı görüşmeye gelmediği, %85.5'inin ayda bir telefon ile görüştüğü, %62.2'sinin ailesi ile mektup görüşme sağlamadığı, %79.8'inin ailesinin para yardımında bulunduğu belirlenmiştir.

Tablo 2: Katılımcıların Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği (ÇBASDÖ) ve Alt Boyutları ile Sosyal Görünüş Kaygısı Ölçeğinden (SGKÖ) aldıkları toplam puan ortalamaları

	Min.	Max.	X±SS
Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği Alt Boyutları			
Aile	4	28	24.05±6.38
Arkadaş	4	28	16.74±8.66
Özel İnsan	4	28	14.47±8.77
ÇBASDÖ Toplam Puanı	12	84	55.26±19.26
Sosyal Görünüş Kaygısı Ölçeği			
SGKÖ Toplam Puanı	16	80	37.43±17.93

Tablo 2'de katılımcıların ÇBASDÖ'den aldıkları toplam puan ortalamaları 55.26±19.26, ÇBASDÖ alt boyutlarından aldıkları toplam puan ortalamaları sırasıyla; aile boyutu 24.05±6.38, arkadaş boyutu 16.74±8.66, özel insan boyutu 14.47±8.77 olarak bulunmuştur. Katılımcıların SGKÖ toplam puan ortalaması 37.43±17.93 olarak bulunmuştur.

Tablo 3: Katılımcıların bazı sosyodemografik değişkenlerinin Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği (ÇBASDÖ) ve Alt Boyutlarına ait toplam puanların karşılaştırılması

	AİLE	ARKADAŞ	ÖZEL İNSAN	ÇBASDÖ TOPLAM
Eğitim durumu				
Okur-Yazar	23.11±5.80	19.30±7.86	16.84±8.94	59.26±19.66
İlkokul	24.57±6.40	19.82±9.15	16.37±9.60	60.77±21.99
Ortaokul	23.40±6.88	13.30±7.73	11.95±7.85	48.65±16.63
Lise	24.39±6.34	16.14±8.49	14.04±8.51	54.58±18.21
	F=0.493	F=4.978	F=2.485	F=3.176
	p=0.68	p=0.00	p=0.06	p=0.02
Ceza infaz kurumuna girmeden önce Medeni hali				
Evli	24.64±5.61	18.09±8.42	15.50±8.62	58.24±18.09
Bekar	23.17±7.26	14.95±8.76	12.75±8.73	50.89±20.03
İlişkisi var/Nişanlı/Sözlü	24.26±6.68	16.20±8.76	15.80±9.25	56.26±20.53
	F= 1.156	F= 2.922	F=2.329	F= 3.240
	p= 0.31	p= 0.05	p= 0.10	p= 0.04
Eş eğitim durumu				
Okur-yazar	23.64±6.60	16.95±8.37	14.52±8.79	55.11±18.94
İlkokul	23.79±6.14	18.00±9.04	16.20±8.09	58.00±19.56
Ortaokul	24.86±5.56	16.73±8.99	13.06±7.78	54.66±17.51
Lise	26.85±2.99	20.96±6.67	17.17±9.13	65.00±15.04
Evli değil	23.25±7.10	14.88±8.84	13.29±8.91	51.42±20.02
	F=1.830	F=2.871	F=1.383	F=2.850
	p=0.12	p=0.02	p=0.24	p=0.02
Çocukluğunu geçirdiği bireyler				
Anne, baba, kardeş	23.93±6.70	16.65±8.57	14.05±8.82	55.09±19.58
Anne, baba, kardeş ve geniş aile	25.78±3.23	17.47±9.63	14.10±8.83	57.36±18.44
Düzensiz farklı yerlerde	19.10±8.07	15.30±6.30	15.40±8.77	49.80±18.32
	F=4.612	F=0.279	F=0.089	F=0.632
	p=0.01	p=0.75	p=0.91	p=0.53

Tablo 3: Katılımcıların bazı sosyodemografik değişkenlerinin Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği (ÇBASDÖ) ve Alt Boyutlarına ait toplam puanların karşılaştırılması devamı

Aile içi şiddet görme durumu				
Evet	22.56±7.56	19.59±8.98	18.43±9.53	60.59±23.37
Hayır	24.48±5.94	15.90±8.41	13.20±8.21	53.69±17.66
	t= -1.765	t= 2.513	t= 3.504	t= 2.103
	P=0.12	P=0.01	P=0.00	P=0.07
Aile Tipi				
Çekirdek aile	23.88±6.91	16.59±8.81	15.11±8.58	55.59±20.36
Geniş aile	24.93±5.59	17.19±8.65	14.09±8.73	56.22±18.15
Anne-baba ayrı yaşıyor	19.50±6.93	14.66±8.28	14.22±10.09	48.38±21.02
	F=5.905	F=0.671	F=0.289	F=1.292
	p=0.00	p=0.51	p=0.74	p=0.27
İntihar ve kendine zarar verme durumu				
Evet	20.48±9.07	16.45±9.95	14.51±10.36	51.45±27.20
Hayır	24.73±5.50	16.80±8.42	14.46±8.47	56.00±17.36
	t=-3.496	t=-0.206	t=0.031	t=-1.206
	p=0.01	p=0.85	p=0.97	p=0.37
Ceza infaz kurumuna girdikten sonra Psikososyal yardım alma durumu (ilk görüşme hariç)				
Evet	21.80±7.73	16.11±8.51	14.83±9.01	52.76±22.12
Hayır	24.67±5.82	16.92±8.72	14.37±8.74	55.96±18.41
	t=2.614	t=0.529	t=-0.301	t=0.953
	p=0.03	p=0.59	p=0.76	p=0.39
Salıverme sonrası destek alma				
Evet	26.04±3.55	22.68±6.62	20.45±9.05	69.18±16.36
Hayır	23.79±6.62	15.98±8.61	13.70±8.46	53.47±18.92
	t=-1.583	t=-3.513	t=-3.494	t=-3.716
	p=0.01	p=0.00	p=0.00	p=0.00
Aile/yakınlarının ziyaret durumu ve yaşam yerleri				
Evet-infaz kurumunun bulunduğu ilçede	24.47±5.90	18.71±9.04	16.08±8.65	59.28±18.93
Evet-İnfaz kurumunun bulunduğu ilde	24.08±5.68	15.31±6.95	13.04±8.10	52.43±15.72
Evet-İnfaz kurumunun bulunduğu yakın ilde	25.50±4.64	17.05±8.91	16.55±10.11	59.11±19.38
Evet-İnfaz kurumunun bulunduğu uzak ilde	23.26±6.94	14.96±8.78	12.03±7.66	50.26±19.13
Hayır-gelmiyorlar	21.84±9.82	14.00±9.39	12.47±10.04	48.31±25.34
	F=0.990	F=2.204	F=2.054	F=2.455
	p=0.41	p=0.07	p=0.08	p=0.04

Tablo 3: Katılımcıların bazı sosyodemografik değişkenlerinin Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği (ÇBASDÖ) ve Alt Boyutlarına ait toplam puanların karşılaştırılması devamı

Ziyaret eden aile/yakın üyeleri				
Anne-baba	25.28±5.20	18.47±9.27	15.57±9.63	59.33±19.76
Eş-çocuklar	23.49±5.97	16.82±8.20	15.40±7.74	55.71±17.70
Kardeşler	23.48±7.05	14.16±6.99	11.61±7.72	49.25±16.17
Arkadaş-akranlar	21.66±5.50	16.00±5.29	18.33±6.11	56.00±5.56
Kimse gelmiyor	20.66±10.63	11.93±8.04	9.66±7.52	42.26±22.54
	F=2.201	F=2.818	F=2.685	F=3.626
	p=0.07	p=0.02	p=0.03	p=0.00
Aile/yakınları ile açık görüş zamanı				
Her ay	25.34±4.51	18.79±8.56	16.02±9.17	60.16±18.24
İki ayda bir	22.89±6.48	15.53±7.88	15.42±7.89	53.85±17.11
Üç ayda bir veya daha fazla	23.69±6.74	14.82±7.83	10.65±6.19	49.17±14.84
Daha seyrek	22.21±8.65	12.00±8.84	12.07±8.22	46.28±20.84
Görüşme yapan olmadı	20.40±10.23	12.90±8.37	10.80±8.59	44.10±23.08
	F=3.450	F=4.232	F=3.308	F=5.220
	p=0.01	p=0.00	p=0.01	p=0.00
Aile/Yakınları ile kapalı görüş zamanı				
Her Ay	27.38±1.78	22.50±8.41	21.05±9.34	70.94±18.12
İki ayda bir	26.33±3.70	20.00±9.08	13.91±8.31	60.25±17.04
Üç ayda bir veya daha fazla	25.94±3.92	19.05±8.94	13.64±10.20	58.64±19.23
Daha Seyrek	23.26±6.77	16.92±8.04	14.07±8.31	54.26±18.56
Görüşme yapan olmadı	23.20±7.06	14.42±8.37	13.59±8.35	51.21±18.76
	F=2.680	F=4.518	F=2.935	F=4.588
	p=0.03	p=0.00	p=0.02	p=0.00
Aile/yakınlar ile mektupla haberleşme durumu				
Her ay	26.85±3.02	26.57±2.69	24.57±5.85	78.00±10.31
İki ayda bir	22.66±5.03	15.00±12.12	15.33±6.11	53.00±22.11
Üç ayda bir veya daha fazla	27.30±1.25	20.76±7.51	17.23±8.21	65.30±15.06
Daha seyrek	25.44±4.95	17.96±7.92	15.40±8.75	58.80±17.35
Görüşme yapan olmadı	22.99±7.13	15.27±8.74	13.17±8.64	51.44±19.41
	F=2.736	F=4.379	F=3.627	F=5.381
	p=0.03	p=0.00	p=0.00	p=0.00

F:One Way Anova (Post Hoc Tukey); t: independent sample test; p=0.05

Tablo 3'de Katılımcıların ÇBASDÖ ile eğitim durumu arasında istatistiksel olarak önemli fark bulunmuştur ($p<0.05$). Farkın kaynaklandığı grubu belirlemek üzere yapılan Tukey testine göre; eğitim düzeyi ilkokul olanların ÇBASDÖ toplam puanı ve arkadaş alt boyutunda algıladıkları sosyal destek düzeyi diğerlerine göre daha yüksektir.

Katılımcıların ÇBASDÖ ile ceza infaz kurumuna girmeden önceki medeni hali arasında istatistiksel olarak önemli fark bulunmuştur ($p<0.05$). Farkın kaynaklandığı grubu belirlemek üzere yapılan Tukey testine göre; ceza infaz kurumuna girmeden önce evli olanların algıladıkları sosyal destek düzeyi diğerlerine göre daha yüksektir.

Katılımcıların ÇBASDÖ ile evli olan hükümlü bireylerin eşlerinin eğitim durumu arasında istatistiksel olarak önemli bir fark bulunmuştur ($p<0.05$). Farkın kaynaklandığı grubu belirlemek üzere yapılan Tukey testine göre; eğitim düzeyi lise olanların ÇBASDÖ toplam puanı ve arkadaş alt boyutunda algıladıkları sosyal destek düzeyi, diğerlerine göre daha yüksektir.

Katılımcıların ÇBASDÖ ile çocukluğunu birlikte geçirdiği kişiler arasında istatistiksel olarak önemli fark saptanmıştır ($p<0.05$). Tukey testi sonuçlarına göre; çocukluğunu anne, baba, kardeş ve geniş ailede geçirenlerin aile alt boyutunda algıladıkları sosyal destek düzeyi diğerlerine kıyasla daha yüksektir.

Katılımcıların ÇBASDÖ ile aile içi şiddet görme durumu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur ($p<0.05$). Buna göre, aile içinde şiddet görenlerin arkadaş ve özel insan alt boyutunda algıladıkları sosyal destek düzeyi aile içinde şiddet görmeyenlere göre daha yüksektir.

Katılımcıların ÇBASDÖ ile aile tipi arasında istatistiksel olarak önemli fark bulunmuştur ($p<0.05$). Farkın kaynaklandığı grubu belirlemek üzere yapılan Tukey testine göre; geniş ailede yaşayanların aile alt boyutunda algıladıkları sosyal destek düzeyi diğerlerine göre daha yüksektir.

Katılımcıların ÇBASDÖ ile intihar ve kendisine zarar verme durumu arasında istatistiksel olarak önemli bir fark bulunmuştur ($p<0.05$). Buna göre, intihar ve kendisine zarar girişimi olmayanların diğerlerine göre aile alt boyutunda algıladıkları sosyal destek düzeyi daha yüksektir.

Katılımcıların ÇBASDÖ ile ceza infaz kurumunda kaldığı sürede ilk görüşme haricinde psikolojik sorunlardan dolayı destek alma durumu arasında istatistiksel olarak önemli fark bulunmuştur ($p<0.05$). Buna göre ceza infaz kurumunda kaldığı sürede ilk görüşme haricinde psikolojik sorunlardan dolayı destek almayanların alanlara göre aile alt boyutunda algıladıkları sosyal destek düzeyi daha yüksektir.

Katılımcıların ÇBASDÖ ile ceza infaz kurumunda kaldığı sürede ilk görüşme haricinde salıverme sonrası dolayı destek alma durumu arasında istatistiksel olarak önemli fark bulunmuştur ($p<0.05$). Buna göre ceza infaz kurumunda kaldığı sürede ilk görüşme haricinde salıverme sonrası dolayı destek alanların almayanların alanlara göre aile, arkadaş, özel insan ve toplam puanında algıladıkları sosyal destek düzeyi daha yüksektir.

Katılımcıların ÇBASDÖ ile aile ve yakınlarının ziyarete gelenlerin yaşadıkları yer arasında istatistiksel olarak önemli fark bulunmuştur ($p<0.05$). Farkın kaynaklandığı grubu belirlemek üzere yapılan Tukey testine göre; ailesinin ve yakınlarının infaz kurumunun bulunduğu ilçede yaşayanların toplam puanında algıladıkları sosyal destek düzeyi diğerlerinden daha yüksektir.

Katılımcıların ÇBASDÖ ile aile ve yakınlarının en sık ziyarete gelenler arasında istatistiksel olarak önemli fark bulunmuştur ($p<0.05$). Farkın kaynaklandığı grubu belirlemek üzere yapılan Tukey testine göre; anne ve babaları tarafından ziyarete gelenlerin ÇBASDÖ toplam puanı, arkadaş ve özel insan alt boyutunda algıladıkları sosyal destek düzeyi diğerlerinden daha yüksektir.

Katılımcıların ÇBASDÖ ile aile ve yakınlarının kapalı ziyarete gelme sıklığı arasında istatistiksel olarak önemli fark bulunmuştur ($p<0.05$). Farkın kaynaklandığı grubu belirlemek üzere yapılan Tukey testine göre; her ay aile ve yakınları tarafından ziyarete gelenlerin ÇBASDÖ toplam puanı, aile, arkadaş ve özel insan alt boyutunda algıladıkları sosyal destek düzeyi diğerlerinden daha yüksektir.

Katılımcıların ÇBASDÖ ile aile ve yakınları ile mektup ile haberleşme durumu arasında istatistiksel olarak önemli fark bulunmuştur ($p<0.05$). Farkın kaynaklandığı grubu belirlemek üzere yapılan Tukey testine göre; her ay aile ve yakınları ile mektup ile haberleşenlerin ÇBASDÖ toplam puanı, arkadaş ve özel insan alt boyutunda, üç ayda bir mektup ile haberleşenlerin aile alt boyutunda algıladıkları sosyal destek düzeyi diğerlerinden daha yüksektir.

Tablo 4: Katılımcıların Bazı Sosyodemografik Değişkenlerinin Sosyal Görünüş Kaygısı Ölçeği (SGKÖ) toplam puanların karşılaştırılması

	SGKÖ Toplam
Ceza İnfaz Kurumuna Girdikten Sonra Psikososyal Yardım Servisiyle Kurs Ve Atölye Çalışmaları İçin Destek Alma (İlk Görüşme Haricinde)	
Evet	30.64±11.35
Hayır	37.96±18.26
	F=5.622
	p=0.04
Aile/yakınlarının ziyaret durumu ve yaşam yerleri	
Evet-İnfaz kurumunun bulunduğu ilçede	41.51±19.65
Evet-İnfaz kurumunun bulunduğu ilde	32.89±14.13
Evet-İnfaz kurumunun bulunduğu yakın bir ilde	28.50±8.63
Evet-İnfaz kurumunun bulunduğu uzak bir ilde	36.46±18.25
Hayır-gelmiyorlar	41.05±20.30
	F=3.309
	p=0.01
Aile/Yakınlar İle Mektupla Haberleşme Durumu	
Her hafta	22.85±11.83
İki ayda bir	47.00±18.68
Üç ayda bir veya daha fazla	31.30±11.81
Daha seyrek	33.26±17.22
Görüşme yapan olmadı	40.44±18.28
	F=3.435
	p=0.01

F:One Way Anova (Post Hoc Tukey); t: independent sample test; p=0.05

Tablo 4 de Katılımcıların SGKÖ toplam puanı ile ceza infaz kurumuna girdikten sonra psikososyal yardım servisiyle ilk görüşme haricinde kurs ve atölye çalışmaları için destek alma durumu, aile yakınlarının ziyaret durumu ve yaşam yerleri, aile/yakınlar ile mektupla haberleşme durumu arasında istatistiksel olarak önemli bir fark bulunmuştur ($p<0.05$). Farkın kaynaklandığı grubu belirlemek üzere yapılan Tukey testine göre; ceza infaz kurumuna girdikten sonra psikososyal yardım servisiyle ilk görüşme haricinde kurs ve atölye çalışmaları için destek almayanların, aile ve yakını infaz kurumunun bulunduğu ilçede olan ve aile ve yakınları aile iki ayda bir mektup ile haberleşenlerin sosyal görünüş kaygıları daha yüksektir.

Tablo 5: Katılımcıların Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği (ÇBASDÖ) ile Sosyal Görünüş Kaygısı Ölçeği (SGKÖ) arasındaki ilişki

	Aile	Arkadaş	Özel İnsan	Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeği
Sosyal Görünüş Kaygısı Ölçeği	r = -0.240** p = 0.001	r = -0.188** p = 0.009	r = -0.151* p = 0.037	r = -0.233** p = 0.001

*:p<0.05; **:p<0.01, r:pearson korelasyon analizi

Tablo 5'ya katılımcıların ÇBASDÖ aile alt boyutu ile SGKÖ arasında istatistiksel olarak önemli negatif yönde zayıf bir ilişki saptanmıştır ($r=-0.240^*$, $p=0.001$). Katılımcıların ÇBASDÖ arkadaş alt boyutu ile Sosyal Görünüş Kaygısı Ölçeği arasında istatistiksel olarak önemli negatif yönde zayıf bir ilişki saptanmıştır ($r=-0.188^{**}$, $p=0.009$). Katılımcıların ÇBASDÖ özel insan alt boyutu ile SGKÖ arasında istatistiksel olarak önemli negatif yönde zayıf bir ilişki saptanmıştır ($r=-0.151^{**}$, $p=0.037$). ÇBASDÖ ile SGKÖ arasında istatistiksel olarak önemli negatif yönde zayıf bir ilişki saptanmıştır ($r=-0.233^*$, $p=0.001$).

TARTIŞMA

Bu çalışma, hükümlü bireylerde algılanan sosyal desteğin sosyal görünüş kaygısına etkisini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Araştırma kapsamında görüşülen hükümlü bireylerin algıladıkları sosyal destek düzeylerinin orta seviyede olduğu görülmüştür (Tablo 2). Sanchez ve ark.'nın (2020) kadın hükümlüler ile yaptığı çalışmada, cezaevinde herhangi bir madde türünü kullananlarda kullanmayanlara göre algılanan sosyal desteğin ve dayanıklılıklarının daha düşük düzeyde olduğu vurgulanmıştır (Caravaca-Sánchez & García-Jarillo, 2020). Dadi ve ark.'nın (2019) hükümlüler arasında algılanan sosyal desteği etkileyen faktörleri inceleyen çalışmasında; eğitimli ve kırsal kökenli mahkumlar arasında sosyal destek düzeyi daha yüksekken, ayrımcılığa uğrayanlar ve Ortodoks olmayan Hristiyan mahkumlar arasında daha düşük olduğu belirlenmiştir (Dadi et al., 2019). Huang ve ark.'nın (2020) Çin'de tutukluların ruh sağlığına ilişkin yaptığı çalışmasında tutukluların algıladıkları sosyal destek düzeylerinin genellikle düşük olduğu ve bu desteğin sosyo-demografik özelliklerden etkilendiği vurgulanmıştır (Huang et al., 2020). Bu bulgunun sonuçları literatürdeki sonuçlarla benzerlik gösterse de çalışmalardaki farklılıklar farklı kültürlerde ve farklı toplumlarda yapılmış olmalarından kaynaklanabilir.

Çalışmada ilkökul eğitim seviyesine sahip olan hükümlülerin toplam algıladıkları sosyal destek düzeyleri ve arkadaşlarından algıladıkları sosyal desteğin daha iyi olduğu belirlenmiştir (Tablo 3). Yapılan bir çalışmada eğitim durumu okur yazar olan ve daha eğitimli olan hükümlülerin sosyal desteğinin daha iyi olduğu belirtilmiştir (Dadi et al., 2019). Bu durum, okuma yazma becerisi, kendini ifade etme yeteneği ve kalıcı arkadaşlıklar kurma arasındaki ilişkinin önemini vurgulamaktadır. Dahası, eğitim seviyesi yükseldikçe bireylerin algıladıkları sosyal destek düzeylerinin de yükseldiği, aynı zamanda bireylerin duygularını ve düşüncelerini daha iyi ifade ettikleri ve bu sayede daha güçlü sosyal bağlar kurdukları belirtilmektedir (Çıvgın & Gün, 2022). Dolayısıyla, eğitim ve sosyal

destek arasındaki etkileşim, bireylerin sosyal uyumunu ve genel iyilik halini olumlu yönde etkileyebilir.

Yapılan çalışmada ceza infaz kurumuna girmeden önceki medeni hali evli olanların algıladıkları sosyal destek düzeyleri daha iyi olduğu saptanmıştır. Huang ve ark. (2020) yaptığı çalışmada evli ve birlikte yaşayanlarda algılanan sosyal destek düzeyi daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Evli kişiler eşlerinden veya ailelerinden daha fazla sevgi, destek ve ilgi görebilirler, ayrıca daha çok değer verildiğini hissedebilirler (Huang et al., 2020). Çalışma sonuçları literatüre benzerdir; bu sonuçlar hükümlüleri topluma yeniden entegrasyon sürecindeki zorlukları en aza indirmenin potansiyel bir yolunun, aile değerlerini güçlendirmek olabileceğini göstermektedir.

Çalışmada başka bir bulgu ise evli olan hükümlülerin eşlerinin eğitim düzeyi lise ve üstü olanların algıladıkları sosyal destek düzeyinin daha yüksek olduğu görülmüştür. Yapılan bir çalışmada eğitim düzeyi lise ve üstü olan hükümlülerin, algıladıkları sosyal desteğin diğerlerine kıyasla önemli ölçüde daha iyi olduğu belirlenmiştir (Dadi et al., 2019; Swanson, Lee, Sansone, & Tatum, 2012). Bu durum eğitim durumu yüksek olan kişilerin toplumsal ilişkileri ve sosyal desteğin önemini daha iyi kavramaları ve yakınlarına daha fazla özen göstermeleri ile ilişkili olabilir.

Çalışmada diğer bir bulgu, çocukluğunu geniş ailede geçiren ve yaşayan hükümlülerin ailelerinden algıladıkları sosyal destek daha yüksekken aile içinde şiddet görenlerin arkadaş ve özel insan boyutunda algıladıkları sosyal destek düzeyleri daha iyidir (Tablo 3). Aile desteği genel suçluluğun azaltılmasının yanı sıra suçun oluşturduğu olumsuz etkilerine karşı koruma sağlamada kritik öneme sahiptir. Yapılan bir çalışmada sosyal desteğin suç işleme olasılığını azaltmada önemli rol oynadığı belirlenmiştir (Dong & Krohn, 2017). Bu sonuç suç tekrarlarının önlenmesinde aile değerlerinin güçlendirilmesi ile toplumsal da uyumun artırabileceğini gösterebilir.

Çalışmada ceza infaz kurumunda kaldığı sürede ilk görüşme haricinde psikolojik sorunlardan dolayı destek almayanların aileden algıladıkları sosyal destek düzeyleri daha yüksek olduğu saptanmıştır. Ayrıca ceza infaz kurumunda kaldığı sürede ilk görüşme haricinde salıverme sonrası destek alanların algıladıkları sosyal destek daha yüksektir. Bu durum, sosyal desteğin hükümlülerde psikolojik iyilik hallerini ve toplumsal adaptasyonlarını artırmada koruyucu bir faktör olduğunu ortaya koymaktadır. Tutuklular arasında daha önce depresyon, anksiyete gibi ruh sağlığı teşhisi konan bireylerde sosyal destek algılarının daha düşük olduğu ancak cezaevi sırasında ve sonrasında sosyal destek ağlarını güçlendirmeye yardımcı olmak için yapılan müdahalelerin ruh sağlıklarını iyileştirebileceği belirtilmiştir (Kjellstrand, Clark, Mannan, & Loan, 2022). Aslan ve ark.'nın (2019) madde kullanan hükümlüler ile yaptığı çalışmasında ise, bireylerin ailelerinden ve yakın çevrelerinden (arkadaş ve özel insan) algıladıkları sosyal destek artıçça depresyon düzeylerinin azaldığı saptanmıştır (Aslan, Arıca, & Karadaşlı, 2019). Bu sonuçlar, salıverme öncesinde yapılan sosyal destek çalışmalarının kişilerin psikolojik iyi oluşlarını artırmada ve suç tekrarını önlenmede koruyucu bir faktör olabileceğini göstermektedir.

Yapılan çalışmada hükümlülerin sosyal destek düzeyini önemli ölçüde etkileyen faktörlerden biri de ceza evinin bulunduğu ikametgahdır. Aile ve yakınlarının Ceza infaz kurumunun bulunduğu ilçede ve yakın ilde yer almaları hükümlülerin algıladıkları sosyal desteği daha iyi olduğu saptanmıştır. Yapılan bir çalışmada kırsal kesimdeki mahpuslar, kentsel mahpuslara kıyasla daha düşük sosyal desteğe sahip olduğu belirlenmiştir (Dadi et al., 2019). Bunun nedeni, kırsal kesimdeki aile ve yakınlarının hükümlüyü ziyaret etmek için uzun mesafeler kat etmesi olabilir. Diğer sosyal destek değişkenlerine bakıldığında anne ve babaları tarafında ziyarete gelenlerin, her ay açık ve kapalı ziyarete gelenlerin ve aile yakınları ile her ay mektup il'e haberleşenlerin algıladıkları sosyal destek daha iyi saptanmıştır. Ravanoğlu tarafından yapılan çalışmada, yakınlarıyla her ay açık veya kapalı görüşme yapan ve iki haftada bir mektup ile haberleşen hükümlülerin algıladıkları sosyal destek puanlarının diğerlerine kıyasla daha yüksek olduğu görülmüştür (Ravanoğlu, 2018). Çoban ve Akgün'ün (2011) kadın hükümlüler ile yaptığı çalışmasında ise eşi tarafından sürekli ziyaret edilen mahkumların %66,7'sinin algıladıkları sosyal destek düzeylerinin diğerlerine kıyasla orta düzeyde olduğu belirlenmiştir (Çoban & Akgün, 2011). Bu sonuçlar, aile tarafından yapılan ziyaretlerin sosyal desteği artırmada güçlendirici bir mekanizma olarak etkisini ortaya koyabilir.

Yapılan çalışmada hükümlülerin genel olarak sosyal görünüş kaygı düzeyleri düşük olsa da kurs ve atölye çalışmalarına katılmayanların, aileleriyle farklı bölgede kalanların ve iki ayda bir mektup ile haberleşenlerin sosyal görünüş kaygıları daha yüksektir (Tablo 4). Bu sonuçlar, hükümlüler içerisinde cezaevinde kaldıkları sürece sosyal destek ağlarını güçlendirmeye yardımcı olmak için hedeflenecek temel popülasyonları gösterebilir.

Çalışmada son olarak hükümlülerin algıladıkları sosyal destek düzeyi ile sosyal görünüş kaygısı hissetme düzeyleri arasında negatif yönde zayıf bir ilişki saptanmıştır. Hükümlülerin algıladıkları sosyal destek düzeyleri arttıkça sosyal görünüş kaygı düzeyleri azalmaktadır. Yapılan bir çalışmada, algılanan sosyal desteğin benlik saygısı, sosyal görünüş kaygısı, depresyon ve anksiyete ile yüksek oranda ilişkili olduğu vurgulanmıştır (Özcan et al., 2013). Aslan ve ark.'nın (2019) madde kullanan hükümlüler ile yaptığı çalışmasında, bireylerin ailelerinden veya yakınlarından (arkadaş ve özel insan) algıladıkları sosyal destek arttıkça depresyon düzeylerinin azaldığı belirtilmiştir. Bu bulgunun sonuçları literatüre benzer niteliktedir.

SONUÇ

Çalışmada cezaevinde kalan hükümlü bireylerin sosyal destek düzeyleri arttıkça sosyal görünüş kaygı düzeylerinin azaldığı saptanmıştır. Çalışmada diğer önemli sonuç ise hükümlülerin aile ile yakın ilişkide olmaları sosyal destek algılarını olumlu etkilemiştir. Bu bağlamda ceza infaz kurumlarında bireylerin tahliye öncesi toplum entegrasyonunun sağlanması, suç tekerrürlerin önlenmesi ve cezaevinde uyumun sağlanması için profesyonel bir ekiple psikososyal destek ihtiyacının karşılanması gerekmektedir. Hükümlü bireylerin rehabilitasyonu sürecinde, birey merkezli bütüncül bir yaklaşım benimsenerek, sosyal destek programlarının tasarlanması önerilmektedir. Ayrıca, hükümlülerin iletişim ve ilişki becerilerinin geliştirilmesi için yüz yüze görüşmelerin yanı sıra,

teknolojik alt yapı hizmetleriyle (örneğin, görüntülü iletişim gibi) sosyal bağlarını sürdürmelerine olanak tanınabilir. Bunun yanı sıra cezaevlerinde kaldıkları süre boyunca, ce iş ve meslek edinme, çeşitli hobiler ve spor yapma imkanlarının sunulması, bireylerin topluma yeniden uyum süreçlerine katkı sağlayabilir. Ayrıca çeşitli protokollerin oluşturulması ve tahliye öncesi meslek edinmeleri açısından istihdam olanaklarının artırılmasına yönelik makro düzeyde stratejik çalışmaların yapılması önemlidir. Dolayısıyla, bu süreçlerin multidisipliner bir ekip yaklaşımıyla ele alınması (sosyal hizmet uzman, psikolog, psikiyatrist ve hemşireler) ve bu iş birliğinin hükümlü bireylerin tedavi ve rehabilitasyon süreci boyunca devam etmesi önerilir. Aile ve sosyal yapının bireyler üzerinde oluşturmuş olduğu olumsuz etkileri azaltmak için farkındalık çalışmaları sürdürülebilir. Bu nedenle, cezaevlerinin mevcut koşulları dikkate alındığında, bu çalışmada elde edilen bulgular, tutuklu bireylerin yaygın psikososyal sorunlarının erken tespiti, müdahalesi ve gerekli tedavilerinin güçlendirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırma için Şırnak Üniversitenin “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu” tarafından 03.11.2021 tarih 2021/100 sayılı etik onay belgesi alınmıştır.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANLARI

Yazarlar bu çalışmaya eşit katkıda bulunmuştur.

ÇATIŞMA BEYANI

Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır. Araştırmanın yapılmasında finansal olarak herhangi bir destek alınmamıştır.

KAYNAKÇA

- Ahmet, K. (2016). Sosyal görünüş kaygısı ile utangaçlık arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 95-106.
- Aksayan, M. (2022). Hükümlü veya Tutuklunun Kaçması Suçu (TCK m. 292-293). *Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5(1), 236-301.
- Aslan, A., Arıca, O. T., & Karadaşlı, B. (2019). Madde kullanan hükümlü bireylerin algıladıkları sosyal destek ile depresyon arasındaki ilişki. *Bağımlılık Dergisi*, 20(1), 1-11.
- Caravaca-Sánchez, F., & García-Jarillo, M. (2020). Perceived social support, resilience and consumption of psychoactive substances amongst inmates in prisons. *Rev Esp Sanid Penit*, 22(2), 75-79. doi:10.18176/resp.00013
- CTE. (2023). Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü (CTE). Ceza İnfaz Kurumu İstatistikleri. www.adliscil.adalet.gov.tr Erişim Tarihi 11.10.2024

- Çıvgın, U., & Gün, Z. (2022). The Mediating Role of Perceived Social Support in the Relationship Between Psychological Resilience and Depression Level in a Sample of Prisoners. *Psychiatry Clin Psychopharmacol*, 32(2), 159-166. doi:10.5152/pcp.2022.21331
- Çoban, A. İ., & Akgün, R. (2011). Ankara kadın kapalı ceza infaz kurumunda kalan kadın hükümlülerin psikososyal durumlarının saptanması ve sosyal desteklerinin belirlenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 22(2), 63-78.
- Dadi, A. F., Dachew, B. A., Tariku, A., Habitu, Y. A., & Demissie, G. D. (2019). Status of perceived social support and its associated factors among inmate prisoners in Northwest Amhara, Ethiopia. *BMC Res Notes*, 12(1), 660. doi:10.1186/s13104-019-4696-z
- Doğan, T. (2010). Sosyal Görünüş Kaygısı Ölçeği'nin (SGKÖ) Türkçe uyarlaması: geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39(39), 151-159.
- Dong, B., & Krohn, M. D. (2017). The Protective Effects of Family Support on the Relationship between Official Intervention and General Delinquency across the Life Course. *J Dev Life Course Criminol*, 3(1), 39-61. doi:10.1007/s40865-016-0051-4
- Eker, D. (2001). Çok boyutlu algılanan sosyal destek ölçeğinin gözden geçirilmiş formunun faktor yapısı, geçerlik ve güvenirliği. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 12, 17-25.
- Elagoz, F. Ö., & Çenesiz, G. Z. (2020). Ceza İnfaz Koruma Personelinin Yaşadığı Psiko-Sosyal Sıkıntılar Ve Çözüme Yönelik Psiko-Eğitim Önerileri. *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 44(1), 101-120.
- Görgülü, T., & Öntaş, Ö. C. (2013). Hükümlülerin Suç Davranışının Nedenlerine Ve Suç Davranışı Risk Faktörlerine İlişkin Düşünceleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 24(2), 59-82.
- Huang, Y., Wu, R., Wu, J., Yang, Q., Zheng, S., & Wu, K. (2020). Psychological resilience, self-acceptance, perceived social support and their associations with mental health of incarcerated offenders in China. *Asian J Psychiatr*, 52, 102166. doi:10.1016/j.ajp.2020.102166
- İnan, K. (2020). Suça ve suçluya toplumsal damga: Niğde ili örneği. *Milli Kültür Araştırmaları Dergisi*, 4(Özel Sayı), 45-61.
- Kızmaz, Z. (2007). Cezaevinin ve hapsedmenin suçu engellemedeki etkisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(17).
- Kjellstrand, J. M., Clark, M. G., Mannan, I. A., & Loan, C. M. (2022). Social Support During Incarceration: Predictors of External Social Support for Incarcerated Individuals. *American Journal of Criminal Justice*, 1-21.
- Özcan, H., Subaşı, B., Budak, B., Çelik, M., Gürel, Ş. C., & Yıldız, M. (2013). Ergenlik ve genç yetişkinlik dönemindeki kadınlarda benlik saygısı, sosyal görünüş kaygısı, depresyon ve anksiyete ilişkisi. *Journal of Mood Disorders*, 3(3), 107-113.
- Özgenç, İ., & Bayraktarlı, İ. Y. (2019). İnfaz Kurumlarındaki Hükümlü Sayısındaki Artış Sorunu Ve Çözüm Önerisi. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 23(1), 129-139.

- Ravanoğlu, A. (2018). *Ceza infaz kurumlarındaki mahkumlarda algılanan sosyal desteğin kurumdaki uyum ve ruhsal durum ile ilişkisinin incelenmesi*. Işık Üniversitesi, İstanbul.
- Swanson, C., Lee, C.-B., Sansone, F. A., & Tatum, K. M. (2012). Prisoners' perceptions of father-child relationships and social support. *American Journal of Criminal Justice*, 37, 338-355.
- Wang, J., Mann, F., Lloyd-Evans, B., Ma, R., & Johnson, S. (2018). Associations between loneliness and perceived social support and outcomes of mental health problems: a systematic review. *BMC Psychiatry*, 18(1), 156. doi:10.1186/s12888-018-1736-5
- Yazıcıoğlu, Y., & Erdoğan, S. (2014). *SPSS uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri*: Detay Yayıncılık.
- Yıldız, M. (2011). Tutuklu ve hükümlülerde umutsuzluk, ölüme ilişkin depresyon ve ölüm kaygısı ilişkisi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 35(1), 1-7. .

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Derleme Makale / Review Article

Varoluşçu Sosyal Hizmet: Tarihçesi ve Temel Kavramları Üzerine Bir Derleme

Existential Social Work: A Review on its Historical Background and Basic Concepts

Rıdvan TEMİZ

¹ Arş. Gör., Bartın Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, rtemiz@bartin.edu.tr
ORCID: 0000-0002-5441-6074

Başvuru: 20.11.2023
Kabul: 28.08.2024

Atf:
Temiz, R. (2024). Varoluşçu sosyal hizmet: tarihçesi ve temel kavramları üzerine bir derleme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 35(4), 733-755. DOI: 10.33417/ tsh.1393113

ÖZ

Bu makale varoluşçu felsefenin sosyal hizmetle ilişkilendirilebilecek temel kavramlarını ele almakta ve insanı anlamaya yönelik olası katkılarını irdelemektedir. Varoluşçu sosyal hizmetin tarihsel gelişimine genel bir bakış sunan bu literatür taraması bu alandaki çalışmaları inceleyerek varoluşçu sosyal hizmetin tarihsel gelişimini ve temel kavramlarını ele almaktadır. Varoluşçu felsefenin sosyal hizmet mesleğiyle çıkan noktalarını ve bu noktaların, insan deneyiminin varoluşsal boyutlarını anlamak ve ele almak için bütünsel bir çerçeve sunması açısından makalede varoluşçuluk ve dolayısıyla varoluşçu sosyal hizmetin temel kavramları olarak; kaygı, sorumluluk, seçim, ölüm, anlam, özgürlük, yalıtım ve özgünlük gibi temalar varoluşçu çerçevede tartışılmıştır. Varoluşçu yaklaşımın özellikle özgürlük, tercih, sorumluluk gibi kavramlara yaptığı vurguyla bireyin güçlenmesi ve özgürleşmesi bağlamında önemli bir kaynak teşkil ettiği vurgusuyla beraber insanın ontolojik bir ele alışı anlaşılması gerekliliğini de vurgulamaktadır.

Anahtar kelimeler: *Varoluşçuluk, Varoluşçu Sosyal Hizmet, Anlam, Seçim, Özgürlük.*

ABSTRACT

This article discusses the basic concepts of existentialist philosophy that can be related to social work and examines its possible contributions to understanding human beings. Providing an overview of the historical development of existential social work, this literature review discusses the historical development and basic concepts of existential social work by examining studies in this field. Themes such as anxiety, responsibility, choice, death, meaning, freedom, isolation and authenticity are discussed within the existentialist framework as the basic concepts of existentialism and thus existential social work in the article in order to provide a holistic framework for understanding and addressing the points of overlap of existentialist philosophy with the social work profession and the existential dimensions of human experience. It emphasizes that the existentialist approach constitutes an important source in the context of empowerment and liberation of the individual, especially with its emphasis on concepts such as freedom, choice and responsibility, and emphasizes the necessity of understanding human beings with an ontological approach.

Keywords: *Existentialism, Existential Social Work, Meaning, Choice, Freedom.*

GİRİŞ

Birbirinden bağımsız farklı düşünürlerin çeşitli ortak fikirlere yaptığı vurgularla felsefi bir akım olarak ortaya çıkan varoluşçuluk, özellikle ölüm, sorumluluk, tercih, özgürlük, kaygı gibi temel insani değerler ve kavramlara yaptığı vurgular nedeniyle sosyal bilimleri de oldukça etkilemiştir. Bezirci'ye (2002) göre felsefede ortaya çıkan ve daha sonra tanınmış bir düşünce ekolüne dönüşen bu akım, farklı düşünürlerin bakış açısına bağlı olarak farklı tanımlamalara imkân vermektedir. Örneğin, varoluşçuluk kimine göre bir tür depresyon olarak tanımlarken, diğerleri onu umutsuzluk, karamsarlık, isyan, özgürlük, irrasyonelizm, idealizm ve hatta saçmalık felsefesi olarak tanımlayabilmektedir. Alternatif olarak, varoluşçuluk öz ve varoluş arasındaki ilişki ile tanımlanabilir. Öz bir nesneyi tanımlayan, kendisinde mevcut bulunan değişmez nitelikleri ifade ederken, varoluş dünyada aktif olarak var olmakla ilgilidir. Geleneksel inanışa göre öz varoluştan önce gelir; örneğin bir tohum kendi doğası gereği yuvarlak bir şekle dönüşür ve salatalıklar da salatalık özleri sayesinde salatalık olarak var olurlar (Bezirci, 2002). Ancak varoluşçuluk karşıt bir görüş benimseyerek insanlarda varoluşun özden önce geldiğini ileri sürer. Sartre (1946) gibi varoluşçular, bireylerin dünyaya fırlatılmış olduğunu ve deneyimler, acılar ve sürekli bir şekilde tercih yapma zorunluluğuyla karşı karşıya kalarak tedrici bir şekilde özlerni inşa ettiklerini savunurlar.

Baert'e (2015) göre, yirminci yüzyılın ortalarında Fransa'da entelektüel bir hareket olarak ortaya çıkan varoluşçuluk, genellikle İkinci Dünya Savaşı'nın, Nazi ölüm kampları ve Hiroşima ile Nagazaki'nin nükleer bombalarla vurulduğu tarihsel bağlama bir yanıt olarak görülmekte ve bütün bir neslin insanlık durumuyla ve ölüm, özgürlük ve anlamsızlık gibi kaygı uyandıran olgularla yüzleşmek zorunda kaldığı varoluşçu an olarak adlandırılan şeyin koşullarını yaratmaktadır (Aho, 2023). Benzer şekilde Krill (1978), modern varoluşçuluğun İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında Avrupa'daki yıkıntılar, kaos ve genel hayal kırıklığı atmosferinin ortasında doğduğunu belirtmektedir. Öte yandan Baring, (2015) varoluşçuluğun sanılanın aksine ikinci dünya savaşı ya da özellikle 1945 yılında ortaya çıkmadığını savunmaktadır. 1945'ten çok önce Fransa, Belçika, İtalya, Hollanda, Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri de dahil olmak üzere birçok ülkede "existence-varoluş" kavramı kullanılmaktaydı. Bu durum, varoluşçuluğun öne çıkmasının önceden var olan uluslararası akademik ağlardan kaynaklandığını ve Albert Camus, Gabriel Marcel ve Dostoyevski gibi önde gelen düşünürlerin zaten varoluşçu yazarlar olarak kabul edildiğini göstermektedir. Benzer şekilde Gosettin-Ferencei (2020) daha geniş bir yaklaşım benimseyerek Kierkegaard ve Marcel'in, Sokrates'in otantik felsefe pratiğinin bir modelinden beslendiğini ve benliğin içe dönük yapısını yansıttıklarını; Sartre, Beauvoir ve Camus'nun, Stoacılığın dış koşullardan özgürlük anlayışını tartıştığını ifade etmektedir. Husserl ve Heidegger Augustine'in zaman kavramını uyarlamış, yine Heidegger Beauvoir ile birlikte Augustine'in din değiştirme kavramının özelliklerini seküler bir bağlama uyarlamıştır. Augustine, Shakespeare ve Montaigne de benzer şekilde varoluşçu anlayışlarda eleştirel yankılar uyandıran içsel yansıma ve benliğin doğasını araştırmıştır (Gosettin-Ferencei, 2020). Varoluşçuluğun ilk örnekleri ile ilgili tanımlamalar genellikle tartışmaların hangi bakış açısıyla ele alındığının yanı sıra öznel perspektifleri de yansıtmaktadır. Ancak varoluşçu

akımın bir düşünce olarak birinci ve ikinci dünya savaşları arasındaki bunalımlı süreçte ortaya çıktığını söylemek mümkündür.

Bu çalışmada ise varoluşçuluk sosyal hizmet ilişkisi ele alınmıştır. Çalışmada varoluşçuluk ve sosyal hizmetin tarihsel gelişimi ele alındıktan sonra varoluşçuluğun sosyal bilimler üzerindeki etkisi tartışılmıştır. Sonrasında ise varoluşçulu sosyal hizmette ilişkin temel tartışmalar ve varoluşçu sosyal hizmetin temel kavramları ele alınmıştır. Çalışma varoluşçu sosyal hizmetin spesifik bir alanına özgü değil, genel kavramlarına odaklandığından geleneksel inceleme tercih edilmiştir. Tarama sürecinde sorulan sorular şu şekilde belirlenmiştir:

- Varoluşçu felsefe ve varoluşçu psikoterapi sosyal hizmet teori ve uygulamasına nasıl yansımıştır?
- Varoluşçu sosyal hizmetin temel kavramları nelerdir?

Varoluşçu Sosyal Hizmetin Tarihsel Gelişimi

Varoluşçu sosyal hizmetin tarihsel gelişimi felsefi temelleri sosyal hizmet uygulamasındaki pratik uygulamalarla bütünleştiren çok yönlü bir alandır. Varoluşçu felsefenin sosyal hizmet uygulamalarına yansması 20. yüzyılın ortalarına rastlar. Bu alanın öncülerinden biri olan Donald Krill (1996) varoluşçu kavramları bireyler ve ailelerle yaptığı çalışmalara uyarlamış, anlam ve amaç arayışı gibi temel varoluşsal kaygıların sosyal hizmet uygulaması bağlamında ele alınmasının önemini vurgulamıştır. O zamandan bu yana, varoluşçu sosyal hizmet gelişimini sürdürmeye devam etmektedir. Krill (1978), sosyal hizmet alanında varoluşçu temalar içeren ilk çalışmalar kökleri Otto Rank psikolojisine dayanan işlevsel ekole mensup olan Jessie Taft'a atfedileceğini söyler. Bu alandaki ilk kitapsa Kirk Dradford'un (1969) varoluşçu felsefe ve psikoterapiyi temel hatlarıyla tartışan Varoluşçuluk ve Vaka Çalışması (*Existentialism and Casework*) adlı çalışmasıdır. 1970'e gelindiğiyle Alan Klein varoluşçu düşünceyi sosyal grup çalışmasıyla ilişkilendirdiği kitabında Grup Süreci Yoluyla Sosyal Hizmet (*Social Work Through Group Process*) adı kitabını, 1975'te ise David Weiss Varoluşçu İnsan İlişkilerini (*Existential Human Relations*) yayımlamıştır.

Krill'e (1996) göre, Varoluşçu Sosyal Hizmet 1960 ve 1970'lerde literatüre mütevazı bir giriş yapmıştır. Psikiyatri ve psikolojiyle kıyaslandığında, birçok felsefi kavramın birçok sosyal hizmet uzmanı tarafından ihmal edildiği görülmektedir. Sosyal hizmet uzmanları daha çok siyasi motivasyonlar ya da her ikisinin bir kombinasyonu tarafından yönlendirilen pratik kaygılara odaklanıyor gibi görünmektedir. Sosyal hizmetin 1930'lar ve 1940'lardaki sosyalist eğilimleri, manevi ve felsefi konularda belli bir temkinliliğe katkıda bulunmuş olabilir. Öte yandan Thompsan (2017), varoluşçu felsefenin psikoterapi ve danışmanlık alanları üzerinde uzun süredir önemli bir etkisi olduğunu ve bunun sonucunda varoluşçu terapi olarak bilinen yerleşik bir yaklaşımın ortaya çıktığını savunmaktadır. Bununla birlikte, varoluşçuluk ve sosyal hizmet arasında daha az belirgin bir bağlantı görüldüğünü ve sosyal hizmet eğitim müfredatlarının varoluşçu kavramların entegrasyonundan yoksun olduğunu belirtmektedir. Thompsan'a (2017) göre varoluşçuluk, bireysel özgürlüğün önemini

vurgulayan ve varoluşun çeşitli yönlerini anlamaya çalışan felsefi bir bakış açısıdır. Ancak bu özgürlük basit ya da kaprisli olmadığı gibi gerçekçi olmayan ideallere de dayanmaz. Daha ziyade, karmaşık sosyal ve siyasi angajmanlardan elde edilebilecek birçok sınırlamayı, dış güçleri ve değerli içgörülerini dikkate alan bir kavrama atıfta bulunur. Benzer şekilde Lyska & Vyšniauskytė-Rimkienė, (2015) sosyal hizmetin tipik olarak sosyal sorunları çözmeye, sosyal yardım ve bireylerin toplumdaki yerlerini bulmalarına yardımcı olma hedefleriyle karakterize edildiğinden bahseder. Gerçekten de bireyler bir yandan çeşitli sosyal zorlukla karşı karşıya kalırken, diğer taraftan varoluşları ve yaşamın daha geniş anlamları üzerine de düşünür ve karmaşık felsefi ikilemlere çözüm bulmak için çaba gösterirler. Bu nedenle varoluşçu sosyal hizmet, müracaatçıların varoluşun anlamı üzerine düşündükleri varsayımına dayanır. Bu yaklaşım, bireyin eşsizliğini vurgular ve sosyal hizmet uzmanına kapsamlı bir bakış açısı kazandırır. Varoluşsal soruları yanıtlama girişimleri bireysel güçlenme için bir temel oluşturabilir. (Lyska & Vyšniauskytė-Rimkienė, 2015).

Krill'e (1978) göre varoluşçu yaklaşım insan merkezli psikoloji hareketinin bir parçasıydı. Psikodinamik ekol teşhis ve teoriye odaklanırken davranışçılar araştırma ve tekniği burgulamaktadır. Buna karşın üçüncü kuvvet olarak da adlandırılan hümanist akım sosyal hizmet tarafından da benimsenen ilkeler olan şeffaflık, özgünlük ve kendiliğindenliği vurgulayarak terapötik ilişkiye büyük değer vermiştir. Nilsson (2018) varoluşçu sosyal hizmetin net bir tanımı olmadığını savunurken, varoluşçuluğun kendisinin de tek bir tanımı olmadığını düşünülürken bu şaşırtıcı değildir. Öte yandan Krill (1996), sosyal hizmetin zaman içinde çeşitli güç temelli terapötik yaklaşımlar aracılığıyla önemli varoluşsal temaları içerdiğini söylemektedir. Bu temel varoluşsal ilkeler; hayal kırıklığı sürecini kolaylaştırmak, acı çekmenin anlamını keşfetmek, seçim özgürlüğünü benimsemek, diyalogun önemini kabul etmek ve belirli bir yola bağlanmaktır (Krill, 1969). Sosyal hizmet uygulaması dünyanın farklı ülkelerinde farklılık gösterse de, temelde sosyal bir bağlamda insanoğlunun incelenmesine yönelik ortak bir ilgiyi paylaşır. Sonuç olarak, sosyal hizmet uzmanları toplumdaki çeşitli grup ortamlarında insan varlığının temel ve varoluşsal yönlerine odaklanırlar (Guttmann, 1996). Varoluşçu sosyal hizmet uygulaması, özellikle ruhsal açıdan hassas yöntemler aracılığıyla refahın artırılması için bir fırsat da sağlayabilir (Canda, Nakashima ve Furman, 2004). Aynı şeyi ifade etmese de maneviyat ve varoluşçuluğun birbirinin yerine kullanıldığını görmek de oldukça mümkündür (Canda, 1988; Walsh, 2013; Krill, 1995). Teoriye dayalı varoluşçu rehberli müdahaleler, danışanların üç kritik konuya odaklanmasına yardımcı olabilir. Danışanın pasiflik yerine yapıcı yaşam aktivitelerine katılımını teşvik eder, yalnızca içsel duygulara odaklanmak yerine sorunlara dışsal çözümler aramaya teşvik eder ve benliğin ötesindeki şeyleri önemsemeleri için onlara ilham verir (Walsh, 2013). Bu bakış açısı, yas sürecinde bireylerin duygusal, entelektüel ve manevi ihtiyaçlarını karşılamak için varoluşçu sosyal hizmet için çok önemlidir. Zor ve acı verici deneyimlerin ortasında bile bireylerin hayatlarının amacını bulmalarına ve anlamlı bir şekilde ilerlemelerine rehberlik etmeyi içerir. Bu uygulama, danışanların kendi ölümlülüklerini anlamalarına ve kabul etmelerine, ölüm gerçeğiyle yüzleşmelerine ve sevdikleri birinin kaybına rağmen yaşamaya devam etmenin yollarını bulmalarına yardımcı olmayı içerir. Bunu başarmak için, varoluşçu sosyal

hizmet uygulamasının kilit unsurlarından biri aktif dinleme ve empatidir. Sosyal hizmet uzmanının müracaatçının benzersiz deneyimini ve bakış açısını anlaması ve düşüncelerini ve duygularını kabul etmesi gerekir. Bu beceri özellikle ölüm ve yaşla uğraşan kişilerle çalışırken önemlidir çünkü bu kişiler üzüntü, öfke, suçluluk ve korku gibi çok çeşitli duygular yaşıyor olabilirler. Canda & Furman'ın (2010) belirttiği gibi, varoluşçu sosyal hizmet, insanın varoluşsal kaygılarının, anlam arayışının, özgürlük ve sorumluluk duygusunun, ölüm farkındalığının ve yaratıcılık potansiyelinin altını çizen bir paradigmadır.

Varoluşçuluk ve Sosyal Bilimler

Varoluşçuluğun ortaya çıkışı 20. yüzyılın başlarında bilimsel ve teknolojik gelişmelerin hız kazandığı ancak diğer yandan bireyin anlam ve değer arayışında derin bir boşluk hissettiği bir dönemi kapsar. Aydınlanma anlayışıyla birlikte gelen determinist yaklaşımın insanı bütün boyutlarıyla anlama noktasında yetersiz kaldığı düşüncesi ilerde varoluşçu olarak adlandırılacak düşünürler tarafından dile getirilmeye başlandı. İnsanın varoluşsal deneyimlerini, öznel yaşamını ve bireysel özgürlüğünü merkeze alarak epistemolojik sorulardan ziyade ontolojik sorulara odaklanılması gerektiği düşüncesi yaygınlık kazandı (Flynn, 2006; Crowell, 2012). Modern dünyanın getirdiği anlam krizleri ve bireyin varoluşsal sorunları böylece insanı anlama çabasının merkezine yerleşmiş oluyordu (Crowell, 2012). Epistemolojiden varlığa dönüş, analitik felsefenin soyut ve dilsel analizlere sıkışmış yapısına bir eleştiriyi barındırmaktaydı. Analitik felsefenin insan deneyiminin derinliklerine inemediği ve insanın varoluşsal sorunlarını ele almakta yetersiz kaldığı düşüncesi varoluşçuluğun temel motivasyon kaynaklarından birini oluşturmuştur. Bu eleştiriler ışığında varoluşçu düşünürler insanın özgün deneyimlerine, bireysel anlam arayışına ve varoluşsal kaygılarına odaklanarak daha anlamlı ve derinlemesine bir felsefi yaklaşımı benimsemeyi tercih etmiştir. Analitik felsefenin indirgemeci ve mekanik doğasına karşı varoluşçuluk insanın bireysel ve özgün deneyimlerine vurgu yaparak, insanın varoluşunu geniş ve öznel bir perspektifle anlamayı tercih etmiştir (Renaudie, 2023; Dreyfus, 1991).

Husserl'in fenomenolojik perspektifle getirdiği bakış Heidegger ve Sartre gibi varoluşçu düşünürlerin etkisiyle gittikçe daha sistematik bir yaklaşımla kendini sosyal bilimlerde hissettirmeye başlamıştır. Bu bağlamda varoluşçu düşüncenin sosyal bilimlerdeki etkisi sosyoloji, psikoloji ve eğitim gibi varoluşçu sorgulamaların teori ve yaklaşımlarını zenginleştirmiştir (Yalch, 2023). Varoluşçu felsefe fenomenolojik yöntemlerle harmanlanarak insan deneyimlerini ve toplumsal olguları anlamaya yönelik bütüncül bir yaklaşımına dönüşmüştür (Koskiniemi vd., 2019). Diğer yandan benzer bir yaklaşım sağlık ve psikoloji alanında da ontolojik bir bakış açısıyla kendini göstermiştir (Kaguhangire-Barifaijo vd., 2023). Varoluşçuluğun sosyal bilimlerde kendini hissettirmesi aslında yukarıda epistemolojik ve analitik felsefeye yapılan eleştiriyle aynı kökten beslendi. Varoluşçuluğun bilimsel nesnellığe getirdiği eleştiri ve öznel deneyime odaklanması, sosyal bilimcileri insan yaşamının öznel, duygusal ve ontolojik boyutlarını dikkate almaya noktasında cesaretlendirmiştir.

Bu eleştiri, sosyal bilimlerde insan öznesine ve onun yaşadığı deneyimlere odaklanan yaklaşımların gelişmesine yardımcı olmuştur. Buna ek olarak, bireyin anlam inşa etmedeki rolüne yapılan varoluşsal vurgu, bilgi sosyolojisindeki fikirlerle paralellik göstermiştir (Kochan, 2017).

Varoluşçuluğun sosyal hizmette kendini göstermesi de benzer sebeplerle olmuştur denilebilir. Krill'e göre (1978) varoluşçular insan ilişkilerindeki tehlikelerin farkındadır. İnsanoğlu kendini narsisistik bir şekilde putlaştırmaya karşı koruduğu gibi toplumsal normlara karşı da tetikte olmalıdır. Bireysel benzersizlik iddiası sıklıkla kurallara, kalıplara ve değerlere meydan okuyarak sosyal gruplar için tehdit oluşturur. Varoluşçu sosyal hizmet özgürlük, sorumluluk ve insan varoluşunda anlam arayışını vurgulayan bir yaklaşımı vurgulaması ve bir anlamda determinist, teşhisçi yaklaşımlar yerine hümanist bir bakış açısı getirme çabasıdır aynı zamanda. Bu bakış açısı, bireylerin kendi eylemlerinin sorumluluğunu üstlenmelerine ve kendi anlamlarını (özlerini) yaratmalarına destek olmayı amaçlamaktadır. Maglio, Butterfieldt & Burgen'a (2005) göre varoluşçu sosyal hizmet bireylerin karşılaştığı varoluşsal kaygıları ele almanın, insan varoluşunda anlam ve amacın teşvik edilmesi gerekliliğini vurgulayan teorik bir çerçeve ve yaklaşım olarak belirlemiştir. Bu yaklaşım, bireylerin varoluşlarıyla ilgili benzersiz deneyimleri ve mücadeleleri olduğunu kabulünden yola çıkarak müracaatçıların bu zorlukların üstesinden gelmelerinde ve yaşamlarında anlam bulmalarında onlara destek olmayı amaçlar. Öte yandan (Bogdanova & Švedaitė-Sakalauskė, 2010) sosyal hizmet uzmanlarının anlam ve amaç gibi kavramlara pek de aşına olmadıklarını ancak müracaatçıların bireysel ve toplumsal boyutta cevaplanmayı bekleyen varoluşsal kaygıları olduğunu dile getirmektedir. Stretch (1967) ise sosyal hizmetle varoluşçu felsefe arasındaki, kendi kaderini tayin etme, seçimlerinin sorumluluğunu üstlenme, değişim ve fırsat eşitsizliğine yapılan ortak vurgulara dikkat çeker ve bu yaklaşımın aynı zamanda 1900'lerin başında gelişen psikodinamik yaklaşıma da bir alternatif olduğunu savunur. Fraternali (1998) ise sosyal hizmet teorisinin ısrarla diğer sosyal bilimlere dayanıyor olmasının otantik bir kimlik krizine işaret ettiğini, sosyal hizmetin teorik ve ontolojik gerekçelendirmesi için ısrarla diğer sosyal bilimlere ihtiyaç duyması ve sosyal gerçekliğe yanıt olarak misyonunu değiştirme eğilimi otantiklikle tutarsız olduğunu ilere sürer. Faternali (1998) sosyal hizmet mesleğinin bir yandan birey ve aile odaklı danışmanlık ve terapi uygulamalarıyla; toplum örgütlenmesi, politik eylem ve araştırma gibi yöntemleri kullanarak sosyal değişime odaklanmış iki uç görüşle karşı karşıya olduğunu, bunun bir istisnası olarak her ne kadar bireysel bir sürece atıf yapıyor gibi görünse de varoluşçuluğun bu iki ucu bir araya getiren potansiyelinden bahseder. Varoluşçu düşüncenin bu sentezleyici vasfı dikkate değerdir. Sartre edebi ve bireysel bir noktadan hareketle varoluşçu düşünceye katkı verirken ilerleyen yıllarda daha toplumcu ve aktivist bir role büründüğünü görürüz. Bu tavır değişikliğinde varoluşçuluğun da kendi içinde birçok farklı yorumunun etkili olduğu söylenebilir. Örneğin Simone de Beauvoir feminist bir varoluşçu olarak değerlendirilirken Marksist teoriye yakınlığıyla bilinen Erich Fromm psikodinamik bir yaklaşımla tanınır. Varoluşçu düşüncenin bu farklı bakış açılarına açık olması sosyal hizmetin bütüncül perspektifine katkı sağlamaktadır.

Varoluşçu sosyal hizmet uygulama ve araştırmalarının da varoluşçuluğun kendi doğasına içkin çeşitlilikten etkilendiğini söylemek mümkündür. Bu kapsamda daha önce belirtilen özelliklere uyan makaleler incelendiğinde varoluşçu sosyal hizmet literatüründe ortaya çıkan temel kavramlar aşağıda önce bir tablo halinde özetlenmiş ardından bu kavramlar ayrıntılı bir şekilde tartışılmıştır.

Varoluşçu Sosyal hizmete İlişkin Temel Tartışmalar

Varoluşçu sosyal hizmet, bireylerin ve toplulukların varoluşsal kaygılarını anlamak ve ele almak için varoluşçu fikirlerden yararlanır. İncelenen makalelerde varoluşçu felsefe ve/veya varoluşçu psikoterapinin özellikle anlam, sorumluluk, özgürlük, farkındalık gibi kavramlara odaklandığı görülmektedir. Aşağıdaki tabloda makalelerin odak noktaları ve öne çıkan kavramlar sıralanmıştır:

Tablo 1. Uluslararası Sosyal Hizmet Literatüründe Varoluşçu Sosyal Hizmetle İlgili Çalışmalar

Yazar, Yıl	Odak	Öne Çıkan Kavramlar
Chigangaidze, 2021	Ubuntu felsefesi ışığında insanî-varoluşçu sosyal hizmet yaklaşımını teorileştirmeye yönelik bir tartışma ve öneriler sunulan çalışmada ubuntu felsefesi tanımlanmakta ve sosyal hizmet uygulamaları açısından önemi vurgulanmaktadır. Ayrıca insan merkezli-varoluşçu yaklaşımın temel ontolojik kavramları tartışılmaktadır. Ubuntu'nun sosyal hizmet uygulamaları içinde nasıl teorileştirilebileceği işlenmekte bu kapsamda hümanist-varoluşçu yaklaşımın dokuz özelliği ubuntu felsefesi bağlamında incelenmektedir: Öz-farkındalık, kendi kaderini tayin, insan onuru, bütünlük, insan hakları ve sosyal adalet, motivasyon, sosyal uyum, tinsellik ve ölüm.	Bütünlük, Tinsellik, Ölüm, Öz-farkındalık, Motivasyon, Ubuntu, Anlam. Özgünlük
Morrissey, 2011	Yaşlı bireylerin yaşam sonu deneyimlerindeki acı ve ıstırapın öznel ve varoluşsal boyutlarına odaklanan bu çalışma bireylerin öznel deneyimlerini fenomenolojik-varoluşçu bir yaklaşımla anlamaya çalışmaktadır. Kişi merkezli bakım modeli öne çıkarılarak bireyin değerleri ve tercihleriyle uyumlu müdahaleler önerir, etik hususlara odaklanır ve bireylerin özerkliğini vurgular. Empati ve anlamlı mesleki ilişkiye dikkat çekmektedir.	Özerklik, Anlam, Ölüm, Tercih, Acı, Faillik, Bütüncül Bakış, Özgürlük, Empati, İnsan Onuru
Nilsson, 2018	Varoluşçu sosyal hizmeti kavramsallaştırmayı odağına alan bu çalışmada varoluşçu felsefe ve sosyal hizmet kavramları işlenmektedir. Frankl'ın logoterapi yaklaşımı ile maneviyata duyarlı yöntemler varoluşçu sosyal hizmetin araçları olarak belirtilmektedir. Müracaatçıların içsel anlam arayışının desteklemesi ve varoluşsal iyi oluşa yapılan vurgu ile insan varoluşunun "hakiaktini" anlama çabası desteklenir.	Logoterapi, Tinsellik, Farkındalık, Anlam, Özgünlük, Maneviyata Duyarlı Yaklaşımlar
Nilsson, 2022	Varoluşsal sağlık ve logoterapi kavramlarını entegre ederek sosyoterapinin önemine dikkat çeken çalışmada sosyoterapi müracaatçısının aidiyet ve anlam ihtiyacını tanıyan kişi merkezli bir uygulama olarak değerlendirmekte ve Frankl'ın insan yaşamında birincil motive edici faktör olarak anlam arayışına yaptığı vurguyla uyumlu olduğunu savunulmaktadır. Sosyal hizmet uzmanları ekolojik ve sistemik bir perspektif içinde "sosyoterapistler" olarak konumlandırılmakta ve müracaatçıları sorun odaklı bir bakış açısından bilinçli ve ekolojik bir yaklaşıma yönlendirmesinin gerekliliği vurgulanır.	Sosyoterapi, varoluşsal sağlık, logoterapi, anlam

Tablo 1. Uluslararası Sosyal Hizmet Literatüründe Varoluşçu Sosyal Hizmetle İlgili Çalışmalar (devamı)

Koren, 2018	Genç, şiddet eğilim olan erkek mahkum göçmenlerin değişim deneyimlerini ele alan bu çalışma; bireylerin göç deneyimlerini, şiddet davranışlarını algılayışlarını, eylemlerine yükledikleri anlamları ve kişisel/psikolojik değişimlerini incelemektedir. Mahkumlar arasındaki şiddetin ele alınmasında kişisel ve sosyal değişimin önemini vurgulamakta ve varoluşçu perspektifin müdahale sürecinde özellikle farkındalık oluşturmak, özdeşimsellik ve sorumluluk alma üzerinde dönüştürücü bir etkisi olacağı belirtilmektedir.	Değişim, Şiddet, Tercih, Gençler, Faillik, Göçmenler, Anlam, Sorumluluk, Suçluluk, Özgürlük
--------------------	---	---

Yukarıda genel hatlarını verilen çalışmaların detaylarına bakıldığında Chigangaidze (2021) varoluşçuluk, ubuntu felsefesi, ve insancıl teoriyi bir arada tartıştığı çalışmasında Ubuntu felsefesini günlük yaşamı yönlendirmede başkalarına yönelik saygı ve sevgiyi vurgulayan, insanlığın özünü somutlaştıran bir felsefe olarak tanımlanmaktadır. Merhamet, dayanışma, uyum, uzlaşma, misafirperverlik, sempati ve paylaşım gibi değerleri ifade ettiği belirtilmektedir. Ubuntu, sosyal adaleti, insan haklarını ve bireylerin birbirine bağlılığını teşvik eden bir felsefe olarak değerlendirilmektedir. Sosyal hizmet uygulaması bağlamında ubuntu, insan onurunu teşvik etmek, bireysel değere ve benzersizliğe saygı duymak ve insanlığın kutsallığını vurgulamakla ilişkilendirilmekte ve sosyal hizmet uygulamasında temel olan kendi kaderini tayin, sosyal adalet ve insan hakları ilkeleriyle uyumlu olduğu belirtilmektedir. Her iki yaklaşımın da insan onuru, öz farkındalık, kendi kaderini tayin, sosyal adalet ve insan haklarının önemini vurgulayan yönlerini ön plana çıkararak Ubuntu ve varoluşçu sosyal hizmet müdahalesi birlikte tartışılmaktadır. Ubuntu felsefesi, insanların karşılıklı bağlılığına değer verir ve bireysel özgünlük, özgürlük ve sorumluluğa yapılan varoluşsal vurguyla uyumlu bir topluluk ve dayanışma duygusunu öne çıkarır. Hem Ubuntu hem de varoluşçu sosyal hizmet müdahaleleri, bireyleri güçlendirmeye, sosyal değişimi teşvik etmeye ve her insanın doğuştan gelen değerini ve onurunu tanımaya odaklanır. Yazar Ubuntu felsefesiyle gelen ilkeleri varoluşçu sosyal hizmet uygulamasına entegre ederek, insan iyi oluşunun tinsel, duygusal ve sosyal boyutlarını ele alan bütüncül bir yaklaşım önermektedir.

Morrissey (2011) yaşamın son dönemindeki acı ve ıstırap üzerine yaptığı inceleme bu deneyimleri gerontolojik sağlık ve sosyal hizmet bağlamında anlamının disiplinler arası yapısını tartışmaktadır. Morrissey, acı ve ıstırapın öznel ve çok boyutlu yönlerini vurgulayarak bu olguların hem ciddi hastalıklarla karşı karşıya olan bireyler hem de onlara bakım verenler için fiziksel, bilişsel, duygusal, kişilerarası, sosyal, kültürel ve tinsel boyutlar içerdiğini vurgulamaktadır. Yaşam sonu senaryolarında faillige, etik karar vermeye ve kişi merkezli bakıma öncelik veren hümanist bir çerçeveyi savunmaktadır. Ciddi hastalıkları olan bireylerin yaşadıkları deneyimlere odaklanan fenomenolojik-varoluşçu bir yaklaşımın, yaşam sonu bakım bağlamında acı çekmeyi kapsamlı bir şekilde incelemek açısından önemli olduğunu öne sürüyor. Ayrıca acının anlamı ve yönetimine ilişkin etik hususları

gündeme getirmekte ve yaşam sonunda yaşlı yetişkinlerin bakımına yönelik daha şefkat içerikli ve bireyselleştirilmiş bir yaklaşımı savunmaktadır. Bu kilit noktalar bağlamında yaşlı yetişkinlerin yaşam sonu bakımı bağlamında acı ve ıstırapın anlamı, anlamlı ilişkiler gibi kavramlarla ele alınmasının karmaşıklığına karşın bu zorluklarla karşı karşıya kalan bireyleri desteklemek için bütüncül ve empatik bir yaklaşıma duyulan ihtiyaç olduğuna değinmektedir.

Varoluşçu sosyal hizmeti kavramlaştırmaya çalıştığı çalışmasında Nilsson (2018) sosyal hizmet uygulamalarında varoluşçu yaklaşımın birkaç temel çıkarımı kapsadığını öne sürmektedir. İlk olarak, bireylerin yaşamlarında anlam ve esenliğin önemini vurgulayarak sosyal hizmet uzmanlarını varoluşsal kaygıları keşfetme, deneyimlerde anlam bulma ve genel esenliği (iyi oluş halini) artırma konusunda müracaatçılara yardımcı olmaya teşvik eder. Bu bakış açısı diğer yandan kişisel sorumluluk ve güçlendirmenin altını çizerek müracaatçıları hayatlarının sorumluluğunu üstlenmeye, kendi değerleriyle uyumlu seçimler yapmaya ve kişisel gelişimlerini sürdürmeye teşvik eder. Sosyal hizmet uygulama ve değerlendirmelerinde varoluşçu bir yaklaşım benimsemek aynı zamanda sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçıların yaşadıkları deneyimleri derinlemesine incelemelerini, daha etkili müdahaleler için davranışların ve duyguların ardındaki anlamı kavrayabilmelerini gerekli kılar. Maneviyat ve varoluşsal-ontolojik soruları kabul etmek, sosyal hizmet uzmanlarının dua ve farkındalık gibi uygulamaları entegre ederek müracaatçıları amaç, değer ve inançlarını keşfetme konusunda desteklemelerine olanak tanır. Son olarak, empati, şefkat, etik yargılama ve sosyal analitik yetenekler gibi güçlü kişilerarası beceriler geliştirmek, anlamlı ilişkiler kurmak, varoluşsal mücadeleleri anlamak ve etkili destek sağlamak varoluşçu yaklaşımın önemli bir yanıdır. Sosyal hizmet uygulamalarında varoluşsal perspektif temelde varoluşsal kaygıları ele almayı, anlam ve esenliği teşvik etmeyi, bireyleri güçlendirmeyi, derin duyuş ve bağlantıları teşvik etmeyi ve müracaatçıları varoluşsal keşiflerinde desteklemeyi vurgular.

Nilsson (2022) sosyal hizmet uzmanlarının, sosyoterapinin amaç ve ilkelerini profesyonel sosyal hizmetin amaç ve ilkeleriyle uyumlu hale getirerek sosyal hizmet uygulamalarını sosyoterapötik yaklaşımlarına dahil edebileceklerini öne sürmektedir. Hem sosyoterapi hem de sosyal hizmet, sosyal değişimi teşvik etmek, insan ilişkilerinde sorun çözmek ve refahı artırmak için bireyleri güçlendirmek gibi amaçları paylaşmaktadır. Sosyal hizmet müdahaleleri, insan hakları ve sosyal adalet ilkelerini vurgulayarak insan davranışına, sosyal sistemlere ve bireyler ile çevreleri arasındaki etkileşime odaklanır. Nilsson, sosyoterapi ve sosyal hizmetin mikro, mezo ve makro olmak üzere üç sistemik söylem düzeyi arasında sürekli bir etkileşim ve hareket halinde olduğunu vurgulamaktadır. Buna göre Sosyal hizmet uzmanları, sosyo terapiyi sosyal hizmet uygulamalarına entegre ederek, bireysel refaktan daha geniş toplumsal kaygıları da içeren çok düzeyli sorunları ele alabilir ve müracaatçılar için güçlenme ve özgürleşmeyi öne çıkarabilir. Ayrıca sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçıları toplumsal katılım ve yeşil toplum projelerine dahil olmaya teşvik ederek onlara hayatta anlam ve amaç kazandırabileceğini belirtmektedir. Sosyal hizmet uzmanları, müracaatçıları eylem odaklı projelere ve toplum girişimlerine dahil ederek, bireyleri sosyal değişime

ve çevresel sürdürülebilirliğe katkıda bulunmaları için güçlendirebilir. Özetle Nilsson sosyal hizmet uzmanlarının, sosyoterapinin hedeflerini sosyal hizmetin mesleki hedefleriyle uyumlu hale getirerek, sorunları çoklu sistemik düzeylerde ele alarak ve müracaatçıları anlamlı sosyal ve çevresel girişimlere katılmaları için güçlendirerek sosyoterapötik yaklaşımları sosyal hizmet uygulamalara dahil edebileceklerini bu durumun özgürleşme ve güçlenmenin yanında müracaatçılara bireysel, toplumsal ve bütüncül bir yaklaşım getireceğini savunmaktadır.

Koren'in (2018) İsrailli genç erkek şiddet eğilimi olan göçmen mahkumlarla yaptığı çalışmada varoluşçu sosyal hizmetin rolü, mahkumların kişisel/psikolojik değişim süreçlerinde içsel dönüşüm yaşamalarına odaklanarak suçtan dönüş sürecine nasıl katkıda bulunduğunu incelemiştir. Göçmenliğin genç erkekler üzerindeki önemli etkisi ve anlamı tartışılmakta ve insanın kendini tanıdık bir çevreden koparıp yeni bir kültüre uyum sağlama sürecinin getirdiği uyum zorluk ve göçle gelen kayıp duygusuna değinmektedir. Ortaya çıkan yalıtılmışlık ve kopukluk duyguları, bu kişilerin davranışlarını şekillendirebilen etmenler olarak sıralanmaktadır. Çalışmada mahkumlarla yapılan görüşmeler sonucunda pişmanlık, yansıtma, kaygı, sorumluluk, yalıtım, yabancılık, değişim, tercih gibi varoluşsal kavramların öne çıktığı görülmekte ve bu kavramların mahkumların şiddet eylemini anlama ve değişim yaratma sürecinde önemli olduğu vurgulanmaktadır. Çalışmada tüm mahkumların ortak bir kişisel dönüşüm yaşadığını vurgulanmakta ve eylemleriyle ilgili kimi suçladıklarına bakılmaksızın eylemlerinden pişmanlık duyduklarını ifade ettiklerini ve bir yansıtıcı düşünme sürecine girdiklerini ortaya koymuştur. Bu iç gözlem süreci bireylerin seçimleriyle ilgili için sorumluluk alma duygusunu geliştirmeye katkı sağladığı belirtilmektedir. Bu noktada bireylerin öz farkındalık geliştirmelerine ve eylemlerini sahiplenmelerine ve değişim için katalizör görevi üstlenmesi bakımından varoluşçu sosyal hizmet uygulamasının etkili olabileceği vurgulanmaktadır.

Varoluşçu Sosyal Hizmetin Temel Kavramları

Varoluşçu düşünürlerin birbirinden farklı kavramlara atıfta bulunduğunu yukarıda belirtilmişti. Örneğin Tillich'e (2014) göre insanın maruz kaldığı üç temel varoluşçu kaygı vardır. Bunlar ölüm, suçluluk ve anlamsızlıktır. Öte yandan Yalom (2001) ölüm, anlam, özgürlük ve yalıtım olmak üzere dört nihai kaygıdan bahseder. Buber "*I-thou/I-it*" (ben-sen/ben o) ilişkisinden bahseder (Buber, 1970). Buna göre "ben-sen" ilişki biçimi bireylerin birbirleriyle otantik ve derin bir şekilde bağlantı kurdukları ve birbirlerini bütünsel varlıklar olarak tanıdıkları bir mütakabiliyet durumu içerir. Bu ilişki genellikle tinsel bir boyut içerir ve derin kişisel bağlantıları teşvik eder. Buna karşın "ben-o" ilişkisi ötekini bir nesne ya da araç olarak ele alır ve gündelik, yüzeysel ilişkilerde yaygın olan işlevsel ve araçsal etkileşimlere odaklanır. Frankl (2018) ise insanın anlam ve amaç merkezli bir varlık olduğunu savunmuştur. Varoluşçu paradigma felsefede olduğu gibi insani hizmetler alanında da birçok farklı yaklaşımı içinde barındırır. Ancak temel anlamda insanı maddi bir varlıktan ziyade ontolojik bir ele alışıla değerlendirdiğini söylemek mümkündür. Bu bağlamda varoluşçu sosyal hizmetin tartıştığı temel kavramlar varoluşçuluğun temel kavramlarından bağımsız değildir. Yukarıda özetlediğimiz beş çalışma sonucunda öne çıkan varoluşçu sosyal hizmetin temel kavramları aşağıda tartışılmıştır.

Varoluşsal Kaygı:

Varoluşsal kaygı, bireylerin varoluşsal sorular ve zorluklarla karşılaştıklarında yaşayabilecekleri sıkıntı ve belirsizliği ifade eder (Constantino vd., 2019). İnsanoğlu kaçınılmaz olarak ölüm, yalıtım, boşluk, özgürlük ve anlamsızlıkla ilgili kaygılarla karşılaşır ve bu durum insanın kendisiyle, başkalarıyla ve dünyayla olan etkileşimlerini etkiler. Menzies (2020) varoluşsal kaygının geçmişteki kararlardan, eylemlerden ve seçimlerden kaynaklanabileceğini ve potansiyel olarak varoluşsal suçluluk duygusuna veya kaçırılan fırsatlardan pişmanlığa yol açabileceğini belirtir. Tillich'e (2014) göre, varoluşsal kaygı üç ana alandan oluşur: İnsanın ölümlülüğünün farkındalığından kaynaklanan mutlak yok oluş korkusuyla bağlantılı kader ve ölüm korkusu; bireyin var olmama kaygısını ve yaşamda algılanan değer eksikliğini içeren boşluk ve anlamsızlık kaygısı; kişisel standartları karşılayamadığında kişinin ahlaki ve etik onaylarına yönelik tehditlerin bir sonucu olan suçluluk ve kınanma kaygısı.

Nilsson (2018) ve Koren (2018) çalışmalarına bakıldığında varoluşsal kaygı bir yandan suçluluk bir yandan anlam bulma sürecinde etkili olabilmekte ve değişim için önemli bir işlev görmektedir. Varoluşçu sosyal hizmet yaklaşımı kaygının bir anlamda bireylerde farkındalığı artmasına diğer yandan bireylerin özgürlüklerini ve sorumluluklarını fark etmelerine yardımcı olduğunu ileri sürer ve varoluşçu yaklaşımın kişilerin anlam arayışlarında bütüncül bir yaklaşımla bireylerin varoluşsal kaygılarla başa çıkmalarına ve yaşamlarında tatmin edici bir şekilde ilerlemelerine yardımcı olabileceğini savunur (Nilsson, 2018; Nilsson, 2022, Koren 2018).

Sorumluluk

Varoluşçu düşünürler, sabit bir insan doğası veya insan eylemlerini yöneten önceden belirlenmiş bir ahlak yasası olduğu fikrini reddederler. Bunun yerine insanların kim olacaklarını seçmekte ve davranışlarını yönetmekte özgür olduklarını ve seçimlerinin sonuçlarından tamamen sorumlu olduklarını savunurlar. Sartre'a (2015) göre, insan önceden belirlenemez ve tanımlanamaz; doğuştan getirdiği haliyle hiçbir özelliğe sahip değildir. Ancak daha sonrasında bir şey olacak ve ne yaparsa ona dönüşecektir. İnsan, sadece kendini anlamakla kalmaz, aynı zamanda olmak istediği şekilde bir varlık olarak kendini tasavvur eder. Varolmak için yaptığı adımdan sonra insan artık düşündüğü ve olmak istediği şekilde var olacaktır (Sartre, 2021). Kierkegaard (2013) göre de benzer bir şekilde, bireyin ödev ve sorumluluk haricinde belirgin bir amacı yoktur. Temelde önemli olan kişinin öznel farkındalığıdır. Birey; kendini bilen, kendine üzerine düşünen, kendini olumlayan ve kabul eden bir varlıktır ve bu şekilde olmak istediği şeyi seçerek ideal bir benlik inşa eder.

Sartre (2015) "varoluş özden önce gelir" aforizması ile insanın temelde sorumluluk sahibi olduğunu vurgulamaya çalışır. Buna bağlı olarak insan ne olduğu ne olmak istediği ve dolayısıyla kim olduğundan sorumludur. Varoluşçuluğun temel amacının insanların kendi varoluşlarının farkına varmalarını ve var olmanın sorumluluğunu almaları gerektiğini fark etmelerini sağlamak şeklinde

ifade eder. Fakat bu da yeterli değildir. Sartre, insanın sorumlu bir varlık olduğunu söylerken sadece kendisinden değil, tüm insanlardan, insanlıktan sorumlu olduğuna dikkat çeker. Sorumluluk, seçenekleri değerlendirmek, sonuçları öngörmek, bilinçli tercihler yapmak ve sonuçları kabullenmek gibi bir dizi unsuru içerir. Toplumsal bağlamda, varoluşsal sorumluluk, özellikle çatışmaları kışkırtabileceği ve büyümeyi teşvik edebileceği açık, demokratik toplumlarda sivil bir erdem olarak görülmektedir (Danner, 1998). Sartre (2015) insanın kim olacağıyla ilgili seçiminin aynı zamanda insanlığın ne olması gerektiğine yönelik bir tercih ve sorumluluk alma davranışı olarak niteler. Varoluşçu perspektifte, bireysel sorumluluk, dolaylı, kolektif ve sosyal dahil olmak üzere diğer tüm sorumluluk biçimleri için gerekli bir temel teşkil eder (Biricheva, 2020).

Nilsson'un (2018) çalışmasında, varoluşçu sosyal hizmetin temel ilkelerinden biri olarak sorumluluk vurgulanmaktadır. Nilsson, bireylerin yaşamlarında anlam ve esenliği bulma sürecinde kendi sorumluluklarını üstlenmelerinin önemini vurgulamakta ve varoluşçu sosyal hizmet uzmanları, müracaatçılara kendi yaşamlarının sorumluluğunu alarak anlam arayışlarına odaklanmaları konusunda rehberlik edebileceğini bu durumda bireylerin kendi yaşamlarının anlamını ve değerini keşfetmelerine olanak tanıyacağını belirtmektedir. Benzer şekilde Koren (2018), şiddet eğilimi gösteren genç erkek göçmen mahkumlarla yaptığı çalışmada, bu bireylerin içsel dönüşüm sürecinde sorumluluk almalarının önemini vurgulamıştır. Varoluşçu bakış açısına göre, mahkumlar öz-yansıtma ve değişim sürecinde yaşamlarındaki sorunların üstesinden gelmek için kendi eylemlerinin sorumluluğunu gündeme getirmiştir.

Tercih

Varoluşçuluğun ana temalarından biri tercih kavramıdır. Varoluşçular için seçim, önceden tanımlanmış seçenekler arasından seçim yapma meselesi değil, kişinin kendi seçeneklerini ve değerlerini yaratma meselesidir. Varoluşçular için seçim aynı zamanda rasyonel veya ahlaki ilkeleri takip etme meselesi değil, kişinin otantik benliğini ifade etme ve eylemlerinin sorumluluğunu alma meselesidir. Varoluşçular için seçim, nihayetinde, herhangi bir nesnel anlam veya rehberlik sağlamayan bir dünyada kişinin özgürlüğünü ve varlığını onaylama meselesidir. Kierkegaard (2004) insan varoluşunun nesnel bir bilgi meselesi olmadığını, daha ziyade öznel bir tutku ve inanç meselesi olduğunu savunmuştur. Yine insan varoluşunun bir zorunluluk meselesi değil, bir olasılık meselesi olduğunu savunmuştur. Cevizci (2000), insanın ne olacağı sorusunun, bilincin belli bir mesafeden ilişki kurduğu dünyaya karşı aldığı tavırla ilgili olduğunu savunur. Bu mesafedeki bireylerden ve şeylerden bağımsızlık durumunda insan, bireylere ve şeylere nasıl bağlanacağı konusunda bir seçim yapar. Topçu'ya (2011) göre, önceden belirlenmiş diğer tüm varlıklardan farklı olarak özgür olan ve sahip olduğu bu özellikle kendi varlığını inşa eden tek varlık insandır. İnsan; belirli bir durum karşısında birçok olasılık arasından yalnızca bir seçeneği tercih etme yeteneğine sahiptir. Yukarıda da belirtildiği üzere insanoğlu yaptığı tercihlerle kim olduğuna karar verirken aynı zamanda insanlığı ilgilendiren etik bir karar da vermiş olmaktadır (Sartre, 2015).

Morrissey'in (2011) yaşı bireylerin yaşam sonu deneyimlerini ele aldığı çalışmasında varoluşçu yaklaşımın tercih kavramının anlamın yanı sıra insan onuru ve değeriyle ilgili olduğunu görmekteyiz. Yaşı bireylerin yaşam sonu sürecinde kendi tercihlerini belirleme özgürlüğü, varoluşçu sosyal hizmetin temel prensiplerinden birine dönüşmektedir. Yaşı yetişkinlere, kendilerine yönelik uygulanacak sosyal hizmet müdahalesinde aktif bir şekilde katılım göstermesi onların yaşamın son dönemlerinde bile aktif, anlamlı ve özerk bir rol almalarına olanak tanır. Bu da yaşı bireylerin yaşam sonu deneyimlerini anlamlandırmalarına ve kendi tercihleri doğrultusunda yaşamlarını sürdürmelerine olanak sağlar. Diğer yandan, Nilsson'un (2018) çalışmasında da tercih kavramı varoluşçu sosyal hizmet bağlamında önemli bir yer tutar. Bireylerin tercihlerine ve değerlerine duyarlı olmak, anlam arayışlarında etkili ve etkin bir katılım sağlamalarına yardımcı olur. Koren'in (2018) çalışmasında da genç erkek göçmen mahkumların değişim ve gelişimleri açısından eylemleri üzerine düşündüğü ve tercihleriyle bir anlamda yüzleştikleri görülmektedir. Bu bakımdan varoluşçu sosyal hizmet uygulaması bireyin saygınlığı ve esenliğini vurgularken, müracaatçıya müdahale sırasında daha fazla alan açar. Bu durum "kendi kendinin uzmanı" prensibinin daha etkin bir şekilde devreye girmesine katkı sunar.

Ölüm

Martin Heidegger (2008) ölümün insan varoluşunun en önemli karakteristiği olduğunu savunmuştur. Buna göre insanın ölümlü olması, yaşamının geçiciliğini ve değerini anlamasına neden olur. Heidegger'e (2008) göre insan kendi ölümünün farkına vardığında, hayatının gerçek anlamını keşfeder. Jean-Paul Sartre (2021) ölüm üzerinden insan varoluşunu anlamlandırmanın zorluğuna dikkat çeker ve ölümün insanı yok ettiğini ve hiçliğe götürdüğünü ileri sürer. İnsanın varoluşunun anlamını yaratabilmesi için hayatta kalma isteğiyle yüzleşmesi gerekir. Fromm (1988), insanın ölümlü bir varlık olduğu gerçeğinin ve dolayısıyla ölümün kaçınılmaz doğasının bireyi derinden etkileyen bir gerçeklik olduğunu belirtir. Fromm, insanın iki tür ölüm kaygısı taşıdığını belirtir. Bunlardan ilki, genellikle normal olarak kabul edilen ölümün kaçınılmazlığından kaynaklanan korkusudur. Diğer korkuysa kişiyi sürekli bir şekilde rahatsız eden, yaşamda karşılaşılan bazı başarısızlıklardan ve yaşamı etkili bir şekilde değerlendirememekten kaynaklanan ölüm kaygısıdır. Ölüm, insan üzerinde ciddi bir kaygı oluşturmasına rağmen bu farkındalık ve kaygı insanı daha anlamlı bir yaşam için motive edici olabilir. Fani bir varlık olduğunun bilincinde olarak, insan sahip olduğu bu karşı karşıya kaldığı bu değiştirilemez gerçeği en iyi şekilde değerlendirerek anlamlı ve değerli bir hayat yaşama çabasına girebilir. Kendisini ölümlü olarak bilen birey, kişisel yaşamını değerlendirir ve çevresini anlamak adına düşüncelere dalebilir (Widera-Wysoczańska, 1999).

Tillich (2014) ölüm korkusunu, diğer tüm korkulardaki korku unsurunu belirleyen temel kaygı şeklinde tanımlar. Dolayısıyla kaygı, belirli bir nesneye yönelik olmadığında her zaman var olmama korkusudur, yani var olmama korkusudur. Bu bağlamda kaygı, kişinin belirli bir tehditle başa çıkamadığında hissettiği acıdır. Bu bir insanlık durumudur. Tüm kaygıların temel nedeni aslında

bireyin varlığını koruyamayacağına dair duyduğu ontolojik korkudur. Yalom'a (2001) göre yaşam ve ölüm birbiriyle bağlantılıdır. Ölümün mutlak oluşu insanoğlu için yaralayıcı olsa da ölüm düşüncesi insan için koruyucu bir özellik taşır. Ölümü kabullenmek hayata keskinlik katar ve kişinin hayata bakışında köklü değişikliklere neden olur. Ölümün kaçınılmazlığı, kişinin önemsiz şeylerle vakit kaybetmesini ve yaşamını bu önemsiz kaygılarla yönlendirmesini engelleyebilir. Bu durum, kişinin daha anlamlı ve otantik bir yaşam sürmesine katkı sağlayabilir.

Morrissey'in (2011) çalışmasında ölüm kavramı, yaşlı bireylerin yaşam sonu deneyimleri bağlamında incelenmiştir. Varoluşçu yaklaşım, yaşlı bireylerin yaşam sonu sürecinde özgürlüklerini ve tercihlerini belirleme konusundaki önemini vurgular. Yaşlı bireyler, kendi yaşam sonu tercihlerini belirleme ve bu tercihlerine uygun olarak hareket etme konusunda desteklenir. Varoluşçu sosyal hizmet, bireylere bu süreçte rehberlik eder ve onların tercihlerini rahat bir şekilde ifade edebilecekleri özgür bir ortam sunar. Böylece, yaşlı bireylerin yaşam sonu deneyimlerini anlamlandırmalarına ve bu süreçte aktif bir rol almalarına olanak tanınır. Ölüm kavramı, varoluşçu sosyal hizmette insanın yaşamındaki anlam arayışıyla sıkı bir şekilde bağlantılıdır. Nilsson'un (2018) çalışmasında vurguladığı gibi, sosyal hizmet uzmanları bireylerin ölümle ilişkili kaygılarını anlamaya ve onlara bu süreçte destek olmaya odaklanır. Bu destek bireylerin ölümle yüzleşmelerini kolaylaştırır ve yaşamlarının son dönemlerini anlamlı bir şekilde geçirmelerine destek olur. Bu sayede varoluşçu sosyal hizmet uygulaması bireylerin yaşamın kaçınılmaz gerçeklerini kabul etmelerine ve bu gerçeklerle uyumlu bir şekilde yaşamalarına yardımcı olur. Chigangaidze'nin (2021) ise ölümü varoluşçuluğun yanı sıra Ubuntu felsefesiyle yaşamın anlamını araştırmanın ve insanın kendi yaşamını amaçlı bir şekilde sürdürmesinin bir parçası olarak görür. Ubuntu felsefesi, ölümün sadece çağdaş toplumla değil, aynı zamanda önceki ve sonraki toplumlarla da ilişkilendirilmesine olanak tanır. Chigangaidze (2021) ölümü bir yandan tarihsel ve kolektif bir yerden tartışırken ölümün sorumluluk ve tercih kısmının müracaatçılar üzerinde ortaya çıkardığı ikilem ve kaygının da anlaşılması gerektiğini vurgular.

Anlam

Varoluşçuluk, özgürlük ve seçim ile yaşamın doğasında var olan anlamsızlığı vurgulayan felsefi bir akımdır. Birçok varoluşçu yazar eserlerinde anlam ve anlamsızlık kavramlarını irdelemiştir. Tanınmış varoluşçu filozoflardan biri olan Jean-Paul Sartre, hayatın doğuştan gelen bir anlamı olmadığını ve bireylerin seçimleri ve eylemleri yoluyla kendi anlamlarını yaratmaları gerektiğini savunmuştur (Sartre, 2021). Benzer şekilde Friedrich Nietzsche de geleneksel değer ve inançların anlamsız olduğuna ve bireylerin kendi değer ve anlamlarını yaratmaları gerektiğine inanmıştır (Nietzsche, 2010). Anlam arayışına yönelik özgün bir yaklaşım geliştiren ve aynı zamanda Holokost deneyimi olan Viktor Frankl ise bireylerin en zorlu durumlarda bile anlam bulabileceğini savunur. Frankl'a (2018) göre bireyler hayatta kendilerine özgü bir amaç bulmalı ve acılarını kabullenmelidirler. Frankl insanların acılarında anlam bulmalarının zorlukların üstesinden gelmelerine yardımcı olabileceğini belirterek savunur. Frankl ayrıca bireylerin kendi yaşamlarının sorumluluğunu üstlenmeleri ve kendi anlamlarını yaratmaları gerektiği fikrini öne çıkarır (Frankl, 2018). Öte yandan Yalom (2001) anlam

ve amacın birbirinden ayrılması gerektiğini savunur. Yalom'a (2001) göre anlam, tutarlılık ya da öneme atıfta bulunmak anlamına gelir. Anlam ifade etmek için kullanılan genel bir terimdir. Amaç ise bir şeyin niyeti, hedefi ve işleviyle ilgilidir. Bir şeyin amacı sorgulandığında aslında onun rol ve işlevleri de sorgulanmış olur.

Chigangaidze (2021) varoluşçu sosyal hizmetin temelinde insanın varoluşsal anlam arayışının yattığı vurgulamakta ve bireylerin yaşamlarına anlam katma çabaları varoluşçu sosyal hizmet uygulamasında merkezi bir konu olarak ele almaktadır. Bireylerin yaşamlarında karşılaştıkları zorluklar, çatışmalar veya kayıplar genellikle bir anlam krizlerine yol açabilmektedir. Varoluşçu sosyal hizmet bu tür durumlarla başa çıkmak için bireylere destek olmayı amaçlar ve onların yaşamlarında anlamı yeniden inşa etmelerine yardımcı olur. Bu bağlamda Chigangaidze (2021) Frankl'ın terapötik yaklaşımı olan logoterapinin bireylerin yaşamlarında anlam bulmalarına keşfetmelerine ve bu anlama güç alabileceklerini savunur. Ayrıca, makalede belirtilen maneviyata duyarlı uygulamalardan olan dua ve öz farkındalık da anlam arayışı sürecinde bireylere destek olabilecek diğer vasıtalar olarak sıralanmıştır. Nilsson (2022) da benzer şekilde Viktor Frankl'ın çalışmalarına atıfta bulunarak, bireylerin yaşamlarında anlam ve amacı arama ihtiyacının temel bir motivasyon faktörü olduğunu vurgulamaktadır. Varoluşçu sosyal hizmet anlayışı, bireylerin aidiyet ve anlam arayışını tanıyan birey merkezli bir yaklaşım olarak görülmekte ve sosyal hizmet uzmanlarının varoluşçu sosyal hizmet anlayışı içinde anlam arayışını desteklemek için bireylere ve gruplara yönelik uygulamalar geliştirebileceği ve bu sayede bireylerin yaşamlarında anlam ve amacı bulmalarına yardımcı olabileceği belirtilmektedir. Öte yandan Nilsson (2022) anlam kavramını sosyoterapi kavramıyla ilişkili olduğunu ve empatik bağlantılar, şefkat ve başkalarıyla şefkatli etkileşimler yoluyla yaşamda anlam ve amaç duygusunu geliştirmeyi içeren varoluşsal sağlığı geliştirmede sosyoterapinin önemine değinmektedir. Bu bağlamda sosyal hizmet uzmanlarının farkındalık uygulamalarını ve yeşil felsefeyi sosyoterapiye entegre ederek müracaatçıların varoluşsal sağlığına katkıda bulunabileceğini ve sosyo-kültürel bağlamda anlam ve amacın bireylerin yaşamında iyileştirici bir araca dönüştürebileceğini ifade etmektedir.

Özgürlük

Varoluşçuluğun özünde insanın temelde özgür olduğu, yaşamda kendi yolunu seçmekte ve kendi anlamlarını yaratmakta özgür olduğu düşüncesi yatmaktadır. Bu özgürlük soyut veya teorik bir kavram değil insan varoluşunun gündelik gerçekliğinde temellenir. Bu gerçeklik insanın hayatta kendi yolunu seçmekte özgür olmasının yanı sıra bu seçim ediminin sonuçlarından da sorumlu olduğu anlamına gelir. Sartre'a (2021) göre insan özgürlüğe mahkumdur. İnsanoğlu kendi yolunu seçmekte özgürken dış etkenler tarafından da etkilenmeye de açıktır. Yalom (2001) özgürlüğü tartışırken sorumluluk, irade, hareket özgürlüğü, seçim özgürlüğü ve değişim gibi kavramları kullanır. Ona göre sorumluluk, kişinin kendi eylemlerinin ve kararlarının sonuçlarını üstlenmesidir. Bu anlamda, sorumluluk yaratmak, kişinin kendi yaşamını ve kaderini şekillendirmesidir. Birey, kendi

özünü, yaşam koşullarını ve duygularını yarattığının farkında olursa, bu sorumluluğu üstlenebilir ve anlamlı bir yaşam sürebilir. Ancak Yalom, kişinin sadece sorumluluğunun farkında olmasının yeterli olmadığını söyler. Bireyin değişim için harekete geçmesi de gerekir. Bu durumda kişinin önce sorumluluğunun farkına varması daha sonra da değişim için harekete geçerek eylemde bulunması gerekir. Yalom'un bakış açısına göre birey sadece pasif bir varlık değil, bilincinde olduğu sorumluluklarıyla varoluş sürecinde etkin bir rol üstlenen bir varlık olarak yer almaktadır (Yalom, 2001).

Rollo May (2017) insanı temelde doğal çevre, sosyal dünya ve psikolojik dünya olmak üzere üç farklı alanda yaşayan bir varlık olarak betimler. Bireyin kimliğini geliştirmesi, iç dünyasında dengeyi sağlaması, dış çevrenin taleplerine yanıt vermesi ve doğal dünyaya uyum sağlaması; sahip olduğu özgürlük, irade ve cesaret yeteneklerini kullanmasına bağlıdır (May, 2013). May (2017) insanı hem iç hem dış etkenlere maruz kalan bir bütün olarak değerlendirir. İnsanın dış dünyadaki etkilerini tanıyan, ancak bireyin kendi varoluşunu şekillendirdiği gerçeğini "varoluş özden önce gelir" prensibiyle kabul eden bir perspektife sahiptir. Ancak May'e göre bireyi sadece dış etkenler tarafından yönlendirilen biri olarak görmek, bireyin iç dünyasının ve kapasitesinin farkında olmamak anlamına gelir (May, 2017).

Chigangaidze (2021) çalışmasında özgürlük kavramını insan ediminin ve kendi kaderini tayin hakkının önemli bir unsuru olarak varoluşsal sosyal hizmet bağlamında incelenmektedir. Varoluşçu sosyal hizmet, kişinin kendi yaşamını ve seçimlerini şekillendirmesinde ve bu seçimlerin sorumluluğunu üstlenmesinde bireysel özgürlüğün önemini vurgular. Bu özgürlük kavramı, bireylerin özgün kararlar alma ve bu kararların sonuçlarına katlanma kapasitesi olarak varoluşsal özgürlük kavramıyla yakından bağlantılıdır. Makale kendi kaderini tayin, eylemlilik ve özerklik kavramlarına öne çıkararak vurgulayarak müracaatçıların hizmet alma sürecinde seçim yapma ve katılım gücüne sahip olduklarını belirtmektedir. Bu durum bireyin kendi değerlerini ve inançlarını yansıtan seçimler yapma yeteneğini vurgulayan varoluşçu özgürlük perspektifini yansıtmaktadır. Bununla birlikte hümanist-varoluşçu yaklaşım çerçevesinde sosyal adalet ve insan haklarının sağlanmasında özgürlüğün rolüne değinilmektedir. Koren'in (2018) çalışmasında ise özgürlük kavramı bireylerin eylemlerinde kişisel sorumluluk ve seçimleri nasıl yönlendirdiklerine odaklanılarak kapsamlı bir şekilde tartışılmaktadır. Varoluşçu felsefeden, özellikle de Jean-Paul Sartre'in "kötü niyet" olarak adlandırdığı özgürlüğü reddetme durumuna ilişkin fikirlerinden yararlanan makale, "konumlandırılmış seçim özgürlüğü" ve "bireysel faillik" kavramlarına atıfta bulunarak göçmen bireylerin ayrımcılığa maruz kaldıklarına verdikleri tepkileri irdelenmiş ve mahkumların deneyimlerinden yola çıkarak pişmanlık ve özdeşünümsel süreçle birlikte kendi eylemlerinin anlam ve sorumluluğuna kabullenme ve sorumluluk alma sürecinde özgürlük duygusunun önemini tartışmaktadır.

Yalıtım

İnsanoğlunun sosyal bir varlık olması yahut geniş bir çevreye sahip olması yalnız olmadığı anlamına gelmez. Martin Buber (1970) de gerçek insan ilişkilerinin "Ben-Sen" karşılaşmaları olarak adlandırdığı, bireylerin birbirleriyle nesnelere ya da bir amaca yönelik araçlar olarak değil, eşsiz ve eşit varlıklar olarak ilişki kurduğu karşılaşmalara dayandığını savunmuştur. Buber, gerçek bağlantı ve yakınlığın ancak bu tür karşılaşmalarla sağlanabileceğine ve bunların modern, teknoloji odaklı toplumumuzdan kaynaklanabilecek izolasyon ve yalnızlık duygusunun üstesinden gelmek için gerekli olduğuna inanmıştır. Benzer şekilde May (2020) yalnızlık ve izolasyonla yüzleşmenin bir yolu olarak başkalarıyla otantik ilişkiler geliştirmenin önemini vurgulamıştır. Ona göre otantik ilişkiler, bireylerin kendilerini başkalarına tam olarak açabildikleri ve gerçek bir empati ve anlayış deneyimledikleri ilişkilerdir. Bu ilişkiler yüzeysel sosyal normlara veya beklentilere değil, daha ziyade derin bir bağlantı ve paylaşılan insanlık duygusuna dayanır.

Yalom'un (2001) göre, bireyler üç farklı yalıtım biçimiyle karşı karşıyadır: Kişilerarası yalıtım, bireyin içsel yalıtımı ve varoluşsal yalıtım. Kişilerarası yalıtım genel anlamda yalnızlık olarak tasvir edilir ve insanlar arasında bulunan mevcut mesafeye vurgu yapar. Bu durum coğrafi yalıtım, uygun sosyal becerilerin eksikliği, yakınlıkla ilgili bazı çelişkili duygular ya da yeteri düzeyde sosyal etkileşimi engelleyen kişilik özellikleri gibi birçok etmenden kaynaklanıyor olabilir. Kültürel etmenler de kişilerarası etkileşimde önemli bir rol oynar. İnsanlar arasında yakınlık ve bağ kurulmasını destekleyen sosyal kurumlardaki yetersizlik modern toplumlarda insanlar arası yalnızlığı kaçınılmaz hale getirmiştir. Fromm (2017) ise yalnızlığın ve tek başına olmanın, kişinin doğa ve toplumsal güçlere karşı çaresizlik farkındalığının, ayrı ve özerk bir varoluşu katlanılması güç bir hapis haneye dönüştürdüğünden ve ayrılı olma halinin de kaygıya neden olduğunu ifade eder. Bu nedenle, ayrı olmak; çaresiz olmak, dünyayı etkili bir şekilde anlamaktan yoksun olmak ve kişinin gerçek potansiyelini ortaya koyamaması anlamına gelir. Bu durum insanın karşı koymakta zorlanacağı bir istila teşebbüsüdür ve bu durum da kaygıya yol açar. Yalom (2001) ise kaygıya neden olan temel çatışmanın varoluşsal tam yalıtım isteğiyle korunma ve ait olma isteği arasındaki çatışma olduğunu savunur. Yalom'a göre insanlar yaşamlarında aldıkları sorumluluk nispetinde yalnızdırlar aynı zamanda. Bunun nedeniyse sorumluluğun yaratıcı olmayı gerekli kılmasıdır.

Nilsson (2018) yalıtım kavramını bireylerin stres, acı çekme, kayıp, travma ve hastalık gibi varoluşsal sorgulamaları da beraberinde getiren olayla deneyimleyebileceğini ve bu durumun yabancılaşma ve yalıtım duygusuna yol açabileceğinden bahsetmektedir. Sosyal hizmet uzmanları bu tür kriz durumlarında birey, aile ya da örgütsel çatışmaların yaşandığı ortamlarda varoluşsal sorgulamalar ve çatışmalarda kolaylaştırıcı ve arabulucu bir rol üstlenmelidir. Ayrıca makale, yalıtılmışlık duygusuyla mücadele etmek ve bağ kurma, bağlanma geliştirmek için kişilerarası ilişkiler, empati ve şefkat gibi ilişkiyel yeterliliği geliştirmenin önemini vurgulamaktadır. Sosyal hizmet uzmanları, bireylerle anlamlı ve empatik bir şekilde etkileşim kurarak, müracaatçıların varoluşsal zorluklarını

aşmalarına, destek bulmalarına ve aidiyet ve bağlılık duygusunu geliştirmelerine yardımcı olabilir. Ek olarak Nilsson (2018) bireylerin stres, acı ve travma deneyimlerinin onların varoluşsal anlam ve iyi oluş süreçlerinde tetikleyici bir rol üstlenebileceğini öne sürmekte ve varoluşçu yaklaşımın bireylerin duygularının anlam ve önemini vurgulayarak olumlu bir değişimin mümkün olduğunu belirtmektedir. Koren (2018) ise genç erkek göçmenlerin psikolojik, sosyal ve fiziksel boyutları üzerinden yalıtılmışlık hissinden hareketle ortaya çıkan yalnızlık, kaygı, utanç gibi duyguların kimlik çatışması ve yabancılaşmayla birlikte çoğu zaman güçsüzlük algısı oluşturması nedeniyle duygusal stresin şiddet eylemlerine sebep olabileceğini belirtmektedir. Bu noktada değişim için bireylerin farkındalıklarının yükseltilmesi, özgürlük kavramının yanında hesap verebilirlik duygusunun da önemini vurgulanması gerektiğini, sosyal hizmet uzmanlarının bu noktada terapötik teknikler kullanarak süreci kolaylaştırabileceğini belirtmektedir. Empatik bir sürecin yanında öz-düşünümselliğin müdahale sürecine yansıtılmasının bireylerin farkındalık sorumluluk alma duygusunun gelişmesine katkı sağlayacağını savunulmaktadır.

Otantiklik-Özgünlük

Kişinin gerçek benliği ve değerleriyle uyum içinde yaşama sürecini ifade eden (Miars, 2002) varoluşsal özgünlük; kişinin kendine karşı samimi olması ve dış baskılar ya da beklentilerden bağımsız olarak kendi kimliğini ve değerlerini yansıtan seçimler yapması durumunu ifade eder (Steiner & Reisinger, 2006). Özgünlük sabit veya statik bir özellik değil, dinamik ve devam eden bir kendini keşfetme ve ifade etme sürecidir. Kişinin kendi varlığının, potansiyellerinin, sınırlarının ve duygularının farkında olmasını ve kendi özü ve istekleriyle tutarlı bir şekilde hareket etmesini içerir (Flynn, 2006). Özgünlük aynı zamanda kişinin kendi hayatını ve kaderini şekillendirmek için kendi özgürlüğünü ve sorumluluğunu tanıması ve eylemlerinin sonuçlarını kabul etmesi anlamına gelir (Routledge, t.y). Varoluşsal otantiklik, kendine yabancılaşma ve başkalarının ya da toplumun norm ve beklentilerine uyma durumu olan otantik olmama ile karşılaştırılabilir. Otantik olmama hali kişinin kendi özgürlüğünü ve sorumluluğunu reddettiği ya da bunlardan kaçtığı ve kendisini pasif bir nesneye ya da role indirgediği bir kendini kandırma ya da kötü niyet biçimi şeklinde ifade edilebilir (Flynn, 2006). Otantik olmama, kalabalığı takip etme, geçmişte veya gelecekte yaşama, dış otoritelere veya dogmalara güvenme ya da yüzeysel veya materyalist hedefler peşinde koşma gibi çeşitli şekillerde ortaya çıkabilir (Steiner & Reisinger, 2006). Varoluşsal özgünlük doğuştan gelen bir özellik ya da lütuf değil, bir meydan okuma ve seçimdir. Hayatın belirsizlikleri ve muğlaklıklarıyla yüzleşmek ve hiçbir garanti veya karşılık sunmayan bir dünyada kendi anlam ve değerlerini yaratmak için cesaret, kararlılık ve yaratıcılık göstermeyi gerektirir (Routledge, t.y).

Nilsson (2018) özgünlük kavramını insan varoluşunun ve iyilik halinin temel bir yönü olarak tasvir ederek bireylerin kendi gerçek benlikleri, değerleri ve inançlarıyla uyum içinde yaşamasının önemi vurgulamaktadır. Sosyal hizmet uzmanları ve müracaatçılar arasındaki gerçek ve empatik etkileşimlere duyulan ihtiyacı vurgulayarak sosyal hizmet müdahalesinde özgün-otantik bir yaklaşımın altını çizmektedir. Sosyal hizmet uzmanları özgün ilişkileri teşvik ederek müracaatçıların

kendilerini keşfetmeleri, ifade etmeleri ve kişisel gelişimleri için güvenli bir alan yaratır ve sonuçta bireyleri özgünlük ve varoluşsal refah arayışında destekler. Bununla birlikte logoterapi ve Sokratik diyalog gibi tekniklerin müdahale sürecine dahil edilmesinin müracaatçıların özgün benliklerini ortaya çıkarmalarına, varoluşsal zorluklara değinmelerine ve eylemlerini gerçek değerleri ve özlemleriyle uyumlu hale getirmelerine yardımcı olacağını, bu durumun müracaatçıları güçlendireceğini ve böylece yaşamlarında daha derin bir bakış, özgünlük ve amaç duygusunu geliştirebileceğini savunmaktadır. Koren (2018) özgünlüğü genç erkek göçmen mahkumlarla yaptığı çalışmada özgünlük kavramını dönüştürücü etkisine dikkat çekmekte ve bireylerin davranışlarıyla ilgili başkalarını suçlama tutumundan sorumluluk almaya doğru bir değişim geçirdiklerini ifade etmektedir. Başlangıçta mahkumlar şiddet eylemlerini toplumsal baskılar veya kişisel koşullar gibi dış faktörlere bağlarken varoluşçu tekniklerin kullanıldığı müdahale sürecinden sonra bireylerin kademeli olarak yaptıkları tercihlerin sonuçları üzerine düşünme imkânı bulmuş ve eylemlerin sonuçlarıyla yüzleşme gereği hissetmiştir. Chigangaidze (2021) ise bireyin kendini gerçekleştirmesinin ve kişinin kendi varoluşuyla samimi bir şekilde ilgilenmesinin önemli bir yönü ve kişinin kendisiyle, başkalarıyla ve dünyayla anlamlı bağlantılar kurmasında önemli bir kavram olarak özgünlüğü öz-farkındalık üzerinden tartışır. Ayrıca hümanist-varoluşçu yaklaşım perspektifi üzerinden özgünlükle yakından bağlantılı olan motivasyon kavramına da değinilmektedir. Motivasyon bireylerin dış baskılar veya beklentilerden ziyade içsel değerleri, inançları ve arzuları tarafından yönlendirilmesi şeklinde tanımlanarak içsel motivasyona yapılan vurgu bireylerin kendi benlik ve amaç duygularına uygun şekilde hareket etmesini desteklediğinden özgünlük düşüncesiyle uyumlu bir nokta olarak vurgulanmaktadır.

Tartışma ve Sonuç

Sosyal hizmet literatürü uzun yıllardır bireyi bütüncül bir bakış açısıyla ele aldığını ve bireyin biopsikososyal bir varlık olduğunu kabul edegelmiştir. Çevresi içinde birey ilkesiyle hareket eden sosyal hizmet perspektifinin aslında insanın bir anlamda pozitivist bir bakış açısıyla ele alınamayacak en önemli boyutu olan ontolojik ve tinsel boyutunu ihmal ettiği söylenebilir. Varoluşçu yaklaşım bu anlamda sosyal hizmet değerlendirme ve uygulamasını geniş bir bakış açısı ve bütüncül perspektife oturtması bakımından önemli bir işlev görmektedir.

Kökleri varoluşçu felsefe ve psikoterapiye uzanan varoluşçu sosyal hizmet, birey, grup ve toplulukların varoluşsal-ontolojik bağlam ve kaygılarını ele almak açısından değerli bir çerçeve sunar. Anlam, sorumluluk ve özgürlük gibi kavramların önemini kabul eder ve bunları sosyal hizmet uygulamasına entegre eder. Bu yaklaşım bireyleri güçlendirmenin, sosyal değişimi teşvik etmenin ve her insanın doğuştan gelen değerini ve onurunu kabul etmenin gerekliliğinin altını çizer. Sosyal hizmette varoluşçu yaklaşım insan varoluşunda özgürlük, sorumluluk ve anlam arayışını vurgularken bir yandan da deterministik ve teşhisçi bakış açılarına meydan okuyarak bireylerin eylemlerini sahiplenmelerini ve kendi anlamlarını yaratmalarını destekleyen hümanist bir yaklaşımı benimser.

Bu yaklaşım bireylerin karşılaştıkları kendilerine özgü varoluşsal deneyimleri ve mücadelelere odaklanarak bu zorlukların üstesinden gelmelerine ve yaşamlarında daha özerk ve otantik bir anlam bulmalarına yardımcı olmayı amaçlar.

İnsanoğlunun dünyaya fırlatılmış olmasıyla ve çeşitli belirsizlikler ve sorunlarla mücadele ederken ortaya çıkan kaygının anlaşılması hizmet alanlarla çalışırken derinlemesine bir anlayış sağlar. Yine kaygının sadece psikolojik bir temelde değil aynı zamanda ontolojik düzlemde de yaşanabileceğine yapılan vurgu bu anlayışın gelişmesine katkı sunacaktır. Varoluşçulukta merkezi bir kavram olan sorumluluk ve tercih kavramları özellikle özgürlükle birlikte ele alındığında bireylerin yalnızca özgür olmadığını, aynı zamanda seçimler yoluyla kendi özlerini yaratma sorumluluğunu da taşıdığını öne süren görüş olarak insanın kendi kaderini tayin etme sürecinde aktif bir rol aldığını vurgulamaktadır. Anlam, yalıtım ve özgünlük kavramlarıysa bir yandan farklılıklara saygı nosyonunu irdelerken diğer yandan kültüre duyarlı sosyal hizmet uygulamalarına yeni bir kapı aralamaktadır.

Varoluşçu paradigma özellikle bireyi sadece birtakım sorunlarla mücadele eden, bir şekilde yardım ve desteğe ihtiyacı olan bir müracaatçı olarak değil aynı zamanda kendisi, çevresi, deneyimleri ve aşkınlık üzerine düşünen ve karar veren fail bir varlık olarak değerlendirir. Bu bakış açısı sorun temelli ve problem çözme odaklı mekanik müdahale sürecini, daha anlamlı ve müracaatçıya alan açan bir yapıya dönüştüren bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla beraber sosyal değişim ve gelişimi, sosyal bütünleşmeyi, insanların güçlenmesi ve özgürleşmesinin desteklenmesini, ortak sorumluluk ve farklılıklara saygıyı (IFSW, 2014) öne çıkaran sosyal hizmet disiplininde özellikle özgürlük, seçim, otantiklik, anlam, sorumluluk gibi varoluşsal kavramları öne çıkaran varoluşçu kavramların değerlendirme ve uygulama sürecine entegre edilmesi sosyal hizmetin temel amaçlarıyla da uyumludur.

Varoluşçu sosyal hizmet, sosyal hizmet alanında varoluşsal kaygıları ele almanın ve bireylerin yaşamlarında anlam ve amacı teşvik etmenin önemini vurgulayan teorik bir çerçeve ve yaklaşımdır. Kökleri varoluşçu felsefeye dayanmakla beraber zaman içinde gelişerek sosyal hizmet uygulaması içinde farklı bir yaklaşım haline gelmiştir. Varoluşsal kaygıları ele alarak, özgünlüğü teşvik ederek ve bireyleri anlam ve amaç inşa etme konusunda destekleyerek varoluşçu sosyal hizmet bütüncül bir yaklaşımın tamamlayıcı bir unsuru olarak üzerinde durulması gereken bir yaklaşımdır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Aho, K. (2023). Existentialism. In E. N. Zalta & U. Nodelman (Eds.), *Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2023 Edition ed.): Metaphysics Research Lab, Stanford University.
- Baert, P. (2015). *The Existentialist moment : the rise of Sartre as a public intellectual*. Polity Press.
- Baring, E. (2015). Anxiety in translation: naming existentialism before Sartre. *History of European Ideas*, 41(4), 470-488. <https://doi.org/10.1080/01916599.2014.926658>

- Biricheva, E. (2020). Existential foundations of social responsibility. *RUDN Journal of Sociology*, 20(4), 763-777.
- Canda, E. R. (1988). Spirituality, religious diversity, and social work practice. *Social Casework*, 69(4), 238-247. <https://doi.org/10.1177/104438948806900406>
- Canda, E. R., & Furman, L. D. (2010). *Spiritual diversity in social work practice the heart of helping* (2nd ed ed.). Oxford Univ. Press.
- Canda, E. R., Nakashima, M., & Furman, L. D. (2004). Ethical considerations about spirituality in social work: insights from a national qualitative survey. *Families in Society: The Journal of Contemporary Social Services*, 85(1), 27-35. <https://doi.org/10.1606/1044-3894.256>
- Chigangaidze, R. K. (2021). An exposition of humanistic- existential social work in light of ubuntu philosophy: Towards theorizing ubuntu in social work practice. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought*, 40(2), 146-165. <https://doi.org/10.1080/15426432.2020.1859431>
- Cohen, B. N. (2003). Applying existential theory and intervention to career decision-making. *Journal of career development*, 29(3), 195-209.
- Constantino, M. J., Sommer, R. K., Goodwin, B. J., Coyne, A. E., & Pinel, E. C. (2019). Existential isolation as a correlate of clinical distress, beliefs about psychotherapy, and experiences with mental health treatment. *Journal of Psychotherapy Integration*, 29(4), 389.
- Craig, E. (2013). One-ing and Letting-be: On the Way to Existential Contemplative Practice. *The Humanistic Psychologist*, 41(3), 247-255. <https://doi.org/10.1080/08873267.2013.795427>
- Crowell, S. (2012). *The Cambridge companion to existentialism*. Cambridge University Press.
- Danner, H. (1998). Existential responsibility-the civic virtue. *Studies in philosophy and education*, 17(4), 261-270.
- Dreyfus, H. L. (1990). *Being-in-the-world: A commentary on Heidegger's being in time, division I* (Vol. 1). Mit Press.
- Flynn, T. (2009). *Existentialism*. Sterling Publishing Company, Inc.
- Frankl, V. E., Budak, S., & Ayar, S. (2018). *İnsanın anlam arayışı*. Okuyan Us.
- Fromm, E. (1988). *Özgürlükten Kaçış (Çev. Şemsa Yeğın)*, İstanbul: Payel Yayınevi.
- Gosetti-Ferencei, J. A. (2020). *On being and becoming: An existentialist approach to life*. Oxford University Press.
- Gupta, N. (2022). Truth, freedom, love, hope, and power: An existential rights paradigm for anti-oppressive psychological praxis. *The Humanistic Psychologist*, 50(3), 460.
- Guttman, D. (1996). *Logotherapy for the helping professional: Meaningful social work*. Springer Publishing Co.
- Heidegger, M. (2008). Varlık ve zaman (KH Ökten, çev.). İstanbul: Agora Kitaplığı, 36.
- Kierkegaard, S. (2004). *Either/or: A fragment of life*. Penguin UK.
- Kierkegaard, S. (2013). *Korku ve titreme*. BİLİM. TR.

- Klein, A. F. (1970). *Social work through group process*. School of Social Welfare, State University of New York.
- Kochan, J. (2017). *Science as social existence: Heidegger and the sociology of scientific knowledge*. Open Book Publishers.
- Koren, C. (2018). The experience of change among young violent immigrants serving time in prison: An existential social work perspective. *British Journal of Social Work*, 48(1), 54-72.
- Krill, D. (1978). *Existential social work*. Free Press.
- Krill, D. F. (1969). Existential psychotherapy and the problem of anomie. *Social Work*, 14(2), 33-49.
- Krill, D. F. (1995). My spiritual sojourn into existential social work. *Reflections: Narratives of Professional Helping*, 1(4), 57-64.
- Krill, D. F. (1996). *Existential social work* (F. J. Turner, Ed. 5 ed.). Oxford University Press.
- Lyska, V., & Vyšniauskytė-Rimkienė, J. (2015). Life "is like aspiration, like motion": adolescent's existential themes. *Social Work: Experience and Methods*, 15(1), 33-44. <https://doi.org/10.7220/2029-5820.15.1.2>
- Maglio, A. S. T., Butterfield, L. D., & Borgen, W. A. (2005). Existential considerations for contemporary career counseling. *Journal of Employment Counseling*, 42(2), 75-92.
- May, R. (2013). *Yaratma Cesareti, çev.*
- May, R. (2017). *Kendini arayan insan (K. Işık, Çev.)*.
- May, R. (2020). *Kaygının anlamı (A. Babacan, Trans.)*. Okyanus Yayınları.
- Menzies, R. E. (2020). Existential Approaches to Personality. *Encyclopedia of Personality and Individual Differences*, 1464-1476.
- Miars, R. D. (2002). Existential authenticity: A foundational value for counseling. *Counseling and Values*, 46(3), 218-225.
- Morrissey, M. B. (2011). Phenomenology of Pain and Suffering at the End of Life: A Humanistic Perspective in Gerontological Health and Social Work. *Journal of Social Work in End-Of-Life & Palliative Care*, 7(1), 14-38. <https://doi.org/10.1080/15524256.2011.548045>
- Nietzsche, F. (2010). *Güç İstenci, Say Yayınları, Çev.*
- Nilsson, H. (2018). Existential social work and the quest for existential meaning and well-being: A conceptual framework. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought*, 37(1), 64-76. <https://doi.org/10.1080/15426432.2017.1382428>
- Nilsson, H. (2022). Social workers as an action-oriented sociotherapist: an existential health discourse. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought*, 41(4), 425-436. <https://doi.org/10.1080/15426432.2022.2103487>
- Renaudie, P.-J. (2023). Existentialism and Analytic Philosophy. 273-289. <https://doi.org/10.5040/9781350238176.0024>
- Rocha, R. C. N. P., Pereira, E. R., Silva, R. M. C. R. A., Medeiros, A. Y. B. B. V. d., Leão, D. C. M. R., & Marins, A. M. d. F. (2021). Meaning of life as perceived by nurses at work in oncology palliative care: a phenomenological study. *Revista da Escola de Enfermagem da USP*, 55,

e03753.

- Sartre, J.-P. (1946). *Existentialism*. Philosophical Library.
- Sartre, J.-P. (2002). *Varoluşçuluk (Önsöz)* (A. Bezirci, Trans.). Say Yayınları.
- Sartre, J.-P. (2021). *Varlık ve Hiçlik* (Vol. 500). İthaki Yayınları.
- Steiner, C. J., & Reisinger, Y. (2006). Understanding existential authenticity. *Annals of tourism research*, 33(2), 299-318.
- Stretch, J. J. (1967). Existentialism: A proposed philosophical orientation for social work. *Social Work*, 12(4), 97-103.
- Thompson, N. (2017). *Existentialism and social work*. Routledge.
- Tillich, P. (2014). *Olmak Cesareti* (F. C. Dansuk, Trans.). Okuyan Us.
- Topçu, N. (2011). *Varoluş Felsefesi Hareket Felsefesi*. Dergah Yayınları.
- Walsh, J. (2013). Direct social work practice. In: NASW Press and Oxford University Press.
- Weerman, A., & Abma, T. (2019). Social work students learning to use their experiential knowledge of recovery. An existential and emancipatory perspective. *Social Work Education*, 38(4), 453-469.
- Weiss, D. (1975). *Existential human relations*. Dawson College Press.
- Widera-Wysoczańska, A. (1999). Everyday awareness of death: A qualitative investigation. *Journal of Humanistic Psychology*, 39(3), 73-92.
- Yalom, I. (2001). *Varoluşçu Psikoterapi* (Z. İ. Babayiğit, Trans.). Kabcı Yayınevi.

TOPLUM VE SOSYAL HİZMET DERGİSİ YAZIM KURALLARI

Genel Kurallar

- Dergide, sosyal hizmet ve sosyal hizmet ile ilişkili alanlarda bilimsel çalışmalar Türkçe, İngilizce ya da Almanca yayınlanır.
- Dergide TÜBA ve TÜBİTAK'ın yayın etiğine uygun yazılar yayınlanır.
- Dergide yayınlanan yazılarda ifade edilen görüşler yazarlarına aittir.

Yazım Kuralları

- Dergiye gönderilecek çalışmalar, APA 6 (American Psychological Association Manual) standartlarına uygun olmalıdır.
- Dergiye gönderilecek çalışmalar, kaynakça dahil en fazla 9000 kelimedenden oluşmalıdır.
- Dergiye gönderilecek çalışmalar, Microsoft Word formatında olmalı ve kenarlardan yeterli boşluk (soldan ve sağdan 2 cm, üstten ve alttan 1,5 cm) bırakılarak A4 boyutunda Arial 11 punto ile yazılmalıdır. Metin blok (sağa sola dayalı), satır başı verilmeden ve paragraflar arasında satır boşluğu bırakmadan hazırlanmalıdır.
- Yazara ait bilgiler; unvan, kurum, e-posta ve ORCID ID bilgilerini içermeli ve süreci takip etmek için iletişim kurulacak yazarın telefon ve iletişim adresi de eklenmelidir.

Lütfen daha detaylı bilgi için derginin web sayfasını www.tsh.hacettepe.edu.tr & www.dergipark.org.tr/tsh ziyaret ediniz.

MANUSCRIPT GUIDELINES FOR THE JOURNAL OF SOCIETY & SOCIAL WORK

General Rules

- Journal of Society & Social Work publishes scientific studies in the field of social work in Turkish, English or German.
- The manuscripts which comply with the publication ethics of TUBA and TUBITAK are published in this journal.
- Authors are responsible for the opinions expressed in their works.

Manuscript Submission

- Manuscripts submitted to the journal must comply with APA 6 (American Psychological Association Manual) standards.
- Manuscripts should be no more than 9000 words, including references.
- Manuscripts should be written A4 size, Arial 11 size in Microsoft Word. The manuscript should be prepared in block style, omitting paragraph indents and blank lines between paragraphs.
- Manuscripts should contain author's title, institution, e-mail and ORCID ID and corresponding author's telephone and address should also be added.

Please visit web site of the journal for further information on www.tsh.hacettepe.edu.tr & www.dergipark.org.tr/tsh